

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ŞİRKETLERİN YAPAY ZEKÂ KULLANARAK SERBEST SEÇİM HAKKINI
İHLALİ

Yüksek Lisans Tezi

Büşra Nur TİLKİOĞLU

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ŞİRKETLERİN YAPAY ZEKÂ KULLANARAK SERBEST SEÇİM HAKKINI
İHLALİ

Yüksek Lisans Tezi

Büşra Nur TİLKİOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali Ersoy KONTACI

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ŞİRKETLERİN YAPAY ZEKÂ KULLANARAK SERBEST SEÇİM HAKKINI
İHLALİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali Ersoy KONTACI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Doç Dr. Ali Ersoy KONTACI**
- 2- Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ**
- 3- Doç Dr. Fahri Gökçen TANER**

Tez Savunması Tarihi

30/04/2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Doç. Dr. Ali Ersoy KONTACI danışmanlığında hazırladığım “**Şirketlerin Yapay Zekâ Kullanarak Serbest Seçim Hakkını İhlali (Ankara.2025)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

27.05.2025
Büşra Nur TİLKİOĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂNIN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE HUKUKÇA TANINMASI

I. “Yapay Zekâ” Kavramı	10
A. Yapay Zekânın Doğuşu ve Evrimi	11
1. Yapay Zekânın Doğuşu.....	11
a. İlk Çalışmalar ve Matematiksel Temeller	15
b. Alan Turing ve Turing Testi	18
2. Yapay Zekânın Altın Çağı.....	19
a. Yapay Zekâ Projelerinde Hızlı İlerleme.....	19
b. LISP ve Prolog Gibi Dillerin Geliştirilmesi.....	23
3. Yapay Zekâ Kışı.....	25
a. Finansal Desteklerin Azalması.....	25
b. Beklentilerin Karşılanamaması	26
c. İyimser Gelişmeler	26
4. GPU Çağı (2012 - Günümüz).....	28
a. Derin Öğrenmenin Yükselişi.....	28
b. Büyük Veri ve Güçlü Donanımın Etkisi	30
B. Yapay Zekâ ile Bağlantılı Kavramlar	35
1. Makine Öğrenmesi	35
a. Gözetimli ve Gözetimsiz Öğrenme	35
b. Karar Ağaçları ve Destek Vektör Makineleri	37
2. Derin Öğrenme	37
a. Sinir Ağları ve Katmanları	38
b. Konvolüsyonel Sinir Ağları (CNN) ve Uygulamaları	38

3. Algoritma	40
a. Temel Algoritma Çeşitleri.....	40
b. Yapay Zekâda Algoritma Seçiminin Önemi.....	40
4. Doğal Dil İşleme (GPT, BERT vb.).....	41
C. Yapay Zekâ Türleri ve Demokratik İkelere Olası Etkisi	42
1. Dar (Zayıf) Yapay Zekâ	42
2. Genel (Güçlü) Yapay Zekâ	43
3. Süper Yapay Zekâ	44
4. Yapay Zekâ Türlerinin Demokratik İkelere Olası Etkisi	45
II. Yapay Zekâ Mevzuatı	50
A. Yapay Zekâyâ İlişkin Uluslararası Düzenlemeler	50
1. Yapay Zekânın Hukukça Tanınması	50
2. Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Yasası (AI Act)	55
3. Veri Gizliliği ve Etik Standartlar	61
B. Türkiye'de Yapay Zekâ Mevzuatı	63
1. Kişisel Veriler Alanındaki Düzenlemeler	67
2. Seçim Hukuku Alanındaki Düzenlemeler.....	68
3. Ticari İletişim ve Reklam Alanındaki Düzenlemeler.....	69
4. Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler.....	70
5. Ceza Kanununda Yer Alan Düzenlemeler	72
6. Siber Güvenlik Kanununda Yer Alan Düzenlemeler.....	73

İKİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ KULLANARAK YAPILAN ANTİDEMOKRATİK MÜDAHALENİN ETKİLEDİĞİ HAK: SERBEST SEÇİM HAKKI

I. MÜDAHALENİN AKTÖRLERİ: ŞİRKETLER.....	75
A. Küreselleşen Dünyada Şirketler	75
B. Başlıca Teknoloji Devleri (Google, Microsoft, OpenAI, vb.)	78
C. Şirketlerin Yapay Zekâ Geliştirme Stratejileri	85

II. MÜDAHALENİN KONUSU: SERBEST SEÇİM HAKKI.....	89
A. Hakkın Hukukça Tanınması	89
1. Serbest Seçim Hakkı Kavramı	89
2. Evrensel ve Bölgesel Düzenlemelerde Serbest Seçim Hakkı	93
a. Evrensel Düzenlemeler	93
i. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	93
ii. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi	95
b. Bölgesel Düzenlemeler	97
i. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	97
ii. Venedik Komisyonu Belgeleri	103
iii. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-Kopenhag Belgesi	104
iv. Avrupa Birliği - Temel Haklar Şartı.....	107
v. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi.....	108
vi. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı.....	110
vii. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi	111
viii. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği İnsan Hakları Bildirgesi	112
B. Hakkın Konusu: Serbest Seçim Hakkının Demokratik İlkeleri	113
1. Serbest Oy/Seçimlerin Serbestliği İlkesi.....	113
2. Genel Oy İlkesi.....	123
3. Gizli Oy İlkesi	129
4. Eşit Oy İlkesi	132
III. HAKKA YÖNELİK ANTİDEMOKRATİK MÜDAHALELER.....	135
A. Klasik Müdahaleler.....	135
1. Manipülasyon	135
2. Siyasi Manipülasyon	137
3. Siyasi Bir Manipülasyon Aracı olarak Popülizm.....	141
B. Yapay Zekâ Kullanarak Yapılan Seçim Manipülasyonları	143

1. Manipülasyon Yöntemleri.....	143
a. Mikro-hedefleme ve Reklamlar	143
b. Yalan Haberler (Fake News).....	146
i. Genel Olarak.....	146
ii. Deepfake Teknolojisi ile Üretilen Sahte İçerikler	149
c. Sosyal ve Siyasi Botlar.....	153
d. Suni Kamuoyu Oluşturma.....	157
e. Sosyal Mühendislik ve Tıklama Yemi (Clickbait) Taktikleri.....	158
f. Algoritmaların Etkisi	160
g. Büyük Veri Analitiğinin Rolü.....	162
2. Dünyadan Örnekler	164
a. ABD	164
b. İngiltere	167
c. Fransa	168
d. Almanya.....	170
e. Rusya.....	171
f. Çin	173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST SEÇİM HAKKININ YAPAY ZEKÂ KULLANARAK İHLALİ: KURUMSAL VE HUKUKSAL DÜZEYDE MÜCADELE STRATEJİLERİ

I. Teknoloji Şirketlerinin Mücadele Stratejileri	177
A. Teknik Yollarla Mücadele	177
B. Etik İlkeler Benimsenmesi	182
II. Devletlerin Mücadele Stratejileri	183
III. Seçim Manipülasyonlarına Karşı Yasal Koruma.....	185
A. Ulusal Düzenlemeler	185
B. AB'nin Dijital Hizmetler Yasası ve AI Act	188
C. BM Bünyesindeki Çalışmalar	192

IV. Sivil Toplum ve Medyanın Rolü	194
V. Dijital Okuryazarlık ve Yurttaşlık Bilinci.....	195
VI. Şirketlerin İnsan Hakları Sorumluluğu	195
A. Küresel Ölçekte Faaliyet Gösteren Şirketlerin Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı.....	197
B. Ulusal ve Uluslararası Alandaki Hukuki Gelişmeler ve Mevzuat	199
SONUÇ	210
KAYNAKÇA	217
ÖZET.....	240
ABSTRACT	241

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEŞ	: Yargı Sistemlerinde Yapay Zekânın Kullanımına Dair Avrupa Etik Şartı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AI Act	: Yapay Zekâ Yasası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BERT	: Bidirectional Encoder Representations from Transformers
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CNN	: Konvolüsyonel Sinir Ağları
Çev.	: Çeviren
DSA	: Dijital Hizmetler Yasası
FEC	: Federal Seçim Komisyonu
GAN	: Çekişmeli Üretici Ağlar (Generatif Adversaryal Ağlar)
GDPR	: Genel Veri Koruma Tüzüğü

GPT	: Generative Pre-trained Transformer
GPU	: Grafik İşlem Birimleri
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IRA	: Rusya İnternet Araştırmaları Ajansı
ITT	: Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi
KİS	: Küresel İlkeler Sözleşmesi
KVKK	: Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
LISP	: Liste İşlemi (List Processing)
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
ODIHR	: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PROLOG	: Mantık programlama (Logic programming)
s.	: Sayfa
SVM	: Destek vektör makineleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
TPU	: Tensor İşlem Birimleri
UNDP	: BM Kalkınma Programı
UNESCO	: BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UIHK	: Ulusal İnsan Hakları Kurumu

VLOPs : Çok Büyük Çevrim İçi Platformlar (Very Large Online Platforms)

VLOSEs : Çok Büyük Online Arama Motorları (Very Large Online Search Engines)

WEF : Dünya Ekonomik Forumu

GİRİŞ

Demokrasi ile seçimler arasındaki ilişki, siyasi düşünce tarihinin en köklü ve vazgeçilmez bağlarından birini oluşturur. Demokrasi kavramının tarihsel kökenlerine bakıldığında, vatandaşların –o çağlarda geçerli olan sınırlı kapsamıyla– doğrudan siyasi karar alma süreçlerine katıldığı bir yönetim biçimi olan “doğrudan demokrasi” öne çıkar. Bu yönetim modelinin en belirgin örneği, M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'da uygulanan Atina Demokrasisidir. Gerçekten de bu dönemde Atinalı Yurttaşlar'ın, belirli kamusal meseleler hakkında karar almak üzere “Ekklesia” adı verilen halk meclislerinde doğrudan oy kullanarak siyasal katılım gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Ancak, zamanla nüfusun artması, toplumların karmaşıklaşması ve coğrafi genişlemeler, doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğini büyük ölçüde sınırlamıştır. Bu koşullar, modern devlet yapılarında “temsili demokrasi” anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Temsili demokrasilerde halk, egemenlik hakkını doğrudan kullanmak yerine, kendi adına karar alma yetkisini belirli süreler için seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanmaktadır. Bu bağlamda seçimler, temsili demokrasinin temelini oluşturan ve halkın siyasal iradesini yönetime yansıtmasını mümkün kılan en temel araç konumuna yükselmektedir. Dolayısıyla seçim mekanizmaları, yalnızca yöneticilerin belirlenmesini değil, aynı zamanda demokratik meşruiyetin ve toplumsal rızanın inşasını da sağlar.¹

Seçimler demokrasinin temel bir ögesi olmakla birlikte, bir rejimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için tek başına yeterli değildir. Nitekim, otoriter rejimlerde de seçimler yapılmakta; ancak halkın özgür iradesiyle tercihte bulunmasını sağlayacak adil, şeffaf ve serbest bir seçim ortamına olanak tanınmamaktadır. Bu nedenle, seçim süreçlerinde çeşitli bölgesel ve evrensel insan hakları belgelerinde düzenlenen “serbest seçim hakkı” kapsamındaki güvencelerin sağlanması ve demokratik ilkelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu minvalde, hükümetin meşruiyetinin halkın iradesine dayanması, bu

¹ Held, David, (2006). Models of Democracy (3rd ed.), Stanford University Press.

iradenin de gizli, serbest, genel ve eşit oy ilkesine dayanan, belirli ve makul aralıklarla tekrarlanan dürüst seçimlerle yapılması gerektiği kabul edilmektedir.

Demokratik seçim deneyimlerin ilk ortaya çıktığı zamanlardan bu yana, seçimlerin demokratik ilkelere uygun biçimde gerçekleştirilmesine yönelik çeşitli tehditler de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, seçimli demokrasiler kadar eski olan “seçmenlerin tehdit edilerek oy kullanmaya yönlendirilmesi”, “para, mal veya hizmet karşılığı seçmenin oyunun satın alınması”, “oy pusulalarının çalınması, değiştirilmesi veya sandıkta usulsüzlük yapılması”, “seçim yasalarının belli grupları dışlayacak şekilde düzenlenmesi” gibi tehditlerin yanı sıra; 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, yepyeni ve teknoloji temelli bir tehdit boyutunun daha ortaya çıktığı ve yapay zekâ destekli sistemlerin, demokratik seçimlerin meşruiyeti açısından ciddi bir risk unsuru haline geldiği görülmektedir. Özellikle büyük teknoloji şirketleri tarafından geliştirilen ve kullanılan yapay zekâ temelli araçlar, seçim süreçlerine doğrudan ya da dolaylı müdahale etme potansiyeline sahiptirler. Bu araçlar, seçmenlerin bireysel davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş siyasi içerikler sunmakta, davranışsal “mikro hedefleme” (*mikrotargeting*) yoluyla seçmen tercihlerine etki etmekte ve sosyal medya platformları üzerinden geniş çaplı algı manipülasyonu stratejileri yürütebilmektedir.² Bu durum, seçimlerin serbestlik, genellik, eşitlik ve gizlilik gibi temel demokratik ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesini ciddi biçimde tehdit etmektedir. Yapay zekânın bu şekilde kullanımını, sadece etik değil, aynı zamanda hukuki düzlemde de derin tartışmaları beraberinde getirmekte; seçmen iradesinin özgürce oluşması ilkesini zedelemekte ve seçimlerin meşruiyetini sorgulanabilir hale getirmektedir.³

Demokratik meşruiyet, seçimlerin yalnızca yapılmış olmasıyla değil, aynı zamanda bu seçimlerin serbest, genel, eşit ve gizli oy ilkesi gibi demokratik ilkelere riayet edilen

² Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism, PublicAffairs.

³ Bradshaw, Samantha&Howard, Philip N. (2018). Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation. University of Oxford, Computational Propaganda Research Project.

koşullarda gerçekleşmesiyle mümkündür. Bu bağlamda, seçim süreçlerine yönelik sistematik bilgi manipülasyonları, seçmen iradesinin oluşumuna yönelik dışsal müdahaleler ve veri temelli yönlendirme uygulamaları demokratik meşruiyeti zedeleyici unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Büyük teknoloji şirketleri, yapay zekâ destekli veri analiz teknikleriyle kullanıcıların çevrimiçi davranışlarını inceleyerek, seçmenlerin siyasi tercihlerine dair ince ayrıntılara ulaşabilmektedir. İlgili platformlar, seçmenlerin ideolojik konumlanışlarını ve siyasi eğilimlerini hassas bir şekilde tespit ederek, onlara belirli mesajları farklı yoğunlukta iletebilmektedir.⁴ Bu yaklaşımın, seçmenlerin özgür iradelerini yönlendirecek derecede ince manipülasyonlara neden olması mümkündür; zira sunulan bilgi ve içerik, doğal ve çoğulcu bir demokratik tartışma ortamının aksine, algoritmik olarak filtrelenmiş, daraltılmış ve hedeflenmiş bir bilgi ekosistemine dönüşebilmektedir. Bu süreçte, yapay zekâ sistemleri yalnızca veri işlemekle kalmamakta; aynı zamanda dijital platformlar aracılığıyla kitle psikolojisini şekillendirebilmektedir. Böylece, demokratik karar verme mekanizmasının temelinde yer alan serbest seçim hakkı tehlikeye girmektedir. Bu tür bir ekosistemde, bireylerin kendi rasyonel değerlendirmelerini yapmaları güçleşirken, yapay zekâ tabanlı veri analizi sayesinde derin profil çıkarımları yaparak seçmenleri belli yönlere kanalize etmek mümkün hale gelmektedir.⁵

Bütün bu gelişmeler, dijitalleşen dünyada seçim güvenliğini yeniden tanımlama zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Geleneksel seçim güvenliği önlemleri, oy kullanma süreciyle sınırlı teknik düzenlemelere dayanırken; günümüzde seçimlerin dijital iletişim ortamında şekillenen ön süreçlerine yönelik yeni tehdit alanları ortaya çıkmaktadır. Özellikle

⁴ Woolley, Samuel C.&Howard, Philip N., (2016). Automation, Algorithms, and Politics| Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents–Introduction. International Journal of Communication, 10, 4882-4890.

⁵ Helbing, Dirk, (2019). Toward Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution, Springer.

sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, kullanıcıları yankı odalarına hapsederken; yapay zekâ destekli içerik üretim ve dağıtım sistemleri, dezenformasyonun yayılmasını kolaylaştırmaktadır.⁶ Bu bağlamda seçim güvenliği artık yalnızca sandık güvenliğiyle sınırlı olmayan, çevrimiçi bilgi akışının şeffaflığını, içeriklerin doğruluğunu ve seçmen davranışlarının manipülasyondan arındırılmasını da içeren çok katmanlı bir güvenlik paradigmasını gerektirmektedir. Ayrıca, bireylerin kişisel verilerinin izinsiz toplanması ve siyasi amaçlarla analiz edilmesi hem mahremiyet hakkını ihlal etmekte hem de seçimlerin adil rekabet koşullarını zedelemektedir. Bu durum, özellikle demokratik süreçler ve seçmenlerin serbest seçim hakkı üzerinde ciddi etik ve hukuki endişeler doğurmaktadır.

Bu çalışmada temel alınan kavramsal yapı, demokratik sistemlerin temel unsurlarından biri olan “serbest seçim hakkı” etrafında şekillenmektedir. Serbest seçim hakkı, bireylerin siyasi tercihlerini baskı, yönlendirme ya da dış müdahale olmaksızın özgürce oluşturabilmesi ve bu tercihlerini serbest, genel, eşit ve gizli oy ilkesi başta olmak üzere tüm demokratik ilkeler temelinde kullanabilmesini ifade eder. Bu hak, hem bölgesel düzenlemelerde (örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) hem de evrensel insan hakları belgelerinde (örneğin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi) açıkça korunmaktadır.

Serbest seçim hakkının, yapay zekâ tabanlı manipülasyon teknikleri ile zedelenmesi, bu teknolojiye ilişkin düzenleyici çerçevelerin, şeffaflık standartlarının ve hesap verebilirlik mekanizmalarının tartışılmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle platform sahibi şirketlerin, seçmenlerin siyasi tercihlerini şekillendirmek üzere kullandığı kişiselleştirilmiş içeriklerin denetimi ve bu içeriklerin perde arkasında çalışan yapay zekâ algoritmalarının şeffaflığı, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından kritik önem arz etmektedir.⁷

⁶ Susser, Daniel&Roessler, Beate&Nissenbaum, Helen, (2019). Online Manipulation: Hidden Influences in a Digital World, Georgetown Law Technology Review, 4(1), 1–45.

⁷ Floridi, Luciano, (2018). Artificial Intelligence, Deepfakes and a Future of Ectypes, Philosophy & Technology, 31(3), 317-321.

Teknoloji şirketlerinin belli başlı müdahale yöntemleri ve manipülasyon teknikleri kullanarak seçmenlerin iradesinin özgür bir ortamda oluşmasına engel olduğu ve serbest seçim hakkına müdahale ettiği örnekler, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde görülmektedir. Bu müdahalelerin arkasındaki aktörler, çoğunlukla büyük teknoloji şirketleri olmakla birlikte; bu şirketlerin kimi zaman belirli devlet aygıtlarıyla ya da ideolojik çıkar gruplarıyla doğrudan veya dolaylı bağlantı içerisinde oldukları da gözlemlenmektedir. Seçmenlerin siyasi tercihlerine etki etme amacıyla kullanılan bu teknikler; hedefli reklamlar, içerik sıralama manipülasyonları, dezenformasyon kampanyaları ve algoritmik görünürlük müdahaleleri gibi çeşitli formlarda kendini göstermektedir. Bu müdahalelerin temelinde iki ana motivasyon yatmaktadır: İlki, veri temelli içerik stratejileri üzerinden ticari kazanç sağlamak; ikincisi ise siyasi iktidar yapılarını yönlendirme ve şekillendirme yoluyla siyasi nüfuz elde etmektir. Şirketler ister kendi adlarına hareket etsin ister devletlerin veyahut belli grupların uzantısı olarak faaliyette bulunsunlar, sonuç olarak bu senaryoların her birinde yapay zekâyı araç olarak kullanarak serbest seçimlere müdahale etmektedirler.

Öte yandan, büyük teknoloji şirketlerinin seçim süreçlerine yönelik müdahalelerinde güdülen amaçlar, yüzeyde ekonomik kazanç ve siyasi etki arayışı olarak görünmektedir. Ancak, konu daha derinlemesine incelendiğinde, çok katmanlı ve birbirine bağlı çıkar ilişkilerinin şekillendirdiği karmaşık bir stratejik davranış örüntüsüyle karşılaşılmaktadır. Bu davranış örüntüsünün, ticari kazançtan siyasi yönetime kadar uzanan geniş bir yelpazede şekillendiğini söylemek mümkündür.⁸

Görüldüğü üzere, büyük teknoloji şirketleri platformlarında dolaşıma soktukları içerikler üzerinden kamuoyunu yönlendirme ve belirli ideolojik pozisyonları meşrulaştırma

⁸ Zuboff, Shoshana, The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power.

gücüne sahiptir. Bu durum, platformların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik ve normatif aktörler haline gelmesine yol açmaktadır. Kimi durumlarda şirketlerin üst düzey yöneticilerinin veya yatırımcılarının siyasi eğilimleri, algoritmalara doğrudan ya da dolaylı biçimde yansımakta; bu da içerik görünürlüğü ve sansür mekanizmaları üzerinden taraflı bir bilgi akışı yaratmaktadır.⁹

Bu bağlamda dikkate alınması gereken son derece önemli bir diğer husus da teknoloji şirketlerinin yalnızca ulusal pazarlar içinde faaliyet gösteren ticari aktörler olmaktan çıkmış ve uluslararası ilişkilerde stratejik ağırlığı olan jeopolitik aktörler haline gelmiş olmasıdır. Bu bağlamda anılan yapılar, bazı durumlarda devletlerle açık ya da örtük iş birliklerine gidebilmekte, bazen de belirli uluslararası ajandaların taşıyıcısı rolünü üstlenebilmektedirler. Özellikle seçim dönemlerinde sağladıkları görünür güç sayesinde, hedef ülkenin siyasi istikrarını bozacak ya da yönlendirecek bilgi operasyonlarına aracı olmaları, bu şirketlerin sadece pasif platform sağlayıcılar değil, aktif jeopolitik oyuncular olduklarını göstermektedir.

Teknoloji şirketleri için dijital platformlar yalnızca birer sosyal etkileşim mecrası değil; aynı zamanda kullanıcıların ilgi alanları, alışkanlıkları, siyasal eğilimleri gibi verilerin sürekli toplandığı ve işlenerek ekonomik değere dönüştürüldüğü veri madenciliği merkezleridir. Seçim dönemlerinde siyasi içeriklerin tüketimi artmakta, bu da kullanıcı başına daha fazla reklam gösterimi, daha uzun platformda kalma süresi ve hedeflenmiş siyasi reklamların yüksek fiyatlarla satılması anlamına gelmektedir. Böylece seçimler, veri temelli reklam ekonomisinin doruğa ulaştığı dönemler haline gelmektedir.¹⁰

Öte yandan şirketler, seçim süreçlerine müdahil olarak, yalnızca kısa vadeli kazançlar değil, uzun vadeli kurumsal çıkarlar elde etmeyi de hedeflemektedirler. Bu müdahaleler, veri

⁹ O'Neil, Cathy, (2016). Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy, Crown Publishing Group.

¹⁰ Tufekci, Zeynep, (2014). Algorithmic Manipulation of Political Beliefs: A Case Study of Facebook and the 2012 Election. Journal of Communication, 64(6), 1034-1049.

gizliliği, içerik denetimi veya algoritmik Şeffaflık gibi alanlardaki yasal düzenlemeleri etkileme stratejisinin bir parçası olabilir. Seçim dönemlerinde sağladıkları görünür güç sayesinde, düzenleyici otoriteler üzerinde baskı kurabilmekte ve yasa koyucularla müzakere pozisyonlarını glendirebilmektedirler.¹¹

Bütün bu tespit ve değerlendirmeler çerçevesinde bu çalışma, serbest seçim hakkının karşısında bulunan işte bu yeni tehdidi konu almaktadır. Çalışmada, yapay zekâ temelli teknolojilerin serbest seçim hakkı üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve özellikle dijital platformlar aracılığıyla yürütülen manipülasyon faaliyetlerinin farklı açılardan tartışılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, yeni teknolojik araçların seçim süreçlerine entegre olmasıyla birlikte ortaya çıkan riskleri analiz etmek, serbest seçim hakkının dijital çağdaki geleceğini korumak açısından kritik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle yapay zekâ olgusu detaylı bir Şekilde ele alınmakta ve yapay zekânın seçim süreçlerinde seçmen iradesine müdahale edebilme kapasitesine sahip teknik altyapısının gelişim süreci açıklanmaktadır. Ardından, yapay zekâya ilişkin düzenlemeler üzerinde durulmakta ve bu alandaki mevcut yasal çerçeveler, serbest seçim hakkının korunmasıyla iliŐkilendirilerek tartışılmaktadır.

İkinci blmde ise, yapay zekâ kullanımının serbest seçim hakkını ihlal etmesine sebep olan başlıca aktörlerden teknoloji Şirketlerinin bu sürece etkisi üzerine odaklanılmaktadır. Bu kapsamda Şirketlerin müdahale yöntemleri ve kullandıkları teknikler üzerinden, serbest seçim hakkının demokratik ilkelerinin nasıl ihlal edilebileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Şirketlerin kullandığı manipülasyon stratejileri ile seçmen iradesinin nasıl Őekillendirildiđi ve bu süreçlerin toplumsal ve siyasal etkileri de çeşitli örneklerle ortaya konulmaktadır.

¹¹ Barberá, Pablo&Rivero, Gonzalo (2015). The Impact of Social Media on Politics and Democracy: A Case Study of the 2012 Presidential Election in the United States, *Social Media + Society*, 1(1), 1-10.

Üçüncü bölümde, şirketlerin yapay zekâ kullanımının serbest seçim hakkına yönelik oluşturduğu tehditlerle mücadele etme stratejileri ele alınmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, teknoloji şirketlerinin serbest seçim hakkını korumak için manipülasyonlarla mücadelede uyguladığı teknik önlemler tartışılmakta ve ardından şirketler tarafından benimsenen etik ilkeler üzerinde durulmaktadır. Etkinliği sınırlı ve ticari çıkarlarla çatışan durumlarda yetersiz kaldığı gözlemlenen bu önlemlerin devamındaysa, devletler tarafından alınan önlemler ve bu amaçla ortaya konulan yasal çerçeveler ayrıntılı bir şekilde incelenmekte ve Avrupa Birliği bünyesinde hazırlanan “Dijital Hizmetler Yasası” ile “Yapay Zekâ Yasası” gibi düzenlemeler doğrultusunda sağlanan korumalar değerlendirilmektedir. Ayrıca, medya kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin rolü ile bireylerin dijital okuryazarlık düzeyinin önemi üzerinde de durulmaktadır. Bu bölümde son olarak, şirketlerin bu tür ihlallerden doğan sorumluluğu konusuna değinilmektedir. Zira küresel dünyada uluslararası ölçekte faaliyet gösteren büyük teknoloji şirketleri, insan hakları açısından önemli bir tehdit unsuru haline dönüşmüş bulunmaktadır. Bu bağlamda, şirketlere yönelik insan hakları sorumluluğunun belirlenmesi konusu, ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde yapılan çalışmalarla birlikte tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂNIN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE HUKUKÇA TANINMASI

Yapay zekâ kullanımının seçim süreçlerine etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle bu kavramın ne ifade ettiğinin, tarihsel gelişimi, türleri ve bağlantılı kavramları ile birlikte kapsamlı bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde, yapay zekâ ve bağlantılı kavramları ile türleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bağlantılı kavramlar başlığı altında, "makine öğrenmesi", "derin öğrenme", "algoritmalar" ve "doğal dil işleme" teknolojileri üzerinde durularak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak müdahale yöntemlerinin, söz konusu teknolojilerle nasıl şekillenebileceğinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Yapay zekâ türleri özelinde yapılan değerlendirmeler de her bir tür için benzer bir hedef doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Yapay zekânın demokratik süreçlere etkisi, son yıllarda özellikle seçim manipülasyonu, dijital izleme ve bireylerin düşünce şekillerinin yönlendirilmesi gibi konularla gündeme gelmiştir. Yapay zekâ, bireylerin çevrimiçi davranışlarını analiz etme ve kişiselleştirilmiş içerikler sunma yeteneği sayesinde, seçmenlerin karar verme süreçlerine etki edebilmektedir. Bu durum, seçimlerin özgürlüğünü ve adillğini tehdit edebilir, çünkü seçmenlerin bilgilere objektif erişimi sınırlanabilir ve manipülatif içerikler, toplumsal kutuplaşmayı artırabilir.

Son olarak, ulusal ve uluslararası düzeydeki mevzuatlar incelenerek, yapay zekânın seçim süreçlerine müdahalede kullanılmasına yönelik yasal çerçevelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, demokrasiye zarar verebilecek olası yapay zekâ uygulamalarının yasal olarak denetlenmesi ve sınırlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

I. “Yapay Zekâ” Kavramı

Yapay zekâ kavramı herkesin dilinde olmakla birlikte, kavramın işaret ettiği olgunun neyi ifade ettiği üzerinde tam bir uzlaşma bulunmadığı söylenebilir. Bu anlamda, bahsi geçen olguya ilişkin bilimsel bir inceleme yapılabilmesi için, öncelikle yapay zekâ denilince ne anlaşılması gerektiğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Sözlük tanımlarına bakıldığında “yapay” kelimesinin Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından; “*doğadaki örneklerine benzetilerek insan eliyle yapılmış veya üretilmiş, yapma, suni, doğal karşıtı*” olarak tanımlandığı görülmektedir.¹² “Zekâ” ise, yine TDK tarafından; “*insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı, anlayış, dirayet, zeyreklik, feraset*” ifadeleriyle açıklanmaktadır.¹³ Bu açıklamalardan yola çıkarak, yapay zekânın; insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin yine insan eliyle suni şekilde taklit edilmesi olarak tanımlanması mümkündür.

Öte yandan, Cambridge Dictionary yapay zekâyı; “*daha önce insan zekâsına ihtiyaç duyan işlemleri gerçekleştiren bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların bağlı olduğu disiplin*”¹⁴; Oxford Advanced Learner’s Dictionary ise ufak bir farkla “*zeki insan davranışlarını kopyalayabilen bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların bağlı olduğu disiplin*”¹⁵ olarak tanımlamaktadır.

Yapay zekâ, bir bilgisayarın, robotun, programlanmış cihazın veya yazılım uygulamasının, ses tanıma veya soru cevaplama gibi insanlara özgü öğrenme ve karar alma

¹² Türk Dil Kurumu İnternet Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 16.04.2024.

¹³ Türk Dil Kurumu İnternet Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 16.04.2024.

¹⁴ Cambridge Dictionary İnternet Sözlüğü, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/artificial-intelligence>, (Bknz. “the study and development of computer systems that do jobs that previously needed human intelligence”), Erişim Tarihi: 10.04.2024.

¹⁵ Oxford Advanced Learner’s Dictionary İnternet Sözlüğü, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/artificial-intelligence?q=artificial+intelligence>, (Bknz. “the study and development of computer systems that can copy intelligent human behaviour”), Erişim Tarihi: 10.08.2024.

süreçlerine benzer işlem ve görevleri taklit edebilme yeteneğidir.¹⁶ Bazı yazarlarca, yapay zekânın insansı davranışlar gösterebildiği, belirli bir mantığa sahip olduğu, hislere sahip olabileceği, bir öngörü ortaya koyarak karar verebileceği ancak canlı olmadığı ifade edilmektedir.¹⁷ Bu bağlamda yapay zekâli sistemler, öğrenmeye dayalı veya öğrenmeye dayalı olmaksızın çalışabilen yazılımlardır.

Günümüzde yapay zekâ kavramı genel olarak kabul görüyor olsa da bu kavramın ilk ortaya çıktığı zamanlar ismin etrafında dönen bir anlaşmazlık olduğunu belirtmek gerekmektedir.¹⁸ Örneğin Arthur Samuel, “yapay” sözcüğünün, bu işte bir düzmece olduğu hissi verdiği, sanki bu düşünce tamamen yapaymış ve hiçbir gerçekliği yokmuş izlenimi bıraktığı yönünde eleştiriler yapmıştır.¹⁹ Ayrıca, bu ifade ilk zamanlar Allen Newell ve Hebert Simon gibi alanda önemli çalışmaları olan isimler tarafından da beğenilmemiştir. Bu nedenle anılan Yazarların, kendi çalışmalarını “*karmaşık bilgi işleme*” olarak adlandırdıkları görülmektedir.²⁰ Ancak, günümüzde yapay zekâ kavramının literatürde kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Newell de zamanla bu kavram ile uzlaşacak ve “*O halde yapay zekâ adını bağrımıza basalım. Güzel bir isim bu. Tüm bilimsel alanların ismi gibi, büyüyecek ve bu alanın tam da kastettiği anlama kavuşacak.*” ifadelerini kullanacaktır.²¹

A. Yapay Zekânın Doğuşu ve Evrimi

1. Yapay Zekânın Doğuşu

Kimi yazarlarca yapay zekâ tarihinin -şaşırtıcı bir biçimde- antik çağlara kadar uzandığı ileri sürülmektedir. Gerçekten de Antik Yunan döneminde, insansı robotlar hakkında

¹⁶ <https://www.dictionary.com/browse/artificial-intelligence> , Erişim Tarihi: 10.08.2024.

¹⁷ Sucu, İpek&Ataman, Elif (2020). Dijital Evrenin Yeni Dünyası Olarak Yapay Zekâ ve Her Filmi Üzerine Bir Çalışma, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 4, sy 1, s.41.

¹⁸ Nilsson, Nils John, (2018). Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Birinci Baskı, s. 82.

¹⁹ McCorduck, Pamela, (1979). Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence, San Francisco: W.H. Freeman and Co., s.97.

²⁰ Nilsson, Nils John, Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği, s. 82.

²¹ Newel, Allen (2005). The First AAAI President’s Message, AI Magazine, c.26, no:4, s.24-29.

çeşitli fikirlerin tartışıldığı ifade edilmektedir. Rüzgâr mitolojisine hükmettiği söylenen Daedalus'un yapay insanlar yaratmak için yürüttüğü çalışmalar, bu savlara verilen örnekler arasındadır.²² Ancak, en genel manada, yapay zekâ çalışmalarının başlangıcının Cezeri tarafından yürütülen robotik çalışmalar olduğunu kabul etmek uygun olabilir.²³ Zira 1153 yılında doğan Cezeri'nin, bilgisayar biliminin temellerini atarak, robotlar, saatler ve su makineleri gibi birçok icatla sibernetik biliminin kurucusu olduğu kabul edilmektedir.²⁴

Yapay zekâya ilişkin daha yakın tarihlerde yapılan çalışmalara bakıldığında ise, 1623 yılında Williem Shickard tarafından mekanik olarak dört işlem yapabilme kapasitesine sahip olan bir hesap makinesinin icat edildiği görülmektedir.²⁵ Günümüzde kullanılan bilgisayar sistemlerinin temelini oluşturan ikili sayma sistemi ise 1672 yılında, Gottfried Leibniz tarafından ortaya koyulmuştur.²⁶ Yapay zekânın tarihsel gelişimi açısından 1884 yılı önemli bir tarih olarak öne çıkmaktadır.²⁷ Charles Babbage, 1884 yılında, zeki davranışlar gösterebilme yeteneğine sahip olduğu ifade edilen bir mekanik makine ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Ancak, bu çalışma ile istenilen sonuca ulaşılammış ve insan kadar zeki davranışlar ortaya koyabilecek yapay icatların üretilemeyeceği kanaatine varılmıştır.²⁸

Yapay zekâ alanındaki araştırmaların modern anlamda önemli bir hale gelmesi ise, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen akabinde yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Özellikle, Alan Turing tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilen "Bombe" isimli

²² Mijwel, Maad M. (2015). History of Artificial Intelligence, https://www.researchgate.net/profile/Maad-Mijwil/publication/322234922_History_of_Artificial_Intelligence/links/5a4d34e5a6fdcc3e99d15c1c/History-of-Artificial-Intelligence.pdf, Erişim Tarihi: 03.03.2024.

²³ Unat, Yavuz (2016). 13. Yüzyılda Yaşamış Cizreli Bir Mühendis; El-Cezerî, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Cilt 1, s. 555-573.

²⁴ Korcuata, Yusuf&Toprak, Zeynel Fuat (2015). El-Cezeri ile İlgili Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, c.4, S.1, s. 37-49.

²⁵ Başyigit, Ahmet Semih, (2024). Temel İnsan Hakları Bağlamında Risk Temelli Yapay Zekâ, Yetkin Yayınları, Ankara, s.4.

²⁶ Yılmaz, Atınc, (2020). Yapay Zekâ, Kodlab Yayın Dağıtımı, İstanbul, s.15.

²⁷ Başyigit, Ahmet Semih, Temel İnsan Hakları Bağlamında Risk Temelli Yapay Zekâ, s.4.

²⁸ Yılmaz, Atınc, Yapay Zekâ, s.14.

ilk tam otomatik kod kırma makinesi, savaşın seyrini değiştirmesi açısından büyük önem taşımıştır.²⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneme bakıldığında da yapay zekânın, bilgi işlem alanındaki temel kuramsal gelişmelerin etkisiyle filizlenmeye devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde, matematik, mantık ve bilişsel bilimlerin kesişiminde yer alan düşünürler, makinelerin düşünme kabiliyetine dair ilk soruları sormuşlardır. Yapay zekânın doğuşu, bilgi işlem tarihindeki temel dönüm noktaları ile yakından ilişkilidir. İlk olarak, 1940’lı yılların sonları ile 1950’li yılların başında, hesaplama teorileri ve mantıksal çıkarım sistemleri üzerine yürütülen çalışmalar, makinelerin yalnızca basit hesapları değil, karmaşık mantıksal işlemleri de gerçekleştirebileceği düşüncesini ortaya çıkar mıştır.

Bu dönemde yine Alan Turing’in çalışmaları dikkat çekicidir; Turing, makinelerin düşünme kapasitesi üzerine felsefi ve teknik sorular sormuş, 1950 yılında yayımladığı makalesi ile yapay zekâya dair kavramsal zemini hazırlamıştır. Bu minvalde yapay zekâ kavramının ilk nüveleri, 1950’li yıllarda Alan Turing’in “*makineler düşünebilir mi?*” sorusu çerçevesinde belirginleşmiştir. Turing, “*Computing Machinery and Intelligence*” başlıklı makalesinde, bir makinenin zekâsının insan zekâsına benzer bir iletişim performansı üzerinden ölçülebileceğini ileri sürmüş ve sonrasında “*Turing Testi*” olarak bilinen yöntemi önermiştir.³⁰ Bu test, insana özgü düşünsel süreçleri taklit etme kapasitesine sahip algoritmik sistemlerin kavramsal temelini sağlamıştır.

Öte yandan, Christopher Strachey tarafından 1951 yılında dama oynayan bir yazılımin geliştirilmesiyle yapay zekâya ilişkin ilk başarılı atılım gündeme gelmiştir.³¹ “*Makine ğrenmesi*” teriminin yaratıcısı olarak kabul edilen Arthur Samuel, 1952-1962 tarihleri arasında geliştirdiği program ile, kendi kendine dama oynamayı öğrenen yapay zekâyı

²⁹ Coşkun, Fatma&Glleroğlu, Hamide Deniz, (2021). Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c.54, S.3, s.947-966.

³⁰ Turing, Alan M. (1950). Computing Machinery and Intelligence, Mind, 59(236), 433-460.

³¹ Britannica Online, (2021). The Turing Test, <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence/The-Turing-test>. Erişim Tarihi: 23.04.2024.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) tanıtmıştır.³² Samuel, bu programın öğrenme tekniklerini içeren ilk sürümünü 1955'te tamamlamış ve Samuel'in öğrenebilen dama yazılımı, yapay zekâdaki önemli bir gelişme olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.³³

Diğer yandan, John McCarthy ve Marvin Minsky gibi öncü araştırmacılar, mantık ve problem çözme ilkelerini bilgisayar ortamına uyarlamaya başlamış ve böylece yapay zekânın teorik temelleri atılmıştır. Bu erken dönem çalışmalar, sembolik mantık, algoritma tasarımı ve bilgi temsili gibi temel konuları içerirken, aynı zamanda bilişsel süreçlerin formel bir çerçevede modellenebileceğine yönelik inancı da güçlendirmiştir.

Yapay zekâ kavramı ise, ilk kez John McCarthy tarafından, Dartmouth'ta düzenlenecek bir araştırma projesi içerisinde kullanılmıştır. Araştırma projesinde, makinelerin öğrenmenin her aşamasını ve zekânın diğer özelliklerini taklit etmesinin mümkün olabileceği mantığına dayanılmıştır.³⁴ Bu projede yapay zekâ terimi ilk kez kullanılmakla birlikte, projenin amacı da bir makinenin insanlara benzer, “zeki” denebilecek şekilde davranmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. 1956 yılında gerçekleşen Dartmouth Konferansı, yapay zekânın resmi bir araştırma alanı olarak kabul edilmesinin de sembolik başlangıcı sayılmaktadır.

Bu toplantıda, John McCarthy ve Marvin Minsky gibi öncü isimler, yapay zekânın ne olduğu, nelerin mümkün kılınabileceği ve nasıl yöntemlerin izlenmesi gerektiği konularını tartışarak, alanın geleceğine yön vermişlerdir. Bunu takip eden dönemlerde, sembolik yapay zekâ yaklaşımları ön plana çıkmış; mantık temelli problem çözücüler ve bilgi temsili

³² Samuel, Arthur Lee, (1959). Some Studies In Machine Learning Using The Game of Checkers, IBM Journal, s. 211-229.

³³ Nilsson, Nils John, (2010). The Quest For Artificial Intelligence: A History Of Ideas And Achievements, 2010, S. 124.

³⁴ McCarthy, John ve diğerleri, (1955). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence, s. 2.

sistemleri geliştirilmiştir. Bu sayede, yapay zekâ yalnızca bir düşünce deneyi olmaktan çıkmış, sınırlı da olsa somut uygulamalar üretebilen bir araştırma sahası haline gelmiştir.

Bu anlatılanlar çerçevesinde, yapay zekânın doğuş yıllarında geçilen temel aşamaların aşağıdaki şekilde gösterilmesi mümkündür:

Tablo 1. Yapay Zekânın Doğuş Yıllarında Atılan Temel Adımlar

Dönem/Önemli Tarih	Gelişme	Katkı Sağlayanlar/Çalışmalar
1940'lar Sonu – 1950'ler Başı	Hesaplama teorileri ve bilgi işlemin mantıksal temellerinin atılması	Alan Turing'in matematiksel zekâ anlayışı ve hesaplama makineleri üzerine çalışmaları ³⁵
1950	Turing Testi'nin Ortaya Konması	Alan Turing, “ <i>Computing Machinery and Intelligence</i> ” makalesi ile yapay zekâ kavramını düşünsel bir çerçeveye oturtma ³⁶
1956	Dartmouth Konferansı	John McCarthy, Marvin Minsky, Claude Shannon, Nathan Rochester gibi öncü araştırmacıların yapay zekâ terimini resmi olarak gündeme getirmesi ³⁷
1950'ler Sonu – 1960'lar	Sembolik yapay zekâ yaklaşımlarının ilk uygulamaları	Newell ve Simon'un mantıksal problem çözücü programları, Minsky'nin sembolik modelleri ³⁸

a. İlk Çalışmalar ve Matematiksel Temeller

Yapay zekânın kavramsal temelleri, büyük ölçüde 20. yüzyılın ortalarında geliştirilen formel mantık, hesaplama teorisi ve istatistik gibi disiplinlerin kesişim noktasında inşa

³⁵ Turing, Alan M., *Computing Machinery and Intelligence*, 433-460.

³⁶ Turing, Alan M., *Computing Machinery and Intelligence*, 433-460.

³⁷ Moor, James H. (2006). *The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The next fifty years*, *AI Magazine*, 27(4), 87-91.

³⁸ Newell, Allen, & Simon, Herbert A. (1976). *Computer Science as Empirical Inquiry: Symbols and Search*, *Communications of the ACM*, 19(3), 113-126.

edilmiştir. Özellikle matematiksel mantık, algoritma tasarımı ve sembolik bilgi işleme teorileri, ilk yapay zekâ sistemlerinin ortaya çıkışında kritik rol oynamıştır. Başlangıçta, bu yaklaşım sembolik işlemciler ve matematiksel ifade kalıpları üzerinden hareket etmiş, bilgisayarların problem çözme yeteneğini taklit edebileceği öne sürülmüştür. Bu dönemde, bilişsel süreçlerin soyut bir modellemesi yapılarak, insan zihnindeki mantıksal çıkarım dizilerinin makinelere aktarılabilceği düşüncesi, farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır.

Nitekim, matematiksel çıkarım sistemleri üzerinde yapılan erken dönem çalışmalar, makinelerin yalnızca önceden tanımlı kuralları izlemesinin ötesinde, yeni durumlara uygun çözümler üretebileceğine dair iyimser bir beklenti yaratmıştır. Bu yaklaşım, yapay zekânın gelecekte karmaşık bilişsel görevleri üstlenebileceği fikrinin de temelini atmıştır.³⁹ Diğer yandan, bu ilk dönem girişimlerinin, bugün yaşanan gelişmelere kıyasla oldukça sınırlı kaldığını belirtmek gerekmektedir; zira bilgisayarların işlem kapasitesi, bellek imkânları ve veri toplama konusundaki teknik yetersizlikler, yapay zekânın uygulama sahasını kısıtlamaktaydı.

Buna karşın anılan dönem, yapay zekânın sağlam bir teorik omurgaya kavuşmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu süreçte, 1930'lu yıllardan itibaren matematiksel mantık, hesaplanabilirlik ve algoritmik düşünme alanlarında sağlanan ilerlemeler, bilgisayarların yalnızca sayısal işlem yapan makineler olmaktan öteye geçebileceğini göstermiştir. Özellikle Alan Turing'in tanımladığı Turing makineleri, bir sistemin belirli bir algoritmayı uygulayarak her türlü hesaplanabilir problemi çözebileceğine dair kavramsal bir çerçeve sunmuştur. Alonzo Church'ün *lambda hesabı* ise, fonksiyonel hesaplamanın temellerini atarak, programlama dillerinin ve mantıksal çıkarım sistemlerinin teorik alt yapısını hazırlamıştır.

³⁹ Boden, Margaret A., (2016). AI: Its nature and future, Oxford University Press.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, sibernetik ve bilgi teorisi gibi alanlar yapay zekânın düşünsel altyapısını genişletmiştir. Norbert Wiener'in sibernetik ilkeleri, sistemlerin geri besleme mekanizmaları aracılığıyla öğrenebileceğini öngörürken, McCulloch ve Pitts'in yapay nöron modelleri de insan beynindeki sinirsel süreçlerin basit mantık devreleriyle temsil edilebileceği fikrinin doğuşunu sağlamıştır. Bu sayede yapay zekâ araştırmacıları, hesaplamanın sadece matematiksel işlemlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda sinirsel örüntüleri taklit eden öğrenme sistemlerinin de tasarlanabileceğini  ne sürmüşlerdir.

1950'lere gelindiğinde, Claude Shannon'un bilgi teorisi, sembolik bilgi temsili ve mantıksal problem üzücü programlar gibi uygulamalar, yapay zekâ alanının ilk pratik örneklerinin yeşermesini mümkün kılmıştır. Bu erken dönem çalışmalar, yapay zekânın gelecekte metin işleme, görüntü tanıma, mantıksal çıkarım ve problem üzecek kadar yetkin sistemlere dönüşebileceğini önceden işaret eden teorik bir altyapı oluşturmuştur.

Özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren, mantıksal çıkarım yöntemleri ve hesaplama modellerinin gelişimi, yapay zekânın yalnızca teorik olarak değil, aynı zamanda pratik uygulamalar bakımından da hayata geçirilebileceğine işaret etmiştir. Bu kapsamda, sembolik yapay zekâ anlayışı, öncelikle problem  zme, tümdengelimsel çıkarım, satranç oynama gibi spesifik alanlarda test edilmiş, makinelerin bu alanlarda kayda değer başarı sağlaması, yapay zekânın gerçek dünyada uygulanabilirliğine yönelik ilgiyi artırmıştır.⁴⁰ Sonuç olarak, bu dönemde atılan ve aşağıdaki tabloda özetlenen tüm bu adımlar bir arada değerlendirildiğinde, ilk matematiksel temeller ve çalışmalar olmaksızın, bugünün karmaşık yapay zekâ ekosistemini anlamının mümkün olmadığını söylemek, yerinde bir tespit olarak görülmektedir.

⁴⁰ Simon, Hebert A., (1996). The Sciences of the Artificial, MIT Press.

Tablo 2. Yapay Zekâ Alanındaki İlk Çalışmalar ve Matematiksel Temeller

Dönem/Ana Hatlar	Gelişmeler	Katkı Sağlayanlar/Teoriler
1930'lar – 1950'ler	Matematiksel mantık, hesaplanabilirlik teorisi ve algoritma kavramının gelişimi	Alan Turing: Turing makineleri ve hesaplanabilirlik; Alonzo Church: Lambda hesabı ⁴¹
1940'lar – 1950'ler	Sibernetik, bilgi teorisi, sinirsel hesaplama modelleri	Norbert Wiener: Sibernetik; Warren McCulloch & Walter Pitts: Yapay nöron modelleri ⁴²
1950'ler Ortası	İlk programlanabilir mantık sistemleri, sembolik bilgi temsili denemeleri	Newell & Simon: Mantıksal problem çözücüler; Claude Shannon: Bilgi teorisi ⁴³

b. Alan Turing ve Turing Testi

Yapay zekânın erken dönem kuramsal omurgasını oluşturan önemli figürlerden biri Alan Turing'dir. Turing, 1950 tarihli "*Computing Machinery and Intelligence*" başlıklı makalesinde, "*makineler düşünebilir mi?*" sorusunu felsefi bir retoriğin ötesine taşıyarak, test edilebilir bir çerçeve sunmuştur.⁴⁴ Bu soruya cevap ararken "*taklit oyunu*" (*imitation game*) olarak anılan bir oyun senaryosu kullanmış ve bu oyun da Turing Testinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu metinde öne sürülen Turing Testi, bir makinenin zekâsının, insan değerlendiriciler tarafından bir dizi soru-cevap etkileşimi yoluyla anlaşılabilirliğini ölçmeye dayanmaktadır. Eğer değerlendirici, aldığı yanıtların kaynağının insan mı yoksa bir makine mi

⁴¹ Turing, Alan M., (1936). On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungsproblem, Proceedings of the London Mathematical Society, 42, 230-265.

⁴² Wiener, Norbert, (1948). Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine. MIT Press.

⁴³ Newell, Allen, & Simon, Herbert A., Computer Science as Empirical Inquiry: Symbols and Search, 113-126.

⁴⁴ Turing, Alan M., Computing Machinery and Intelligence, 433-460.

olduğunu ayırt edemezse, söz konusu makine “*insana yakın bir zekâ kapasitesine*” sahip kabul edilmektedir.

Turing Testi; birbirini hiç tanımayan insanlardan oluşan bir grubunun, birbirleriyle ve bir yapay zekâ ile diyaloga geçmesiyle başlamaktadır. Birbirlerini yüz yüze görmeden sadece yazışma yoluyla gerçekleşen bir sohbet sonunda, bu insanlara yöneltilen sorular ile, kimin insan kimin makine zekâsı olduğunu saptamaları istenmektedir. Testlerin bir kısmında makine zekâsının insan olduğunu zanneden, diğer bir kısmında da gerçek insanları makine zanneden kişilere rastlanmıştır. ABD’de günümüzde de Turing Testi makine zekâsına sahip yazılımların üzerinde uygulanmaya devam etmekte ve başarılı olan yazılımlara Loebner adlı ödüller verilmektedir.⁴⁵ Bu anlamda anılan çalışmalar, veri işleme mantığı ve makine zekâsı kavramlarının doğmasına da önayak olmuştur.

Her ne kadar Turing Testi yıllar içerisinde gerek kuramsal gerek yöntemsel açıdan eleştirilere maruz kalmış olsa da bu yaklaşım yapay zekânın pratiğe dökülmesinde önemli bir sembol haline gelmiştir.⁴⁶ Turing’in yaklaşımı, yapay zekâ araştırmaları için ampirik bir temel sunarken, insan-makine etkileşimini merkeze alması bakımından da bugünün yapay zekâ uygulamalarına ışık tutmaktadır. Gerek ilk matematiksel temeller gerekse Turing’in önerdiği test, yapay zekânın hem teknik hem de felsefi boyutlarına değinen anahtar unsurlardır.

2. Yapay Zekânın Altın Çağı

a. Yapay Zekâ Projelerinde Hızlı İlerleme

Yapay zekânın altın çağı olarak anılan dönem, özellikle 1960’lar ve 1970’ler boyunca yapay zekâ araştırmalarının kurumsallaşması, akademik kuruluşlar ile araştırma laboratuvarlarının destekleyici finansman olanaklarının artması ve öncü girişimlerin giderek daha karmaşık problem alanlarına yayılması ile belirginleşmiştir. Bu dönemde, ABD başta

⁴⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Loebner_%C3%96d%C3%BClleri, Erişim Tarihi: 16.06.2022.

⁴⁶ French, Robert M., (2000). The Turing Test: The first 50 years. Trends in Cognitive Sciences, 4(3), 115-122.

olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin askeri, endüstriyel ve akademik kurumları, yapay zekâyı potansiyel bir stratejik araç olarak görmüş ve büyük ölçekli araştırma projelerine kaynak ayırmıştır.⁴⁷ Özellikle hükümet destekli programlar ve özel sektör girişimleri, makinelerin yalnızca sembolik mantık çerçevesinde akıl yürütmekle kalmayıp, karmaşık oyun problemlerini çözebilmesini, doğal dili anlamasını, robotik sistemleri yönlendirmesini ve hatta sınırlı ölçekte öğrenme becerileri sergilemesini hedeflemiştir.

Bu gelişmeler, yapay zekâ topluluğunun özgüvenini ve beklentilerini yükseltmiş, hatta gelecekte insan zekâsıyla boy ölçüşebilecek sistemlerin geliştirilebileceğine dair iyimser tahminlerin artmasına yol açmıştır.⁴⁸ Ancak bu ilerlemenin arka planında, büyük miktarda veri işleme ihtiyacı, işlemci gücü sınırlamaları, bellek kapasite sorunları ve yöntemsel tutarsızlıklar gibi yapısal kısıtlar da bulunmaktaydı. Yine de bu dönem, yapay zekânın içinden geçtiği yoğun kuramsal zenginleşme ve deneysel çeşitlenme sürecinin altın çağ olarak adlandırılmasını haklı kılacak ölçüde verimli geçmiştir.

Yapay zekâ projelerinde hızlı ilerleme dönemi, araştırma laboratuvarlarının soyut kuramsal çalışmalardan endüstriyle bütünleşen, somut ürün ve servislerin geliştirilmesine geçtiği aşamaları yansıtır. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri *perceptron modelinin* ortaya çıkışıyla birlikte yapay sinir ağları (YSA) üzerinden yapılan çalışmalardır. YSA, genel anlamda insanların merkezi sinir sistemi ve beyninin çalışma şeklini suni olarak taklit eden bilgi işleme sistemidir.⁴⁹ Bu ağlar, insan beynindeki nöronların yapısını ve işlevselliğini taklit ederek birbirleriyle karmaşık bağlantılar kurabilen yapay nöronlardan meydana gelmektedir.⁵⁰ *Perceptron* ise tek katmanı bulunan bir yapay sinir ağının en temel birimi olarak kabul

⁴⁷ Nilsson, Nils John, (2010). *The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements*, Cambridge University Press.

⁴⁸ Haugeland, John, (1985). *Artificial Intelligence: The Very Idea*, MIT Press.

⁴⁹ Arı, Ayşe&Berberler, Murat Erşen, (2017). *Yapay Sinir Ağları ile Tahmin ve Sınıflandırma Problemlerinin Çözümü İçin Arayüz Tasarımı*, İstanbul Üniversitesi Press, Cilt: 1 Sayı: 2, 55 – 73, s. 56.

⁵⁰ Ergül, Ergin, (2024). *Yapay Zekâ ve Hukuk*, Adalat Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, s.49.

edilmektedir. Eğitilebilecek tek bir yapay sinir hücresinden oluşan denetimli bir öğrenme algoritmasıdır.⁵¹ Psikolog Frank Rosenblatt, perceptron modelini 1957 yılında “*zeki sistemlerin temel özelliklerinden bazılarını simüle etmek*” amacıyla geliştirmiştir. Temel prensip; bir sinir hücresine birçok girdi yükleyerek bir çıktı üretilmesidir.⁵² Perceptron’lar teorik olarak öğrenme kabiliyetine sahip olmakla birlikte o dönem bilgisayarları gerekli işlemleri yapmaya yeterli olmadığından Rosenblatt bu işlemi gerçekleştirecek özel bir cihaz inşa etmiş, bu cihaz üzerinde yapılan işlemlerle Perceptron’ların farklı şekil ve harfleri öğrenebildiğini tespit etmiştir.⁵³

1962 yılına gelindiğinde ilk endüstriyel robot şirketi Unimation kurulmuştur. 1969 yılında ise, Marvin Minsky ve Seymour Papert *Perceptrons* adlı kitaplarında, tek katmanlı yapay sinir ağlarının mantıki çerçevede her probleme çözüm olamayacağını ileri sürmüştür. Minsky ve Papert çok katmanlı perceptron’larla bu engelin aşılabileceğini de göstermiştir ancak o dönemde böyle bir ağı eğitebilecek bir algoritma mevcut olmadığından çalışmaları tamamlanamamıştır.⁵⁴

Bu çalışmalar ışığında, 1960’lar ile 1970’ler arasında geliştirilen uzman sistemler, belirli bir alandaki uzman bilgilerini koda dökerek, sınırlı da olsa insana benzer danışmanlık hizmeti sağlayabilmişlerdir. Bu, yapay zekâ teknolojilerinin ticari potansiyelini gözler önüne sererek, birçok şirketin ilgisini çekmiştir. Aynı dönemde, sembolik yapay zekâ yöntemleri, bilgi temsili ve mantıksal çıkarımla ilişkili algoritmaların gelişimini destekleyerek, yapay zekâ projelerinin hız kazanmasına ortam hazırlamıştır.

⁵¹ Işıkhani, Elif, (2019). Perceptron nedir? - Sinir Ağlarının Temelleri, Bknz: <https://isikhanelif.medium.com/perceptron-nedir-83dd39aada0>, Erişim Tarihi: 10.10.2024.

⁵² Arı, Ayşe & Berberler, Murat Erşen, Yapay Sinir Ağları ile Tahmin ve Sınıflandırma Problemlerinin Çözümü İçin Arayüz Tasarımı, s. 58

⁵³ Schuchmann, Sebastian, (2019). History of the First AI Winter, Towards Data Science.

<https://towardsdatascience.com/history-of-the-second-ai-winter-406f18789d45>, Erişim Tarihi: 12.02.2025.

⁵⁴ Schuchmann, Sebastian, History of the First AI Winter.

Yapay zekâ dillerinin (LISP, Prolog) yaygınlaşması ve araştırma topluluklarının büyümesi sayesinde, bilgi tabanlı sistemlerin uygulanabilirliği artmıştır. Bu sayede satranç oynayan programlar, doğal dil işleme prototipleri ve otomatik teorem ispatı gibi alanlarda kaydedilen ilerleme, yapay zekânın sınırlarını zorlayarak, gelecekteki gelişmelerin habercisi olmuştur. Sonraki dönemde, yapay sinir ağlarının tekrar gündeme gelmesi, istatistiksel yöntemlerin ve veri odaklı yaklaşımların yükselişiyle birleşerek yapay zekâ projelerinin hızını daha da artırmıştır. Bu süreç, yapay zekâ tabanlı uygulamaların farklı sektörlerde benimsenmesini, özellikle de ticari potansiyeli yüksek alanlarda yaygınlaşmasını desteklemiştir. Şirketlerin yoğun ilgisini çekmeye başlayan yapay zekâlı sistemler, gelecekte sektöre yön vermeye başlayacağını sinyallerini de böylelikle vermiştir. Aşağıdaki tabloda, yapay zekânın altın çağında gözlemlenen bu büyüme ve popülerleşmenin geçtiği temel aşamalar görülebilmektedir:

Tablo 3. Yapay Zekânın Popülerleşmesi

Dönem/Gelişme Alanı	Örnek Çalışmalar	Etkileri ve Sonuçları
1950'ler	Perceptron modeli ve yapay sinir ağlarının geliştirilmesi	Frank Rosenblatt tarafından perceptron modelinin 1957 yılında geliştirilmesi, ileride makine ve derin öğrenmeye ilişkin yapılacak çalışmaların temelini atmıştır.
1960'lar 1970'ler	– Uzman sistemler, sembolik yapay zekâ	MYCIN, DENDRAL gibi uzman sistemler tıp, kimya gibi alanlarda karar desteği sunarken, yapay zekânın pratik uygulama kapasitesini kanıtladı. ⁵⁵ Bu ilerleme, araştırma laboratuvarları ve endüstri arasında iş birliğinin başlamasına zemin hazırladı.
1970'ler Sonu – 1980'ler	Bilgi temsili ve sezgisel arama algoritmaları	Yapay zekâ projeleri, satranç oynama programları, otomatik teorem ispatı ve doğal dil işleme prototipleri geliştirmeye odaklandı. Bu dönemde LISP, Prolog gibi yapay zekâ dillerinin yaygınlaşması, araştırmacılara esnek bir altyapı sağladı. ⁵⁶

⁵⁵ Buchanan, Bruce G., & Shortliffe, Edward H. (1984). Rule-Based Expert Systems: The MYCIN Experiments of the Stanford Heuristic Programming Project, Addison-Wesley.

⁵⁶ Clocksin, William F., & Mellish, Christopher S. (1981). Programming in Prolog, Springer.

b. LISP ve Prolog Gibi Dillerin Geliştirilmesi

Altın çağın teknik kilometre taşlarından biri, yapay zekâ araştırmalarını destekleyen programlama dillerinin tasarlanması ve yaygınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda LISP Processing (LISP) dili, John McCarthy tarafından 1958 yılında geliştirilmiş ve yapay zekâ araştırmalarının gerek duyduğu esnek sembolik hesaplama ortamını sağlamıştır.⁵⁷ LISP, ağaç yapılarını, sembolik işlemleri ve fonksiyonel programlama anlayışını temel alarak, soyut bilgi temsilinin daha verimli bir şekilde koda dökülmesine imkân tanımıştır.

Benzer şekilde, Logic programming (Prolog) dili 1970'lerde mantıksal çıkarım süreçlerine uygun bir yapı sunarak, insan benzeri mantık yürütme mekanizmalarının yazılıma entegre edilmesini kolaylaştırmıştır.⁵⁸ Bu diller, yapay zekâ sistemlerinin geliştiricilere sağladığı esnek altyapı sayesinde, uzman sistemlerin, otomatik teorem ispatlarının, doğal dil işlemlerinin ve çeşitli yapay zekâ tabanlı çözümlerin hayata geçirilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Böylece, karmaşık akıl yürütme gerektiren problemler, daha anlaşılır ve yönetilebilir hale gelmiş, araştırmacılar ilgilerini giderek daha çok gerçek dünya uygulamalarına ve zekâ benzeri davranışlar sergileyen sistemlerin tasarımına yöneltebilmişlerdir.

LISP ve Prolog gibi programlama dillerinin geliştirilmesi, yapay zekâ araştırmalarının laboratuvar ortamından daha geniş uygulama alanlarına doğru genişlemesinde büyük rol oynamıştır. LISP, fonksiyonel programlama paradigması üzerinden sembolik işlemlere, özyinelemeye ve dinamik veri yapılarına vurgu yaparken; Prolog, mantık temelli bir yaklaşım sunarak yapay zekâ projelerinde kuralların, gerçeklerin ve ilişkilerin sade bir şekilde ifade edilebilmesini sağlamıştır. Bu diller, yapay zekâ araştırmacılarına esnek, deneysel ve hızlı

⁵⁷ McCarthy, John, (1960). Recursive Functions of Symbolic Expressions and Their Computation by Machine, Part I. Communications of the ACM, 3(4), 184-195.

⁵⁸ Clocksin, William F., & Mellish, Christopher S., Programming in Prolog.

prototipleme yapabilecekleri bir çalışma zemini sunmuş, problem çözme, uzman sistem geliştirme, doğal dil işleme ve otomatik çıkarım alanlarında önemli ilerlemelerin yolunu açmıştır.

Zaman içinde, LISP ve Prolog hem akademik araştırmalarda hem de pratik uygulamalarda sıklıkla başvurulan birer araç haline gelmiştir. Bu diller sayesinde geliştirilen ilk uzman sistemler, işletmelerin ve kurumların karar verme süreçlerine destek olacak yapay zekâ uygulamalarının potansiyelini göstermiştir. Sembolik yapay zekâ çağında, LISP ve Prolog'un sunduğu esnek programlama imkânları, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha yakından incelenecek olan “seçim süreçlerine müdahale” aşamasına kadar uzanabilecek olan gelişmiş davranışsal hedefleme tekniklerinin de temellerini atmıştır.

Tablo 4. LISP ve Prolog Dillerinin Gelişimi

Dönem/Dil	Gelişme Süreci	Önemli Katkıları	Etkileri
1950'ler Sonu 1960'lar (LISP)	John McCarthy tarafından 1958'de geliştirildi. Sembolik işlem, fonksiyonel programlama ilkeleri ve özyinelemeli veri yapılarıyla yapay zekâ uygulamaları için esnek bir temel oluşturdu.	LISP, yapay zekânın dil işleme, sembolik akıl yürütme, doğal dil anlama gibi alanlarda ilk pratik denemelerini kolaylaştırdı. Makine öğrenmesi, tümdengelimsel çıkarım ve problem çözme yöntemleri bu dilin zemininde ilerleme kaydetti.	LISP, araştırmacılara sembolik AI yöntemlerini test edebilecekleri bir platform sundu. Geliştiricilerin karmaşık veri yapılarıyla rahatça çalışabilmesi, uzman sistemlerin, otomatik teorem ispatı araçlarının ve mantık temelli programların hızla deneysel olarak geliştirilmesini sağladı. ⁵⁹
1970'ler (Prolog)	Alain Colmerauer ve Robert Kowalski tarafından 1970'lerde geliştirildi. Mantık programlama modelini kullanan Prolog, deklaratif programlamayı ön plana	Prolog, sembolik mantık ve tümdengelimsel akıl yürütme yöntemleri için kullanışlı bir araç oldu. Arama uzayını verimli biçimde yöneterek bilgi tabanlı sistemlerin oluşturulmasında kolaylık	Prolog, yapay zekâ uygulamalarında kuralların ve gerçeklerin mantıksal ifadesini mümkün kıldı. Uzman sistemlerin geliştirilmesinde pratik bir dil olarak benimsendi; bu sayede bilgi temsili, otomatikleştirilmiş

⁵⁹ McCarthy, John, (1960). Recursive Functions of Symbolic Expressions and Their Computation by Machine, Part I. Communications of the ACM, 3(4), 184-195.

Dönem/Dil	Gelişme Süreci	Önemli Katkılar	Etkileri
	çıkarak çıkarım motorlarıyla doğal bir bütünlük sağladı.	sağladı.	akıl yürütme ve soru-yanıtlama gibi yetenekler ön plana çıktı. ⁶⁰

3. Yapay Zekâ Kışı

a. Finansal Desteklerin Azalması

Yapay zekâ araştırmalarının tarihsel seyrine bakıldığında, belirli yükseliş dönemlerinin yanı sıra gerileme ve durgunluk dönemleriyle de karşılaşmaktadır. Bu durgunluk dönemlerinin en çarpıcı örneği, literatürde “Yapay Zekâ Kışı” (AI Winter) olarak adlandırılan evrelerdir. Bu dönemlerde, yapay zekâ alanına yönelik beklentilerin altında kalan uygulama sonuçları, aşırı iyimser öngörülerin gerçekleşmemesi ve sınırlı teknolojik kapasite nedeniyle kamu ve özel sektör tarafından sağlanan finansal destekler keskin bir şekilde azalmıştır.⁶¹ Yapay zekâ kışı olarak adlandırılan bu yıllar, yapay zekâ çalışmalarının gerilediği ve bir süre rafa kaldırıldığı dönemlerdir.

1974-1980 tarihleri arasında yapay zekâ çalışmalarına olumsuz eleştiriler yöneltilmeye başlanmış, bu yönde birçok yayın yapılmış ve en nihayetinde birçok devlet alana fon ayırmayı bırakmaya başlamıştır.⁶² 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başlarına denk gelen bu büyük yapay zekâ kışı, araştırma laboratuvarlarının fon bulmakta zorlanmasına, projelerin rafa kaldırılmasına ve birçok yetenekli araştırmacının ilgisini yapay zekâ dışındaki alanlara yöneltmesine neden olmuştur.⁶³ Bu finansal daralma, sembolik yapay zekâ yöntemlerinin pratik kullanımda beklenen verimi sunamaması ve hesaplama altyapılarının henüz karmaşık problem alanları için yeterli olmamasıyla da ilgilidir. Sonuçta, yapay zekâ alanındaki

⁶⁰ Clocksin, William F., & Mellish, Christopher S., Programming in Prolog.

⁶¹ Moor, James H. (2006). The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The next fifty years. AI Magazine, 27(4), 87-91.

⁶² Başyigit, Ahmet Semih, Temel İnsan Hakları Bağlamında Risk Temelli Yapay Zekâ, s.6.

⁶³ Crevier, Daniel, (1993). AI: The Tumultuous History of the Search for Artificial Intelligence. Basic Books.

ilerlemelerin sekteye uğraması, gelecekteki atılımları geciktirmiş, araştırma gündemini uzun süre temel bilişsel modeller üzerinde yoğunlaşmaya zorlamıştır.

b. Beklentilerin Karşılanamaması

Yapay zekâ kışı, finansal açıdan desteklerin çekilmesiyle birlikte alana yönelik beklentilerin de karşılanamamasıyla sonuçlanınca toplumsal ve endüstriyel ölçekte önceden öngörülen dönüşüm gerçekleştirilememiştir. Bu dönemde, geliştiriciler ve kuramcılar, makinelerin kısa sürede karmaşık insansı yeteneklere kavuşacağına dair oldukça cüretkâr tahminlerde bulunmalarına karşın, elde edilen sonuçlar çoğunlukla basit görevlerin ötesine geçememiştir.⁶⁴ Örneğin doğal dil işleme, görsel algılama, sezgisel karar verme gibi alanlarda yapılan çalışmalar, insan benzeri esneklik, uyarlanabilirlik ve yaratıcılık sergilemekten uzak kalmıştır. Bu durum, kamuoyunun ve karar alıcıların yapay zekâyâ duydukları güveni sarsmış, alanın geleceğine yönelik kötümser bir algı oluşturmuştur. Bu yaşananların olumlu bir yansıması ise, bu dönemde biriken negatif deneyim ve hayal kırıklığının, gelecekte yapay zekâ araştırmalarına dair sağduyulu bir yaklaşımın oluşmasına katkı sağlaması olmuştur.⁶⁵

c. İyimser Gelişmeler

1981 yılına gelindiğinde, Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Beşinci Kuşak Bilgisayar Projesi çerçevesinde alana 850 milyon ABD doları kaynak ayırdığını açıklayarak sürecin akışını değiştirmiştir.⁶⁶ Bu projenin amacı, büyük veri ve bilgi tabanlarını kullanıp doğal dil aracılığıyla insanlarla etkileşim kurabilecek yapay zekâlı sistemleri ortaya koymak olarak belirlenmiştir.⁶⁷ Japon Beşinci Kuşak Bilgisayar Projesi, yapay zekâyâ devlet desteğini artırmıştır. Söz konusu gelişmeyi takiben İngiltere tarafından Japonya ile yapay zekâ

⁶⁴ Dreyfus, Hubert L. (1972). *What Computers Still Can't Do*. Harper & Row.

⁶⁵ Schwartz, Barry, & Sharpe, Kenneth E., (2010). *Practical Wisdom: The Right Way to Do the Right Thing*, Riverhead Books.

⁶⁶ Say, Cem, (2022). *50 Soruda Yapay Zekâ*, 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik, İstanbul, s.89.

⁶⁷ Nilsson, Nils John, (2018), *Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği*, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Birinci Baskı, s. 353.

çalışmaları konusunda rekabet etmek amacıyla fon ayrıldığıının ilan edilmesiyle çalışmalar tekrar hareketlilik kazanmıştır.⁶⁸ Yapay sinir ağlarının yeniden keşfiyle özellikle işitsel ve görsel tanıma sistemlerinde ilerleme kaydedilmiş ve bu gelişmeler, yapay zekânın endüstriyel uygulamalara entegrasyonunu hızlandırmıştır.⁶⁹

Bahsi geçen gelişmelerin ardından, IBM (International Business Machines) tarafından 1997 yılında Deep Blue isimli satranç oynayabilen bilgisayar tabanlı önemli bir yapay zekâ örneği geliştirilmiştir. Deep Blue, dünya satranç şampiyonu ünvanına sahip Garry Kasparov ile oynadığı satranç maçında 5 beraberlik ve 1 galibiyet almıştır. Kasparov'a karşı saniyede 200 milyon satranç hamlesi hesaplayabilen bu yapay zekâlı program, bazı konularda yapay zekânın insanlardan daha iyi olabileceği düşüncesini gündeme getirmiştir.⁷⁰ 2011 yılında ise doğal dilde sorulara cevap vermesi amacıyla IBM tarafından Watson isimli bir yapay zekâ programı tasarlanmıştır.⁷¹ Bir yarışma programında rakiplerini yenmesiyle matematiksel olmayan alanlarda da yapay zekânın insanları yenebileceği tartışmaları doğmuştur. Söz konusu gelişmeler ile birlikte yapay zekâyâ olan ilgi tekrar artmaya başlamış ve günümüzdeki önemli çalışmaların kapısı hızla aralanmıştır. Geçmişte, fon yokluğu nedeniyle potansiyel uygulamaların geliştirilememesi, günümüzde tam tersi yönde bir sorunla, yani son derece güçlü finansal kaynaklara sahip teknoloji şirketlerinin yapay zekâ araçlarını küresel ölçekte etkin biçimde kullanmasıyla yer değiştirmiştir.⁷² Artık sorun, teknolojinin yetersizliği değil,

⁶⁸ Coşkun, Fatma&Gülleroğlu, Hamide Deniz, (2021). Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 54 Sayı: 3, 947-966, s. 949.

⁶⁹Nilsson, N. J. (2010). The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements, Cambridge University Press.

⁷⁰ Deborah Yao, 25 Years Ago Today: How Deep Blue vs. Kasparov Changed AI Forever, <https://aibusiness.com/ml/25-years-ago-today-how-deep-blue-vs-kasparov-changed-ai-forever>, Erişim Tarihi: 01.03.2025.

⁷¹ Birer, Gürkan Caner, (2020). Temel Kavramlar, Tübitak Bilim ve Teknoloji Dergisi, S.630, s. 1-11.

⁷² McCorduck, Pamela, (2004). Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence, A K Peters/CRC Press.

tam aksine teknolojinin aşırı güçlenmesi, sayısız veri akışı üzerinden bireylerin tercihlerine yön verebilmesidir.⁷³

4. GPU Çağı (2012 - Günümüz)

a. Derin Öğrenmenin Yükselişi

2012 yılında, Grafik İşlem Birimleri (GPU) teknolojisinin yüksek hesaplama kapasitesiyle bağlantılı olarak, yapay zekâ alanında çığır açan bir gelişme olarak kabul edilen “derin öğrenme” yaklaşımları da ivme kazanmaya başlamıştır.⁷⁴ Bu dönemde, derin yapay sinir ağlarının özellikle görüntü tanıma, konuşma tanıma ve doğal dil işleme gibi karmaşık alanlarda önceki yöntemlerden çok daha yüksek doğruluk oranları elde etmesi, yapay zekâ araştırmalarının temel yönelimini köklü biçimde değiştirmiştir. Özellikle derin konvolüsyonel sinir ağları (*Convolutional Neural Networks – CNN*)⁷⁵, büyük boyutlu veri kümeleri üzerinde paralel hesaplama olanaklarını kullanan GPU’lar sayesinde, karmaşık örüntüleri tespit ederek, insan düzeyine yakın veya bazen insanları aşan başarılar sergileyebilmiştir.⁷⁶ Bu gelişme, 1950’ler ve 1960’larda atılan matematiksel temellerin, sembolik mantığın, daha sonra yaşanan yapay zekâ kışlarının ve altın çağ umutlarının üzerinde yükselen yepyeni bir paradigmayı temsil etmektedir. Artık yapay zekâ, kural tabanlı veya sembolik mantığa dayanan akıl yürütme çerçevelerinden, istatistiksel modelleme ve çok katmanlı mimarilerle karmaşık yapıların öğrenimine geçiş yapmıştır.

Derin öğrenmenin yükselişi, yapay zekânın tarihsel evriminde dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. 2010’lardan itibaren gelişen GPU tabanlı hesaplama gücü, büyük ölçekli veri kümelerinin kullanımı ve yeni mimari yaklaşımlar, yapay zekâ araştırmalarını bir

⁷³ Freedman, David H., (2020). AI and Democracy. MIT Technology Review.

⁷⁴ LeCun, Yann&Bengio, Yoshua&Hinton, Geoffrey, (2015). Deep Learning. Nature, 521(7553), 436-444.

⁷⁵ Konvolüsyonel Sinir Ağları (CNN), özellikle görüntü işleme alanında kullanılan bir derin öğrenme yöntemidir. Görsellerdeki önemli özellikleri (kenar, köşe, doku vb.) otomatik olarak çıkarır ve bu bilgileri kullanarak sınıflandırma, nesne tanıma gibi görevleri yerine getirir. Geleneksel sinir ağlarından farklı olarak, CNN’ler çekirdekler kullanarak veriden özellikler öğrenir. Bknz: <https://datakapital.com/blog/konvolusyonel-sinir-aglari-nedir/>, Erişim Tarihi: 05.04.2025.

⁷⁶ Dean, Jeffrey ve diğerleri, (2012). Large Scale Distributed Deep Networks. NIPS, 1223–1231.

üst seviyeye taşımıştır. Bu kapsamda gözlemlenen ilk büyük atılım, derin CNN'lerin görüntü tanıma ve işleme alanlarında insan performansına yaklaşmasıyla gerçekleşmiştir. Sonrasında, tekrar eden sinir ağları ve dönüşüm tabanlı modeller gibi mimariler, dil işleme, ses tanıma, çeviri ve özetleme gibi karmaşık bilişsel görevlerde de kayda değer başarılar sağlamıştır. Bu dönemdeki gelişmelerin aşağıdaki tabloda görülmesi mümkündür:

Tablo 5. Derin Öğrenmenin Yükselişi:

Dönem/Gelişme Alanı	Temel Başarılar	Örnek Modeller / Çalışmalar	Etkileri
2010'lar Başları	GPU tabanlı hızlandırma, büyük veri küme analizleri	AlexNet (Krizhevsky, Sutskever, Hinton, 2012)	Görüntü tanıma alanında büyük sıçrama, ImageNet yarışmalarında insan düzeyini yaklaşan performans ⁷⁷
2010'lar Ortası	Derin konvolüsyonel sinir ağları, tekrarlayan sinir ağlarında ilerlemeler	VGGNet, ResNet, LSTM, GRU	Görüntü işleme, ses tanıma, metin işleme gibi alanlarda doğruluk oranlarının dramatik yükselişi, dil modellerinde anlamlı gelişimler ⁷⁸
2010'lar Sonu ve 2020'ler	Transformer tabanlı modeller, kendiliğinden denetimli öğrenme	BERT, GPT serisi, CLIP	Doğal dil işleme, çok modaliteli öğrenme ve insan düzeyine yaklaşan dil üretimi yetenekleri; yapay zekâ tabanlı içerik üretimi ve kişiselleştirilmiş öneri mekanizmaları ⁷⁹

Tüm bu gelişmeler ışığında, 2012 yılında, GPU temelli bir yapay zekâ, Imagenet'te⁸⁰ en iyi hata oranını yarıya indirerek birinci olmuştur. 2014 yılında ise çekişmeli üretici ağlar (Generatif Adversaryal Ağlar-GAN)'lar⁸¹ bulunarak yapay zekânın gerçeğe benzer sahte üretimler yapabilmesinin önü açılmıştır. Öte yandan, bu dönemde, Google DeepMind şirketi tarafından Ekim 2015'te Nature dergisinde yayımlanan bir makalede, derin öğrenme

⁷⁷ Krizhevsky, Alex&Sutskever, Ilya&Hinton, Geoffrey E. (2012). ImageNet Classification with Deep Convolutional Neural Networks. Communications of the ACM, 60(6), 84–90.

⁷⁸ He, Kaiming ve diğerleri, (2016). Deep Residual Learning for Image Recognition. CVPR, 770-778.

⁷⁹ Devlin, Jacob&Chang, Ming-Wei, Lee, Kenton&Toutanova, Kristina, (2019). BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. NAACL-HLT, 4171–4186.

⁸⁰ ImageNet projesi, görsel nesne tanıma yazılım araştırmalarında kullanılmak üzere tasarlanmış büyük bir görsel veritabanıdır.

⁸¹ Bir oyunun içinde iki sinir ağının birbiriyle yarışması prensibine dayanan ve Ian Goodfellow ve meslektaşları tarafından 2014 yılında tasarlanan bir makine öğrenimi framework sınıfıdır.

teknikleri kullanılarak AlphaGo isimli bir programın tasarlandığı ilan edilmiştir. 2016 yılında, AlphaGo ile Avrupa şampiyonu Lee Sedol arasında düzenlenen “go” müsabakasında da 5-0’lık skorla galibiyet elde edilmiştir.⁸² Bu gelişme ile yapay zekânın satrançtan daha karmaşık özellik taşıyan oyunlarda da başarılı olabileceği görülmüştür.⁸³

b. Büyük Veri ve Güçlü Donanımın Etkisi

Derin öğrenmenin yükselişinde en kritik etkenlerden biri, GPU’lar gibi yüksek işlem gücü sunan donanımların yanı sıra, “büyük veri” (*big data*) çağının sağladığı muazzam boyutlardaki veri kümeleridir.⁸⁴ Geleneksel yapay zekâ yöntemlerinin kısıtlı veri setleri üzerinde gösterdiği mütevazı performans, günümüzde veri bolluğunda boğulan bir dünyaya kıyasla son derece sınırlı kalmaktadır. Derin öğrenmenin yükselişi, şirketlerin ellerindeki devasa veri kümelerini anlamlandırma ve bu veriler aracılığıyla bireysel davranışları öngörme kapasitelerini son derece artırmıştır.⁸⁵ Artık sosyal medya platformları, çevrimiçi arama motorları, e-ticaret siteleri ve mobil uygulamalar, milyarlarca bireyin etkileşimlerini, ilgi alanlarını, beğenilerini, siyasi eğilimlerini ve hatta duygusal tepkilerini sürekli olarak kaydetmekte; bu veriler, şirketlerin ellerinde yapay zekâ tarafından işlenmek üzere bekleyen stratejik hammaddelere dönüşmektedir.⁸⁶ Burada GPU’ların sağladığı paralel işlem yetenekleri, derin öğrenme modellerinin büyük veri kümelerinin içindeki karmaşık ilişkileri keşfetmesini kolaylaştırmakta; milyonlarca parametrelili devasa ağlar, kullanıcı davranışlarını önceden tahmin edebilir hale gelmektedir.

⁸² Say, Cem, 50 Soruda Yapay Zekâ, s.14.

⁸³ Başyigit, Ahmet Semih, Temel İnsan Hakları Bağlamında Risk Temelli Yapay Zekâ, s.7.

⁸⁴ Kitchin, Rob, (2014). The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences. SAGE.

⁸⁵ Krizhevsky, Alex&Sutskever, Ilya&Hinton, Geoffrey E. (2012). ImageNet Classification with Deep Convolutional Neural Networks. Communications of the ACM, 60(6), 84-90.

⁸⁶ Howard, Philip N., (2015). Pax Technica: How the Internet of Things May Set Us Free or Lock Us Up, Yale University Press.

Büyük veri ve güçlü donanımın etkisi, yapay zekânın pratik uygulamalarını hızla gerçeğe dönüştüren en kritik itici güçlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Veri toplama ve işleme maliyetlerinin düşmesi, bulut bilişimin altyapısının güçlenmesi ve GPU, tensör işlem birimleri (TPU) gibi özel yapay zekâ hızlandırıcılarının geliştirilmesi, yapay zekâ modellerinin derin ve karmaşık yapılarla eğitilmesine olanak tanımıştır. Bu sayede araştırmacılar ve şirketler, geniş veri havuzları üzerinden anlık geri bildirim döngüleri oluşturarak, modellenen sistemlerin performansını sürekli iyileştirmektedir. Bahsi geçen gelişmelerinin etkisi özetle aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 6. Büyük Veri ve Güçlü Donanımın Etkisi:

Dönem/Teknolojik Gelişme	Özellikler	Etkileri	Örnek Uygulamalar
2010'lar Başları	Veri depolama maliyetlerinin düşmesi, bulut bilişimin yaygınlaşması	Büyük veri setlerinin toplanması ve işlenmesi kolaylaştı. Makine öğrenimi ve derin öğrenme modellerinin eğitimi için gerekli veri bolluğu sağlandı.	Arama motorları, sosyal medya platformları, çevrimiçi alışveriş siteleri geniş kullanıcı verisini topladı. ⁸⁷
2010'lar Ortası ve Sonrası	GPU, TPU ve özel AI çiplerinin geliştirilmesi	Hesaplama gücünün artmasıyla, modellerin daha derin ve karmaşık yapılarda eğitilmesi mümkün hale geldi. Eğitim süreleri kısaldı, deneysel döngüler hızlandı.	Otonom araç sistemleri, doğal dil işleme modelleri, gerçek zamanlı öneri sistemleri. ⁸⁸
Günümüz	Dağıtık bilişim, hibrit bulut ortamları, verimli veri işleme kütüphaneleri	Kurumlar büyük veri setleri üzerinde hızlı deney yapabilir, modelleri ölçeklendirebilir. Yüksek doğruluklu, çok modaliteli modeller günlük kullanım senaryolarına entegre edilebilir.	Derin sahte (deepfake) içerik üretimi, ince hedefleme tabanlı siyasi reklamcılık, davranışsal mikro-hedefleme. ⁸⁹

Derin öğrenmenin hızla yükselmesi ve devasa veri kümeleri ile birlikte güçlü donanımlar kullanılarak yapılan çalışmalar, yapay zekâ alanındaki gelişmelere büyük hız

⁸⁷ Mayer-Schönberger, Victor&Cukier, Kenneth, (2013). Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think. Houghton Mifflin Harcourt.

⁸⁸ Jouppi, Norman P. ve diğerleri, (2017). In-Datcenter Performance Analysis of a Tensor Processing Unit. ISCA, 1-12.

⁸⁹ Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

kazandırmıştır. Son 10 yılda yaşanan gelişmeler yapay zekânın hayatımızın her noktasına nasıl etki edebileceğini açıkça gözler önüne sermiştir. Bu yükseliş ivmesiyle 2014 yılına gelindiğinde, insanlarla aynı pozisyonu paylaşan ilk örnek olarak, *Vital* adlı bir yapay zekâ robot İngiltere’de bulunan bir şirkette yönetim kurulu üyesi olarak göreve başlamıştır. Suudi Arabistan, 25 Ekim 2016’da Riyad’da düzenlenen “Geleceğin Yatırım Girişimleri” adlı etkinlikte *Sophia* isimli bir robota vatandaşlık verdiğini duyurmuş⁹⁰ ve Sophia’nın vatandaşlığı 2017’de resmileşmiştir. Bu olayla, Sophia dünyanın vatandaşlık verilen ilk robotu ünvanını alarak tarihe geçmiştir. Sophia ayrıca Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı’nın, ilk insan olmayan “Yenilik/Buluş Şampiyonu” (*Innovation Champion*) ünvanını da almıştır.

2017 yılında, “dönüştürücü ağlar” (*transformer networks*) adı verilen yeni bir sinir ağı türü üretilmiştir. Bu modelde, bir cümle içinde sıralanan kelimeler arasındaki ilişki izlenerek ve bu cümlenin öznesi, bağlamı ve en önemlisi anlamı öğrenilerek, bir sonraki cümleler bu öğrenme mekanizmasına göre kurulabilmektedir. Bu özelliğiyle sinir ağı, metin ve konuşmaları gerçek zamanlı olarak çevirebilme kabiliyetine sahiptir.⁹¹ 2018 yılında, Google, bahsi geçen dönüştürücü ağ tabanına dayanan bir doğal dil işleme modeli olan BERT’i yayımlamıştır.

Elon Musk’ın kurucuları içerisinde bulunduğu Open AI şirketi tarafından oluşturulan yapay zekâlı sistemler ise bu çağın zirve noktası olarak tarihsel gelişimde yerini almıştır. Generative Pre-trained Transformer 2 (GPT-2), Şubat 2019’da Open AI şirketi tarafından meydana getirilen açık kaynaklı bir yapay zekâdır. GPT-2 kullanılarak metinler çevrilebilmekte, sorular yanıtlanabilmekte, paragraflar özetlenebilmekte ve en önemlisi insanların yazdıklarından ayırt edilemeyecek derecede uzun metinler yazılabilmektedir. GPT-

⁹⁰ Kaya, Muhammed Ali, (2022). *Yapay Zekâ: Uluslararası Açından Şirketlerin Rolü, Gelişmiş Devletlerin Etkisi, Hukuki Yönü, Algıdaki Varlığı*, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 13.

⁹¹ <https://blogs.nvidia.com/blog/2022/03/25/what-is-a-transformer-model/>, Erişim Tarihi: 16.06.2024.

2 en basit şekilde doğal dil işleme sinir ağı olarak tanımlanabilmektedir. Ürün bir dil öngörücü olarak, oluşturulan içeriğin devamında hangi içeriğin gelmesi gerektiğini tahmin ederek komutları hayata geçirebilmektedir. GPT-2 isimli yapay zekâ yazılımı, yakın zamanda kapsamlı bir tiyatro oyununu dahi kendi kendine yazmayı başarmıştır.⁹²

Haziran 2020'ye gelindiğinde ise, OpenAI şirketi tarafından Generative Pre-trained Transformer 3 (GPT-3), insanların yazdığı metinlere benzer içerikler üretebilmek amacıyla derin öğrenmeyi kullanan öz bağımlı bir dil modeli olarak tasarlanmıştır. GPT-n serisindeki üçüncü nesil dil tahmin modeli olan GPT-3'ün tam sürümü, veri işleyecek 175 milyar parametresiyle GPT-2'nin 2 katı öğrenme kapasitesine sahip olarak üretilmiştir. Yapı, önceden öğretilmiş dil örnekleriyle doğal dil işleme sistemini kullanmaktadır. GPT-3, ansiklopedi, kitap, makale ve internette bulunabilecek bütün bilgileri veri tabanında barındırmaktadır.⁹³ Bu nedenle, GPT-3 tarafından ortaya çıkarılan metnin kalitesi bir insan tarafından yazılmışçasına yüksektir. GPT-3 tanıtılmadan önce, en büyük dil modelinin Microsoft'un 2020'de piyasaya sürdüğü ve GPT-3'ün %10'undan daha az kapasiteye sahip olan (17 milyar parametre) Turing NLG olduğu düşünüldüğünde, GPT-3 ile kaydedilen aşamanın büyüklüğü daha kolay anlaşılabilir.

Kuşkusuz ki, bu durumun yaratabileceği avantajların yanında taşıdığı risklere de dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim OpenAI'ın kendi araştırmacı ve mühendisleri, GPT-3'ün potansiyel tehlikeleri konusunda insanlığı uyarılmış ve bu riski azaltmak için birçok çalışmanın yapılması gerektiği çağrısında bulunmuştur.⁹⁴

Ocak 2021'de yine OpenAI şirketi tarafından piyasaya sürülen DALL-E ise metinsel betimlemeleri algılayarak bunlardan görüntü oluşturabilen bir yapay zekâ programıdır. İsmi,

⁹² <https://www.ensonhaber.com/teknoloji/yapay-zeka-gpt-2-tiyatro-oyunu-yazdi>, Erişim Tarihi: 16.06.2022.

⁹³ Çekin, Mesut Serdar, (2021). Yapay Zekâ Teknolojilerinin Hukuki İşlem Teorisine Etkileri, On İki Levha Yayıncılık, 1.baskı, İstanbul, s.1.

⁹⁴ <https://www.milliyet.com.tr/molatik/teknoloji/gpt-3-nedir-gpt-3-neler-yapabiliyor-86712>, Erişim Tarihi: 16.06.2022.

nl ressam Salvador Dali ve WALL-E isimli animasyon robottan esinlenerek konulmuştur. Daha karmaşık ve nüanslı girdileri anlayabilmesi için geliştiren ve çok modlu büyük bir dil modeli olan Generative Pre-trained Transformer 4 (GPT-4) ise OpenAI tarafından 14 Mart 2023'te yayımlanmıştır. Ayrıca 21 Mart 2023'te GoogleAI tarafından Bard isimli bir sohbet robotu ile bağımsız bir araştırma laboratuvarı tarafından geliştirilen ve oluşturulan metinleri görsele eviren Midjourney isimli bir yapay zekâ uygulaması da tanıtılmıştır.

Öte yandan, dünyanın birçok yerinde de farklı zamanlarda yapay zekâya ilişkin geliştirmeler yaşanmıştır. Örneğın, Çin tarafından, yapay zekâya sahip bir spikerin haber sunmaya başladığı bilgisi Şubat 2019'da kamuoyuyla paylaşılmıştır. Yine Çin'de bilim insanları, insanların suçlu olup olmadığına ve cezasına karar verecek dünyanın ilk Yapay Zekâ Savcısını geliştirdiklerini Aralık 2021'de açıklamışlardır. İngiliz bilim insanları ise yapay zekâ teknolojisini kullanarak bir "robot yargıç" geliştirmişlerdir. Bu yargıç, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) görülen davaların yüzde 79'unun sonucunu doğru bilmıştır.

Yapay zekâya ilişkin önemli geliştirmelerden birisi de dünyanın ilk yaşıyan canlı robotları olan Xenobot'ların⁹⁵ bulunmasıdır. Xenobot'lar, bir süper bilgisayar ile kurbağa derisi veya kalp hcreti alınarak kesilip birleştirildikten sonra binlerce farklı olasılık denenerek oluşturulmuştur.⁹⁶ Bu varlıklar proteinlerden enerji elde etmek suretiyle hareket etmektedir. Bilim insanları, 2020 yılında biyolojik hcretleri Pac-Man gibi şekillendirerek yeniden üremelerini yapay zekâ aracılığı ile programlamışlardır. Böylelikle dünyanın ilk üreyebilen robotları yapay zekâ yardımıyla oluşturulmuştur. Bir bilgisayar tarafından tasarlanıp programlanan, biyolojik hcretler kullanılarak baştan inşa edilmiş ve kendi kendine üreyebilen biyolojik robotlar olan bu hcretler, çağın en önemli buluşlarındandır. Bir Xenobot,

⁹⁵ Akburakcı, Necip Fazıl, (2023). Kamu Düzeni Açısından Yapay Zekâ, Adalet Yayınevi, Ankara, s. 26.

⁹⁶ Akburakcı, Necip Fazıl, Kamu Düzeni Açısından Yapay Zekâ, s. 26.

insan vücudunun içine girecek kadar küçük, 1 milimetre genişliğindeki bir biyolojik makinedir.

B. Yapay Zekâ ile Bağlantılı Kavramlar

Çalışmanın bu bölümünde, ilerleyen bölümlerde bu teknolojilerin serbest seçim hakkını nasıl etkileyebileceğinin daha iyi anlaşılması için yapay zekâ ile bağlantılı olan makine öğrenmesi, derin öğrenme, algoritma ve doğal dil işleme kavramları üzerinde durulacaktır.

1. Makine Öğrenmesi

Bir yapay zekâ ve bilgisayar bilimi alt dalı olarak makine öğrenmesi, veri ve algoritmaları kullanarak insanların öğrenme şekillerini taklit etmekte ve bu sistem içinde doğruluğunu kademeli olarak artırmaktadır.⁹⁷ Büyük veri setlerini algoritmaları kullanarak işleyen sistem, önce bir tahminde bulunmakta, daha sonra yaptığı tahminleri deneyimlerinden öğrendikleri ile kademeli olarak iyileştirip geliştirebilmektedir.⁹⁸ Bu sistemde, her an milyonlarca verinin saklandığı yığınlar, çeşitli analizler yapılması maksadıyla tutulmakta ve yapılacak her bir analizde farklı sonuçların ortaya çıkacağı öngörülmektedir.⁹⁹

a. Gözetimli ve Gözetimsiz Öğrenme

Makine öğrenmesi, bilgisayar sistemlerinin deneyimle ve veriyle desteklenerek performanslarını iyileştirmelerine imkân tanıyan yöntemler bütünüdür.¹⁰⁰ “Gözetimli öğrenme” (*supervised learning*), sistemin giriş verilere karşılık bilinen çıktıları kullanarak bir model inşa etmesine dayanır. Bu süreçte, etiketli veri setleri, algoritmanın girdi-çıkı ilişkisini öğrenmesini, genelleme yaparak yeni verilere dair öngörülerde bulunabilmesini sağlar. Gözetimli öğrenmede, makineye hem girdi niteliğindeki veriler hem de girdilerle nasıl bir

⁹⁷ <https://www.ibm.com/tr-tr/cloud/learn/machine-learning>, Erişim Tarihi: 10.08.2024.

⁹⁸ Ergül, Ergin, Yapay Zekâ ve Hukuk, s. 60.

⁹⁹ Aydemir, Emrah, (2019). Weka ile Yapay Zekâ-Makine Öğrenmesi, Yapay Sinir Ağları, Derin Öğrenme, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 29.

¹⁰⁰ Mitchell, Tyrick M., (1997). Machine Learning, McGraw-Hill.

sonuç elde edileceği yani çıktılar tanıtılır. Diğer bir deyişle, yapay zekâ bu konuda eğitilir.¹⁰¹ Yapay zekânın buradaki görevi, arzu edilen sonuca verilen girdilerle nasıl ulaşılabileceğini tespit etmek, yani formülü ortaya koymaktır.¹⁰² Sistemin eğitimi bundan ibaret olmakla birlikte, sistemin algoritmayı bu şekilde optimize etmesinin akabinde, algoritma, farklı girdilerle doğru sonuçlara ulaşmaya çalışır.¹⁰³ Bir bilgisayara çok sayıda köpek fotoğrafının hayvan türünü belirtmek için gösterildiği durumda, makine köpekleri tanıyabilmek amacıyla fotoğraflardaki birtakım unsurlara belirli bir değer atfedecek ve bir hayvanın nasıl köpek olduğunu ortaya çıkaracak bir formül bulmaya çalışacaktır.¹⁰⁴

Öte yandan, “gözetimsiz öğrenme” (*unsupervised learning*), etiketli veriye ihtiyaç duymadan veri kümelerindeki gizli kalıpları, gruplamaları veya ilişkilendirmeleri ortaya çıkarır. Sistemin ortaya koyacağı sonuçlar gözetimsiz öğrenmede bilinmemektedir.¹⁰⁵ Bu çeşit makine öğrenmesinde verilerin kategorize edilmesi en belirgin özellik olmakla birlikte bu hususta sistem eğitilmemektedir.¹⁰⁶ Sistem verileri bizzat tanır, yorumlar ve bilgilere dönüştürür; söz konusu işlem sırasında da veriler arasındaki benzerlikleri tespit ederek uygun bir sınıflandırma yapar.¹⁰⁷ Bir bilgisayara çok sayıda hayvan resmi gösterildiğinde ve bunların hangi hayvan olduğunun tespiti istendiğinde, makine öncelikle bu hayvanlar arasındaki benzerlikleri bularak fotoğrafları kategorize edecektir. Fakat bu tasnifi yaparken hangi benzerlikleri kullanarak hareket ettiği bilinmeyecektir. Diğer bir deyişle, sistemin bir hususu

¹⁰¹ Kirste, Moritz&Schürholz, Markus, (2019). Einleitung: Entwicklungswege zur KI, in: Volker Wittpahl (Hrsg.), iit-Themenband – Künstliche Intelligenz, 1. Baskı, 21-35, s.25.

¹⁰² Kirste, Moritz&Schürholz, Markus, Einleitung: Entwicklungswege zur KI, s.25.

¹⁰³ Sepetçi, Özel, (2023). Yapay Zekâ Kodlamak, 1. Baskı, Ankara, s. 342.

¹⁰⁴ Altun, Abdurrahim, (2023). Yapay Zekaya Elektronik Kişilik Tanınması, Adalet Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, s. 51.

¹⁰⁵ Kirste, Moritz&Schürholz, Markus, Einleitung: Entwicklungswege zur KI, s.26.

¹⁰⁶ Altun, Abdurrahim, Yapay Zekaya Elektronik Kişilik Tanınması, s. 51.

¹⁰⁷ Kirste, Moritz&Schürholz, Markus, Einleitung: Entwicklungswege zur KI, s.26.

nasıl algıladığı ve bunun sonucunda ne tür bir davranış ortaya koyduğu insanlar tarafından öngörülemez olacaktır.¹⁰⁸

b. Karar Ağaçları ve Destek Vektör Makineleri

Makine öğrenmesinin temel taşlarından biri olarak görülen “karar ağaçları” (*decision trees*), basit karar kuralları üzerinden veri setini bölerek sınıflandırma veya regresyon problemlerini çözen yöntemlerdir.¹⁰⁹ Bu ağaç yapıları, veriyi dallara ayırarak nihai bir sınıfa veya değer tahminine ulaşır. “Destek vektör makineleri” (*Support Vector Machines - SVM*) ise yüksek boyutlu veri uzaylarında optimum ayırt edici sınırları belirleyerek sınıflandırma veya regresyon yapabilen bir diğer makine öğrenmesi yöntemidir.¹¹⁰ SVM, karmaşık veri yapılarını lineer olmayan çekirdek fonksiyonlar aracılığıyla dönüştürerek, verinin ayrıştırılmasını kolaylaştırır.

2. Derin Öğrenme

Bir veya daha fazla gizli katman içeren yapay sinir ağları ve buna benzer makine öğrenme algoritmalarını içinde barındıran çalışma alanına derin öğrenme (*deep learning*) denilmektedir. Bu sistem, minimum bir adet yapay sinir ağı ve algoritmaların kullanılmasıyla bilgisayarın mevcut verilerden yeni veriler elde etmesi prensibine dayanmaktadır.¹¹¹ Makine öğreniminde farklı olarak burada insan beynini taklit etmek amacıyla yapay sinir ağları kullanılmaktadır. Yapay sinir ağları uygulamalarındaki iç katman sayılarının ve iç katmandaki her bir sinir sayısının en ideal modelin tespiti için kullanılmasına diğer bir deyişle yapay sinir

¹⁰⁸ Altun, Abdurrahim, Yapay Zekaya Elektronik Kişilik Tanınması, s. 50.

¹⁰⁹ Chester, Jeff & Montgomery, Kathryn C. (2017). The Role of Digital Marketing in Political Campaigns, *Internet Policy Review*, 6(4).

¹¹⁰ Kosinski, Michał&Stillwell, David, & Graepel, Thore, (2013). Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. *PNAS*, 110(15), 5802–5805.

¹¹¹ Özel, Muhammed Abdullah&Baysal, Selim Sefa&Şahin, Mustafa, (2021). Derin Öğrenme Algoritması (YOLO) ile Dinamik Test Süresince Süspansiyon Parçalarında Çatlak Tespiti, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi Özel Sayı 26*, s.1.

ağlarında kullanılan parametrelerin en değerini kendisinin keşfettiği sisteme “derin öğrenme” denilmektedir.¹¹²

a. Sinir Ağları ve Katmanları

Derin öğrenmenin temelini oluşturan yapay sinir ağları, insan beynindeki nöronların işleyişinden esinlenerek tasarlanmış hesaplama modelleridir. Bu ağlar, birbirine bağlı çok sayıda yapay nöronun, ağırlıklar ve aktivasyon fonksiyonları aracılığıyla karmaşık örüntüleri öğrenmesine imkân tanır.¹¹³ Derin öğrenme, bu yapıyı çok katmanlı ağlarla genişleterek, ham veriden yüksek soyutlama seviyelerinde özellikler elde eder. Bu katmanlar, genellikle giriş katmanından başlayıp, gizli katmanlar boyunca örüntü çıkarımı yaparak, nihayetinde çıkış katmanında tahmin veya sınıflandırma üretir. Katman sayısının ve nöron sayısının artırılması, ağa karmaşık kavramları öğrenme kabiliyeti kazandırır; bununla birlikte, büyük veri kümelerine, yüksek işlem gücüne ve iyi ayarlanmış bir eğitim sürecine ihtiyaç duyar.¹¹⁴

b. Konvolüsyonel Sinir Ağları (CNN) ve Uygulamaları

CNN, özellikle görüntü tanıma, nesne tespiti ve yüz tanıma gibi alanlarda devrim yaratmış bir derin öğrenme mimarisidir. CNN’ler, görüntülerdeki uzamsal ve ayrık öznitelikleri filtreler aracılığıyla otomatik olarak öğrenir; böylece elle tanımlanmış özelliklere ihtiyaç duymadan yüksek doğruluk oranları elde edebilir.

Tablo 7. Konvolüsyonel Sinir Ağları (CNN) ve Uygulama Örnekleri

Uygulama Alanı	Örnek Model / Çalışma	Başarı ve Katkıları	Örnek Senaryoları	Kullanım
Görüntü Sınıflandırma	AlexNet (Krizhevsky,	ImageNet veri setinde önemli bir performans artışı sağlayarak derin	Görsellerin ayrılması,	kategorilere otomatik

¹¹² Aydemir, Emrah, Weka ile Yapay Zekâ-Makine Öğrenmesi, Yapay Sinir Ağları, Derin Öğrenme, s. 30.

¹¹³ Goodfellow, Ian&Bengio, Yoshua&Courville, Auron, (2016). Deep Learning. MIT Press.

¹¹⁴ LeCun, Yann&Bengio, Yoshua&Hinton, Geoffrey, (2015). Deep learning. Nature, 521(7553), 436–444.

Uygulama Alanı	Örnek Model / Çalışma	Başarı ve Katkıları	Örnek Kullanım Senaryoları
	Sutskever, Hinton, 2012)	öğrenmenin ivme kazanmasında rol oynadı	etiketleme, görsel arşiv yönetimi ¹¹⁵
Nesne Tespiti	YOLO (You Only Look Once)	Gerçek zamanlı nesne tespiti ve konumlandırma başarısı, işlem hızını ve doğruluğu artırarak otonom araçlar, güvenlik sistemleri ve akıllı şehir uygulamalarında kullanılabilir hale getirdi	Trafik kameralarının akıllı analizleri, sanayi robotlarının otonom üretimi, canlı video analizleri ¹¹⁶
Görüntü Segmentasyonu	U-Net	Tıbbi görüntülerde doku ve tümör gibi ince detayların ayrıştırılmasını mümkün kılarak teşhis süreçlerinde doğruluğu artırdı	Radyoloji görüntülerinin analizi, tarım arazilerinde bitki sağlığının izlenmesi, uydu görüntülerinde çevresel değişikliklerin tespiti ¹¹⁷
Yüz Tanıma	FaceNet, DeepFace	İnsan yüzlerini yüksek doğrulukta tanıyıp doğrulamak için derin temsil öğrenme tekniklerini kullanır, güvenlik, kimlik doğrulama ve kullanıcı deneyimi optimizasyonu için avantaj sağlar	Akıllı telefon kilit açma, havaalanı güvenliği, sosyal medya platformlarında yüz etiketleme ¹¹⁸

CNN'ler, yapay zekâ alanında özellikle görsel verilerin işlenmesi ve yorumlanmasında çığır açmış mimarilerdir. İlk olarak 2012'de AlexNet'in ImageNet yarışmasındaki üstün başarısıyla dikkatleri üzerine çeken CNN tabanlı yöntemler, bu tarihten itibaren görüntü sınıflandırma, nesne tespiti, segmentasyon ve yüz tanıma gibi pek çok alanda standart yaklaşımların önüne geçmiştir. Nesne tespiti alanında YOLO gibi modeller gerçek zamanlı analizler sunarken, tıbbi görüntüleme U-Net gibi mimariler hastalıkların erken teşhisini desteklemekte ve sağlık hizmetlerini dönüştürmektedir. Bu teknolojiler, akıllı şehir

¹¹⁵ Krizhevsky, Alex&Sutskever, Ilya&Hinton, Geoffrey E. (2012). ImageNet Classification with Deep Convolutional Neural Networks, NIPS, 1097–1105.

¹¹⁶ Redmon, Joseph ve diğerleri, (2016). You Only Look Once: Unified, Real-Time Object Detection, CVPR, 779–788.

¹¹⁷ Ronneberger, Olof&Fischer, Philipp&Brox, Thomas (2015). U-Net: Convolutional Networks for Biomedical Image Segmentation. MICCAI, 234–241.

¹¹⁸ Schroff, Florian&Kalenichenko, Dmitry&Philbin James, (2015). FaceNet: A Unified Embedding for Face Recognition and Clustering. CVPR, 815–823.

altyapılarından savunma sanayiine, eğlence sektöründen çevresel gözleme kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır.

3. Algoritma

a. Temel Algoritma Çeşitleri

Algoritmalar, belirli bir problemi çözmek ya da belirli bir hedefe ulaşmak için adım adım izlenen talimatlar dizisidir. Bilgi işleme süreçlerinin temel yapı taşları olarak görülen algoritmalar, arama, sıralama, optimizasyon, veri yapısı işlemleri, grafik problemleri ve daha pek çok alanda farklı türlerde karşımıza çıkar.¹¹⁹ Örneğin, en basit haliyle bir sıralama algoritması, bir sayı dizisini küçükten büyüğe düzenlerken, bir arama algoritması belirli bir veriyi devasa bir veri tabanı içinde hızla bulabilir. Günümüzün yapay zekâ dünyasında, kullanılan algoritmaların hem karmaşıklığı hem de çeşitliliği büyük ölçüde artmıştır. Makine öğrenmesinde kullanılan istatistiksel modelleme algoritmaları, derin öğrenmede uygulanan “geri yayılım” (*backpropagation*) prosedürleri, karar ağacı tabanlı sınıflandırma yöntemleri ve farklı optimizasyon teknikleri, yapay zekâ sistemlerinin doğru, verimli ve ölçeklenebilir şekilde çalışmasını mümkün kılan kritik unsurlardır.¹²⁰

b. Yapay Zekâda Algoritma Seçiminin Önemi

Yapay zekâ alanında kullanılan algoritmaların seçimi, yalnızca teknik performansla sınırlı bir konu değildir; aynı zamanda etik, hukuksal ve sosyo-politik yansımaları olan bir karardır. Bir yapay zekâ sisteminde hangi algoritmaların tercih edildiği, bu sistemin hangi tür verileri nasıl işleyeceğini, elde edilen çıktılarının hangi boyutta hataya veya yanlılığa sahip olacağını belirler. Algoritmalar yapay zekâ sistemlerinin belkemiğini oluşturmakta olup, temel algoritma çeşitleri ve yapay zekâda algoritma seçiminin önemi, günümüzde yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal, etik ve politik bir mesele haline gelmiştir.

¹¹⁹ Cormen, Thomas H.&Leiserson, Charles E., Rivest, Ronald L., & Stein, Clifford, (2009). Introduction to Algorithms, MIT Press.

¹²⁰ Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.), Pearson.

4. Doğal Dil İşleme (GPT, BERT vb.)

“Doğal Dil İşleme” (*Natural Language Processing*), metin ve konuşma gibi insan diliyle ilgili verileri makineler tarafından anlaşılabilir ve işlenebilir hale getirmeye yönelik bir alandır. Son yıllarda, dil modellemelerinde yaşanan gelişmeler, özellikle BERT (*Bidirectional Encoder Representations from Transformers*) ve GPT (*Generative Pre-trained Transformer*) gibi modellerin ön plana çıkmasıyla dikkat çekmektedir. BERT, çift yönlü bağlamsal temsiller oluşturmak için Transformer mimarisinin gücünden yararlanırken, GPT serisi modeller, büyük ölçekte önceden eğitilmiş, metin üretiminde akıcı, tutarlı ve bazen insan düzeyine yaklaşan çıktılar sunabilmektedir.¹²¹ Bu modeller, büyük veri kümeleri üzerinde eğitilerek dilin sentaks, semantik ve pragmatik boyutlarını daha iyi kavramakta ve çok çeşitli görevlerde (metin sınıflandırma, soru yanıtlama, özetleme, duygu analizi) yüksek performans elde edebilmektedir.¹²²

Kodlar ve numaraların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yazılımlar, insanlar ve makineler arasındaki iletişimi sağlayan programlama dillerini oluşturmaktadır. Doğal dil işleme, bu sistemi değiştirerek makinelerin insanları daha konuşurken anlayabilmelerini sağlayan bambaşka bir teknoloji ortaya koymuştur.¹²³ Doğal dile değen her alanda doğal dil işleme devreye girebilmektedir. Yazım yanlışlarının düzeltilmesi, otomatik çeviri sistemleri, dil öğrenme ve kişisel asistan uygulamaları bu kategoriye verilebilecek örnekler arasındadır.¹²⁴

¹²¹ Devlin, Jacob&Chang, Ming-Wei, Lee, Kenton&Toutanova, Kristina, (2019). BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. NAACL-HLT, 4171–4186.

¹²² Brown, Tom B. ve diğerleri, (2020). Language Models are Few-Shot Learners. NeurIPS, 33, 1877–1901.

¹²³ Yılmaz, Oğuz Gökhan, (2021). Yargı Uygulamasında Yapay Zekâ Kullanımı – Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek Mi?, Adalet Dergisi, 66. Sayı, 2021/1, s.384; Russel Stuart and Norwig Peter, Artificial Intelligence A Modern Approach, Pearson, New Jersey, 2010, 3. Basım, s. 87.

¹²⁴ <https://yapayzeka.itu.edu.tr/arastirma/dogal-dil-isleme>, Erişim tarihi: 20.01.2024.

C. Yapay Zekâ Türleri ve Demokratik İlgelere Olası Etkisi

1. Dar (Zayıf) Yapay Zekâ

Dar (zayıf) yapay zekâ, belirli bir göreve odaklanmış ve genel zekâ kapasitesi bulunmayan, son derece özelleşmiş yapay zekâ sistemlerini ifade etmektedir.¹²⁵ Bu sistemler, karmaşık bir problem alanının sınırlı bir bölümünü ele alır ve genellikle önceden tanımlanmış kurallar, istatistiksel modeller veya makine öğrenmesi algoritmaları çerçevesinde çalışır. Dar yapay zekâ, tek bir konuda, tek bir alanda insan yetisini taklit edebilmektedir.¹²⁶ Örneğin, bir dar yapay zekâ sistemi, yüz tanıma, dil çevirisi, öneri motoru, sesli asistan ya da belirli bir oyunu insanüstü düzeyde oynama gibi dar bir alanda son derece başarılı performans gösterebilir. Ancak bu sistemler, başka bir bağlama uyarlanmaları gerektiğinde hızlı bir şekilde işlevsiz kalır; zira genel anlamda akıl yürütebilme, soyutlama yapma veya farklı görevleri birleştirerek yeni stratejiler üretme yeteneklerine sahip değildir. Dar yapay zekâ, bu bağlamda, genellemeye yatkın olmayan, tekil amaçlı bir zekâ formuna işaret eder.¹²⁷

Dar yapay zekâ, günümüzde mevcut olan ve sık sık karşılaştığımız bir yapay zekâ türü olmakla birlikte, insana ait sınırlı özelliklere sahip bir çeşidi ifade etmektedir. Bu yapay zekâlar, belirli görevleri yerine getirmek için tasarlandıklarından, insan beyni gibi tam bilişsel yeteneklere sahip değildir ve işlevsellikleri de belli bir noktada tıkanmaktadır. Dar yapay zekâ, akıllı davranışın modellenebileceğini göstermektedir. Hangi alanda işlev görmesi için tasarlanmış ise sadece o alanda iş görebilmektedir ancak tasarlandığı alanda, bir insandan çok daha üstün bir kapasite de gösterebilmektedir.¹²⁸

¹²⁵ Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

¹²⁶ Akburakçı, Necip Fazıl, Kamu Düzeni Açısından Yapay Zekâ, s. 46.

¹²⁷ Susskind, Joshua M., (2018). Future Politics: Living Together in a World Transformed by Tech. Oxford University Press.

¹²⁸ İstanbul Barosu Bilişim Hukuku Komisyonu Yapay Zekâ Çalışma Grubu, Yapay Zekâ Türleri ve Örnekleri, s.1.

Dar yapay zekâya dair en bilinen örneklerden bazıları, satranç veya go gibi stratejik oyunları insanüstü performansla oynayan yapay zekâ sistemleridir. Bunun yanı sıra, öneri motorları, kullanıcılara ilgi alanlarına göre film, müzik, haber veya ürün önerileri sunar; sesli asistanlar doğal dili temel seviyede anlayarak temel komutları yerine getirir ve sanal müşteri hizmetleri birimleri, önceden tanımlanmış sorun çözme adımlarıyla müşterilerin ihtiyaçlarını karşılar. Ancak, bu örneklerin ortak özelliği, sistemlerin görev alanlarının oldukça dar olması ve bu alanın dışına çıkıldığında sistemin işlevsel niteliğini hızla kaybetmesidir.¹²⁹

Örneğin, Apple marka telefonlardaki sesli asistan uygulaması olan Siri insanın sadece konuşma yetisini taklit edebildiği için dar yapay zekâya örnek olarak verilebilecektir. Otonom araçlar, Alexa ve Google Search de dar yapay zekâya örnektir.¹³⁰ Dar yapay zekânın karmaşık toplumsal ve politik problemlere genel bir zekâ çerçevesi sunamaması, insana özgü esneklik, değer yargısı, etik muhakeme ve yaratıcı strateji üretimi gibi yetenekleri taklit edememesi, onun en büyük sınırlamasıdır. İnsanlar tarafından bugüne kadar geliştirilen tek yapay zekâ türü de dar yapay zekâdır.¹³¹

2. Genel (Güçlü) Yapay Zekâ

Genel (güçlü) yapay zekâ, dar yapay zekânın aksine, insana yakın veya insanüstü düzeyde bilişsel kabiliyetleri barındıran, esnek, öğrenebilen, soyutlama yapabilen ve farklı görevler arasında rahatlıkla geçiş yapabilen sistemleri ifade etmektedir.¹³² Bu tür bir yapay zekâ, tek bir problem alanına odaklanmak yerine, çok farklı alanlarda strateji geliştirerek, yeni bilgileri sentezleyip çıkarımlar yaparak, yaratıcı çözümler üretebilir. İnsan zekâsına benzer bir esneklik ve genelleme kapasitesi sergilemesi beklenen genel yapay zekâ, henüz kuramsal ve

¹²⁹ Jamieson, Kathleen Hall, (2018). Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President—What We Don't, Can't, and Do Know. Oxford University Press.

¹³⁰ <https://www.datasciencearth.com/dar-zayif-ve-genel-guclu-yapay-zeka-ai-turleri-arasindaki-fark-nedir/#:~:text=Tan%C4%B1m%E2%80%A6,sahip%20oldu%C4%9Fu%20bili%C5%9Fsel%20yeteneklere%20eri%C5%9Fcektir>, Erişim tarihi: 21.04.2022

¹³¹ Necip Fazıl Akburakçı, Kamu Düzeni Açısından Yapay Zekâ, s. 46.

¹³² Goertzel, Ben&Pennachin, Cassio (Eds.). (2007). Artificial General Intelligence. Springer.

araştırma aşamalarında olsa da gelecekteki muhtemel etkileri bakımından yoğun bir tartışma konusudur. Eğer böyle bir teknoloji gerçek kılınabilirse, insani muhakeme, etik değerlendirme, kültürel normları anlama ve sosyal dinamiklere uyum sağlama gibi karmaşık becerileri makinelere kazandırmak mümkün hale gelebilir.

Genel yapay zekâ, insan beynini taklit eden zihinsel yeteneklere ve işlevlere sahip bir zekâ yapısıdır. İnsanla benzer işlevsel özellikler göstermektedir. Günümüzde tam anlamıyla gerçekleştirilebilmiş değildir. Bu yapay zekâ türüne örnek olarak; “Westworld” dizisinde yer alan yapay zekâ sistemleri, “Detroit Become Human” adlı oyunda yer alan androidler ve “I, Robot” isimli filmde yer alan “Sonny” karakteri verilebilir.¹³³

3. Süper Yapay Zekâ

Süper yapay zekâ, genel yapay zekânın ötesine geçerek, insan zihninin bilişsel kapasitesini önemli ölçüde aşan, karmaşık problemleri üstün bir yetenekle çözebilen ve çok boyutlu etkileşimleri kolayca yönetebilen teorik bir yapay zekâ düzeyini ifade etmektedir.¹³⁴ Bu kuramsal aşamada, yapay zekâ sisteminin bilgi işleme, örüntü tanıma, muhakeme, yaratıcılık, stratejik planlama ve hatta ileri öngörülerde bulunma gibi alanlarda insanı geride bırakabileceği öngörülmektedir. Böyle bir kapasite, ekonomik, teknolojik, siyasi, sosyokültürel alanlarda geniş kapsamlı dönüşümlere yol açma potansiyeline sahiptir. Bu yapay zekânın, genel yapay zekâdan farklı olarak, insan kapasitesini aşabileceği öngörülmektedir. Bu yapa zekâ türüne örnek olarak; “Ex Machina” isimli filmde yer alan “Ava” karakteri ile “Matrix” filminde betimlenen makineler ve ajanlar verilebilir.¹³⁵

¹³³ İstanbul Barosu Bilişim Hukuku Komisyonu Yapay Zekâ Çalışma Grubu, Yapay Zekâ Türleri ve Örnekleri, s.2.

¹³⁴ Bostrom, Nick, (2014). Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press.

¹³⁵ İstanbul Barosu Bilişim Hukuku Komisyonu Yapay Zekâ Çalışma Grubu, Yapay Zekâ Türleri ve Örnekleri, s.2.

4. Yapay Zekâ Türlerinin Demokratik İkelere Olası Etkisi

Şirketlerin iletişim stratejilerini şekillendirirken kullandığı dar yapay zekâ uygulamaları, özellikle hedefleme ve segmentasyon alanında belirginleşmektedir. Örneğin, sosyal medya platformlarında kullanılabilen dar yapay zekâ sistemleri, bireylerin çevrimiçi davranışlarını analiz ederek belirli demografik, coğrafi ya da ilgi alanı kriterlerine göre gruplar oluşturabilir. Bu yaklaşım, her bir segmente uyarlanmış mesaj ve içerik ileterek bireylerin tercihlerini dolaylı olarak etkileme potansiyeli taşır. Ayrıca, bu sistemler haber akışını filtreleyerek kullanıcılara istedikleri veya ilgilerini çeken bilgilere öncelik verebilir; bu durum, kişilerin alternatif görüşlere ulaşmasını kısıtlayarak demokratik tartışma ortamını daraltma riskini beraberinde getirir.¹³⁶ Dar yapay zekâ, bu açıdan, kamusal söylemi biçimlendiren ince ayarlı bir aracın parçası haline gelebilmektedir.

Bununla birlikte, dar yapay zekâ sistemleri, seçim dönemlerinde şirketler veya siyasi aktörler tarafından propagandayı keskinleştirmek, yanlış bilgiyi yaygınlaştırmak, kitleleri manipüle etmek ve demokratik ilkeleri zedelemek için kullanışlı birer araç haline de dönüştürülebilir. Örneğin, bir manipülasyon kampanyası dâhilinde belirli bir seçmen segmentine sürekli benzer içeriklerin sunulması, seçmenlerin bakış açısını dar bir yelpazede kısıtlayarak, onların alternatif bilgileri değerlendirme kabiliyetini zayıflatabilir. Bu tür bir işleyişte, dar yapay zekâ, sahte haber filtrelemesi, duygu analizi veya dil işleme araçlarını kullanarak, kamuoyunun dikkatini belirli konulara yönlendirmekte ya da onlardan uzaklaştırmakta rol oynayabilir. Neticede, şirketlerin dar yapay zekâ uygulamaları, teknik sınırlamalarına rağmen siyasal iletişim süreçlerini dönüştürme ve demokratik ilkeleri sarsma potansiyeline sahip işlevsel mekanizmalara dönüşmüş durumdadır.

¹³⁶ Helbing, Dirk, (2019). *Toward Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution*, Springer.

Genel yapay zekâ ise seçim süreçleri ve demokratik ilkeler üzerinde daha da çarpıcı yansımalar oluşturabilecektir. Zira genel yapay zekâ, yalnızca bir seçmen segmentini analiz etmekle kalmayıp; seçim öncesinde ve sırasında oluşan tüm siyasal, ekonomik, sosyal verileri çok boyutlu bir şekilde harmanlayarak, toplumsal eğilimlere göre optimal stratejiler geliştirebilir. Bu stratejiler, belirli adayları güçlendirme veya zayıflatma, kamusal algıyı yönlendirme ya da seçmenlerin temel değerlerini hedef alan psikografik analizlerle seçmen davranışlarını nüfuz altına alma riskini doğurabilir. Dahası, genel yapay zekâ, toplumsal normları hızla öğrenip yorumlayarak, şirketlerin veya siyasi aktörlerin elinde son derece güçlü bir “algı mühendisliği” aracına dönüşebilir. Bu tür bir teknoloji, demokratik toplumlarda özgür iradeyi baskılayıcı nitelikte bir epistemik ortam yaratarak, seçmenlerin kendi bilinçli tercihleri yerine yapay zekâ güdümlü stratejilerin etkisi altına girmesine yol açabilir.¹³⁷

Genel yapay zekânın geliştirilmesine yönelik beklentiler, etik ve güvenlik odaklı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. İnsan düzeyinde bilişsel becerilere sahip bir yapay zekâ sistemi, değerlerin, ilkelerin ve normların belirsiz olduğu ortamlarda kararlar alabilir; bu da yapay zekânın istenmeyen sonuçlar doğurmasına yol açabilir. Özellikle siyasi süreçler söz konusu olduğunda, demokratik temel hakların korunması, yapay zekânın hangi aktörlerin elinde toplandığı, hangi değerleri önceliklendirdiği, şeffaflığı, hesap verebilirliği ve gözetimi kritik önem arz eder.¹³⁸ Yanlış ellerde kullanıldığında, genel yapay zekâ seçmen davranışını manipüle ederek demokrasinin işlemsel bütünlüğünü aşındıran bir araç haline gelebilir.

Süper yapay zekânın ise, seçim süreçlerine müdahale konusunda mevcut teknolojileri aşacak bir hakimiyet kurabileceğini öngörmek mümkündür. İnsanüstü düzeyde bir yapay zekâ, seçmen davranışı, seçim bölgeleri arasındaki etkileşim, uzun vadeli sosyoekonomik dinamikler, kültürel kodlar, medya ekosistemi ve siyasi kurumların işleyişine dair verileri

¹³⁷ Helbing, Dirk, (2019). *Toward Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution*.

¹³⁸ Russell, Stuart, (2019). *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*. Viking.

bütünsel bir bakışla analiz ederek, seçim sonuçlarını neredeyse kusursuz biçimde öngörebilir. Bu sistemler, seçmenleri etkileyecek mesajların içeriğini, zamanlamasını ve dağıtım kanallarını ince bir hassasiyetle planlayarak, demokratik ilkeleri sarsabilecek ölçüde etkili stratejiler geliştirebilir. Dolayısıyla, süper yapay zekânın ortaya çıkışı, şirketlerin veya siyasal aktörlerin elinde, toplumsal iradeyi derinlemesine yönlendiren, demokratik normları zayıflatan ve siyasal özerkliği kırılğan hale getiren bir güç aracı haline gelebilir.¹³⁹

Bu kapsamda süper yapay zekânın yol açabileceği riskler, mevcut teknolojilerin sergilediği manipülatif kapasitenin çok ötesine geçebilecektir. Gerçekten de, insanüstü zekâyâ sahip bir sistem, bireylerin psikolojik eğilimlerini, değer sistemlerini, tarihsel travmalarını, bilinçdışı önyargılarını ustaca kullanarak, siyasi propaganda ve dezenformasyonu son derece incelikli, tespit edilmesi güç bir boyuta taşıyabilecektir.¹⁴⁰ Bu durum, seçim süreçlerinde, kamuoyunun farklı kesimleri arasındaki çatışmaları kısıktarak toplumsal bütünlüğü zedeleyebilecek; hakikatle kurulan bağı zayıflatarak seçmenlerin karar alma süreçlerini derinden etkileyebilecektir. Sonuçta, süper yapay zekânın, siyasal iletişimde sadece anlık manipülasyonlar değil, uzun vadeli stratejik yönlendirmeler yapabilen, toplumsal yapıyı yeniden şekillendirebilecek bir “meta-güç” konumuna erişmesi söz konusu olabilecektir.

Bu bağlamda, şirketlerin bu tür ileri düzey yapay zekâ sistemlerini kontrol edebilmesi ihtimali, toplumsal sonuçları bakımından ciddi endişeler doğurmaktadır. Tekil seçmenlerden ulusal seçimlere, küresel politik dengelerden insan haklarına kadar geniş yelpazede yıkıcı etkiler oluşturma potansiyeli taşıyan bu teknoloji, seçmenlerin bağımsız muhakeme yetisini hiçe sayabilir.¹⁴¹ Süper yapay zekânın kontrolsüz gelişimi, serbest seçim ilkesini erozyona

¹³⁹ Yampolskiy, Roman V., (2016). Artificial Superintelligence: A Futuristic Approach. CRC Press.

¹⁴⁰ Brynjolfsson, Erik&McAfee, Andrew, (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. Norton.

¹⁴¹ Müller, Vincent C., (Ed.). (2016). Fundamental Issues of Artificial Intelligence. Springer.

uğratan, demokratik toplum yapısını risk altına sokan ve vatandaşların özerk tercihlerini marjinalize eden derin bir kriz kaynağı haline gelebilir.

Görüldüğü üzere, yapay zekâ alanında, başlangıçta mantıksal ve sembolik yaklaşımlar (örneğin mantık temelli çıkarım sistemleri, sembolik yapay zekâ) ön plandayken, 1980'lerden itibaren yapay sinir ağları, istatistiksel yöntemler ve günümüzde derin öğrenme teknikleri giderek önem kazanmıştır.¹⁴² Yapay zekânın kökenlerindeki matematiksel temeller, günümüzde derin öğrenme, büyük veri ve makine öğrenimi pratikleriyle desteklenmektedir. Özellikle, yapay zekâ destekli uygulamaların küresel teknoloji şirketleri tarafından kullanılmaya başlanması, birçok sosyal ve hukuki sorunu da beraberinde getirmiştir. İlk yıllarda atılan teorik temeller, günümüzde şirketlerin, politik aktörlerin ve dijital platform sağlayıcılarının yapay zekâyı veri analizinden kullanıcılara özgü kişiselleştirilmiş içerik üretimine kadar geniş bir yelpazede kullanabilmesine imkân tanıyan zihinsel ve teknik alt yapıyı oluşturmuştur.¹⁴³

Geçmişte, yapay zekânın sembolik mantık kurallarından yola çıkıp satranç problemlerini çözüme becerisi ön planda iken, günümüzde aynı geleneksel temellerin rafine edilmiş varyantlarını kullanan şirketler, internet üzerinden kullanıcı davranışlarını inceleyerek, onların ilgi alanlarını, siyasi eğilimlerini ve duygu durumları tespit edebilmektedir. Böylece kişiselleştirilmiş öneri sistemleri, hedefli reklam kampanyaları ve algı yönlendirme araçları daha etkili ve yaygın hale gelmektedir. Şirketler bu araçları kullanarak, kullanıcıların iradelerine etki edebilmekte, tercihlerini değiştirebilmekte ve davranışlarını yönlendirebilmektedir.

Günümüzde, dijital platformlar ve büyük teknoloji şirketleri, kullanıcı verilerini işleyerek, kullanıcıların ilgisini çekebilmede, onları belli bir yönde düşünmeye veya eylemeye sevk

¹⁴² Minsky, Marvin, (1961). Steps toward Artificial Intelligence, Proceedings of the IRE, 49(1), 8-30.

¹⁴³ Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2010). Artificial Intelligence: A Modern Approach, Prentice Hall.

edebilecek içerikler üretmektedir. Bu içerikler, doğrudan Turing'in test ettiği biçimde bir insana benzer yanıt verme kapasitesinin ötesine geçerek, kitlesel ölçekte davranışsal yönlendirme ve duygu manipülasyonu yapabilecek sistemlerin önünü açmıştır.¹⁴⁴ Şirketlerin sahip oldukları teknoloji ve veri kaynakları, ticari ve siyasal süreçlerde dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde, adayların söylemleri, siyasal partilerin mesaj stratejileri ve kamuoyu algısı, sosyal medya platformlarında dağıtılan içerikler yoluyla şekillendirilmektedir.¹⁴⁵

Bu bağlamda ve sonuç olarak, bütün bu gelişmeler, masum bir teknolojik ilerleme olmaktan öte, siyasal ve toplumsal katmanda da önemli sonuçlar doğuran çok disiplinli bir tartışma alanı haline gelmiştir. Büyük veri analitiği ve yüksek hesaplama gücü, şirketlerin seçmenlerin duygu durumlarını, ideolojik tercihlerini, eğilimlerini ve zayıf noktalarını milimetrik hassasiyetle tespit etmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede, politik reklam kampanyaları kişiselleştirilebilir, manipülatif mesajlar ince kitle segmentlerine, doğru zamanda ve doğru kanal aracılığıyla iletilebilir. Böylece, algoritmik manipülasyonların gölgesinde, demokratik süreçler derin bir sorgulamayla karşı karşıya kalabilir. Kısacası, büyük veri ve güçlü donanım, yapay zekâ uygulamalarının kapsamını genişletirken, aynı zamanda demokratik ilkelere yönelik tehditlerin artmasına da zemin hazırlamıştır.

¹⁴⁴ Zuboff, Shoshana, (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. PublicAffairs.

¹⁴⁵ Vaidhyanathan, Siva, (2018). *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*. Oxford University Press.

II. Yapay Zekâ Mevzuatı

A. Yapay Zekâya İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

1. Yapay Zekânın Hukukça Tanınması

Yapay zekâ teknolojilerinin toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçleri dönüştürme potansiyeli, son yıllarda uluslararası düzeyde kapsamlı düzenleme ve politika arayışlarını beraberinde getirmiştir. Çeşitli ülke ve bölgesel kuruluşlar, yapay zekâ alanında etik, güvenlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan hakları temelli ilkelerin hayata geçirilmesine yönelik çerçeveler geliştirmektedir.

Yapay zekânın kullanılmasından önce etik çerçevesinin çizilmesi son derece önemlidir. Avrupa Konseyi'nin Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu, 2018'de "*Yargı Sistemlerinde Yapay Zekânın Kullanımına Dair Avrupa Etik Şartı'nı*"¹⁴⁶ (AEŞ) kabul etmiştir. AEŞ kapsamındaki temel ilkeler; temel haklara saygı, nitelik ve güvenlik, ayrımcılık yasağı, tarafsızlık, şeffaflık ve adalet, kullanıcı kontrolü altında değildir. Yapay zekâ teknolojilerinin bu ilkelere uygun şekilde kullanılması gerekmektedir.

Yapay Zekâ, İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Çerçeve Sözleşmesi'ne ilişkin çalışmalar ise Avrupa Konseyi bünyesinde yapılmıştır. Sözleşme, yapay zekâ sistemlerinin tüm yaşam döngüsü boyunca insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne saygı duymasını güvence altına almayı amaçlayan ilk uluslararası bağlayıcı anlaşmadır. Yapay zekâ sistemleri içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerde uyulması gereken temel ilkeler; insan onuru ve bireysel özerklik, mahremiyet ve kişisel verilerin korunmasına saygı, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, şeffaflık ve denetim, hesap verilebilirlik ve sorumluluk, güvenli inovasyon ve güvenilirlik olarak belirlenmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>, Erişim Tarihi: 20.06.2024.

¹⁴⁷ <https://rm.coe.int/ai-convention-brochure-tr/1680b2c574>, Erişim Tarihi: 15.03.2025.

15 Mart 2024 tarihinde Genel Sekreter Marija Pejčinović Burić'in yaptığı açıklamada, yapay zekâ teknolojilerini, tüm yaşam döngüsünü kapsayacak şekilde düzenleyen bir çerçeve sözleşme hazırlandığı ve bu sözleşmenin Avrupa Konseyi Yapay Zekâ Komitesi tarafından dün sonuçlandırıldığı açıklanmıştır. Taslak metnin, kabul edilmek üzere Bakanlar Komitesi'ne gönderildiği ve sonraki aşamada imzaya açılacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁸ Sözleşme, 5 Eylül 2024'te Vilnius, Litvanya'da imzaya açılmıştır. Sözleşme ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) belirtilen temel hakların korunmasıyla birlikte yapay zekâ sistemlerindeki inovatif gelişmelerin de önüne geçilmemesi hedeflenmektedir.¹⁴⁹

Sözleşme, yapay zekâ teknolojilerinin hızla geliştiği bir dönemde, etik ve hukuki standartların belirlenmesi ve uygulanması açısından kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme, yapay zekânın güvenilir ve insan haklarına zarar vermeden yenilikçi çözümler sunmasını hedeflemektedir.¹⁵⁰

Sözleşme'nin 5'inci maddesi aşağıdaki şekildedir:

“Madde 5 – Demokratik süreçlerin bütünlüğü ve hukukun üstünlüğüne saygı

1. Taraflardan her biri, yapay zekâ sistemlerinin, kuvvetler ayrılığı ilkesi, yargı bağımsızlığına saygı ve adalete erişim de dahil olmak üzere, demokratik kurum ve süreçlerin bütünlüğünü, bağımsızlığını ve etkinliğini zayıflatmak için kullanılmamasını sağlamaya yönelik tedbirleri kabul eder veya muhafaza eder.

2. Taraflardan her biri, yapay zekâ sistemlerinin yaşam döngüsü içindeki faaliyetler bağlamında, bireylerin kamusal tartışmalara adil erişimi ve katılımı ile özgürce fikir

¹⁴⁸ <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/-/artificial-intelligence-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law-framework-convention>, Erişim Tarihi: 15.03.2025.

¹⁴⁹ Çamkerten, Ali Semih, (2024). Yapay Zekanın Regülasyonu, Adalet Yayınevi, Ankara, s. 68.

¹⁵⁰ Çamkerten, Ali Semih, Yapay Zekanın Regülasyonu, s.65-68.

oluşturma becerileri de dahil olmak üzere, demokratik süreçlerini korumayı amaçlayan tedbirleri kabul eder veya muhafaza eder.”

Dünya çapında yapay zekâ ile ilgili meydana gelen gelişmeler sonucunda, Avrupa Konseyi'ne ek olarak, Avrupa Birliği (AB) bünyesinde de birtakım çalışmalara başlanmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun 27 Ocak 2017 tarihli Robotikler Hakkında Medenî Hukuk Kuralları Tavsiye Raporu'nda¹⁵¹ yapay zekâyâ kişilik verilmesi açısından yeni bir tür olarak “*elektronik kişi*” kavramı önerilmiştir. Raporun en önemli özelliği, yapay zekâyâ kişilik öneren ilk resmî belge olmasıdır. 2019 yılında yapılan bir çalışma ile de AB Komisyonu tarafından “Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik İlkeleri” olarak 84 adet kural belirlenmiştir.¹⁵²

Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde de yapay zekânın insan haklarına saygılı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesini sağlamak için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. BM, yapay zekânın küresel yönetişimi konusunda çok taraflı iş birliğini teşvik eden bir platform rolü üstlenmektedir. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 2021 yılında Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi'ni yayımlayarak, yapay zekânın etik ilkeler çerçevesinde geliştirilmesi için küresel bir standart belirlemiştir. 193 üye ülke tarafından kabul edilen bu belge, devletlere ve özel sektöre yönelik etik yönergeler sunmaktadır.¹⁵³ Metin, yapay zekâyı düzenlemeyi, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanmasını ve insanların yapay zekâ konusunda eğitilmesini kapsamaktadır. UNESCO'nun 2021'de kabul ettiği Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi, kültürel çeşitliliği, insan onurunu ve insan haklarını ön plana çıkaran bir perspektifle, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal faydaya hizmet etmesini hedeflemektedir.

¹⁵¹ European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)), s.5, Bknz: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html, Erişim Tarihi: 19.04.2024.

¹⁵² Jobin, Anna&Ienca, Marcello&Vayena, Effy, (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. Nature Machine Intelligence, 1(9), 389-399. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>, s.390

¹⁵³ Ergül, Ergin, Yapay Zekâ ve Hukuk, s.133.

Bu metin, demokratik süreçlerin sağlığını korumak adına yapay zekâ sistemlerinin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artırmak gerektiğine işaret etmektedir.

Ayrıca, BM bünyesinde 2024 yılında 143 ülkenin oyuyla New York'taki Gelecek Zirvesi sırasında kabul edilen “Küresel Dijital Anlaşma” (*Global Digital Compact*) ile yapay zekânın insan haklarına uygun ve sürdürülebilir kalkınmaya destek olacak şekilde düzenlenmesi hedeflenmektedir.¹⁵⁴ Küresel Dijital Anlaşma, devletler, özel sektör, sivil toplum ve teknoloji şirketleri arasında ortak ilkeler belirleyerek dijital iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır. Küresel Dijital Anlaşma, internetten yapay zekâyâ, veri gizliliğinden siber güvenliğe kadar birçok dijital konuyu küresel düzeyde düzenlemeyi amaçlayan kapsamlı bir girişimdir.

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de, yapay zekânın sorumlu, güvenli ve insan merkezli bir şekilde geliştirilmesi için uluslararası standartlar ve politikalar belirleyen öncü kuruluşlardan biridir. OECD tarafından 2019’da kabul edilen “Yapay Zekâ Prensipleri” (*OECD AI Principles*), üye ülkelere yapay zekâ alanında kapsayıcı, sürdürülebilir, insani değerler ile uyumlu, güvenilir ve şeffaf uygulamaları hayata geçirmeleri yönünde rehberlik sağlamaktadır.¹⁵⁵ Bu Prensipler, yapay zekânın siyasal iletişim araçlarına dönüşerek serbest seçim hakkını zedelemesini önlemek için etik ilkelere ve uluslararası standartlara vurgu yapmaktadır. Anılan Prensipler, AB'nin “Yapay Zekâ Yasası” (*AI Act*) ve ABD'nin “Yapay Zekâ Haklar Bildirgesi” (*AI Bill of Rights*) gibi düzenlemelerine ilham vermiştir. ABD, Yapay Zekâ Haklar Bildirgesi ile seçmenlerini algoritmik ayrımcılığa karşı korumayı hedeflemektedir. Belgenin önsözünde yer alan “*Bugün demokrasinin önündeki en büyük zorluklardan biri, teknolojinin, verilerin ve otomasyon sistemlerinin Amerikan halkının haklarını tehdit edecek şekilde kullanılmasıdır*” ifadesi, yapay zekâ başta olmak üzere yeni

¹⁵⁴<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/united-nations-members-adopted-global-digital-compact-shaping-safe-and-sustainable-digital-future>. Erişim Tarihi: 13.03.2025.

¹⁵⁵ OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments.

teknolojilerin demokratik süreçler üzerindeki etkisine dair ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır.¹⁵⁶

OECD, 2020 yılında OECD “Yapay Zekâ Politikaları Gözlemevi”ni (*OECD.AI*) kurarak, yapay zekâ politikalarının izlenmesi, analiz edilmesi ve ülkeler arasında bilgi paylaşımının artırılması için küresel bir platform oluşturmuştur.¹⁵⁷ 2023 yılında “Trustworthy AI in Practice” raporunu yayımlayarak, yapay zekânın güvenilir bir şekilde nasıl uygulanabileceğine dair küresel öneriler sunmuştur.¹⁵⁸ OECD, özellikle yüksek riskli yapay zekâ uygulamalarına (sağlık, finans, otonom sistemler) yönelik risk yönetimi çerçeveleri geliştirmekte ve yapay zekâ ile siber güvenlik konularında ülkeler için rehber ilkeler belirlemektedir.

Küresel sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları (*think-tank'ler*) ve akademik çevreler de yapay zekâ teknolojilerinin olumsuz etkilerini sınırlamaya yönelik ilkeler ve standartlar önermektedir. Floridi ve Cows'un beş ilke çerçevesi, yapay zekânın topluma entegre edilmesinde insani değerlerin, adil rekabetin, kurumsal hesap verebilirliğin ve toplumsal refahın gözetilmesi gerektiğini vurgular.¹⁵⁹ Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayımlanan yönetim rehberleri, şirketlerin yapay zekâ uygulamalarındaki sorumluluklarını belirleyen yönetim mekanizmalarına odaklanır ve paydaş katılımını artırarak demokratik süreçlerin güçlendirilmesini hedefler.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Etike, Şafak, (2023). Yapay Zekayı İnsan ve Kamusal Yarar İçin Çalıştırmak: ABD ve AB Politika Belgelerinin Önerileri, Araştırma Makalesi, Memleket Siyaset Yönetim, 18(39), 220-249, s.238.

¹⁵⁷ Ergül, Ergin, Yapay Zekâ ve Hukuk, s.337.

¹⁵⁸ Baldassarre, Maria Teresa ve diğerleri, (2024). Trustworthy AI in practice: an analysis of practitioners' needs and challenges, 28th International Conference on Evaluation and Assessment in Software Engineering (EASE), 18–21 June, 2024, Salerno, Italy.

¹⁵⁹ Floridi, Luciano&Cows, Josh, (2019). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. Harvard Data Science Review, 1(1).

¹⁶⁰ World Economic Forum (WEF), (2020). Empowering AI Leadership: An Oversight Toolkit for Boards of Directors.

Neticede, uluslararası düzenlemeler ve ilke çerçeveleri, yapay zekânın seçim süreçlerinde ortaya çıkabilecek manipülatif etkilerini hafifletmek için önemli bir başlangıç noktasıdır. Bu metinlerin güçlendirilmesi, etkin şekilde uygulanması ve ülkeler arasında uyum sağlanması, şirketlerin yapay zekâ teknolojilerini serbest seçim hakkını zedelemekten kullanmalarını temin edebilir. Önümüzdeki dönemde, yapay zekâ hukukunun geliştirilmesi ve uluslararası iş birliklerinin derinleştirilmesi, demokratik değerlerin korunması ve toplumsal güvenin sürdürülmesi açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

2. Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Yasası (AI Act)

AB Komisyonu tarafından 2021 yılında sunulan AI Act tasarısına ilişkin gelişmeler küresel ölçekte ilgiyle izlenmiştir. Çalışmalar sonucunda dünyadaki ilk "AI Act" konusunda AB Konseyi ve Parlamentosu 9 Aralık 2023 tarihinde anlaşmaya vardığını duyurmuştur. AI Act, 2 Şubat 2024 tarihinde Brüksel'de toplanan 27 AB ülkesi, 13 Mart 2024 tarihinde ise Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmıştır.¹⁶¹ Akabinde AI Act, 12 Temmuz 2024 tarihinde AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanmış ve 1 Ağustos 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bireylerin temel haklarını korumayı öncelik edinerek yapay zekâ uygulamalarının toplumlar ve ekonomiler üzerindeki etkisine yönelik düzenleme yapmak AI Act'in amacıdır.

Metin, yapay zekâyı; "*genellikle insan zekâsının gerektirdiği görevleri yerine getirebilen sistemler oluşturmak için dijital teknolojinin kullanılması*" olarak tanımlamıştır. Bu yasa, yapay zekâ sistemlerinin risk sınıflandırmasına dayanan bir yaklaşımla, yüksek riskli uygulamaları sıkı normlara tabi tutmayı, şeffaflık ve denetim mekanizmalarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. 2'nci maddesine göre; AB'deki şirketler, AB içinde faaliyet gösteren şirketler veya AB vatandaşlarını etkileyen faaliyetlerde bulunan şirketler, AI Act kapsamı içine alınmıştır. Söz konusu düzenlemenin AB sınırlarını aşan bir uygulama olanağına sahip

¹⁶¹ Ergül, Ergin, Yapay Zekâ ve Hukuk, s.342.

olduğu görülmektedir.¹⁶² Bu sayede, seçim süreçlerinde yapay zekânın manipülatif veya yanıltıcı kullanımının önüne geçilmesi, platform işletmecilerinin sorumluluklarının belirlenmesi ve seçmenlerin serbest seçim hakkının korunması hedeflenmektedir.

Öncelikle bahsedilmesi gereken, AI Act yürürlüğe girmeden önce de yapay zekânın Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) kapsamında düzenlenmiş sayılabileceğidir. Zira, GDPR kapsamında, İtalya’da “ReplikaAI chatbot” yasaklanmış, İrlandalı yetkililerin müdahalesi sonrasında “Google’ın Bard AI” aracı AB’de geçici olarak askıya alınmış, yapay zekâ algoritması kullanımı nedeniyle Deliveroo ve bir yemek dağıtım girişimine İtalya’da para cezası uygulanmış ve yine GDPR kapsamında “Clearview AI” cezaları verilmiştir.

Öte yandan AI Act, yapay zekâ sistemlerini oluşturma, kullanma ve piyasaya sürme aşamalarına ilişkin bir dizi bağlayıcı kural öngörmekte, mevcut hukuki çerçeveyi çağın gereksinimlerine uyarlamaya çalışmaktadır.¹⁶³ AI Act, risk temelli bir yaklaşım benimseyerek, yapay zekâ uygulamalarını “kabul edilemez risk”, “yüksek risk”, “sınırlı risk” ve “asgari risk” düzeylerinde sınıflandırmayı ve buna göre farklı düzenleyici yükümlülükler getirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle yüksek riskli kabul edilen alanlarda (sağlık, eğitim, istihdam, temel kamu hizmetleri, güvenlik gibi) yapay zekâ sistemlerinin kapsamlı testlere, sertifikasyonlara ve sürekli denetimlere tabi tutulması öngörülmektedir.

Kabul edilemez risk ayrımı ile özellikle insan davranışlarını manipüle eden yapay zekâ sistemlerinin düzenlenmesi amaçlanmıştır. AI Act, bilinçaltının manipüle edilmesi için tasarlanmış, yaş, fiziksel veya zihinsel yetersizlikler nedeniyle bazı grupların zayıf noktalarından yararlanan veya kişilerin iradelerini etkileyerek davranışlarında zarara neden

¹⁶² Çamkerten, Ali Semih, Yapay Zekanın Regülasyonu, s. 49.

¹⁶³ European Commission. (2021). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act).

olabilecek düzeyde bozuklukların ortaya çıkmasını amaçlayan yapay zekâ sistemlerinin kullanılmasını ve satılmasını yasaklamayı hedeflemiştir.¹⁶⁴

Bu yaklaşım, seçim süreçlerinde yapay zekânın manipülatif kullanımını engelleme potansiyeli taşıdığı ölçüde önemlidir; zira serbest seçim hakkının korunması, demokratik işleyişin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve seçmenlerin yanıltıcı veya özel olarak hedeflenmiş içerikler aracılığıyla manipüle edilmesinin önüne geçilmesi AB için kritik önemdedir. AI Act, yapay zekâ sistemlerinin şeffaflığını artırarak, kullanıcıların hangi durumlarda yapay zekâ ile etkileşimde bulunduğunu anlamalarını sağlamayı hedefler. Bu durum, seçmenlerin, maruz kaldıkları politik mesajların bir yapay zekâ ürünü olup olmadığını veya gizli mikro-hedefleme stratejileriyle şekillendirilip şekillendirilmediğini değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Özellikle deepfake içeriklerin, otomatik üretilmiş haber metinlerinin veya yanıltıcı siyasi mesajların yayılımının sınırlandırılması için şeffaflık gereklilikleri son derece değerli hale gelmektedir.¹⁶⁵

Ayrıca, AI Act, yapay zekâ sistemlerinin veriye dayalı önyargılarını (bias) azaltmayı hedefleyerek, bu teknolojilerin eşitlikçi ve adil bir biçimde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, seçim kampanyalarında belirli etnik gruplara, cinsiyetlere veya ideolojik kesimlere karşı ayrımcı stratejilerin önlenmesini destekleyebilir. Yasa, geliştirici ve sağlayıcılara kalite ve güvenlik standartları getirerek, sorumluluk mekanizmalarını güçlendirmekte, gerektiğinde yaptırımlar uygulayarak sistemi düzenleyici denetimi sağlamlaştırmaktadır.¹⁶⁶ Sonuçta, şirketlerin yapay zekâyı siyasi iletişim alanında kötüye kullanması, oy verme davranışını

¹⁶⁴ Veale, Michael&Borgesius, Frederik Zuiderveen (2021). Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act- Analysing the good, the bad, and the unclear elements of the proposed approach, Computer Law Review International 22, s. 98.

¹⁶⁵ European Parliament, (2022). Draft Report on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence.

¹⁶⁶ High-Level Expert Group on AI, (2019). Ethics Guidelines for Trustworthy AI, European Commission.

çarpıtması veya seçmenleri yanıltması durumunda hukuki bir dayanak oluşmakta, demokratik süreçlerin sağlam bir yasal çerçevede korunmasına katkı sunulmaktadır.

AI Act, yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi, ticarileştirilmesi ve kullanımına ilişkin ortak bir düzenleyici çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yasa, yapay zekâ sistemlerini risk temelli bir yaklaşımla sınıflandırarak, yüksek riskli uygulamalara yönelik ek yükümlülükler getirmekte, aynı zamanda belirli alanlarda yapay zekâ kullanımını yasaklamaktadır. Aşağıda, bazı temel madde örnekleri verilmiştir:

Madde 5: Yasaklanmış Yapay Zekâ Uygulamaları

Bu madde, kamuoyunu yanıltıcı, zarar verici veya temel hakları ihlal eden yapay zekâ uygulamalarını yasaklamayı öngörmektedir. Örneğin:

- Bilinçaltı teknikleri veya kasıtlı olarak manipülatif veya aldatıcı teknikler kullanılarak bir kişinin veya grubun bilinçli karar alma yeteneğini önemli ölçüde bozan,
- Bir kişinin veya grubun yaşı, engelliliği veya belirli bir sosyal veya ekonomik durumu nedeniyle sahip olduğu zaafardan herhangi birini istismar eden,
- Bireylerin sosyal davranışları ve kişilik özellikleri üzerinden sosyal puanlama yapan,
- Bireylerin profillerine göre suç eğilimlerini tespit eden,
- İş yeri ve eğitim kurumlarında duyguları analiz eden,
- Gerçek zamanlı biyometrik veri toplayan yapay zekâ sistemlerinin, belirli istisnalar dışında kullanılması yasaklanmaktadır.

İlgili madde ile, 2 Şubat 2025 tarihi itibarıyla birçok yapay zekâ uygulamasının yasaklandığı görülmektedir. Bunların başında sosyal puanlama sistemleri gelmektedir. Bireyler üzerinde analizler yaparak, onları sosyal davranışları veya kişilik özelliklerine göre değerlendirip dezavantajlı konuma sokan yapay zekâ uygulamalarına yönelik yasak getirilmiştir. Bireylerin duygularını analiz eden yapay zekâ teknolojilerinin kullanımının da

önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Biyometrik verilerin toplanması ve bu verilerin kullanılarak kişilere yönelik kategorilendirme yapmaya yarayan her türlü sistemin yasaklanması amaçlanmıştır. Şirketlerin bu tip verileri kullanarak bilinçaltı manipülasyonu ve zaaf istismarı yapmasının engellemesinin, AI Act'in temel hedefleri arasında olduğu görülmektedir. Bu amaçla, kişilerin bilinçli karar alma yetisini bozarak onları yönlendirecek verilerin toplanması ve kullanılmasının önüne geçilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Bu madde, özellikle seçim süreçlerinde şirketlerin seçmenleri manipülatif duygusal yönlendirmelerle etkileme potansiyelini sınırlayan kritik bir düzenleme olarak önem taşır. Seçmenlerin özgür iradelerinin korunmasını amaçlayan bu yasaklar, algoritmik baskı ve ince yönlendirme pratiklerini zayıflatmaktadır.¹⁶⁷

Madde 6: Yüksek Riskli Yapay Zekâ Sistemleri

Bu madde, hangi yapay zekâ sistemlerinin “yüksek risk” kategorisine girdiğini tanımlar. Bu kategorideki sistemler, insan hakları, sağlık, güvenlik, tüketici hakları veya demokratik süreçler üzerinde doğrudan ve ciddi etki oluşturabilecek niteliktedir. Yüksek risk kategorisine giren sistemler için:

- Zorunlu uygunluk değerlendirmeleri,
- Veri kalitesi, şeffaflık, izlenebilirlik ve insan kontrolü gibi ek gereklilikler,
- Sistemlerin düzenli raporlama, denetim ve etki değerlendirmelerine tabi tutulması öngörülmüştür.

¹⁶⁷ European Commission. (2021). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act), COM(2021) 206 final, Article 5.

Seçim süreçlerinde yapay zekânın yüksek riskli bir alan olarak değerlendirilmesi, seçmen davranışını etkileyebilecek teknolojilerin sıkı denetim altında tutulmasını ve düzenleyicilerin bu alanda daha aktif bir rol üstlenmesini sağlayabilir.¹⁶⁸

AI Act, yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi sürecinde kullanılacak verilerin tarafsız, temsili, doğru ve uygun niteliğe sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Teknik belgelerin hazırlanması, sistemlerin tasarım ilkelerinin, amaçlarının ve performans kriterlerinin açıkça belirtilmesi zorunludur. Ayrıca, veri yönetimi ile risk yönetimi çerçevelerinin uygulanması, seçmen davranışını etkilemeye dönük yapay zekâ modellerinin önyargılı, ayrımcı veya manipülatif şekilde tasarlanmasını zorlaştırır.¹⁶⁹

Bu düzenlemelerin yer aldığı maddeler, yüksek riskli yapay zekâ sistemlerini kullanan aktörlerin uyması gereken kuralları belirler. Örneğin, kullanıcılar (kampanya yürüten siyasi partiler, danışmanlar veya teknolojiyi sağlayan şirketler):

- Yapay zekâ sistemlerinin amaçlanan şekilde kullanıldığını,
- Veri işleme süreçlerinin hukuka uygun yapıldığını,
- Sistem performansının ve zarar potansiyelinin izlenerek gerektiğinde müdahale edildiğini temin etmekle yükümlüdür.

Ayrıca belirli durumlarda yapay zekâ kullanıldığının açıkça belirtilmesi (örneğin bir sohbet botunun insan olmadığına kullanıcıya bildirilmesi) seçmenleri kandırıcı uygulamalardan korur.¹⁷⁰

Yasa, yükümlülükler uymayan aktörlere yönelik ağır idari para cezaları ve pazardan men gibi yaptırımlar öngörmektedir. Bu, seçim süreçlerinde manipülatif yapay zekâ kullanan şirketlerin caydırıcı bir hukuki çerçeveye karşılaşmasını sağlar. AI Act, yapay zekâ uygulamalarına bütüncül bir bakış sunarak, teknolojinin serbest seçim hakkını zedelemesi

¹⁶⁸ Ibid., Article 6.

¹⁶⁹ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689, Erişim Tarihi: 16.03.2025.

¹⁷⁰ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689, Erişim Tarihi: 16.03.2025.

ihhtimaline karşı önlemler almaktadır. Yasa, birçok maddesiyle seçmenlerin özgür iradelerinin korunmasına katkıda bulunur. Bu yaklaşım, yapay zekâ teknolojisinin hem piyasa aktörleri hem de siyasal aktörlerce kötüye kullanılmasını engellemede önemli bir adımdır. Yasanın yaptırım gücü de şirketleri ve siyasal kampanyaları yürüten aktörleri daha etik, şeffaf ve denetlenebilir uygulamalar benimsemeye zorlamaktadır. Sonuç olarak, AI Act, seçim süreçlerinde manipülatif yapay zekâ kullanımının önüne geçmeyi hedefleyen etkili bir düzenleyici çerçeve olarak değerlendirilebilir.

3. Veri Gizliliği ve Etik Standartlar

Yapay zekâ teknolojilerinin seçim süreçlerinde kullanımı, temel olarak veriye dayalı bir ekosisteme yaslanmaktadır. Şirketler, seçmen davranışlarını anlamak, eğilimlerini tespit etmek ve kişiselleştirilmiş mesajlar üretmek için büyük ölçekli veri kümelerine ihtiyaç duyar. Bu veriler, genellikle sosyal medya etkileşimleri, arama geçmişleri, konum bilgileri ya da çevrimiçi ticaret faaliyetlerinden elde edilen kişisel verileri de içerir. Dolayısıyla, veri gizliliği, bu alanın merkezinde yer almaktadır. GDPR gibi düzenlemeler, kişisel verilerin işlenmesi konusunda sıkı kurallar getirerek, bireylerin rızasının aranması, verilerin minimize edilmesi ve şeffaflık ilkelerinin uygulanması gerektiğini vurgular.¹⁷¹ Bu yaklaşım, serbest seçim hakkının korunması açısından elzemdir; zira seçmenlerin gizliliğinin ihlali, onların demokrasiye duydukları güveni zedeler ve seçim manipülasyonuna zemin hazırlayabilir.

Uluslararası alanda yapay zekâyâ ilişkin etik standartların geliştirilmesi, sadece veri gizliliğini değil, aynı zamanda verilerin hangi amaçlarla ve hangi aktörlerce kullanılabileceğini de sınırlandırır. OECD Yapay Zekâ İlkeleri, UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiyeleri ve Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı yönergeler, yapay zekâ teknolojilerinin insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, demokratik değerlere ve toplumsal

¹⁷¹ European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation).

refaha hizmet etmesi gerektiğini belirtir.¹⁷² Bu ilkeler, seçmenler hakkında toplanan verilerin manipülatif siyasi kampanyalar için kullanılmasını, sahte haberlerin yaygınlaştırılmasını ve seçmenlerin bilinçli tercihte bulunma kapasitesini azaltacak her türlü algoritmik müdahaleyi etik açıdan kabul edilemez kılmaktadır.

Veri gizliliği konusunda ortaya çıkan bir başka sorun da, yapay zekâ modellerinin “kara kutu” niteliğidir. Bu modeller, çoğu zaman karmaşık yapıları nedeniyle kararlarının nasıl alındığının anlaşılmasını güçleştirir. Etik standartlar ve veri koruma prensipleri, algoritmaların açıklanabilirliğini, sonuçlarının denetlenebilirliğini ve hesap verebilirliğini gerektirmektedir. Bu sayede, seçmenlerin hangi mesajların nasıl şekillendiğini, hangi verilerin hangi amaçlarla kullanıldığını anlamaları ve gerektiğinde itiraz edebilmeleri sağlanabilir. Örneğin, yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinin bağımsız denetim mekanizmalarına tabi tutulması, algoritmaların daha şeffaf, daha az önyargılı ve demokratik süreçlere saygılı olmasını teşvik eder.¹⁷³

Aynı zamanda, veri gizliliği ve etik standartlar, sadece yasal düzenlemelerle değil, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerce hazırlanan kılavuzlar, tavsiyeler ve sertifikasyon programlarıyla da desteklenmektedir. IEEE ve ISO gibi standart kuruluşlarının yayımladığı etik ve güvenilir yapay zekâ rehberleri, geliştiriciler, sağlayıcılar ve kullanıcılar için pratik ilkeler sunar.¹⁷⁴ Bu sayede, şirketler yapay zekâ temelli siyasi iletişim araçlarını kullanırken sadece yasal yükümlülöklere değil, aynı zamanda uluslararası kabul görmüş etik normlara da uymak zorunda kalır. Bu normlar, serbest seçim hakkının

¹⁷² OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments.

¹⁷³ UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO Publishing.

¹⁷⁴ IEEE. (2019). Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems. IEEE.

gözetilmesi, seçmenlerin yanıltıcı kampanyalardan korunması ve demokratik tartışmanın çok sesli, dengeli ve şeffaf bir ortamda sürdürülmesi için güvence oluşturur.¹⁷⁵

Veri gizliliği ve etik standartlar, yapay zekânın seçim süreçlerinde manipülatif kullanımını engellemek için kritik önemdedir. Uluslararası çerçeveler, bölgesel düzenlemeler, sektörel rehberler ve sivil toplumun katılımı, bu teknolojilerin sorumlu, hesap verebilir ve insan odaklı biçimde kullanılmasını destekler. Böylelikle, şirketlerin yapay zekâ araçlarıyla serbest seçim hakkını zedelemesi önlenabilir, demokratik ilkeler korunabilir ve seçmenlerin siyasal tercihlerini özgürce biçimlendirme kapasitesi güvence altına alınabilir.

B. Türkiye’de Yapay Zekâ Mevzuatı

Türkiye’de yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi ve düzenlenmesi süreci, uluslararası eğilimlerle paralel olarak ilerlemekte olup henüz detaylı bir yapay zekâ hukukunun tam anlamıyla şekillendiği söylenemez. Bununla birlikte, verinin temel girdiyi oluşturduğu yapay zekâ uygulamaları için, kişisel verilerin korunması, gizlilik, güvenlik ve etik ilkeler başta olmak üzere çeşitli yasal çerçeveler ve stratejik belgeler mevcuttur. Bu bağlamda, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), yapay zekâ sistemlerinin kişisel verileri işlerken gözetmesi gereken asgari standartları belirlemektedir.¹⁷⁶ Bu kanun, veri minimizasyonu, veri işleme amaçlarının sınırlılığı, verinin güncel, doğru, hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun işlenmesi gibi ilkeleri güvence altına alarak, seçmen davranışının analizinde ve siyasi kampanyaların hedeflenmesinde kişisel verilerin kötüye kullanılmasını sınırlamayı hedefler.

Öte yandan, “Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025)” belgesi, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanarak kamuoyuna sunulmuş ve yapay zekâ ekosisteminin gelişimi için yol haritası

¹⁷⁵ Jobin, Anna&Ienca, Marcello&Vayena, Effy, (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399.

¹⁷⁶ 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Resmî Gazete, 07.04.2016, Sayı: 29677.

oluşturmuştur.¹⁷⁷ Söz konusu strateji belgesi, yapay zekânın farklı sektörlerde sorumlu kullanımını öngörmekte, etik standartlara bağlı kalınmasını tavsiye etmekte ve uluslararası iş birliğini teşvik etmektedir. Belgenin vizyonu, "*müreffeh bir Türkiye için çevik ve sürdürülebilir yapay zekâ ekosistemiyle küresel ölçekte değer üretmek*" olarak belirlenmiştir. Bu vizyonla ile tasarlanan yapı, yapay zekânın sürekli gelişimine eşlik ederek Türkiye'nin karşılaşılabileceği risk ve fırsatları değerlendirmesinde öncü olacaktır.¹⁷⁸

Her ne kadar bu strateji doğrudan seçim süreçleri ve serbest seçim hakkıyla ilgili spesifik hükümler içermese de demokratik değerleri ve hukukun üstünlüğünü gözeten bir yapay zekâ ekosisteminin inşası, dolaylı yoldan seçim süreçlerinde manipülatif yapay zekâ uygulamalarına ket vurabilecek ilkeler sağlamaktadır. Bu noktada, özellikle platformların şeffaflık yükümlülükleri, algoritmik hesap verebilirlik ve haksız ticari uygulamaların önlenmesi gibi konular, seçim dönemlerinde yapay zekâ araçlarının seçmenleri yanıltıcı biçimde yönlendirmesini önleyecek düzenlemelerin zeminini hazırlayabilir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı koordinasyonunda yürütülen çalışmalar sonucunda, Türkiye'nin kamu diplomasisi çalışmalarının yönünü belirlemek amacıyla dijitalleşme gibi çağın gerekliliği olan konularla uyumlu olacağı belirtilen "Türkiye Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi (2024-2029)" hazırlanmıştır.¹⁷⁹ Belgede, misyonlar arasında "*kamu diplomasisi uygulamalarında yenilikçi ve dijital iletişim teknolojilerini önceleyen bir yaklaşım geliştirmek*" belirtilmiştir.¹⁸⁰ Kamu dışı aktörlerin kamu diplomasisi sürecine yeterince dâhil edilememesi ve dijital platformlar ile sosyal medyadan gereğince

¹⁷⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi & T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025).

¹⁷⁸ Gülel, Hazal, (2023). Hukuki Açıdan Yapay Zekâ, Adalet Yayınevi, Ankara, s. 72.

¹⁷⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, (2024). Türkiye Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi (2024-2029). <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/turkiye-kamu-diplomasisi-strateji-belgesi-2024-2029.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2025.

¹⁸⁰ Türkiye Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi (2024-2029), s. 1.

faidalanılamaması, kamu diplomasisi açısından Türkiye'nin temsil gücünü zayıflatan faktörler arasında sayılmıştır.¹⁸¹

Stratejik öncelikler arasında dijitalleşme konusu gündeme getirilmiştir. Bu durum, ilerleyen zamanlarda Türkiye'nin dijitalleşme ve özellikle sosyal medya ile ilgili konulardaki düzenlemelere eğilim göstereceği izlenimini bırakmaktadır. Zira, belge ile dijital platformlar ile sosyal medya konusunda geri kalındığı ve bu alanlara yönelik düzenleme ihtiyacı olduğu ortaya koyulmaktadır. Bahsi geçen alanlarda meydana gelecek her gelişme doğrudan ve dolaylı yoldan seçim süreçlerinde yapılan manipülasyonları ilgilendirmektedir. Keza dijital platformlar ile sosyal medya üzerinden yapılan yönlendirmelere getirilecek herhangi bir kısıtlama seçim süreçlerinde seçmen iradesinin özgürce oluşmasına etki edebilecektir.

Türkiye'de yapay zekâya ilişkin mevzuatın gelişiminde, KVKK'nın yanı sıra tüketicinin korunması, rekabet hukuku, ifade özgürlüğü, medya mevzuatı ve seçim hukuku alanındaki genel düzenlemeler de dolaylı bir etkiye sahiptir. Örneğin, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından çıkarılan rehberler ve düzenlemeler, çevrimiçi platformlar ve veri işleme faaliyetlerine dair çerçeveler sunarak, manipülatif içeriklerin yayılmasını önlemekte rol oynayabilir. Benzer şekilde, Yüksek Seçim Kurulu'nun seçim dönemlerine ilişkin düzenlemeleri, siyasi reklam ve propaganda faaliyetlerinin sınırlarını belirleyerek, yapay zekâ tabanlı mikro-hedefleme teknikleriyle seçmen iradesini kısıtlayan uygulamaları dolaylı olarak kısıtlayabilir.

Bu minvalde, Kişisel Verileri Koruma Kurumu tarafından yapay zekâ sistemleri ile kişisel verilerin işlenmesi sırasında gözetilmesi gereken hususlar konusunda tavsiye niteliğinde olacak "Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler" adlı bir rapor yayımlanmıştır.¹⁸² Tıpkı AI Act gibi ilgili raporda da kişisel verilerin yapay zekâ

¹⁸¹ Türkiye Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi (2024-2029), s. 2.

¹⁸² Kişisel Verileri Koruma Kurumu, (2021). Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler, Ankara. Bknz: <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7048/Yapay-Zeka-Alaninda-Kisisel-Verilerin-Korunmasına-Dair-Tavsiyeler>, Erişim Tarihi: 10.01.2025.

teknolojileri kullanılarak işlenmesi bağlamında risk odaklı bir sistem benimsenerek risklerin azaltılması ve önlenmesine yönelik tavsiyeler verilmiştir.¹⁸³ Yapay zekâ ile kişisel veriler işlenirken bireylerin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi ve ihlallerin önüne geçilmesi için tedbirler alınması tavsiye edilmiştir.¹⁸⁴

Türkiye’de halihazırda yapay zekâyâ özgü, doğrudan “Yapay Zekâ Kanunu” adı altında bir yasal düzenleme mevcut değildir. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde 02.10.2024 tarihinde, “*yapay zekânın kazanımlarına yönelik atılacak adımların belirlenmesi, bu alanda hukuki altyapının oluşturulması ve yapay zekâ kullanımının barındırdığı risklerin önlenmesine ilişkin tedbirlerin belirlenmesi*” amacıyla bir meclis araştırması komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon göreve 07.01.2025 tarihinde başlamıştır ve halen çalışmalarına devam etmektedir.¹⁸⁵

Öte yandan, yapay zekânın regüle edilmesi konusunu ele alan ve Türkiye Yapay Zekâ İnişiyatifi tarafından yayımlanan 6. Yıl Çalıştay Raporu’na değinmekte fayda vardır. Raporla, yapay zekânın ulusal düzeyde regüle edilmesi, yapay zekâ ile ilgili mevzuatın oluşturulması ve bu süreçte çeşitli paydaşların fikirlerinin de alınması hususları değerlendirilmiştir.¹⁸⁶ Ek olarak, oluşturulacak mevzuatta AB mevzuatı olmak üzere uluslararası mevzuatın göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de de risk temelli yaklaşımın benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır.¹⁸⁷ Ayrıca ilgili raporda, tıpkı kişisel verilerin korunması kurumu gibi yapay zekâ uygulamalarının denetlenmesi amacıyla da bir kurum kurulabileceğine yönelik tavsiyede bulunulmuştur.

¹⁸³ Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler, s. 11.

¹⁸⁴ Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler, s. 11.

¹⁸⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Meclis-Arastirmasi-Komisyonu-Detay/0e05f0d7-70fd-4fd9-8a89-0192516e9a85>, Erişim Tarihi: 16.03.2025.

¹⁸⁶ Çamkerten, Ali Semih, Yapay Zekanın Regülasyonu, s.70.

¹⁸⁷ Türkiye Yapay Zekâ İnişiyatifi, (2023). TRAI 6. Yıl Çalıştay Raporu, s. 6.

Mevcut durumda, Türkiye’de yapay zekâ uygulamalarını seçim süreçlerinde manipülasyon aracı olarak kullanmayı açıkça yasaklayan veya bunun önünü kesen özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, uluslararası normların benimsenmesi, AB’nin yapay zekâ yasası benzeri girişimlerin takip edilmesi, ulusal strateji belgesinin eylem planlarına dönüştürülmesi ve KVKK gibi veri koruma mevzuatının etkin uygulanması sayesinde, şirketlerin yapay zekâ teknolojileri yoluyla serbest seçim hakkını ihlal etme potansiyelinin sınırlanacağı öngörülebilir. Gelecekte, yapay zekâ hukuku alanında yapılacak ayrıntılı düzenlemeler, seçim güvenliğini, demokratik ilkelerin korunmasını ve şeffaf, hesap verebilir bir yapay zekâ ekosistemi oluşumunu destekleyecektir.

Öte yandan, yapay zekâ uygulamalarını dolaylı olarak etkileyen çeşitli mevzuat hükümleri bulunmaktadır. Özellikle kişisel verilerin işlenmesi, seçim dönemlerinde propaganda faaliyetleri ve ticari iletişim ile ilgili mevcut kanunlardaki hükümler, sosyal medyaya ve siber güvenliğe ilişkin düzenlemeler yapay zekâ tabanlı uygulamaları da bağlayıcı etkiye sahiptir. Bu kapsamda, ilgili kanunlardan bazı maddeler aşağıda örnekleriyle belirtilmiştir.

1. Kişisel Veriler Alanındaki Düzenlemeler

Yapay zekâ sistemleri sıklıkla büyük ölçekli kişisel verileri işler. Bu verilerin hukuka uygun olarak elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve aktarılması yapay zekâ uygulamalarının temelini ilgilendiren bir konudur. KVKK, yapay zekâ kullanılarak seçim dönemlerinde seçmen profillemesi, davranışsal hedefleme, kişiselleştirilmiş siyasi reklamlar gibi faaliyetlerde kişisel verilerin kötüye kullanımını önleyici çerçeve sunar. Bu durumda, 6698 sayılı KVKK önem taşımaktadır.

- **Madde 4 (Genel İlkeler):**

“Kişisel veriler ancak hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun olarak işlenebilir; doğruluk ve güncellik esastır; belirli, açık ve meşru amaçlar için işlenebilir; amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olmalıdır; ilgili mevzuatta öngörülen veya işlendikleri amaç için gerekli olan süre kadar muhafaza edilebilir.”

Bu ilke seti, yapay zekâ uygulamalarıyla seçmenlerin siyasi tercihlerini anlamaya yönelik aşırı veri toplama veya verilerin amacı dışında manipülatif kullanımlarına karşı bir kalkan işlevi görür.

- **Madde 5 (Kişisel Verilerin İşlenme Şartları):**

“Kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez...”

Bu madde, yapay zekâ tabanlı seçim kampanyaları esnasında seçmenlerin siyasi eğilimlerinin, rızaları olmadan işlenmesini engellemeyi amaçlar. Açık rıza gerekliliği, yapay zekâ ile gerçekleştirilen mikro-hedefli siyasi mesajların hukuka uygunluğu açısından kritik önem taşır.

- **Madde 12 (Veri Güvenliğine İlişkin Yükümlülükler):**

“Veri sorumlusu... kişisel verilerin hukuka aykırı işlenmesini ve erişilmesini önlemek, muhafazasını sağlamak için gerekli her türlü teknik ve idari tedbirleri almak zorundadır.”

Bu madde, yapay zekâ temelli seçim stratejilerinde kişisel verileri kullanan aktörlerin verileri güvence altına almasını, yetkisiz erişim ve sızıntıları önlemesini zorunlu kılar.

2. Seçim Hukuku Alanındaki Düzenlemeler

Doğrudan yapay zekâya atıf yapılmassa da bu kanundaki hükümler, seçim dönemlerinde yapılan siyasi propaganda faaliyetlerini sınırlar. Yapay zekâ tabanlı manipülatif içerik üretimi, hedefli siyasi reklam dağıtımını veya seçmenlerin yanıltılmasına yönelik dijital kampanyalar,

genel propaganda yasaklarını ihlal edebilir. Bu durumda, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunu önem taşımaktadır

- **Madde 55/A (Radyo ve Televizyon Propagandası):**

“Seçim propagandası yayınlarının objektif, gerçek bilgiye dayalı olması, bir siyasi partinin veya adayın lehine veya aleyhine olmaksızın yapılması esastır.”

Her ne kadar kanun metninde yapay zekâdan bahsedilmese de, bu madde gereğince yapay zekâ kullanılarak üretilmiş yanıltıcı video, ses veya metinlerin yayılması, seçim propagandasında tarafsızlık ve doğruluk ilkelerini ihlal edebilir.

- **Madde 58 (Seçim Propaganda Süreleri ve Biçimleri):**

“... Propagandanın, seçmen iradesini serbestçe oluşturmasına engel olacak veya hileli şekilde yönlendirecek yöntemlerle yapılması yasaktır.”

Bu madde, yapay zekâ destekli manipülatif içeriklerin kullanımı halinde devreye girerek, hukuka aykırı propaganda araçlarına başvurulmasını önlemeyi amaçlar.

3. Ticari İletişim ve Reklam Alanındaki Düzenlemeler

Yapay zekâ ile kişiselleştirilmiş siyasi reklamlar ticari niteliğe bürünebilir veya ticari iletişim araçlarının benzerlerine başvurabilir. Bu durumda ticari reklam mevzuatı da dolaylı olarak önem kazanır. Bu kapsamda, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği önem taşımaktadır.

- **6502 sayılı Kanun Madde 61 (Reklam Kurulu):**

“Reklamlar... tüketicinin aldatılmaması, yanıltılmaması, bilgi eksikliğinden yararlanılmaması amacıyla denetlenir.”

Bu hüküm, yapay zekâ aracılığıyla yapılan hedefli reklamların yanıltıcı niteliğini engellemek için kullanılabilir. Her ne kadar doğrudan seçim propagandasına atıf yapmasa da siyasi iletişimle ticari reklamın sınırının bulanıklaştığı durumlarda bu madde esas alınabilir.

4. Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler

Yapay zekâ kullanılarak yapılan seçim manipülasyonları sosyal medya aracılığıyla tedavüle girip yayıldığından bu alandaki mevzuat önem taşımaktadır. Bu kapsamda, öncelikle 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un incelenmesi gerekmektedir. Kanunda yer alan birçok madde, seçim süreçlerinde yapılan manipülasyonların önüne geçmek için doğrudan ve dolaylı yoldan kullanılacaktır. Önemli birkaç hususun üzerinde aşağıda durulmuştur:

- **Mülga Madde 9¹⁸⁸**

“(1) İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden gerçek ve tüzel kişiler... yer sağlayıcısına başvurarak.....”

Bu madde ile kişilik hakları ihlal edilen kişilere BTK'ya başvurma hakkı verilmiştir. Sosyal medya veyahut haberlerde kendisiyle ilgili yanıltıcı bilgilerin veya yalan haberlerin dolaştığını düşünen kişi bu yola başvurabilecektir.

- **Madde 9/A**

“İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle özel hayatının gizliliğinin ihlal edildiğini iddia eden kişiler, Kuruma doğrudan başvurarak içeriğe erişimin engellenmesi tedbirinin uygulanmasını isteyebilir.”

¹⁸⁸ Anayasa Mahkemesinin 11/10/2023 tarihli ve E.: 2020/76; K.: 2023/172 sayılı kararı ile bu madde iptal edilmiştir. Kararda, TBMM'ye iptal kararı sonrası ortaya çıkacak hukuki boşluğu doldurması için 9 aylık süre verilmiştir. Ancak TBMM tarafından söz konusu boşluk henüz doldurulmamıştır.

İnternet ortamındaki yayın sebebiyle kişisel verilerinin ele geçirildiğini veyahut özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edildiğini düşünenlere BTK'ya başvurma hakkı verilmiştir.

• **EK MADDE 4**

“(3) ...sosyal ağ sağlayıcı, 9 uncu ve 9/A maddeleri kapsamındaki içeriklere yönelik olarak kişiler tarafından yapılacak başvurulara, başvurudan itibaren en geç kırk sekiz saat içinde olumlu ya da olumsuz cevap vermekle yükümlüdür...”

BTK'nın kendisine yapılan başvurulara kırk sekiz saat içinde cevap verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Aksi takdirde, idari para cezası uygulanacağı belirtilmektedir.

(4) ...sosyal ağ sağlayıcı, kendisine bildirilen içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararlarının uygulanmasına ve üçüncü fıkra kapsamındaki başvurulara ilişkin istatistiksel ve kategorik bilgileri içeren Türkçe hazırlanmış raporları altı aylık dönemlerle Kuruma bildirir..... Sosyal ağ sağlayıcıların Kuruma sundukları raporlar; başlık etiketleri, öne çıkarılan veya erişimi azaltılan içeriklere ilişkin algoritmalarına, reklam politikalarına ve şeffaflık politikalarına ilişkin bilgileri de içerir..... Sosyal ağ sağlayıcı, kullanıcılara öneriler sunarken hangi parametreleri kullandığına internet sitesinde açık, anlaşılır ve kolaylıkla ulaşılabilir şekilde yer vermekle yükümlüdür. Sosyal ağ sağlayıcı, kullanıcılara önerdiği içeriklere ilişkin tercihleri güncelleme ve kişisel verilerinin kullanılmasını sınırlandırma seçeneği sunma konusunda gerekli tedbirleri alır ve bu tedbirlere raporunda yer verir. Sosyal ağ sağlayıcı, reklamlara ilişkin içerik, reklam veren, reklam süresi, hedef kitlesi, ulaşılan kişi veya grup sayısı gibi bilgilerin yer aldığı bir reklam kütüphanesi oluşturarak bunu internet sitesi üzerinden yayınlar ve bu hususa raporunda yer verir.”

Daha şeffaf, güvenilir ve hesap verilebilir olmalarını sağlayarak kamuoyu gözündeki itibarlarını artırmak amacıyla sosyal ağ sağlayıcılara, BTK'ya altı ayda bir faaliyet raporu sunma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu düzenlemeler ile sosyal ağ sağlayıcısı olan şirketlere “başlık etiketleri, öne çıkarılan veya erişimi azaltılan içeriklere ilişkin algoritmalarına,

reklam politikalarına ve şeffaflık politikalarına ilişkin bilgileri de” içeren raporlar sunma zorunluluğu getirilmektedir. Söz konusu platformların insan müdahalesi olmadan algoritmalar aracılığıyla kullanıcılarına rafine içerikler sundukları bilinmektedir. Ancak, bu süreç şirketin yayın politikasına bağlı olduğu ve kendi mekanizması içinde gerçekleştiği için önemli bir manipülasyon aracı olma riskini de taşımaktadır. Bu bağlamda, sosyal ağ sağlayıcısı şirketlere, kullanıcılara öneriler sunarken hangi parametreleri kullandığına internet sitesinde açık, anlaşılır ve kolaylıkla ulaşılabilir şekilde yer verme yükümlülüğü getirilmiştir. Raporlama koşulunun yerine getirilmemesi ise idari para cezasına bağlanmıştır.

“(5) Türk Ceza Kanununda yer alan... Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma (madde 217/A), suçlarına konu internet içeriklerini oluşturan veya yayan faille ulaşmak için gerekli olan bilgiler.... ilgili sosyal ağ sağlayıcının Türkiye’deki temsilcisi tarafından adli mercilere verilir.”

Bu madde uyarınca, suçla mücadele edilmesi amacıyla adli makamlarla iş birliği yapılması gerekmektedir. Özellikle halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçlarına konu internet içeriklerini oluşturan veya yayan faille ilgili bilgilerin sosyal ağ sağlayıcısı tarafından adli makamlara iletilmesi gerekmektedir. Yalan haberler ve yanıltıcı bilgiler yoluyla seçmenleri manipüle etmeye çalışan kişilerin oluşturduğu veya yaydığı içeriklerle mücadelede bu madde önem arz etmektedir.

5. Ceza Kanununda Yer Alan Düzenlemeler

“MADDE 217/A - (1) Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

(2) Fail, suçu gerçek kimliğini gizleyerek veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi hâlinde, birinci fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır.”

Gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse bu suçun faili olacaktır. Seçim süreçlerinde ortaya atılan enfomasyona uğramış bilgilerin yayılmasının önlenme amacı taşıdığı için kritik bir madde olma özelliğine sahiptir.

6. Siber Güvenlik Kanununda Yer Alan Düzenlemeler

12.03.2025 tarihinde TBMM’de kabul edilen Siber Güvenlik Kanunu ile siber olayları tespit ve bertaraf etmekle ile siber olayların etkisinin azaltılması amaçlanmaktadır. Kanunda siber uzay; doğrudan ya da dolaylı olarak internete, elektronik haberleşme veya bilgisayar ağlarına bağlı olan tüm bilişim sistemleri ve bunları birbirine bağlayan ağlardan oluşan ortam olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Kanun kamu ve özel hukuk kişilerinin tamamını kapsamaktadır. Bu haliyle en kapsayıcı şekilde ele alındığı görülmektedir. Kanun kapsamında, kamu ve özel sektöre sorumluluklar yüklenmekte ve belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyenlere yönelik idari para cezaları düzenlenmektedir.

Bu haliyle Kanunun dolaylı yoldan da olsa teknoloji şirketleri için siber tehditlere yönelik sorumluluklar getirdiği söylenebilecektir. Zira, siber uzayda meydana gelen bir ihlal ile ele geçirilen veriler seçim manipülasyonlarında kullanılabilir.

Görüldüğü üzere, Türkiye’de doğrudan yapay zekâyı hedefleyen, “Yapay Zekâ Kanunu” gibi spesifik bir mevzuat bulunmamaktadır. Bununla birlikte, KVKK kapsamında kişisel verilerin korunmasına dair düzenlemeler, yapay zekâ uygulamalarının seçim süreçlerinde kullanılmasını dolaylı biçimde sınırlayabilir. Özellikle seçmenlerin rızası olmaksızın kişisel verilerin işlenmesi, veri güvenliğinin ihlal edilmesi veya manipülatif reklam ve propaganda içeriklerinin yayılması hukuka aykırıdır. Aynı şekilde, seçim yasaları, ticari iletişime yönelik kurallar, sosyal medyaya ve siber güvenliğe ilişkin düzenlemeler de

yapay zekâ tabanlı manipülatif stratejilerin engellenmesinde temel dayanaklar sunmaktadır. Bu durum, yapay zekâ çağında seçmen iradesinin korunması için mevcut mevzuatın dolaylı yollardan da olsa bir koruma kalkanı oluşturduğunu göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ KULLANARAK YAPILAN ANTİDEMOKRATİK MÜDAHALENİN ETKİLEDİĞİ HAK: SERBEST SEÇİM HAKKI

I. MÜDAHALENİN AKTÖRLERİ: ŞİRKETLER

A. Küreselleşen Dünyada Şirketler

Sanayileşmenin artması, teknolojinin gelişmesi ve küreselleşen dünya ekonomisiyle beraber ticari faaliyette bulunan şirketler kendi ulusal sınırlarının ötesinde yeni pazar arayışlarına girmiştir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan ticari ve ekonomik etkileşimler kapitalizmin çok uluslu versiyonlarını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, ABD merkezli şirketler en önemli piyasa gücünü haiz unsurlar haline gelmiştir. Şirketler, 1960'lı yıllardan itibaren üretimi arttırmak ve kar optimizasyonu için fırsat kollamaya başlamış ve küreselleşen yatırımlar sonucu dünya genelinde aktif rol üstlenmiştir. Bu döneme, Avrupa ve Japon sermayesinin rolü, ortak girişimler ile şirket birleşme ve devralmaları damga vurmuştur.

Günümüzde dünya çapında faaliyet gösteren bu tip şirketlere örnek olarak Belçika'da S.A. Cockeril, Almanya'da Bayern, İngiltere'de Lever ve Fransa'da Michelin verilebilir.¹⁸⁹ Bu şirketlerin tamamı Avrupa'da 19. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamışlardır. De La Dehesa bu durum için *“Küreselleşme süreci sayesinde, dünya ekonomisinde devletlerin değil de şirketlerin yönlendirici aktörler olacağı gerçeğine artık alışmamız gerekiyor.”* ifadelerini kullanarak çok uluslu ve küresel düzeyde faaliyet gösteren şirketlerin toplumlar üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır.¹⁹⁰

Bu tip çok uluslu şirketler dünya ticaretinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve teknolojik olarak gelişmiş ve farklılaşmış ürünlerdeki payları oldukça büyüktür. 1999 yılına

¹⁸⁹ Üstündağ, Halil Ceyhun, (2017). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomik Etkinliği ve Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi, Yayınlanmış Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, s. 38, 39.

¹⁹⁰ Ritzer, George, (2011). Küresel Dünya, Çev. Melih Pekdemir, Birinci Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s.218.

gelindiğinde dünyadaki en büyük 100 ekonominin 51'ini şirketler, 49'unu ise ülkeler oluşturmaktaydı. General Motors, Wal-Mart, Exxon Mobil, Ford Motor ve Daimler Chrysler'ın 1999 yılı satış rakamları 182 ülkenin gayri safi yurt içi hâsıla toplamlarından daha fazlaydı. Dünyanın En Büyük 100 Ekonomisi verilerine bakıldığında, Amerikan perakende mağazalar zinciri olan Walmart Inc.'in yıllık gelirinin (500.343 milyon dolar) Avusturya ve Norveç gibi ülkelerden daha büyük olduğu görülmektedir.¹⁹¹

Çok uluslu şirketlerin temel özelliği şirketlerin birden fazla ülkede genellikle yavru şirketleri aracılığı ile faaliyette bulunmasıdır. Çok uluslu şirketlerin, söz konusu ticari faaliyetleri nedeniyle, faaliyette buldukları ülkelerin ekonomilerine katkı sağlamalarının yanında bu ülkelere olumsuz birtakım etkileri de bulunmaktadır.¹⁹² Bu şirketlerin faaliyette buldukları ülkelerdeki olumsuz etkilerinin başında, çevre kirliliği, güvensiz ve sağlıksız çalışma koşulları, yetersiz ücret, çocuk işçiliği ve yerli halkı zorla yerinden etme gibi durumlar gelmekte ve sonuç olarak bu şirketler insan hakları ihlallerine sebep olabilmektedirler.¹⁹³ Bu kapsamda şirketler, faaliyetleri ile çocuk hakları, çevre hakkı, iş sağlığı ve güvenliği hakkı, yaşam ve çalışma hakkını ihlal edilebilmekte ayrıca zorla çalıştırma yasağının ve ayrımcılık yasağının ihlali gibi durumlar da ortaya çıkarabilmektedirler.

Öte yandan, şirketlerin olumsuz etkileri modern ve dijitalleşmiş dünyada bu alanlarla sınırlı kalmamaktadır. Artık şirketler kullandıkları teknolojiler ile birçok farklı alana müdahale etmeye ve sahip oldukları dijital güçleriyle de insan haklarını ihlal etme potansiyeli taşıyan faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Kullandıkları teknolojiler ile insan hakları ihlali gerçekleştirme tehlikesi bulunan şirketler, bir yandan da bu teknolojilerin üretim ve

¹⁹¹ Zhang, Daoning, v.d. (2019). Corporate Social Responsibility and Sustainable Development in China: Current Status and Future Perspectives. Sustainability, 11 (4392),2019, s. 3-4

¹⁹² Muižnieks, Nils, (2017). Şirketler İnsan Hakları Alanındaki Sorumluluklarını Kabul Etmeye Başlıyorlar, Çev. Didem Özalpat, Turhan Yayınları, Ankara, s. 537.

¹⁹³ Tarman, Zeynep Derya, (2022). İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, s.1183.

gelişim aşamasında yer almaktadır. Diğer bir deyişle; çok uluslu şirketler ve son yüzyılın en önemli teknolojik ataklarından olan yapay zekâ arasında sıkı bir ilişki vardır.

2017 yılında ilk olarak Danimarka, ardından da Fransa bir “tech ambassador”¹⁹⁴ atamıştır.¹⁹⁵ Bu hükümet yetkililerinin temel görevlerinden biri, teknoloji endüstrisiyle iletişim kurmak olarak belirlenmiştir. Danimarka’nın; Apple, Google, Microsoft gibi büyük teknoloji şirketleriyle bağlantılarını güçlendirmek için dijital büyükelçilik açması¹⁹⁶ teknolojik gelişmelerin ve yapay zekânın önemini göstermektedir. Dijital teknoloji konusunda uzmanlaşmış bir hükümet departmanı veya ofisi değil, “techplomacy” olarak tanımlanan şeyin yükselişi, bize bugün devletlerin teknoloji şirketleriyle diğer devletlerle olduğu gibi ilgilenmek zorunda olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebebi sadece çok uluslu şirketlerin bazı ülkelerde elde ettiği muazzam gelir değil aynı zamanda bu şirketlerin artık devletler gibi her bireyin hayatına dokunabilme potansiyelidir.¹⁹⁷

Çağdaş toplumda, dünya çapında dijital teknoloji ürünleri ve hizmetleri üreten, satan ve yöneten çok uluslu şirketler, dijital teknoloji araçlarının bireyler tarafından kullanımını düzenleme yetkisini de elinde tutmaktadır.¹⁹⁸ Günümüzde bu araçlar, bilgiye erişim, iletişim kurma, iş arama, protesto düzenleme veya kendi inancını gösterme gibi temel hakları kullanmanın tek veya en etkili yolu olabilir.¹⁹⁹ Bu özel şirketler, bireylerin bu dijital teknoloji araçlarını nasıl kullanabileceklerini belirleyerek temel haklarını kullanmalarına kaçınılmaz olarak müdahale etmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁴ Dijital büyükelçi veyahut teknoloji elçisi olarak çevrilmektedir.

¹⁹⁵ <https://techamb.um.dk/>, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/>, Erişim Tarihi: 02.04.2025

¹⁹⁶ Işık, Alper, (2020). Dijital Demokrasi, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s.94.

¹⁹⁷ Celeste, Edoardo, (2023). Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bill of Rights, Routledge Research in the Law of Emerging Technologies, Oxon, s. 15.

¹⁹⁸ Nemitz, Paul, (2018). Constitutional Democracy and Technology in the Age of Artificial Intelligence, 376 Philosophical Transactions of the Royal Society A.

¹⁹⁹ Celeste, Edoardo, (2021). Digital Punishment: Social Media Exclusion and the Constitutionalising Role of National Courts, International Review of Law, Computers & Technology 1.

²⁰⁰ Celeste, Edoardo, (2023). Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bill of Rights, s. 15.

Bu minvalde, dijital ürün ve hizmetleri üreten, yöneten ve satan teknoloji şirketlerinin, temel haklarımızdan çevrimiçi olarak ne ölçüde yararlanabileceğimizi belirleyen asıl aktörler olduğu görülmektedir. Temel hakların ihlal oranı, dijital teknolojinin hayatımızın birçok yerinde kullanımından kaynaklı olarak önemli ölçüde artmıştır. Dijital ortamda, ulus-devletin baskın bir aktör olarak merkeziliği kaybolurken çok uluslu şirketler, Vestfalya sınırlarını aşan sanal feodal topraklar içinde güçlerini kullanmaya başlamışlardır.²⁰¹

Özellikle, şirketler tarafından dijital ortamda yapay zekâ teknolojileri kullanılarak yapılan manipülasyonlarla kişilerin iradelerine müdahale edilmesi ve tercihlerinin yönlendirilmesi, günümüz teknoloji çağının en güncel problemlerinden biridir. Bu minvalde, bahsi geçen yapay zekâ kullanan teknoloji devi şirketler, serbest seçim hakkına yönelik müdahaleleri ile çalışmamız için son derece önem arz etmektedir.

B. Başlıca Teknoloji Devleri (Google, Microsoft, OpenAI, vb.)

Yapay zekâ alanında yakın geçmişten bugüne en etkili aktörler arasında, küresel ölçekte faaliyet gösteren büyük teknoloji şirketleri öne çıkmaktadır. Bu şirketler, sahip oldukları mali kaynaklar, araştırma laboratuvarları, geniş kullanıcı tabanları ve devasa veri kümeleri sayesinde yapay zekâ teknolojisinin hem teorik gelişimine hem de endüstriyel uygulamalarına yön vermektedir.²⁰² Şirketlerin yapay zekâyı uygulamalarında yoğun şekilde kullanmasıyla birlikte Çin'in işgücünde yapay zekâ kullanma oranı %77'ye, Hindistan'da da bu oran %71'e yükselmiştir.²⁰³ Görüldüğü üzere çok uluslu şirketler, büyük miktarda veri ve kural tarafından yönlendirilen yapay zekâ teknolojilerine devasa yatırımlar yapmaktadır. Borsa performansı açısından ABD merkezli FAANG şirketleri (Facebook, Apple, Amazon,

²⁰¹ Celeste, Edoardo, Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bill of Rights, s. 210

²⁰² Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

²⁰³ Jaiswal, Akanksha&Arun, C. Joe&Varma, Arup, (2022). Rebooting employees: Upskilling for artificial intelligence in multional corporations. The International Journal of Human Resource Management, 33(6), 1179-1208.

Netflix, Google) ve Çin merkezli BAT şirketleri (Baidu, Alibaba, Tencent) yapay zekâ konusunda küresel liderlerdir.²⁰⁴

Örneğin, Alphabet, ABD merkezli çok uluslu bir internet hizmetleri ve teknoloji şirketidir. İşletmeleri arasında, internet arama devi olan Google, yaşam bilimleri şirketi Verily, kendi kendini süren teknoloji şirketi Waymo, akıllı ev cihazı şirketi Nest, yine önemli bir yapay zekâ şirketi olan Deep Mind ve benzerleri bulunmaktadır.²⁰⁵ Google (Alphabets çatısı altında), Derin Öğrenme araştırmalarının önünü açan temel algoritmaları, TensorFlow gibi açık kaynak araçları ve devasa arama motoru verileriyle yapay zekâ alanında kilit konumdadır. Basit bir Google araması bile çok sayıda karmaşık ve şaşırtıcı derecede hızlı yapay zekâ hesaplamaları içermektedir. Alphabet ve Google, her gün dünyanın dört bir yanından gelen verileri kullanarak milyonlarca hesaplamalar yapan sistemleri bünyelerinde barındırmaları dolayısıyla yapay zekâ alanında gerçek birer dev olmuşlardır.

Amazon, ABD'nin en büyük üçüncü halka açık şirketi olarak çok uluslu bir e-ticaret devi ve dünyanın önde gelen bulut bilişim sağlayıcısı konumundadır. Hem yapay zekânın tüketici odaklı tarafına hem de şirketler ile ilgili süreçlerine büyük yatırımlar yapmaktadır. Şirketin yapay zekâ dil asistanı olan Alexa dünya çapında üne kavuşmuştur. Bünyesinde bulunan Amazon Web Services, bir dizi makine öğrenimi programı ve işletmeler için önceden eğitilmiş yapay zekâ hizmetleri sunmaktadır ve bu hizmetleriyle bulut bilişimde lider konumdadır.²⁰⁶ Microsoft ise 1975 yılında ABD merkezli olarak kurulan çok uluslu bir teknoloji şirketidir. Microsoft, bilişim ekosisteminin altyapısına hâkimiyeti, bulut bilişim imkânları (Azure) ve OpenAI ile yaptığı iş birlikleri vasıtasıyla yapay zekâ modellerinin yaygınlaşmasında kritik bir rol üstlenmiştir. OpenAI gibi nispeten genç fakat stratejik

²⁰⁴ Hunter, Andrew P.,&Sheppard, Lindsey R., (2018). Artificial Intelligence and National Security the Importance of the AI Ecosystem, Center for Strattegic and International Studies (CSIS), s.17.

²⁰⁵ Marr, Bernard&Ward, Matt, (2019). Artificial Intelligence in practice: How 50 successful companies used artificial intelligence to solve problems, Birinci Baskı, Wiley s.21.

²⁰⁶ Maguire, Joseph, (2022). Top performing Artificial Intelligence (AI) Companies of 2022, Datamation.

ortaklıklar ve fonlar aracılığıyla büyüyen şirketler ise, GPT ve benzeri ileri dil modelleri ile doğal dil işlemenin sınırlarını zorlamaktadır.²⁰⁷ Apple, gelir açısından dünyanın en büyük bilgi teknoloji şirketidir. 2018 yılında Apple, 1 trilyon ABD dolarının üzerinde değer kazanan ilk halka açık şirket olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.²⁰⁸ Yaygın olarak kullanılan ilk yapay zekâ özellikli ve doğal dil işleme destekli asistan olan Siri, Apple tarafından piyasa sürülmüştür. IBM şirketi ise 100 yılı aşkın süredir varlık gösteren bilgisayar endüstrisinin en büyük ismidir. 1960 ve 1970'lerde bilgisayar endüstrisine hakimken, 1980'lerde kişisel bilgisayar konseptine öncülük etmiştir. En çok bilinen yapay zekâ ürünü "bilişsel bilgi işlem" platformu olan IBM Watson'dır.²⁰⁹

Meta yani eski adıyla Facebook, ABD merkezli, çok uluslu bir sosyal medya ve sosyal ağ şirkettir. Dünya genelinde en çok kullanılan sosyal medya platformu olarak 2,9 milyar aktif kullanıcıya sahip olduğu bilinmektedir.²¹⁰ İnsanlar bu platformu arkadaşları ve aileleriyle iletişimde kalmak, sosyal yaşamlarını düzenlemek, yerel işletmeleri bulmak ve fotoğraf paylaşmak için kullanmaktadır.²¹¹ Facebook, yapay zekâ motoru FBLearn Flow ile kullanıcıların haber akışları ve ana sayfalarını kişiselleştirmekte, yararlı ve ilgi çekici bulacağı bilgi ve reklamları önüne getirmektedir. Milyarlarca kullanıcıyı analiz etmek ve segmentlere ayırmak için makine öğrenimi teknolojisini kullanan Facebook, kullanıcılarının nerede yaşadıklarına, çalıştıklarına, arkadaşlarına, nereye gittiklerine, beğeni ve paylaşımlar yoluyla tepkileri ile aramalarına ilişkin verileri toplamaktadır. Bu verileri kullanarak onlara kişisel durumlarına uygun önerilerde bulunmaktadır.

²⁰⁷ Brown, Tom B. ve diğerleri, Language Models are Few-Shot Learners, 1877–1901.

²⁰⁸ Marr, Bernard&Ward Matt, Artificial Intelligence in practice: How 50 successful companies used artificial intelligence to solve problems, s.37.

²⁰⁹ Marr, Bernard&Ward Matt, Artificial Intelligence in practice: How 50 successful companies used artificial intelligence to solve problems, s.55.

²¹⁰ <https://leelinesourcing.com/tr/facebook-statistics/>, Erişim Tarihi: 04.04.2025.

²¹¹ Marr, Bernard&Ward Matt, Artificial Intelligence in practice: How 50 successful companies used artificial intelligence to solve problems, s.49.

Google ait bir Amerikan çevrimiçi video paylaşım ve sosyal medya platformu olan Youtube'un ise 2,5 milyar aktif kullanıcısı bulunurken yine Meta şirketine ait olan Whatsapp ve Instagram'ın ise 2 milyar aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Sahibi ve işletmecisi Twitter, Inc. şirketi olan X sosyal medya platformunun ise 556 milyon aktif kullanıcısı vardır.²¹²

Yukarıda bahsedilen tüm bu sosyal medya platformlarında hayatımız hakkında büyük miktarda bilgi paylaşarak şirketlerin kişisel verilerimize herkesten çok ulaşabilmesine imkân vermekteyiz. Şirketler, yapay zekâ kullanarak siteye geri dönmemize ve daha fazla veri paylaşmamıza olanak sağlayan özellikler oluşturmakta ve bizi satan almak isteyebileceğimiz reklamlar veren şirketlerle eşleştirmektedir. Yüz tanıma ve doğal dil işleme algoritmalarını eğitmek için metinlerimiz ve fotoğraflarımız gibi veriler yapay zekâyâ önemli bir kaynak olmaktadır. Bahsi geçen verileri yapay zekâ teknolojisiyle toplayıp işleyerek bizim ve hayatımız ile ilgili tahminlerde bulunma gücüne sahip olan şirketler, bu güçlerini sadece ticari pazarlama amaçlı değil aynı zamanda siyaseti yönlendirme ve demokrasinin içini boşaltma amaçlı da kullanmaya başlamıştır.

Bununla beraber, büyük teknoloji şirketleri, yapay zekâ alanında sorumluluk almaya ve etik rehberler benimsemeye yönelik adımlar da atmaktadır. Örneğin, Google'ın yapay zekâ kullanımına dair etik prensipler açıklaması, Microsoft'un "Sorumlu Yapay Zekâ" ilkelerini duyurması veya OpenAI'nin yapay zekâ güvenliği ve şeffaflığı konularında yayınladığı raporlar, bu şirketlerin itibarlarını korumak, kamuoyu baskısını yatıştırmak ve düzenleyicilerle yapıcı bir diyalog kurmak adına atılmış adımlar olarak görülebilir.²¹³ Ancak bu girişimler, çoğu zaman gönüllü nitelikli olup, yasalar tarafından desteklenmediği sürece, sınırlı bir etkiye sahiptir.

²¹² Daha fazla ilgi için bkz. <https://www.ticimax.com/blog/en-populer-sosyal-medya-platformlari>, Erişim Tarihi: 04.04.2025.

²¹³ Floridi, Luciano&Cows, Josh, (2019). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. Harvard Data Science Review, 1(1).

Aşağıdaki tabloda, başlıca teknoloji devi şirketlerin yapay zekâ alanındaki güncel çalışmalarına örnekler verilmiştir:

Tablo 8. Şirketlerin Önemli Yapay Zekâ Uygulamaları

Şirket	Önemli Yapay Zekâ Uygulamaları	Özellikler / Katkıları	Etkileri / Kullanım Alanları
Google (Alphabet)	Google Bard, TensorFlow, Google Assistant, Waymo (otonom sürüş)	Bard: Metin tabanlı etkileşim, TensorFlow: Açık kaynak ML kütüphanesi, Google Assistant: Sesli asistan, Waymo: Otonom araç teknolojisi	Arama sonuçlarının kişiselleştirilmesi, akıllı ev entegrasyonu, otonom sürüşle ulaşımda dönüşüm, kurumsal yapay zekâ çözümleri ²¹⁴
Microsoft	Azure AI, Bing Chat (OpenAI iş birliği), Microsoft 365 Copilot	Azure AI: Bulut tabanlı gelişmiş yapay zekâ servisleri, Bing Chat: Büyük dil modelleri ile güçlendirilmiş arama etkileşimleri, 365 Copilot: Ofis uygulamalarına yapay zekâ entegrasyonu	İş süreçlerinin otomasyonu, üretken yapay zekâ ile belge oluşturma, kurumsal verimlilik artışı, kişiselleştirilmiş arama deneyimi ²¹⁵
OpenAI	GPT-4, DALL·E, ChatGPT	GPT-4: Gelişmiş dil modeli, DALL·E: Metinden görsel üretme, ChatGPT: İnsan benzeri metin üretimi ve diyalog	Müşteri hizmetleri otomasyonu, içerik oluşturma, dil eğitimi, kod tamamlama, yaratıcı tasarım süreçlerinin desteklenmesi ²¹⁶
Meta (Facebook)	LLaMA, DeepFake Detection Tools, Görüntü/ses analizi sistemleri	LLaMA: Araştırmacılar için yüksek performanslı dil modeli, Deepfake tespit araçları: Manipülatif içeriklerin saptanması, Görüntü/ses analizi: İçerik moderasyonu	Sosyal medya içeriklerinin filtrelenmesi, nefret söylemi tespiti, seçim güvenliği için yanıltıcı içeriklerin izlenmesi ²¹⁷
Amazon	Amazon Rekognition, Alexa, Amazon CodeWhisperer	Rekognition: Görsel tanıma, Alexa: Sesli asistan, CodeWhisperer: Yazılım geliştirme desteği	E-ticaret optimizasyonu, akıllı ev cihazlarının kontrolü, otomasyon ve verimlilik artışı, içerik tavsiyesi ²¹⁸

Günümüzde yapay zekâ alanında başı çeken teknoloji devleri, sahip oldukları geniş altyapı, mali kaynaklar ve küresel kullanıcı tabanları sayesinde sektörü şekillendirmektedir. Google, Microsoft, OpenAI, Meta ve Amazon gibi şirketler, yapay zekâyı metin işleme, görüntü tanıma, otonom araçlar, sohbet botları, içerik üretimi, dil modellemeleri, kurumsal iş süreçlerinin otomasyonu, veri analitiği ve içerik moderasyonu gibi çok çeşitli alanlarda uygulamaktadır.

²¹⁴ Google AI Blog ve Alphabet Yıllık Raporları.

²¹⁵ Microsoft Resmî Blog ve Azure AI Belgeleri.

²¹⁶ OpenAI Blog ve GPT-4 Teknik Raporu.

²¹⁷ Meta (Facebook) AI Blog, Meta Transparency Reports.

²¹⁸ Amazon Web Services AI/ML Belgeleri, Amazon Rekognition Dokümantasyonu.

Bu şirketler, sadece teknolojik inovasyon ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleriyle değil, aynı zamanda kullanıcılarının çevrimiçi etkileşimlerini biçimlendirme gücüyle de dikkat çekmektedir. Şirketlerin sosyal medya, arama motorları, dijital reklamcılık ve bulut hizmetleri gibi alanlarda sahip oldukları hegemonik konum, onlara seçim süreçlerinde seçmen davranışını yönlendirme potansiyeli barındıran yapay zekâ araçlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında stratejik bir avantaj sağlamaktadır.²¹⁹ Örneğin, yapay zekâ destekli kişiselleştirme algoritmaları, kullanıcılara filtrelenmiş haber akışları sunarak, seçmenlerin farklı ideolojik görüşlere ulaşma imkânını daraltabilir. Böylelikle seçmenler, farkında olmadan içinde buldukları “bilgi yankı odaları” aracılığıyla algılarını daha kolay yönlendirebilen bir bilgi ekosistemine hapsolabilir.²²⁰

Amerikalı hukukçu Lawrence Lessig, çığır açan kitabı Code'da, internet mimarisinin güçlü ve etkili bir düzenleyici mekanizma olarak rolünü vurgular.²²¹ Bu kitaba göre, teknoloji şirketleri, yazılım kodunu doğrudan şekillendirme ve bu şekilde kullanıcıların dijital dünyada nasıl etkileşime girebileceklerini belirleme gücüne sahiptir. Joel Reidenberg de bu özel kural koyma biçimini “lex in formatica” adı altında teknik çözümlerle daha önce analiz etmiştir.²²²

Lessig, "kod yasadır" sloganını kullanmaktadır. Bu kod norm, bir şekilde görünmez hale gelmekte ve internetin yapısına gömülmektedir. İnternet, kullanıcılarına artık yasayı ihlal etme olanağı bırakmaz çünkü yasaya saygı göstermek onlar için hala mevcut olan tek eylemdir. İnsanlar bu yasaya uyduklarının farkında olmadan kodlar vasıtasıyla sistemin içinde kalmakta ve sisteme uyum sağlamaktadır. Fiziksel bir kısıtlama biçimi olarak kod, yasa ile kolluk kuvvetleri arasındaki alanı geçersiz kılar. İnternet mimarisi, ilke olarak teknoloji şirketleri tarafından belirlenen anayasal değerleri kutsallaştırır. Bu sebeple, internet ortamı,

²¹⁹ Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism, PublicAffairs.

²²⁰ Pariser, Eli, (2011). The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You, Penguin.

²²¹ Lessig, Lawrence, (2006). Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0, Basic Books 2006.

²²² Reidenberg, Joel, (1998). Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules through Technology, 76 Texas Law Review 553.

teknoloji şirketleri tarafından şekillendirilen ve tamamen onların ekonomik çıkarlarına tabi olan bir şey olarak kalmamalı ve bu alana yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Lessig, siber uzayın kendi kendini düzenleme yeteneğine güvenmediği için dijital ortamda insan haklarını korumak amacıyla anayasal değerleri ABD anayasasına dahil ederek kodu düzeltmeyi önerir.²²³

Bu minvalde yazılan kodlarla, teknoloji devleri, yapay zekâ altyapılarını siyasi kampanyaların hizmetine sunabilir veya doğrudan siyasi iletişime zemin hazırlayan platformlar sağlayabilir. Zira veri işleme kapasitesi ve kullanıcı davranışlarını tahmin edebilme becerisi sayesinde, seçmenlere mikro-hedefleme yöntemleriyle ulaşılarak, oy tercihlerini etkilemeye yönelik algoritmik stratejiler geliştirilebilir. Buna ek olarak, bu şirketlerin sahip olduğu teknolojik imkânlar, deepfake video üretimi, otomatik metin oluşturma, sahte hesap yönetimi ve yanlış bilgi yayma gibi manipülatif uygulamaları kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir.²²⁴ Böylece, serbest seçim hakkının temelini oluşturan bilinçli, serbest ve eşit koşullarda karar verme ilkesi, yapay zekâ odaklı araçların tek taraflı kullanımını ile tehlikeye girebilir.

Bu şirketlerin geliştirdiği modeller, bir yandan kullanıcı deneyimini iyileştirirken, öte yandan demokrasinin temelini oluşturan serbest seçim hakkı üzerinde potansiyel tehdide dönüşebilecek düzeyde etki yaratmaktadır. Örneğin, kişiselleştirilmiş arama sonuçları, kullanıcıya özgü içerik önerileri veya sohbet botlarının yaydığı bilgilerin doğruluğu, seçmen davranışını yönlendirme kapasitesine sahip olabilir. Büyük dil modelleri ve görüntü-ses üretim araçları, manipülatif içeriklerin, deepfake videoların veya yanıltıcı mesajların hızla üretilmesini kolaylaştırarak demokratik süreçleri karmaşıktırır. Bu nedenle, teknoloji devlerinin yapay zekâ uygulamaları, sadece teknik yenilikler olarak değerlendirilmemelidir.

²²³ Lessig, Lawrence, Code: And Other Laws of Cyberspace, Version 2.0.

²²⁴ Chesney, Robert&Citron, Danielle, (2019). Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics, Foreign Affairs, 98(1), 147–155.

Görüldüğü üzere, teknoloji devi olan ve dünya genelinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin yapay zekâ teknolojilerine ilgisi geçmişten bugüne yükselen bir ivme ile artmıştır. Şirketler yapay zekâ kullanarak birçok teknoloji üretmek ve geliştirmekle birlikte sektörün başat aktörleri olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinden bahsedilen bir yerde şirketlerden bahsetmemek, şirketlerden bahsedilen bir yerde de yapay zekâ sektörünün kapladığı pazarı göz ardı etmek mümkün değildir. Teknolojinin üreticisi ve geliştiricisi olan şirketler zamanla sermayenin en önemli gücü haline gelmiş ve günümüz sosyal medya çağında siyasetin de yönlendiricisi olmuştur.

C. Şirketlerin Yapay Zekâ Geliştirme Stratejileri

Günümüzde şirketler, yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu rekabet avantajını elde etmek için çok katmanlı stratejiler benimsemektedir. Bu stratejiler, Ar-Ge yatırımlarından yüksek nitelikli uzman istihdamına, akademik iş birliklerinden açık kaynak projelerinin desteklenmesine kadar uzanmaktadır.²²⁵ Şirketlerin yapay zekâ ekosistemindeki konumlarını güçlendirmeleri; büyük veri işleme kapasitesini artırma, üstün hesaplama altyapıları kurma, patent portföylerini genişletme, girişim sermayesi fonları veya kuluçka merkezleri aracılığıyla yenilikçi girişimleri bünyelerine katma gibi geniş çaplı girişimleri içerir. Böylelikle yapay zekâ modellerinin verimliliği artırılırken, çeşitlenen kullanım senaryolarının da önünü açmak mümkün hale gelir.

Yapay zekâ teknolojisine yatırım yapan şirketlerin hepsinin çok uluslu ve büyük şirketler olmasından kaynaklı birçok Ar-Ge ve değişim projesi bulunmaktadır. Çin'in yapay zekâya ilişkin stratejisinin arkasındaki en önemli güçlerden biri Sberbank başkanı German Greff'tir. Rusya'ya ait bir devlet bankası olan Sberbank, oluşturduğu yol haritasıyla ülkenin internet devleri Yandex ve Mail.ru Group ile Gazprom Neft enerji şirketini içeren yapay zekâ geliştirme stratejisinin oluşturulmasını koordine ederek Rusya'da yapay zekânın

²²⁵ Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Sberbank tarafından bir hükümet sözleşmesi kapsamında hazırlanan ve önerilen yapay zekâ yol haritası uyarınca, Rusya yapay zekânın geliştirilmesi için 2024 yılına kadar 244 milyar ruble harcamayı planları içine almıştır.²²⁶ Görüldüğü üzere, devletler ve şirketler bu alana yatırım yapmak için çalışmakta ve birbirleriyle koordinasyon kurmaktadır.

Yapay zekâ konusunda, süper bilgisayarlara sahip olmak özel şirketler için çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bireysel yapay zekâ ile ilgili teknolojik göstergeler açısından dünyadaki en güçlü 500 süper bilgisayardan Çin 228, ABD 117, Japonya 29 ve Rusya sadece 3 tanesine sahiptir.²²⁷ Öte yandan, Orange, Total, AXA, Carrefour, Decathlon, Louis Vuitton, L’Oreal ve Renault gibi Fransa merkezli şirketler de yapay zekâ konusunda destek olarak Ar-Ge çalışmalarına büyük miktarlarda yatırımlar yapmaktadır.²²⁸ Veri bilimi ve mühendislik eğitimleri alanında hizmet veren İngiltere merkezli Faculty isimli şirket yapay zekâ alanında önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu şirkete, 2021 yılı içerisinde yaklaşık 30 milyon sterlin yatırım yapılmış ve yapay zekâ geliştirme konusunda çok büyük potansiyele sahip Ar-Ge programları olduğu saptanmıştır. Yapay zekânın 2035 yılına kadar, Birleşik Krallık ekonomisine 814 milyar ABD doları daha ekleme potansiyeli olduğu ve GSYİH’nın yıllık büyüme oranını %2,5’tan %3,9’a çıkarabileceği öngörülmektedir.²²⁹ Birleşik Krallık içerisinde hazırlanan belgelerde Alan Turing’in önemi sıkça vurgulanmaktadır. 2017 yılında yayımlanmış “Birleşik Krallık’ta Yapay Zekâ Endüstrisini Büyütmek” isimli raporda, yapay zekânın gelişiminin başlatıcısı ve ilham vericisi olarak Turing’in mirasına sahip çıkılması tavsiye edilmekte, bu mirasla Birleşik Krallık’ın dünyadaki uzmanlık merkezi ve liderlik

²²⁶ Chernenko, Elena&Markotkin, Nikolai, (2020). Developing Artificial Intelligence in Russia: Objectives and Reality, Carnegie Endowment for International Peace.

²²⁷ Chernenko, Elena&Markotkin, Nikolai, Developing Artificial Intelligence in Russia: Objectives and Reality.

²²⁸ Pinson, Gaspard, (2020). Top AI Startups in France, France AI Startup Landscape.

²²⁹ Hall, Dame W.&Pesenti, Jérôme, (2017). Growing The Artificial Intelligence Industry in the UK, (Bağımsız Rapor), s.34.

konumunun korunması gerektiği belirtilmektedir. Diğer ülkelerin ve uluslararası şirketlerin bu kadar yatırım yaptığı bir alanın önemi vurgulanmıştır.²³⁰

Bir kısmının Birleşik Krallık'ta geliştirildiği de bilinen yapay zekâ teknolojilerinin, temel işleriyle birlikte en etkin şekilde ABD merkezli şirketlerce kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu minvalde ABD merkezli çok uluslu şirketlerin bu alana yatırımının daha fazla olduğu düşünülmektedir. Yapay zekâ ile ilgili harcamaların %90'ının Ar-Ge ve dağıtımda, %10'unun ise yapay zekâ satın alımında kullanıldığı tahmin edilmektedir.²³¹

Bu stratejik yaklaşımın demokratik süreçler açısından doğurduğu riskler, ilgili şirketlerin elde ettikleri teknolojik gücü nasıl kullandıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin, şirketler, kullanıcıların davranışsal izlerini detaylı şekilde inceleyerek, hangi mesajların, ne zaman ve hangi kanallar aracılığıyla iletileceğine dair etkili stratejiler geliştirebilirler.²³² Bu stratejilerin uygulanması, ince manipülasyonlara yol açabilir; nitekim bireylerin rasyonel ve bağımsız değerlendirmelerini kısıtlayan bir bilgi ekosistemi yaratmak özgür karar alma ortamına müdahalede bulunmak anlamına gelecektir.

Öte yandan, şirketlerin yapay zekâ geliştirme stratejileri, yalnızca teknik yeterliliği artırmayı değil, aynı zamanda yasal, etik ve toplumsal kabulü de sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle birçok firma, etik ilkeler bildiremeleri yayınlamakta, iç denetim mekanizmaları kurmakta, uyum programları oluşturarak düzenleyicilerle iletişim halinde kalmaktadır.²³³ Ancak bu etik çerçevelerin bağlayıcı olmaması ve yaptırım gücünden yoksun bulunması, yeterli korumanın sağlanıp sağlanmadığı noktasında tereddütler doğurmaktadır.

²³⁰ Hall, Dame W.&Pesenti, Jérôme, Growing The Artificial Intelligence Industry in the UK, (Bağımsız Rapor), s.3.

²³¹ Hall, Dame W.&Pesenti, Jérôme, Growing The Artificial Intelligence Industry in the UK, (Bağımsız Rapor), s.25.

²³² Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

²³³ Jobin, Anna&Ienca, Marcello&Vayena, Effy, (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. Nature Machine Intelligence, 1(9), 389–399.

Buna ek olarak, şirketlerin yapay zekâ stratejileri Ar-Ge laboratuvarları, akademik enstitüler ve yenilikçi girişimlerle kurulan ağlar sayesinde ekosistem odaklı hale gelmektedir. Bu geniş ağ yapısı, teknolojinin hızlı ilerleyişini desteklerken, manipülatif uygulamaları tespit etme ve önleme kapasitesini artıracak kolektif çabaların da önünü açabilir. Örneğin, şirketler birbirleriyle veya sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak “en iyi uygulamalar” yönergeleri hazırlayabilir, bağımsız denetim kurumlarının rolünü güçlendirebilirler.²³⁴ Bu sayede insan haklarının korunması hususu yapay zekâ stratejileri henüz geliştirilme aşamasındayken dahi gündeme alınarak, etik, şeffaf ve sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenebilir. Bu durum, yapay zekâ ekosisteminin formasyon aşamasında etik normların, hukuki düzenlemelerin ve hesap verebilirlik ilkesinin titizlikle uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Ancak bu şekilde, şirketlerin yapay zekâ stratejilerinin, serbest seçim hakkını zedeleyici bir güce dönüşmesi engellenebilir ve demokratik değerlerin dijital çağda da muhafaza edilmesi sağlanabilir. Seçim süreçlerinde yapay zekânın manipülatif kullanımını engellemek için ulusal ve uluslararası düzenlemelerin güçlendirilmesi, hesap verebilirlik mekanizmalarının yerleştirilmesi ve gerektiğinde caydırıcı yaptırımların uygulanması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere, yapay zekâ teknolojilerinin oluşturduğu endüstride çok uluslu şirketlerin rolü herkesten daha büyük ve kritiktir. Teknolojinin üreticisi, geliştiricisi, satıcısı ve yöneticisi olan şirketler, bir yandan da bu teknolojiyi kullanarak bireylerin hayatlarının her alanına dahil olmakta ve müdahalede bulunmaktadır. İnsan haklarını ihlal edecek boyutta müdahalelere sebebiyet verme potansiyeli bulunan çok uluslu şirketlerin, yapay zekâ kullanarak tehdit ettiği hakların başında serbest seçim hakkı bulunmaktadır. Çalışmanın devamında, bu bölümde yapay zekâyla ilişkisi detaylı olarak açıklanan şirketlerin, bahsi geçen teknolojiyi kullanarak serbest seçim hakkını nasıl ihlal edebileceği ortaya koyulacaktır.

²³⁴ IEEE, (2019). Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems, IEEE.

II. MÜDAHALENİN KONUSU: SERBEST SEÇİM HAKKI

Yapay zekâ uygulamalarının pek çok insan hakkını olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği doktrinde artık tartışmasız bir şekilde kabul görmektedir. Bu hakların başında serbest seçim hakkı, özel hayatın gizliliği, ifade özgürlüğü, yaşam hakkı, ayrımcılığa uğramama ve adil yargılanma hakkı gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, yapay zekânın ihlal etme potansiyeli en yüksek haklardan biri olan “serbest seçim hakkı” anlatılacaktır. Öncelikle kavramsal olarak serbest seçim hakkı açıklanacak, uluslararası düzenlemelerdeki yeri ve demokratik ilkeleri üzerinde durulduktan sonra yapay zekânın bu hakka yönelttiği potansiyel tehditler tartışılacaktır.

Yapay zekâ kullanılarak serbest seçim hakkının nasıl ihlal edilebileceği hakkın demokratik ilkeleri temelinde değerlendirilecektir. Serbest seçim hakkının demokratik ilkelerinden yapay zekânın ihlal etme potansiyeli olanlar üzerinden ihlalin nasıl gerçekleşebileceği tartışılacaktır. Bu bölümde, yapay zekânın serbest seçim hakkı açısından oluşturduğu tehditlerin ve bu hakkı ihlal edebileceği durumların ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

A. Hakkın Hukukça Tanınması

1. Serbest Seçim Hakkı Kavramı

Serbest seçim hakkı insan hakları hukuku çerçevesinde en genel manada, kişilerin oy kullanma, seçimlerde aday olma ve seçildikten sonra görevini sürdürebilme haklarını kapsayan bir çatı hak olarak tanımlanmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki serbest seçim hakkı kavramı birçok ulusal ve bölgesel düzenlemeler ile doktrinde farklı anlam ve kapsamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımların başında seçme hakkı, oy hakkı ve seçilme hakkı gelmektedir.

Bu çalışmada ise serbest seçim hakkı kavramı insan hakları hukuku bağlamında tüm bu hakları içerecek şekilde özgürlükçü bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Keza, 1982

Anayasası'nın 67. maddesinde “Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları” başlığı altında düzenlenen hakkın normatif alanı da serbest seçim hakkı kavramı ile farklılıklar gösterdiğinden seçme ve seçilme hakkı kavramı da bu çalışmada kullanılmayacaktır. Öte yandan, serbest seçim hakkı insan haklarının hukuksal düzenlemelerde konu bağlamında sınıflandırılması açısından bir siyasi haktır. Siyasi haklar kişilerin devlet yönetimine katılarak siyasi faaliyette bulunduğu haklardır. Yöneticilerin belirlenmesi ve siyasi kararların denetlenmesinde rol oynarlar.²³⁵

Bu hakkın daha iyi anlaşılabilmesi için “seçim” kavramından ne anlaşılması gerektiğinin ortaya koyulması önem arz etmektedir. Demokrasi denilince günümüz şartlarında akla önce temsili demokrasi, temsili demokrasi denilince de seçimler gelmektedir.²³⁶ Seçim, yönetilenlerin kendilerini yönetecek kişileri çok sayıda aday arasından tercihleriyle belirleyip yetkilendirdiği hukuksal yöntemler ve işlemler bütünüdür.²³⁷ Teziç tarafından seçim, demokratik bir toplumun varlığı için zorunlu ama yeterli görülmeyip kanun koyucu ve yöneticilere yönelik tercihlerin ortaya konulması olarak tanımlanmaktadır.²³⁸ Seçim aynı zamanda siyasal iktidara muvafakat verme, daha önce verilen muvafakati yenileme veyahut bunu geri çekme fırsatı veren hukuki ve siyasi bir araçtır.²³⁹ Kanadoğlu ve Duygun ise, seçmenlerin tercihlerini açıkladıkları bu işlemi siyasi iradenin ortaya çıkışının en etkili parçası olarak görmektedir.²⁴⁰ Eroğul da seçimleri yürütmenin belirlenme sürecindeki en önemli araç olarak tanımlamaktadır.²⁴¹ Aliefendioğlu ise “genel anlamda seçim” ve “siyasi anlamda seçim” ayrımı yaparak, genel anlamda seçimi seçmenlerin kendilerine sunulan seçenekler

²³⁵ Kale Özçelik, Fatmagül, (2019). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, s. 120.

²³⁶ İba, Şeref, (2024). Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, s.183.

²³⁷ Cotteret, Jean&Claude, Emeri, (1975). (Çev.: Tanju Gökçöl), Seçim Sistemleri, İstanbul, s. 11.

²³⁸ Teziç, Erdoğan, (2015). Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, 19. Basım, İstanbul, s. 300.

²³⁹ İba, Şeref, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, s.184.

²⁴⁰ Kanadoğlu, Osman Korkut & Duygun, Ahmet Mert, (2021). Anayasa Hukukunun Genel Esasları, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, s.143.

²⁴¹ Eroğul, Cem, (1999). Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2. Baskı, s.201.

arasında tercihlerini ortaya koyması şeklinde açıklarken siyasi anlamda seçimi halkın oylarıyla yöneticilerini belirlemesi olarak tanımlamaktadır.²⁴²

Görüldüğü üzere doktrine katkı sağlayan yazarlar, seçim kavramını yöneticilerin belirlenme süreçleri üzerinde yoğunlaştırma eğilimindedir. Oysa doğrudan demokrasi kurumlarının yaygınlaşmasıyla birlikte modern demokrasilerde geline son noktada referandum gibi mekanizmaların da seçim kavramının içine dâhil edilmesi gerekmektedir.²⁴³ Referandumlar, parlamento tarafından kabul edilen veya edilecek olan bir metnin halk onayına sunulduğu siyasi-hukuki karar belirleme süreçleridir.²⁴⁴ Sadece yöneticilerin belirlenme süreçlerinin değil, bu tip siyasi- hukuki karar belirleme süreçlerinin de seçim kavramının içine dâhil edilmesi ve serbest seçim hakkına ilişkin demokratik ilkelerin bu süreçlere de uygulanması şarttır. Zira serbest seçim hakkına yönelik daraltıcı bir yorumla sadece yöneticilerin belirlenme süreçlerini seçim türü olarak kabul etmek, yaygınlaşan doğrudan demokrasi kurumlarını serbest seçim hakkının demokratik ilkelerinin getireceği güvencelerin dışına itmek anlamına gelecektir. Bu sebeplerle, seçim kavramının milletvekili seçimleri, devlet başkanı seçimleri, yerel seçimleri ve referandumları da içine alacak şekilde yorumlanması gerekmektedir.²⁴⁵

Sonuç olarak seçim kavramı, seçmenlerin devlet yönetimine katılma aracı olarak yöneticileri ile birlikte devletin anayasal ve yasal düzenlemelerini de belirlediği, belirli demokratik ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gereken hukuki işlem ve yöntemler bütünü şeklinde tanımlanmalıdır. Serbest seçimlerdeki “serbestlik” unsuru ise serbest seçim hakkının demokratik ilkeleri kısmında detaylı olarak tanımlanacaktır.

²⁴² Aliefendioğlu, Yılmaz, (2005). Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı, TBB Dergisi, S. 60, s. 71-96, s. 71-72.

²⁴³ Şirin, Tolga, (2013). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı, MÜHF - HAD, C.17, S. 1-2, s. 283-348, s. 297.

²⁴⁴ Gözler, Kemal, (2014). Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, Ekin Yayınevi, 17. Baskı, s. 112-126.

²⁴⁵ Tabak, Uğur, (2016). Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, s.15.

Yöneticilerin rekabetçi bir ortamın olduğu seçimler yoluyla belirlenmesi ve bu seçimlerin de düzenli olarak ve genel oy hakkının bulunduğu koşullarda yapılması demokrasinin de en temel gereklerindedir. Öte yandan, yöneticilerin seçimle belirlenmesi ne karar alma sürecinin rasyonelliğini ne halkın çıkarları ve iradesinin temsil edildiğini, ne de vatandaşların eşitliğini garanti etmeyecektir.²⁴⁶ Seçimler, kazananlar ve kaybedenler yaratır ve kazananlara, kısıtlamalar dahilinde de olsa, kaybedenlere kendi iradelerini dayatma yetkisi verir. Demokrasiye ilişkin başka bir görüşe göre ise, demokratik kurumların en azından vatandaşların siyasi eşitliğini sağlaması ve kolektif yönetimi kolaylaştırma taahhütlerini içermesi gerekmektedir. Bu minvalde, demokrasinin yalnızca yöneticilerin rekabetçi seçimler yoluyla periyodik olarak seçilmesi anlamına gelmediği aynı zamanda hukuk ve politika konularındaki önemli kararların vatandaşlar tarafından verilebildiği bir sistemi ifade ettiği sonucu çıkarılmalıdır.²⁴⁷

Bu minvalde, demokrasinin varlığı için seçimler şart olmakla birlikte bir rejimi demokratik olarak nitelendirebilmek için tek başına seçimlerin yapılması yeterli değildir. Seçim süreçlerinin de aynı zamanda belli başlı demokratik ilkelere uygun şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu sebeple, seçim süreçlerinin başından sonuna kadar demokratik ilkelerin güvencesi olan serbest seçim hakkının korunması önemlidir. Serbest seçim hakkı uyarınca, devletin yöneticileri ile anayasal ve yasal düzenlemelerini belirleyen seçimlerin, demokratik ilkelere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Serbest seçim hakkının demokratik ilkeleri olarak tanımlanan bu prensipler, evrensel ve bölgesel düzenlemeler incelenerek bu çalışmada ortaya koyulacaktır. Aşağıda, bu amaç kapsamında ilgili belgelerde serbest seçim hakkının nasıl düzenlendiği detaylı olarak incelenecektir.

²⁴⁶ Przeworski, Adam, (1999). *Minimalist Conception of Democracy: A Defense, Democracy's Value*, (ed. Shapiro, I./Hacker-Cordon, C.) Cambridge, Cambridge University Press, s. 23-55.

²⁴⁷ Owen, David, (2003). *Democracy, Political Concepts* (ed. Bellamy, R./Mason, A.), Manchester, s. 105-107.

2. Evrensel ve Bölgesel Düzenlemelerde Serbest Seçim Hakkı

20. yüzyıl öncesinde, devlet ve vatandaş arasındaki siyasi ilişki genellikle devletlerin egemenlik yetkisi içinde kabul edildiğinden uluslararası hukukun konusu olarak görülmemiştir. İnsan hakları konusu, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar ulusal yetki alanında bir iç hukuk sorunu olarak görülerek devletlerin kendi düzenlemeleriyle çözülmeye çalışılmıştır.²⁴⁸ 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası alanda başlayan mevzuat hareketliliği serbest seçim hakkının da ilgili belgelerde düzenlenmesi sürecini başlatmıştır.

Öte yandan, serbest seçim hakkına yönelik düzenlemelerin uluslararası belgelerde yer almaya başlaması devletler tarafından, egemenlik yetkileri kapsamında, seçtikleri siyasal sisteme müdahale olarak görülmüştür. Ancak devletlerin tüm itirazlarına rağmen diğer haklardan farklı bir düzenleme biçimiyle olsa bile serbest seçim hakkı insan hakları belgelerinde kendine yer bulmuştur.²⁴⁹ Söz konusu belgelere bakıldığında serbest seçim hakkının bazı belgelerde doğrudan, bazılarında ise bir hakkın bileşeni olarak düzenlendiği görülmektedir.

a. Evrensel Düzenlemeler

Serbest seçim hakkını düzenleyen evrensel nitelikteki belgelerin başında BM tarafından ortaya koyulan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) gelmektedir.

i. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan hakları konusunda evrensel bir standart oluşturmayı amaçlayan ve uluslararası alanda bu nitelikteki ilk belge olan İHEB, BM Genel Kurulu'nun 10.12.1948 tarih ve 217/A(II) sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Modern insan hakları hukukunun kurucu belgesi ve

²⁴⁸ Döner, Ayhan, (2023). Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Yetkin Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, s. 487.

²⁴⁹ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s. 122.

kendinden sonra düzenlenen birçok uluslararası belge açısından ise temel kaynak olarak kabul edilmiştir.²⁵⁰ Bildirinin kendisi bir denetim mekanizması öngören ve hukuki bağlayıcılığı olan bir anlaşma olmayıp²⁵¹ daha çok ilke beyanı niteliğindedir.²⁵² Buna rağmen, birçok ülkenin anayasa ve yasalarını etkileyerek ölçü norm niteliğini kazanmıştır.

İHEB'in genel olarak ülke yönetimine katılma hakkına yer veren ve serbest seçim hakkını da ihtiva eden düzenlemesi 21. maddesidir.²⁵³ Bu madde bireylerin kendi ülkelerinin yönetimine katılma ve temsilcilerini seçme hakkını garanti altına almaktadır. Bu maddeye göre;

"1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.

3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir."

21. maddenin diğer maddeler gibi başlığı bulunmamakla birlikte ilgili madde geniş anlamda ülke yönetimine katılma hakkını düzenlemektedir. Serbest seçim hakkı ise maddenin 3. fıkrasında açıkça yer almaktadır. Madde metninde yer alan "herkes" ibaresi, ülke yönetimine katılma ve serbest seçim hakkı bağlamında hak özneliğine bir kısıtlama getirilmediğini göstermektedir. Maddenin 3. fıkrası, "halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir" şeklinde başlayarak hükümetin meşruiyetinin halkın iradesine dayanması

²⁵⁰ Gemalmaz, Mehmet Semih, (2012). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt: I, İstanbul, Legal Yayıncılık, 8. Baskı, s. 59

²⁵¹ Gözler, Kemal, (2024). Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Yayınevi, 16. Baskı, Bursa, s. 430.

²⁵² Sağlam, Fazıl, (2019). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı, s.1238.

²⁵³ Tabak, Uğur, Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, s. 31.

gerektiğini vurgulamaktadır.²⁵⁴ Devamında ise bu iradenin; gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yolla, genel ve eşit oy ilkesine uygun ve belirli aralıklarla tekrarlanan dürüst seçimlerle belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Serbest seçimlerin demokratik ilkeleri olarak anılan kriterler bu fıkrada listelenmiştir.²⁵⁵

Bu düzenleme, demokratik yönetim biçimlerinin temel taşlarından biri olan serbest ve adil seçimlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnsanların kendi yöneticilerini maddede belirtilen ilkeler çerçevesinde seçebilmesi, demokratik süreçlerin işlerliğini güvence altına almaktadır.

ii. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

İHEB hukuken bağlayıcı bir metin olmadığı için BM bünyesinde ihlali halinde denetim ve gözetim mekanizması öngören ve bağlayıcılığı olan sözleşmeler yapılması ihtiyacı doğmuştur.²⁵⁶ Bu sözleşmelerin başında 1966 tarihli MSHS gelmektedir. MSHS, medeni ve siyasi haklar bakımından denetim mekanizması bulunan evrensel ölçekteki tek sözleşmedir.²⁵⁷ MSHS kapsamında kurulan ve 18 uzmandan oluşan İnsan Hakları Komitesi ise yarı-yargısal usullerle çalışmasına rağmen kararları bağlayıcı değildir.²⁵⁸ İnsan Hakları Komitesi, denetim usulü olarak rapor usulü ile bireysel ve devletler aracılığı ile yapılan şikâyet usulünü kullanmaktadır. Bu yetkilerini kullanarak taraf devletlerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemekte ve MSHS'nin çeşitli maddelerini yorumlayıp maddelerin kapsamını somutlaştırmaktadır.²⁵⁹

²⁵⁴ Fox, Gregory H.&Roth, Brad, (2001). Democracy and International Law, Review of International Studies, s. 335.

²⁵⁵ Akın, İlhan, (1974). Kamu Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s.367.

²⁵⁶ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 489.

²⁵⁷ Eren, Abdurrahman, (2007). Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması, Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü, Turhan Kitabevi, Ankara, s.306.

²⁵⁸ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 430.

²⁵⁹ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s. 126.

Serbest seçim hakkı ise MSHS'nin "*Siyasi Haklar*" başlıklı 25. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde, bireylerin kendi ülkelerinin yönetimine ve kamu işlerine katılımını ayrıntılı bir şekilde garanti altına almaktadır. Buna göre;

"Her vatandaş, bu Sözleşme'nin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkânlarla sahiptir:

a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma;

b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme;

c) Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerine girme."

Maddenin (b) bendinde serbest seçim hakkı, demokratik ilkelerini de içerek şekilde düzenlenmektedir. Madde, İHEB'ten farklı olarak oy kullanma hakkının yanı sıra seçimlerde aday olma hakkını da güvence altına almaktadır. Bu maddeye göre seçimler; seçmenlerin iradelerini serbestçe ortaya koymasını garanti etmeli, gizli, belirli aralıklarla ve dürüst yapılmalı, genel ve eşit oya dayanmalıdır. MSHS'nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, maddelerin kapsamlarını belirlemek amacıyla ilgili maddelere ilişkin Genel Yorumlar yayımlamaktadır. Komitenin, Sözleşme'nin serbest seçim hakkını içeren 25. maddesiyle alakalı detaylı yorumlar yaptığı kararı, 1996 yılında 57. Oturumda "*Genel Yorum No. 25, Kamu Yönetimine Katılma, Oy Kullanma ve Seçilme Hakkı*" başlığı ile kabul edilmiştir.²⁶⁰ Bu yorum ile serbest seçim hakkının unsurları ve hakkın kapsamı detaylıca açıklanmaktadır.²⁶¹

Evrensel nitelikteki düzenlemeler kapsamında, hakkın norm alanına yönelik bir inceleme yapıldığında ise; İHEB 21. madde ile MSHS 25. maddede düzenlenen serbest seçim

²⁶⁰ İnsan Hakları Komitesi'nin 27.08.1996 tarihli CCPR/C/21/Rev.1/Add.7 sayılı 25 (57) No.lu Genel Yorumu.

²⁶¹ Çalışmanın ilgili kısmında 25 No.lu Genel Yorumun içeriği detaylı bir şekilde incelenecektir.

hakkının yasama organı seçimleri, devlet başkanı seçimleri, yerel seçimler ile birlikte referandumları da kapsamına aldığı görülmektedir.

b. Bölgesel Düzenlemeler

Serbest seçim hakkı, yalnızca uluslararası alanda değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde de çeşitli sözleşme ve belgelerle güvence altına alınmıştır. 1945 yılından itibaren BM'nin üye sayısı ve iş yoğunluğunun artmasıyla birlikte bölgesel kurumsallaşmanın gereği ve önemi anlaşılmıştır.²⁶² Farklı bölgelerde devletlerin demokrasi, insan hakları ve serbest seçimler noktasında sorumluluklarını ortaya koyan, o bölgenin hukuki ve siyasi bağlamına göre şekillenmiş önemli metinler bulunmaktadır.

i. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi, 5 Mayıs 1949'da kurulan, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumak ve teşvik etmek amacıyla Avrupa ülkelerini bir araya getiren uluslararası bir örgüttür.²⁶³ Merkezi Fransa'nın Strasburg kentinde bulunan Avrupa Konseyi, Avrupa kıtasındaki ülkeler arasındaki iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemekte ve üye devletler için ortak bir demokratik çerçeve sunmaktadır. İnsan haklarının korunması konusunda öncü rol oynayan Konsey'in en önemli belgesi AİHS'dir ve üye ülkelerde insan haklarının korunmasını sağlamaktadır.

Avrupa Konseyi, insan hakları konusunda en etkin bölgesel örgüt olarak bağlayıcı sözleşme ve denetim mekanizmaları öngörmektedir.²⁶⁴ BM organları tarafından kabul edilen insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarıncaya alınan kararların bağlayıcı olmaması, denetimin etkinliğini düşürmektedir. Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılan AİHS'nin

²⁶² Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s. 128.

²⁶³ Toprakkaraman, Zerrin, (2018). Avrupa Konseyi (Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi) Felsefesinde: Yerel Yönetimler ve Türkiye'de İl Yönetiminde Yapılanmanın Dağılık Alan Yönetimi İlişkisi, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.10-21, s.11.

²⁶⁴ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s. 129.

öngördüğü denetim sistemi ise AİHM adında bir denetim organı kurarak kararları bağlayıcı bir mekanizma ortaya koymaktadır.²⁶⁵

Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan ve imzalanan 4 Kasım 1950 tarihli AİHS birçok temel hak ve hürriyeti düzenleyerek bu hakların korunmasına yönelik güvenceli bir sistem getirmektedir.²⁶⁶ AİHS, imzacı devletlerin bireylerin haklarına saygı göstermesini sağlamak için hukuki çerçeve sunmakta ve devletlere belirli yükümlülükler getirmektedir. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetleyen organ ise AİHM'dir. Sözleşmeye taraf devletlerin vatandaşları, iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'ye başvurabilmekte ve hak ihlallerine karşı koruma talep edebilmektedir.

Serbest seçim hakkına, AİHS'nin ana metninde yer verilmemiş, bu hak 1952 yılında imzaya açılan Ek 1 No.lu Protokol'ün "*Serbest Seçim Hakkı*" başlıklı 3. maddesinde düzenlenmiştir. Serbest seçin hakkı, sözleşmenin güvence altına aldığı tek siyasi hak olma özelliğine sahiptir.²⁶⁷

AİHS'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "*Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.*" Bu madde ile demokrasi açısından gerekli olan temel ilkeler ortaya koyulmakta²⁶⁸ ve taraf devletlerden bu nitelikleri listelenen bir demokratik hukuk devleti kurmaları talep edilmektedir.²⁶⁹ Serbest seçim hakkı, temel hakların korunması ile

²⁶⁵ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 490.

²⁶⁶ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 431.

²⁶⁷ Doğru, Osman, (2013). Nalbant, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt, Ankara, Avrupa Konseyi Yayınları, 1. Baskı, s. 817.

²⁶⁸ Jeyer-Ladewig, (2003). Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten, Nomos Verlag, BadenBaden, s. 341.

²⁶⁹ Koçak, Mustafa, (2006). Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, Anayasa Yargısı, Sayı: 23, Ankara, s. 124; Gölcüklü, Feyyaz & Gözübüyük, Şeref, (2002). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 437.

demokrasi arasında sıkı bir bağ kurmaktadır.²⁷⁰ Bu sebeple, Sözleşme'nin birçok yerinde vurgulanan demokratik toplum yapısının vazgeçilmez bir unsuru olan serbest seçim hakkı, etkili siyasal demokrasinin temel yapıtaşdır.

Yasama organı seçimlerinin, halkın kanaatlerini özgürce açıklayabileceği şartlar altında, makul aralıklarla, seçimlerin serbestliği ve gizli oy ilkesine uygun olarak yapılması madde metni ile güvence altına alınmıştır. Maddede yer alan ilkelere bakıldığında, genel oy ilkesi gibi bilinen ve kabul gören tüm demokratik seçim ilkelerini kapsamadığı görülmektedir. Öte yandan, AİHM kararlarında, maddede açıkça yer verilmeyen diğer ilkelere de bahsedilmektedir.

Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkı, seçme ve seçimlerde aday olma hakkını kapsayan sübjektif bir hak²⁷¹ olmanın yanı sıra milletvekilliği görevini sürdürme hakkını²⁷² da bünyesinde ihtiva etmektedir. Ancak maddeden bütün kamusal makamlara serbestçe girmek gibi genel bir hak türetilmesi ya da kendi kaderini tayin hakkı veya ayrılma hakkı gibi kavramların çıkarılması mümkün değildir.

Sözleşme metnine bakıldığında, düzenlemenin “*Yüksek Sözleşmeciler tarafından taahhüt ederler.*” denilerek diğer maddelerden farklı bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir.²⁷³ Bu düzenlemenin lafzına bakıldığında, ilk olarak devletlere hitap ettiği, bireylere haklar ve özgürlükler tanımayarak sadece devletler için yükümlülük getirdiği anlamı çıkarılabilmektedir.²⁷⁴ Sözleşme organları maddenin bu yazılış biçimi sebebiyle ilk zamanlar X v. Almanya kararı gibi bazı kararlarında,²⁷⁵ düzenlemenin bireylere oy hakkı ve seçimlere katılma hakkı tanımadığına ilişkin yorumlar yapmıştır. Ancak, AİHM zamanla bu görüşünü

²⁷⁰ Metin, Yüksel, (2007). AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, Liberal Düşünce Dergisi, Cilt 14, Sayı 48, 109-141, s. 110.

²⁷¹ Ahmed vd./ Birleşik Krallık Davası, 29.09.1998, Slg. 1998-VI, parag. 75

²⁷² Selim Sadak ve diğerleri/Türkiye Davası, 11.06.2002, Başvuru no: 25144/94, parag. 33.

²⁷³ Tabak, Uğur, Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, s.38.

²⁷⁴ Doğru, Osman, Atilla Nalbant, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, s.817.

²⁷⁵ X v. Almanya kararı, 6 Ekim 1967, Başvuru No. 2728/66, Yearbook of ECHR, Vol. 10, s. 338 - 340.

değiştirmiş ve *maddenin sadece devletlere yükümlülük getirmediği aynı zamanda bireylere hak ve özgürlükler tanıdığına* ilişkin kararlar da vermeye başlamıştır.

AİHM, serbest seçimler yapılması konusunda, kurumsal hak düşüncesinden herkese oy hakkı ve yasama organı seçimlerinde aday olma hakkı kavramlarına ulaştığı Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika kararında,²⁷⁶ 3. madde ile Sözleşme'nin diğer maddeleri arasında içerik açısından esaslı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. AİHM, maddenin bu şekilde yazılmasının asıl sebebinin, devletlerin üstleneceği taahhüde ağırlık kazandırılması olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, AİHM'ye göre devletler sadece müdahale etmeme yükümlülüğü altında değil aynı zamanda serbest seçimlere yönelik pozitif tedbirler alma konusunda da yükümlülük altındadır.

Madde metninde düzenlenen haklar mutlak nitelikte olmayıp sınırlandırılabilir. AİHM, Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika kararında bu konuya ilişkin detaylı analizler yaparak bu sınırlandırmaya ilişkin şartları belirlemiştir. Buna göre, getirilen sınırlandırma hakkın özüne dokunmayacak, meşru bir amaç izleyecek, kullanılan araçlar orantısız olmayacak ve yasama organının seçiminde halkın kendi düşüncelerini serbestçe ifade etmesini engellemeyecektir.²⁷⁷ Bu karardan anlaşılacağı üzere Sözleşme'ye taraf devletler serbest seçim hakkına ilişkin belli bir yaşta bulunmak, vatandaş olmak, ülkede oturmak, belli suçları işlememiş olmak gibi sınırlandırmalar getirebilecektir.²⁷⁸

Lafzi yorumla madde metnini incelediğimizde, AİHS kapsamında düzenlenen serbest seçim hakkının sadece yasama organı seçimlerinde uygulama alanı bulabileceği diğer seçim türleri söz konusu olduğunda ise geçerli olamayacağı sonucu çıkmaktadır. Zira maddede bu durum açıkça ifade edilmektedir. Madde, Sözleşme'ye taraf devletlere tek meclisli veyahut çift meclisli olmak gibi bir zorunluluk getirmemekte ancak yasama organının çift meclisli

²⁷⁶ Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika Davası, 02.03.1987, Başvuru no: 9267/81, parag. 50.

²⁷⁷ Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika Davası, 02.03.1987, Başvuru no: 9267/81, parag. 52.

²⁷⁸Reisoğlu, Sefa, (2004). Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, Beta Yayınları, İstanbul s. 123; Koçak, Mustafa, Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, s. 128; Gölcüklü, Feyyaz & Gözübüyük, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 439.

olduğu durumlarda en azından meclislerden biri açısından yapılacak seçimlerde serbest seçim hakkının gözetilmesi zorunluluğu getirmektedir.²⁷⁹ Bu durumda, Sözleşme'ye taraf devletler yasama organını halk tarafından serbest seçimlerle oluşturmayı taahhüt etmektedir.²⁸⁰ Yasama organının ne ifade ettiğinin ortaya konulabilmesi için ise, Sözleşme'ye taraf devletlerin anayasal düzenlerinin incelenmesi ve en başta yasama kavramından ne anlaşılması gerektiğinin ortaya koyulması elzemdir.

Öte yandan, devletlerin sahip oldukları farklı hükümet sistemleri bulunmakta ve bazı sistemlerde yürütme organında yer alan devlet başkanları da halk tarafından seçilebilmektedir.²⁸¹ AİHM, Guliye v. Azerbaycan kararında, Azerbaycan devlet başkanının belli ölçülerde yasama erkiyle ilgili yetkileri olsa da saf kanun yapma yetkisine yani Parlamente'ye ait olan hukuki güce sahip olmadığını belirterek bu kurumun 3. madde kapsamında yasama organı olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir.²⁸² Daha sonra verdiği Boskoski v. Makedonya kararında ise AİHM, farklı bir bakış açısıyla, devlet başkanlığı makamının kanun yapma, kabul etme veyahut yasama sürecini kontrol etme gücüne sahip olması durumunda yasama organı olarak görülebileceğini ve bu nedenle devlet başkanlığı seçimlerinde 3. maddenin uygulanma ihtimalini tamamen dışlamadığını ifade etmektedir.²⁸³ Bazı kararlarında ise devlet başkanlığı seçimlerine ilişkin incelemelerini, Sözleşme'ye Ek 12 No.lu Protokol'ün 1. maddesinde yer alan genel ayrımcılık yasağı düzenlemesi kapsamında yapmıştır.²⁸⁴ Buradan anlaşılacağı üzere, AİHM devlet başkanlığı seçimlerini serbest seçim hakkının kapsamına dâhil etmemekle birlikte bu konudaki bakış açısını yavaş yavaş yumuşatmaya başlamıştır.

²⁷⁹ Mathieu-Mohin ve Clerfayt/Belçika Davası, 02.03.1987, Başvuru No: 9267/81, parag. 53

²⁸⁰ Koçak, Mustafa, Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, s. 129; Gölcüklü, Feyyaz&Gözübüyük, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 437.

²⁸¹ Kabaoğlu, İbrahim, (2011). Anayasa Hukuku Dersleri, 7. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, s.128-129.

²⁸² Guliye v. Azerbaycan, 27.05.2004, Başvuru No. 35584/02, para. 5.

²⁸³ Boskoski v. Makedonya kararı, 02.09.2004, Başvuru No. 11676/04, para. 1.

²⁸⁴ Türkiye 12 No'lu protokole taraf değildir.

AİHM, Matthews/Birleşik Krallık davasında, AB Parlamentosu'nun 3. madde anlamında yasama organı sayılıp sayılmayacağı konusunu tartışmıştır. Buna göre, AB Parlamentosunun ulusal bir organ olmayıp ulusalüstü bir organ olmasına rağmen Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinin uygulama alanı kapsamında yer alacağını belirtmiştir. AB Parlamentosu'nun hem yasama ile ilgili yetkilere sahip olmasına hem de Avrupa Topluluğu sisteminde demokratik ve siyasi sorumluluğu olan temel organlardan olmasına atıf yaparak Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi anlamında bir yasama organı olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir.²⁸⁵ Neticede, Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi, sadece ulusal yasama organları bakımından değil, uluslararası temsili yasama organları bakımından da uygulanabilirlik kazanmıştır.²⁸⁶ Böylece AİHM, Topluluğun kendisinin AİHS'ye taraf olmamasına ve Topluluk işlemlerine karşı doğrudan AİHM'ye başvurulamamasına rağmen, Topluluk normları karşısında AİHS'nin üstünlüğünü kabul ederek insan haklarının korunmasındaki öncü rolünü açıkça göstermiştir.

Sonuç olarak, Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi uyarınca, yasama organı kavramının kapsamına federal meclis, eyalet meclisi ve AB Parlamentosu²⁸⁷ seçimleri de dâhil olmak üzere parlamento seçimlerinin ve yasama faaliyetlerine katılan diğer kurumların seçimlerinin girdiği kabul edilmektedir. Yasama iktidarının bir parçası konumunda olmayan, esas itibarıyla idari görevleri olan veya yalnızca sınırlı yetkilere sahip olan yerel yönetimlerin seçimleri²⁸⁸, halkoylamaları ve devlet başkanlığı seçimleri serbest seçim hakkı kapsamı dışına itilmiştir.²⁸⁹

Doktrindeki görüşe göre, Sözleşme'nin bütününe hâkim olan demokratik hukuk devleti anlayışı çerçevesinde serbest seçim hakkının sadece yasama seçimlerinde geçerli olacak şekilde yorumlanması doğru değildir. Serbest seçim hakkının devlet başkanlığı seçimi,

²⁸⁵ Matthews/Birleşik Krallık Davası, 18.02.1999, Başvuru No: 24833/94, parag. 50-53.

²⁸⁶ Koçak, Mustafa, Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, s. 130.

²⁸⁷ Matthews/Birleşik Krallık Davası, 18.02.1999, Başvuru No: 24833/94.

²⁸⁸ Xuereb/Malta Davası, 15.06.2000, Başvuru No: 52492/99.

²⁸⁹ Gölcüklü, Feyyaz&Gözübüyük, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 438; Koçak, Mustafa, Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, s. 130

yerel seçimler ve referandumlar da dahil ulusal iradenin oluşumuyla ilgili tüm seçim türlerinde uygulanabilir olması gerekmektedir.²⁹⁰

AİHM'ye göre Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesi, belirli bir seçim sistemi koyma yükümlülüğü getirmemekte ancak Sözleşmeye taraf devletlerin en azından tercih ettikleri seçim sisteminin “*yasama organının seçiminde halkın kendi kanaatlerini özgürce ifade etmesi*”ni güvence altına alması gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁹¹ AİHM, seçim sistemleri konusunda devletlere geniş bir takdir marjı tanıyarak her devletin kendi tarihi ve siyasi özelliklerini dikkate alarak seçim sistemini oluşturması gerektiğini ifade etmektedir.

ii. Venedik Komisyonu Belgeleri

Avrupa Konseyi nezdinde faaliyet gösteren “*Hukuk Yoluyla Demokrasi İçin Avrupa Konseyi*” olarak da adlandırılan Venedik Komisyonu, Konsey üyesi 18 devlet tarafından 1990 yılında kurulmuştur.²⁹² Venedik Komisyonunda, Konsey üyesi devletlerle birlikte Konsey üyesi olmayan birçok devlet de bulunmaktadır. Komisyon, Komisyon üyesi devletlere ve Komisyonda temsilcisi bulunan devletlere anayasal konularda tavsiyelerde bulunarak danışmanlık yapmaktadır.

Venedik Komisyonu, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri destekleyerek, ülkelere anayasal reform süreçlerinde yardımcı olmaktadır. Çalışma alanlarının başında demokratik kurumlar ve insan hakları, yargı bağımsızlığı, seçim sistemleri ve siyasi partiler gelmektedir. Bu alanlarda birçok doküman ve rapor yayımlayan Komisyon, serbest seçim hakkına ilişkin de referans belgeler hazırlayarak üye ülkelerin dikkatine sunmaktadır.

Venedik Komisyonu, serbest seçim hakkını güvence altına almak ve üye ülkelerdeki seçim süreçlerinin demokratik ilkelere uygun olarak yürütülmesini sağlamak için çeşitli ilke

²⁹⁰ Anayurt, Ömer, (2004). Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 142.

²⁹¹ Mathieu Mohin ve Clerfayt/Belçika Davası, 02.03.1987, Başvuru no: 9267/81, parag. 54.

²⁹² Tabak, Uğur, Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, s.35.

ve kılavuzlar belirlemiştir.²⁹³ Bunların en önemlilerinden biri 2002 yılında hazırlanan ve demokratik seçim ilkelerinin neler olduğu ile bu konudaki Avrupa standartlarını ortaya koyan “Seçimlerde İyi Pratik Davranış Kuralları: Açıklayıcı Rapor ve Rehber” adlı rapordur.²⁹⁴ Bu belge bağlayıcı nitelikte olmasa da serbest seçim hakkının uygulanması noktasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir belgedir. Söz konusu belgede düzenlenen; genel oy, eşit oy, gizli oy, tek dereceli seçim ve seçimlerin serbestliği kurallarını içeren 5 temel ilke Avrupa seçim hukukunun da temel prensipleri olarak ortaya koyulmaktadır.²⁹⁵ Ayrıca seçimlerin düzenli aralıklarla yenilenmesi gerektiği prensibini de içermektedir.

Öte yandan, Komisyon seçimlerin tehdit altında olduğunu düşündüğünde bu ihlalleri düzeltecek öneriler ortaya koyabilmekte, devletlerin iç hukuklarındaki seçim mevzuatlarına ilişkin çalışmalar yürüterek bu düzenlemelerin de şekillendirilmesi konusunda yönlendirme yapabilmektedir.

iii. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-Kopenhag Belgesi

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 57 üye devletiyle Kanada’dan Orta Asya’ya kadar geniş bir coğrafyayı içine alan çok fazla katılımcı ülkesi bulunan bölgesel bir güvenlik örgütüdür.²⁹⁶ 1975 yılından 1994 yılına kadar konferanslar yapılarak yürütülen sürecin sonunda örgüt halini almıştır.²⁹⁷ Adından da anlaşılacağı üzere kuruluşundaki temel amaç Avrupa Bölgesinde güvenlik, barış, istikrar ve iş birliğini sağlamaktır. AGİT’in bir kuruluş belgesi veyahut antlaşması bulunmadığından hukuki kişiliğe de sahip olmadığı kabul edilmektedir. Katılımcı devletler arasında bu konuda fikir ayrılıkları bulunmaktadır ancak henüz ortak bir kanaate varılamamıştır.

²⁹³ Tüm raporlar için bkz. http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/default.aspx?p=01_main_reference_documents&lang=en, Erişim Tarihi: 26.10.2024.

²⁹⁴ Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s. 134.

²⁹⁵ Venedik Komisyonu Raporu, s. 1-13.

²⁹⁶ Kasım, Kamer, (2006). AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Editörler: Çalış, Şaban H; Akgün Birol, Kutlu Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 309.

²⁹⁷ Gündüz, Aslan, (2014). Milletlerarası Hukuk, Beta Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul, s. 699.

AGİT'in temel öncelikleri arasında çatışmaların önlenmesi, silahsızlanma, insan haklarının korunması ve demokrasi ile hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi bulunmaktadır. AGİT insan haklarını koruma amacıyla zaman içerisinde bağlayıcı nitelikte olmayan belgeler ortaya koymuş ve bu yönüyle serbest seçim hakkına önem veren bölgesel örgütlerden biri haline gelmiştir.²⁹⁸ Bu amaçla en başta, insani boyut konularına giren taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğinin takibini yapmak üzere İnsani Boyut Mekanizmaları²⁹⁹ kurulmuştur. AGİT'in İnsani Boyut Mekanizmaları, üye ülkelerde insan haklarının korunması, demokratik değerlerin teşviki ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için kullanılan araç ve yöntemleri kapsamaktadır. İnsani Boyut Konferanslarının ilki Kopenhag'da ikincisi ise Moskova'da yapılmıştır. Bu belgeler ile insan hakları ile ilgili konularda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir, öyle ki Kopenhag Belgesine Avrupa'nın Anayasası bile denildiği olmuştur.³⁰⁰

AGİT'in İnsani Boyut Üzerine Kopenhag Toplantısı Konferans Belgesi veya kısa adıyla Kopenhag Belgesi, 1990 yılında Danimarka'nın Kopenhag kentinde düzenlenen toplantıda kabul edilen önemli bir belgedir.³⁰¹ Belge'nin 5.1. maddesinde ise, serbest seçim hakkının unsurları detaylı bir şekilde sıralanmaktadır.³⁰² Bu madde ile üye ülkelerde seçimlerin tüm vatandaşlar için eşit, özgür ve gizli oy esasına dayalı olarak yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁰³ Buna göre seçmenler temsilcilerini seçme konusundaki görüşlerini özgürce ortaya koyabilecek ve makul aralıklarla düzenlenen serbest seçimler her insana tanınan eşit ve vazgeçilmez bir hak olacaktır. Kopenhag Belgesi, AGİT'in insani boyut

²⁹⁸ Kale Özçelik, Fatmagül, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s. 133.

²⁹⁹ Moskova Mekanizması (1991), Viyana Mekanizması (1989), Kopenhag Taahhütleri (1990), İnsani Boyut Toplantıları (AGİT insani boyut konularına ilişkin olarak her yıl toplantı düzenlemektedir.)

³⁰⁰ Gündüz, Aslan, Milletlerarası Hukuk, s.702.

³⁰¹ Karabulut, Bilal, (2011). Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 4, Sayı: 8, s.75.

³⁰² AGİK İnsani Boyut Konferansı İle İlgili Kopenhag Toplantısı Belgesi, "5.1 – gizli oy pusulası yoluyla veya oy serbestliğini sağlayacak eşdeğer bir yolla, uygulamada seçmenlerin temsilcilerini seçme konusundaki görüşlerini özgürce ifade edebilmelerini sağlayan koşullar altında makul aralıklarla düzenlenecek serbest seçimler" <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> Erişim Tarihi, 02.11.2024

³⁰³ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s.133.

alanında belirlediği en kapsamlı ve etkili belgelerden biri olarak demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları dâhil insan hakları ve temel hürriyetler alanında büyük ölçüde ilerlemeler ortaya koymuştur.³⁰⁴

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR) ise, AGİT'in seçimler, demokratikleşme ve insan hakları konularında uzmanlaşmış alt birimidir. 1991 yılında kurulan ODIHR'nin merkezi Polonya'nın Varşova kentinde bulunmaktadır.³⁰⁵ ODIHR, AGİT üyesi ülkelerde demokrasiyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve temel özgürlükleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ODIHR seçim süreçlerini izleyerek demokratik seçimlerin yapılmasına katkı sunmaktadır.³⁰⁶ ODIHR, seçimlerin adil, şeffaf ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde gerçekleşmesi için çeşitli gözlem faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca, seçim süreciyle ilgili tavsiyelerde bulunarak ülkelerin demokratik süreçlerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır. ODIHR'nin Türkiye özelinde de yazılmış birçok raporu bulunmaktadır.³⁰⁷ ODIHR'de Seçimler Bölümü, Demokratikleşme Bölümü ve İnsan Hakları Bölümü şeklinde üç alt organ bulunmaktadır. Bu bağlamda, Seçimler Bölümü, örgüte üye devletlerdeki seçimleri izleyerek denetlemekte ve seçimlere ilişkin yasal düzenlemeleri takip ederek seçim konularında teknik yardım sağlamaktadır.³⁰⁸

ODIHR tarafından yayımlanan Seçim Gözlem El Kitabı, AGİT üye ülkelerinde seçimlerin özgür, adil ve şeffaf bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla seçim gözlem

³⁰⁴ Görüm, Yasemin, (2008). Avrupa Konseyi, AGİT ve AB'de Azınlık Hakları ve Batı Trakya Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, s.59.

³⁰⁵ [https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa#:~:text=AG%C4%B0T%20Demokratik%20Kurumlar%20ve%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Ofisi%20\(ODIHR\)%3A%20Sosyalist,Se%C3%A7imler%20Ofisi%20E2%80%9D%20ad%C4%B1%20alt%C4%B1nda%20kurulmu%C5%9Ftur.](https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa#:~:text=AG%C4%B0T%20Demokratik%20Kurumlar%20ve%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Ofisi%20(ODIHR)%3A%20Sosyalist,Se%C3%A7imler%20Ofisi%20E2%80%9D%20ad%C4%B1%20alt%C4%B1nda%20kurulmu%C5%9Ftur.) Erişim Tarihi, 20.10.2024.

³⁰⁶ Karademir, Havva, (2008). AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümündeki Rolü; Kosova Krizi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, s.72.

³⁰⁷ Örnek için son seçim raporuna bkz. <https://www.osce.org/files/f/documents/9/b/542529.pdf> Erişim Tarihi: 02.11.2024.

³⁰⁸ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s.133,134.

sürecine rehberlik eden kapsamlı bir dokümandır.³⁰⁹ Bu el kitabı, seçim gözlemi faaliyetlerinin standartlaştırılmasını sağlamakta ve ODIHR'nin seçim gözlemlerinde uyguladığı yöntemleri, ilkeleri ve süreçleri detaylandırmaktadır. Üçüncü bölümü ise, serbest seçimlere özel bir önem atfetmektedir.

El kitabı, AGİT üyesi ülkelerin Kopenhag Belgesi gibi belgelerle kabul ettikleri uluslararası demokratik seçim standartlarını göz önünde bulundurmaktadır. Bu standartlara uygunluğun sağlanması, seçim gözlemi sürecinin ana hedeflerinden biridir. Gözlem misyonları sayesinde AGİT, üye ülkelerdeki seçimler üzerinde demokratik bir denetim sağlamak ve sonuçları uluslararası kamuoyuna raporlayarak seçimlerin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Periyodik ve düzenli seçimler aracılığıyla serbest ve adil bir şekilde oluşmuş halk iradesinin, tüm devletlerin meşruluğu ve yetkilerinin temeli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, el kitabı, serbest seçimlerin temel bir insan hakkı olduğuna vurgu yaparak, demokrasinin temel unsuru olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

AGİT, serbest seçim hakkını, vatandaşların siyasi temsilcilerini özgürce seçebilmelerini ve bu süreçte herhangi bir baskı veya hileye maruz kalmamalarını sağlamak için önemli bir mekanizma olarak görmektedir. Bu nedenle, üye ülkelerdeki seçimlerin demokratik normlara uygun bir biçimde gerçekleşmesi için geniş çaplı gözlemci misyonları düzenleyerek raporlar yayımlamaktadır.

iv. Avrupa Birliği - Temel Haklar Şartı

Temel Haklar Şartı, 7-8 Aralık 2000 tarihinde toplanan Nice Zirvesinde kabul edilerek resmî belge niteliğine kavuşmuştur. Şart ile AB vatandaşlarının temel hakları ve AB'nin vatandaşlarına karşı sorumlulukları düzenlemektedir.³¹⁰

³⁰⁹ Son baskısı için bkz, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/68439.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2024.

³¹⁰ Taşdemir, Hakan, (2002). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, No 3, Ankara, S 85-100, s.94.

AB Anayasası'nın II. Bölümünü oluşturan Şart'ın³¹¹ vatandaşlık haklarını düzenleyen V. Bölümünün “Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkı” başlıklı 39. maddesinde³¹², serbest seçim hakkına yer verilmiştir. Buna göre; “1. Avrupa Birliği'nin tüm vatandaşları oturdukları üye ülkede o ülkenin uyrukluğunda olanlar ile aynı şartlarla Avrupa Parlamentosu için oy verme ve Avrupa Parlamentosu'na aday olma haklarına sahiptirler. 2. Avrupa Parlamentosu üyeleri, serbest ve gizli oyla, doğrudan/evrensel genel oy hakkı kullanılarak seçilirler.” Bu madde ile Avrupa Parlamentosu milletvekillerinin seçimi sırasında dikkate alınması gereken temel prensipler; seçimlerin genel, doğrudan, serbest ve gizli oy ilkelerine uygun olarak yapılması olarak belirlenmiştir.

Şart'ın “Yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkı” başlıklı 40. maddesinde³¹³ ise “Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.” düzenlemesine yer verilmiştir. Görüleceği üzere, AB vatandaşları öncelikle Birlik düzeyinde Avrupa Parlamentosu seçimlerinde serbest seçim hakkına ilişkin güvencelere sahipken, ikinci olarak üye devletlerde ikamet eden Birlik vatandaşı olarak ikamet ettikleri devletin vatandaşları ile aynı koşullarda yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir. Literatürde bu durum bazı yazarlarca “demokratik zincir” olarak adlandırılmaktadır.³¹⁴

v. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

1948 tarihinde, Kolombiya'da yapılan dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı ile kurulan Amerikan Devletleri Örgütü, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti olmak üzere üç temel değeri esas almaktadır. Amerikan Sisteminde insan haklarının korunmasına ilişkin oluşturulan yapı, Amerikan Devletleri Örgütü'ne üye 35 bağımsız Amerika ülkesinden oluşan

³¹¹ Tezcan, Ercüment, (2006). Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, s. 195-197.

³¹² <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/title/title-v-citizens-rights>, Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³¹³ <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/title/title-v-citizens-rights>, Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³¹⁴ Oder, Bertil Emrah, (2004). Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık, Anahtar Yayınevi, İstanbul, s. 312.

bölgesel bir insan hakları sistemidir.³¹⁵ 1978 tarihinde, Amerika sisteminde bağlayıcı nitelikte olan insan haklarına ilişkin düzenlemeleri bir araya getiren genel nitelikli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. Bu sistemde, Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere insan haklarının hukuki düzeyde korunması ile ilgili temelde iki organ bulunmaktadır. Her iki kurum da dayanağını Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 33. maddesinden almaktadır.³¹⁶

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “*Yönetime Katılma Hakkı*” başlıklı 23. Maddesine³¹⁷ göre;

“1. Her vatandaş aşağıdaki hak ve imkânlardan yararlanır:

a. Doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu işlerinin yürütülmesine katılmak;

b. Seçmenlerin iradelerinin özgürce ifade edilmesini garanti eden, genel ve eşit oy ve gizli oylama ile yapılan gerçek periyodik seçimlerde oy kullanma ve seçilme; ve

c. Ülkesinin kamu hizmetlerine genel eşitlik koşulları altında erişebilme.

2. Kanun, bir önceki fıkrada belirtilen hak ve imkânların kullanılmasını ancak yaş, uyruk, ikametgah, dil, eğitim, medeni hal ve zihinsel yetenek veya ceza yargılamasında yetkili mahkemece verilmiş mahkûmiyet esaslarına göre düzenleyebilir.”

Görüldüğü üzere, serbest seçim hakkının güvence altına alındığı 23. maddenin birinci fıkrasının b bendi; genel, eşit ve gizli oy esasına dayalı olan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koyabildikleri, düzenli aralıklarla yapılan gerçek seçimlerden bahsetmektedir. Ayrıca bu madde vatandaşların bu ilkelerin uygulandığı seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakları olduğunu düzenlemektedir. Maddenin ikinci fıkrasında ise, diğer tüm insan haklarına ilişkin

³¹⁵ https://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³¹⁶ Terzi, Mahir, (2017). İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt 27, Sayı 2,53-92, s. 66.

³¹⁷ <http://hrlibrary.umn.edu/oasinstr/zoas3con.htm> , Erişim Tarihi: 03.11.2024.

sözleşmelerden farklı olarak serbest seçim hakkına getirilen kısıtlamalardan bahsedilmektedir. Sözü edilen kısıtlamalar madde metninde yaş, vatandaşlık, ikamet, dil, eğitim, medeni hal ve ehliyet ya da ceza davasında yetkili bir mahkeme tarafından mahkûm edilmiş olma olarak sayılmıştır.

Serbest seçim hakkına ilişkin diğer sözleşmelerde de serbest seçim hakkı sınırsız bir hak olarak düzenlemeyip aksine en çok sınırlamaya tabi tutulan hakların başında gelmektedir. Bununla birlikte serbest seçim hakkına ilişkin sınırlama ölçütleri genelde madde metninde yer almayarak daha sonra mahkemeler tarafından içtihat yoluyla ortaya koyulmuştur. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde ise, diğer sistemlerden farklı olarak madde metninde sınırlama sebeplerine yer verilmiştir.

vi. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

1963 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün kurulmasıyla birlikte Afrika kıtasında insan haklarını korumaya yönelik ilk hareketlenmelerin başladığı görülmektedir. Bunu devamında, 1981'de insan hakları belgesi olarak kabul edilen ve 21 Ekim 1986'da yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı takip etmiştir.³¹⁸ Bu Şart, bireysel haklarla birlikte halkların kolektif haklarını da düzenlemektedir. Şart'ın serbest seçim hakkını da içeren 13. maddesinde genel anlamda katılım haklarının düzenlendiği görülmektedir. Buna göre;

“Her vatandaş, kanun hükümlerine uygun olarak, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

Her vatandaş, ülkenin kamu hizmetlerine eşit erişim hakkına sahiptir.

Her birey, kanun önünde tüm kişilerin kesin eşitliği içinde kamu mallarına ve hizmetlerine erişim hakkına sahiptir.”

Görüldüğü üzere, maddenin birinci fıkrasında vatandaşların kanun hükümlerine uygun bir şekilde temsilcilerini serbestçe belirleme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak

³¹⁸ Özeler, Neslihan, (2017). İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması, YBHD, Yıl 2, Sayı 2017/2, 43-62, s. 46,47.

demokratik seçim ilkeleri doğrudan madde metninde yer almamaktadır. AİHS'ye Ek 1 nolu protokolle getirilen, makul aralıklarla, gizli oyun geçerli olduğu serbest seçimlere ilişkin düzenleme Afrika sözleşmesinde bulunmamaktadır.³¹⁹

Afrika Birliği Örgütü, seçim konularında düzenlemeler içeren 30 Ocak 2007'de kabul edilen ve 15 Şubat 2012 tarihinde yürürlüğe giren Demokrasi, Seçimler ve Yönetim Üzerine Afrika Şartı³²⁰'ni kabul etmiştir. Bu şart ile seçim süreçlerine ilişkin demokratik ilkeler ortaya koyulmuştur. Şart'ın "*Demokratik Seçimler*" başlığını taşıyan 7. Bölümünün 17-26. maddeleri arasında taraf devletlerin seçimleri sırasında yapması gerekenlere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 17. maddeye göre; "*Taraf Devletler, Afrika'da Birliğin Beyannamesi uyarınca düzenli olarak şeffaf, özgür ve adil seçimler yapmayı tekrar taahhüt ederler.*" Aynı maddede, seçimler sırasında yarışan partilerin ve adayların devlet kontrolündeki medyaya adil ve eşit erişimini sağlamanın taraf devletlerin yükümlülüğünde olduğu da düzenlenmektedir. Ayrıca, 22. maddede, seçim süresince bağımsız ve tarafsız bir ortamın sağlanabilmesi amacıyla devletlerin ulusal izleme ve gözlem mekanizmaları kurmaları gerektiği de belirtilmektedir.

vii. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi

Arap İnsan Hakları Sözleşmesi,³²¹ Arap Devletleri Birliği tarafından 2004 yılında kabul edilmiş³²² ve üyelerin yedisinin onaylamasının ardından 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme kendi içinde çelişkili hükümler içermekte ve yerleşik insan hakları normlarına da uygunluk sağlamamaktadır. Nitekim, Sözleşme BM'den iyiniyet onayı

³¹⁹ Özeler, Neslihan, İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması, s.56.

³²⁰ <https://au.int/sites/default/files/treaties/36384-treaty-african-charter-on-democracy-and-governance.pdf> , Erişim Tarihi: 19.11.2024.

³²¹ https://www.eods.eu/library/LAS_Arab%20Charter%20on%20Human%20Rights_2004_EN.pdf Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³²² Bukhari, Syed Muhammad Farrukh, (2021). İslam Ülkelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Yürürlüğe Konulması ve Uygulanması; Problemler ve Beklentiler, Doktora Tezi, İstanbul, s.97

alamamış ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserinin eleştirilerine maruz kalmıştır.³²³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri 24 Ocak 2008 tarihinde, özellikle kadın hakları, ölüm cezası ve diğer bazı haklarla ilgili hükümlerine atıf yaparak Sözleşme’yi açıkça eleştirmiş ve İHEB’de yer alan evrensel insan hakları kavramıyla uyumsuz olduğunu ilan etmiştir.³²⁴

Sözleşme’nin 24. maddesinde serbest seçim hakkına ilişkin güvenceler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, her vatandaş şu haklara sahiptir; “...2. Doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu işlerinin yürütülmesine katılma. 3. Seçimlere katılma ve tüm vatandaşlar arasında eşitliği garanti eden ve seçmenlerin iradesinin özgürce ifade edilmesini sağlayan koşullar altında özgür ve adil seçimlerde temsilcisini seçme. 4. Ülkesinde eşit fırsat koşulları altında genel eşitlik şartları altında kamu hizmetine erişim fırsatı....” Görüldüğü üzere, 24/3. madde; ifade özgürlüğünü garanti etmekte, eşit şartlar içinde bütün vatandaşlara özgür ve tarafsız seçimlerde aday olma ve kendi adayını seçme hakkı sağlamaktadır.³²⁵

viii. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği İnsan Hakları Bildirgesi

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Bangkok'ta 1967 yılında Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından Bangkok Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla kurulmuştur. Daha sonra Birliğe sırasıyla Brunei Darussalam, Vietnam, Laos PDR, Myanmar, Kamboçya katılım sağlamıştır. ASEAN Sözleşmesi ise 15 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³²⁶

³²³ Bukhari, Syed Muhammad Farrukh, İslam Ülkelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Yürürlüğe Konulması ve Uygulanması; Problemler ve Beklentiler, s.97,98.

³²⁴ The Arab Charter on Human Rights Is Incompatible with International Standards - Louise Arbour, Humanists International, 11.03.2008, (Çevrimiçi) <https://humanists.international/2008/03/arabcharter-human-rights-incompatible-international-standards-louise-arbour/>, Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³²⁵ Dost, Süleyman, (2018). Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, TAAD, Yıl:9, Sayı:35 (Temmuz 2018), s.93.

³²⁶ Kifli, Dato Kifrawi, (2012). ASEAN Sözleşmesi ve İnsan Hakları Kanunları İleri Adımlar: Brunei Perspektifi, Anayasa Yargısı ,29, s. 127.

Sözleşme'nin 25. maddesi³²⁷ne göre; “(1) Ülkesinin vatandaşı olan her kişi, ulusal hukuka uygun olarak, doğrudan veya demokratik olarak seçilmiş temsilciler aracılığıyla dolaylı olarak ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

(2) Her vatandaş, seçmenlerin iradelerini ulusal yasalara uygun olarak serbestçe ifade etmelerini garanti altına alan, genel ve eşit oy ve gizli oylama ile yapılması gereken periyodik ve gerçek seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir.”

Görüldüğü üzere, yukarıda bahsi geçen uluslararası ve bölgesel düzenlemelerde serbest seçim hakkının demokratik ilkeleri tek tek sayılmıştır. Belgeler arası farklılıklar olsa da temelde serbest, genel, gizli ve eşit oy ilkesi ile seçimlerin belirli aralıklarla yapılması serbest seçim hakkının demokratik ilkeleri olarak listelenebilecektir. Her belgede detaylı olarak sıralanan bu ilkeler serbest seçim hakkının olmazsa olmaz unsurlarıdır. Bu ilkelerden birinin ihlali hakkın da ihlaline sebebiyet vereceğinden, şirketlerin yapay zekâ kullanarak serbest seçim hakkını nasıl ihlal edebileceği tek tek demokratik ilkeler üzerinden anlatılacaktır.

B. Hakkın Konusu: Serbest Seçim Hakkının Demokratik İlkeleri

Yapay zekâ kullanımı ile müdahale ve ihlal edilme potansiyeli en yüksek olan demokratik seçim ilkeleri serbest, genel, gizli ve eşit oy ilkeleri olduğu için çalışmanın bu bölümünde sadece bu ilkeler ile ilgili açıklamalar verilmekle yetinilecektir. Zira diğer demokratik seçim ilkeleri çalışmamızın konusunun kapsamı dışında kalmaktadır.

1. Serbest Oy/Seçimlerin Serbestliği İlkesi

Serbest oy veya seçimlerin serbestliği ilkesi en genel manada, kişilerin hiçbir baskı, zorlama, tavsiye ve telkin altında olmadan oy kullanabilmelerini ifade etmektedir.³²⁸ “Seçimin samimiliği” ile “seçmenin bağımsızlığının” sağlanabilmesi, bu ilkenin temel amaçları

³²⁷ <https://asean.org/asean-human-rights-declaration/> Erişim Tarihi: 03.11.2024.

³²⁸ Özbudun, Ergun, (2008). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınevi, 9. Baskı, Ankara, s. 92,93; Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.312.

arasında yer almaktadır.³²⁹ Diğer bir deyişle, seçimlerin serbest olması birden çok aday arasında gerçek bir tercihe imkân sağlayan ortamın oluşturulması anlamına gelmektedir. Bundan bahisle, serbest oy ilkesi ile seçmenlerin hiçbir baskı ve yanıltma altında kalmadan özgür iradeleri ile oylarını kullanabilmesi güvence altına alınmak istenmektedir.³³⁰ Seçmenlerin siyasi ve ekonomik baskılarla oy vermesi, ortaya çıkacak seçim sonuçlarını etkileyeceğinden seçim olgusunu baştan manasız hale getirecektir.³³¹

Demokratik bir rejimin vazgeçilmez unsuru olarak seçimlerin serbestliği ilkesi, seçmenin oy kullanması sırasında hem kamusal hem özel baskılardan korunmasını amaçlamaktadır.³³² Serbest seçim hakkı, seçmeni sadece devletten gelecek baskı ve yönlendirmelerden değil aynı zamanda diğer seçmen ya da yurttaşlar gibi özel etkenlerin müdahalelerinden de korumayı garanti etmektedir.³³³ Seçmene devlet tarafından seçimlerde yapılacak herhangi bir müdahale fırsat eşitliğiyle yakından alakalı olarak eşitlik ilkesine zarar verdiği kadar seçimlerin serbestliği ilkesini de ihlal edecektir.³³⁴ Yürütmede yer alan kişilerin eylem veyahut beyanları ile seçimlere katılan parti ya da adaylardan birini dezavantajlı konuma sokması, onların kamuoyundaki güvenilirliğini zedelemesi bu duruma örnek olarak verilebilecektir.³³⁵

Serbest tercihe yönelik koruma yalnızca oy verme işlemi sırasındaki etkilenmeleri değil aynı zamanda oy verirken mevcut olan iradenin oluşum yani düşünce sürecini de kapsamaktadır. Seçmenlerin kararlarını serbest bir düşünce oluşum süreci içinde verebilmelerini de garanti altına alan serbest seçim hakkı, seçimlerden önceki süreci de

³²⁹ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.312.

³³⁰ İba, Şeref, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, s.189.

³³¹ Tabak, Uğur, Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, s. 20.

³³² Marlook, Martin& Michael, Lothar, (2016). Staatsorganisationsrecht, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, s.106.

³³³ Marlook, Martin& Michael, Lothar, Staatsorganisationsrecht, s.107.

³³⁴ Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, (2021). Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa, s.933.

³³⁵ Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.155.

kapsayacak şekilde bir koruma sağlamaktadır.³³⁶ Diğer bir deyişle, serbest oy ilkesi hem oy kullanacağına ilişkin görüş oluşturma hem de bu görüşü oy kullanarak açıklama özgürlüklerini içermektedir.³³⁷ Demokratik ilkelere uygun bir seçimin varlığı için seçmenin sadece sandık başında özgür olması yeterli olmayıp oraya gelene kadar kararını özgür iradesiyle oluşturabileceği şartlara da sahip olması gerekmektedir.

Oysa, yapay zekâ ve dijitalleşme ile hayatımıza giren enformasyon rejimi, kişilerin sürekli yanlış veyahut anlamı bükülmüş bilgilere maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu çeşit bilgilere maruz kalan kişilerin ise kararlarını özgür iradeleriyle oluşturabilecekleri koşullara sahip olması pek mümkün gözükmemektedir. Enformasyon rejiminde sürekli iletişim kuran bireyler; kullandıkları akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar başta olmak üzere teknolojik araçlarla yanlış bilgilendirilmekte veyahut yanlış bilginin yayılmasına aracı olmaktadır. Sürekli enformasyon üreten ve tüketen bireyler bu rejimin aktif yayıncılarıdır.³³⁸ Bu sistemin en büyük ve yayılmacı parçası yapay zekâ tabanlı algoritmalarla yönetilen sosyal medya platformlarıdır. İşte yanlış veyahut sahte bilgi ve haberler ile kişilerin kararlarını özgür ve serbest bir ortamda oluşan irade ile almalarının önüne geçilirse seçimlerin serbestliği/serbest oy ilkesi de ihlal edilme riski ile karşı karşıya gelecektir.

Kişinin kendi özgür iradesini oluşturması ve bunu diğer bireylerle paylaşarak devlet yönetiminde fikirlerinin etkin olabilmesini sağlaması için kişiye diğer bazı temel hak ve hürriyetlerin de tanınmış ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Bu temel hak ve hürriyetlerin başında ise, düşünce ve düşünceyi ifade, örgütlenme, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma ile kitle iletişim özgürlüğü gelmektedir.³³⁹ Zira, medya kontrol altında tutulup yanlış ve eksik bilgilerle seçmenleri yönlendirdiğinde, resmî ideoloji dışındaki

³³⁶ Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.154.

³³⁷ Rusya Muhafazakâr Girişimciler Partisi v. Rusya, Başvuru No. 55066/00, 55638/00, 11.01.2007, para. 71.

³³⁸ Han, Byung Chul, (2018). Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, Çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.21.

³³⁹ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 347.

görüşlerin seçmene ulaşacağı hiçbir vasıta kalmadığında veyahut düşünce ve politikaların özgür ve serbestçe yarıştığı bir ortam bulunmadığında serbest seçim hakkının da korunduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. En nihayetinde seçmen, toplumda var olan tüm bilgi ve düşüncelere eksiksiz ve doğru bir şekilde ulaşabilecek ortam ile imkânlarla sahip olmalı ve ulaştığı bu fikirleri kendi düşünce dünyasında olgunlaştırarak özgür iradesi ile oyunu kullanabilmelidir.

Yanlış veyahut hileli bilgiyi üretme ve yayma aracı olan yapay zekâ tabanlı algoritmalar, sosyal medya platformlarının sahibi olan şirketlerce kullanıldığında, seçmenin iradesinin etki altında kalmadan özgür bir ortamda oluştuğu söylenemeyecektir. Örneğin; yürütme organının başarısı konusunda fikir veren istatistikler yapay zekâ ile hızlı ve doğruluk payı yüksek şekilde hesaplanabilecekken, gerçeği yansıtmayan verilerin yapay zekâ tabanlı sistemler aracılığı ile yayılması da tercih edilebilecektir. Zira, istatistik kurumları hükümetlerin kontrolü altında olduğundan bu kurumların verileri doğru açıklamaması veyahut verileri kendi istediği gibi ortaya çıkarmak için hesap kriterleri üzerinde değişiklik yapması durumlarında seçmenler aldatılacak ve bir sonraki seçimlerde seçmen iradesi yanlış bilgilerle yönlendirilmiş olacaktır. Enflasyon ve büyüme rakamlarında yapılan manipülasyonlar bunun en önemli aracıdır.³⁴⁰ Bu durum da seçimlerin serbestliği ilkesinin, istatistiklerin yayılmasını sağlayan yapay zekâ devri teknoloji şirketleri ve devletler ile birlikte ihlal edilmesi riskini taşıyacaktır.

Öte yandan, anketlerin manipülasyon aracı olarak kullanılması da iradenin özgür ortamda oluşmasına engel olacaktır. Anket ve kamuoyu yoklamalarının toplumun genel eğilimini gerçekçi olarak yansıtmak amacı ile yapılması gerekmektedir. Ancak demokrasinin gelişmediği ülkelerde belli bir siyasi grubun güdümünde olan şirketler, gerçekleri ortaya koymadıkları gibi masa başında hesaplanmış sonuçları da gerçek araştırma sonucu gibi

³⁴⁰ Ciner, Şahin, (2017). Dijital Demokrasi, Sokak Kitapları Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, s.40-44.

açıklayabilmektedir. Toplumunu belli bir siyasi grubun isteği doğrultusunda manipüle eden bu şirketler, özellikle kararsız seçmenlerin iradelerini yanlış yönlendirerek onları etkileyebilecektir. Bu durum da seçimlerin serbestliği ilkesini ihlal edebilecektir. Özellikle anket firmalarının açıkladıkları sonuçlar ile sandıktan çıkan sonuçlarda ciddi farklar olduğu durumlarda, kötü niyet aramak gerekmektedir.³⁴¹

Bu ilkeye AİHS ve MSHS’de açıkça yer verilmekle birlikte İnsan Hakları Komitesi’ne göre de 25. maddenin (b) bendine uygun şekilde seçimler belirli aralıklarla, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koyacakları bir ortamda hukuk kuralları çerçevesinde adil olarak gerçekleştirilmelidir. Seçmenlerin diledikleri adayı seçme, referandumlarda lehe veya aleyhe oy kullanma ile hükümeti destekleme veyahut ona karşı koyabilme haklarının olması gerekmektedir. Şiddet olayları ya da zorlama, tehdit veyahut hileli davranışlar gibi diğer başka bir yöntem ile iradeleri etki altında kalmamalı ve fesada uğratılmamalıdır.³⁴² AİHS’nin serbest seçim hakkını düzenleyen 3. maddesi “*halkın düşüncesini özgürce açıklaması*” ifadesi ile bu görüşü desteklemektedir. Keza, AİHM de bir kararında³⁴³, bu ifadenin anlamının seçmenlere seçimleri konusunda baskı uygulanmaması ve tercihlerinde yönlendirilmemesi olduğunu belirtmiştir. Yanlış veyahut hileli bilgilerle, sosyal medya platformları aracılığıyla manipüle edilen bir bireyin iradesinin etki ve fesat altında kalmadan ortaya çıkması pek mümkün gözükmemektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin ürettiği ya da yaydığı bilgilerle yanlış bilgilendirilen veya iradesi belli bir yönde hileli olarak manipüle edilen birey açısından seçimlerin serbestliği ilkesi ihlal edilmiş olacaktır.

Bu ilke ile sadece oy kullanma hakkı olan aktif seçim hakkına değil aynı zamanda, seçilme hakkı olan pasif seçim hakkına yönelik de koruma getirilmiştir. Seçimlere katılacak adaylar belirlenirken siyasi parti üyeleri baskı altında olmadan kendilerini ortaya koyabilmeli

³⁴¹ Ciner, Şahin, Dijital Demokrasi, s.51.

³⁴² Genel Yorum No. 25, para. 19.

³⁴³ Yumak ve Sadak v. Türkiye (BD), Başvuru No. 10226/03, 08.07.2008, para. 108.

ve seçim kampanyaları yürütülürken veyahut seçime katılabilme yeterlilikleri göz önünde bulundurulurken aday ve partiler engellerle karşılaştırılmamalıdır.³⁴⁴

Seçimlerin serbestliği ilkesi hayata geçirilmeden siyasi iktidarın meşru olduğu da söylenemeyecektir. Temsili rejimin meşruluğunu seçimlerin serbestliği ilkesinden aldığı kabul edilmektedir.³⁴⁵ Zira halkın iradesinin sonuç doğurabilmesi bu iradenin serbestçe beyan edilmesine bağlıdır. Seçmene birden çok seçenek sunularak ve bu seçeneklerin de farklı görüşler içermesi sağlanarak serbest seçim hakkının sağlanmasına yönelik uygun zemin oluşturulmuş olacaktır.³⁴⁶ Ülkedeki siyasi çoğulculuk ile ifade ve örgütlenme özgürlüğü, serbest seçimlerin garantisini oluşturmaktadır. Sahip oldukları görüşler sebebiyle belli başlı siyasi akımları savunanların parti kurmalarına veyahut seçimlerde aday olmalarına engel olunması, baskı ve tehdide maruz bırakılarak oy kullanmalarına engel olunması seçimlerin serbestliğini zedeleyecektir.³⁴⁷

Bu ilkenin uygulanabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Öncelikle gerekli şartları sağlayan herkesin seçimlerde aday olmasına imkân sağlanması önem arz etmektedir. İkinci olarak, adayların seçim sürecinde hukuken eşit koşullarda yarışmaları güvence altına alınmalıdır. Son olarak ise, seçmen iradesine doğrudan aktif bir fiil ile veyahut dolaylı ihmali bir hareketle herhangi bir engel veya baskıda bulunulmaması gerekmektedir.³⁴⁸

Devletin ise serbest seçim ilkesine uygun bir sürecin ortaya çıkabilmesi için pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Devlet kişinin iradesine yönelebilecek eylemlere karşı birtakım önlemler almalıdır. Devletler tarafından seçimlerin serbestliğini sağlayabilmek amacıyla

³⁴⁴ Silberkuhl, Peter, (2015). GG Kommentar (Ed. Helge Sodan), 3. Auflage, C.H. Beck Verlag, München, s. 340.

³⁴⁵ Aldıkaçtı, Orhan, (1982). Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 4. Baskı, s. 296-297.

³⁴⁶ Eroğul, Cem, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, s. 213-214. Benzer yönde bkz. Aldıkaçtı, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s. 296-297.

³⁴⁷ Tabak, Uğur, Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı, s. 21.

³⁴⁸ İba, Şeref, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, s.189.

alınan çok farklı tedbirler bulunmaktadır. Bu tedbirlere; seçim günü oy verme yerlerine silah götürülmesinin yasaklanması, kimsenin oy kullanan kişinin yanına girmesine izin verilmemesi, seçim günü propaganda yapılmasının yasaklanması gibi örnekler verilebilir. Ayrıca, seçmenlerin medyadan etkilenmelerinin önüne geçmek amacıyla seçimlerden belli bir süre önce kamuoyu yoklamalarının sonuçlarının açıklanmasına da yasaklar getirilebilmektedir.³⁴⁹

Venedik Komisyonu'nun Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları raporuna baktığımız zaman ise serbest oy ilkesi ile ilgili olarak “*seçmenlerin iradelerinin serbestçe oluşması*” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.³⁵⁰ Rapora göre düşünce oluşturma özgürlüğü bağlamında devletin, medya, afişli reklam, kamuya açık alanlarda gösteri yapma ile partilerin ve adayların finansmanı konularında tarafsız olma yükümlülüğü bulunmaktadır. Kamu kurum ve makamlarının bu kapsamda birçok pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak, kendilerine ulaşan adaylıkları seçmenlerin bilgisine sunma, seçmenlerin aday olan kişileri veya aday listelerini bilmelerini sağlama -örneğin posta yoluyla bu tanınmanın sağlanabileceği de söylenmektedir- ve bunlara ek olarak adaylarla ilgili bilgileri ulusal azınlıkların dillerinde de hazırlama verilebilecektir. Raporda, seçmenin iradesinin özgürce oluşması ve tarafsız davranma yükümlülüğünün ihlalinin ise cezai yaptırıma tabi tutulması gerektiği düzenlenmektedir. Raporda ayrıca, seçim hilelerinin önlenmesine yönelik de tavsiyelerde bulunmaktadır.³⁵¹ (i) seçim süreci basitleştirilmeli, (ii) her koşulda sandık bölgesinde oy kullanılabilmesi (*posta yoluyla oy verme, elektronik oylama, temsilci aracılığıyla oy verme gibi*) ve diğer oy verme usulleri yeterli güvenlik önlemleri alınarak uygulamaya sokulabilmesi, (*Bu yöntemler kullanılırken oyun gizliliği hususuna dikkat edilmesi ve seçim hilelerinin de önüne geçilmesi gerekmektedir.*) (iii) oyların sayım ve

³⁴⁹ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.312.

³⁵⁰ Venedik Komisyonu, Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları, para. 3.1.; [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e)

³⁵¹ Venedik Komisyonu, Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları, para. 3.2.

dökümünde oy verenler ile sandıktan çıkan oy pusulaları sayılmalı, iv) sandık görevlileri oy pusulalarını manipüle edilemeyecek ve yanlış değerlendirilemeyecek şekilde hazırlamalı, v) siyasi parti gözlemcileri sandık bölgelerinde bulunmalı, vi) askerler kendi seçim bölgesi veya kırsala yakın yerde oy kullanmalı, vii) oylar sayılırken gözlemciler, parti temsilcileri ve medya hazır bulunmalı, viii) seçim hileleri ve seçimlerin dürüstlüğünü etkileyecek hususlar cezai yaptırıma tabi tutulmalıdır.³⁵²

Anayasa Mahkemesine (AYM) göre³⁵³, serbest seçim ilkesi ancak seçmen hiçbir baskı, müdahale ve zorlama altında kalmadığında hayata geçirilebilmiş olacaktır. Dolayısı ile seçmeni doğrudan veyahut dolaylı yollarla olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek her türlü girişimin önüne geçilmesi gerekmektedir. Seçmenin özgür iradesinin ortaya çıkışındaki her etki, baskı olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, AYM bir kararında³⁵⁴ yurtdışında yaşayan vatandaşların mektupla oy kullanmasını hüküm altına alan bir maddeyi, seçmenin oy kullanırken çevresinden gelecek etkiye açık olması sebebiyle serbest seçim hakkına aykırı bularak iptal etmiştir. AYM verdiği kararda bu hükmün seçmenin iradesini korumaya engel olacağına ve seçimlerin serbestliği ile gizliliği ilkelerini zedeleyeceğine kanaat getirmiştir.

Öte yandan, yapay zekânın internet ortamında yarattığı teknolojik devrim ile popülizmin veyahut genel olarak protesto hareketlerinin büyümesi kolaylaşmıştır. Sosyal medya veyahut diğer araçlarla yapılan dezenformasyon bunun önünü açmaktadır. Vatandaşlar seçim süreçlerinde, çoğulcu bir basına başvurarak bilgi edinmek yerine cep telefonları ya da bilgisayarları aracılığıyla dezenformasyona uğrayan sürekli ve anlık bir bilgi akışının içinde kalmaktadır. Sosyal ağlar aracılığıyla yayılan bilgiler ve haberler doğrulanmadan ve çok hızlı bir şekilde bireylerin zihinlerini etkilemektedir. Bu tip dezenformasyonlar toplumun manipüle edilmesine yol açmaktadır. Nihayetinde, ortaya çıkan yanlış bir bilgi yapay zekâ aracılığıyla

³⁵² Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s.136

³⁵³ AYM, E. 2018/69, K.2019/47, T. 31.05.2018.

³⁵⁴ AYM, E. 2008/33, K.2008/112, T. 29.05.2008.

hızlıca ve kaynağı doğrulanmadan yayılmakta ve bu bilgi medya kuruluşları tarafından da aynı şekilde servis edilmektedir.³⁵⁵

Sahte haberler ya da bağlamından koparılmış bir enformasyon parçası gerçeklerden daha çok ilgi çektiği için tek bir tweet muhtemelen mantıklı bir argümandan daha etkili olacaktır. ABD’li matematikçi Cathy O’Neil, Donald Trump’ın takipçi tepkilerine göre hareket eden mükemmel bir fırsatçı algoritma gibi davrandığını ifade etmektedir. Psikografi olarak da adlandırılan psikometri, bireylerin verilerini kullanarak onlara ait profil oluşturma yöntemidir. Sosyal medya hesaplarımız vasıtasıyla ortaya koyduğumuz bilgilerimiz, ilgili platformlarda verdiğimiz tepkiler ve paylaştığımız gönderilerle oluşturulan profillerimiz sayesinde, davranışlarımızla ilgili gerçekçi öngörülerde bulunulabilmektedir. Akıllı telefon, her saniye verilerle beslediğimiz psikometrik bir kayıt cihazıdır. Bu araçla kullanıcısının kişiliğinin tam olarak hesaplanması mümkün olmaktadır. Siyasette önemli bir pazarlama aracı olan psikometri sayesinde, sosyal medya aracılığıyla seçmenlere kişiselleştirilmiş reklamlar gönderilir. Böylelikle tüketici davranışı gibi seçmen davranışı da bilinçdışı bir düzeyde etki altına alınmış olur. Veriye dayalı işleyen bu sistem, özerkliği ve özgür iradeyi şart koşan demokrasinin altını oyma tehlikesi taşır.³⁵⁶ Bu ortamda yapılan seçmen tercihlerinin serbest seçim hakkı kapsamındaki korumalardan yararlandığını söylemek mümkün gözükmemektedir. İngiliz veri şirketi Cambridge Analytica, tüm yetişkin ABD vatandaşlarının psikografilerine sahip olduklarını belirterek Donald Trump’ın 2016’daki seçim galibiyetini şu ifadelerle kutlamaktadır: “*Veriye dayalı iletişime yönelik devrimci yaklaşımımızın seçilen başkanın olağanüstü zaferinde bu kadar belirleyici rol oynamasından kıvanç duyuyoruz.*”³⁵⁷

³⁵⁵ Işık, Alper, Dijital Demokrasi, s. 86.

³⁵⁶ Han, Byung Chul, Enfokrası: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, s. 23, 24.

³⁵⁷ Han, Byung Chul, Enfokrası: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, s. 24.

Günümüzün enformasyon ve manipülasyon savaşları seçim süreçlerinde çok farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. ABD ve Kanada’da seçmenler otomatik telefon mesajları ile ulaştırılan sahte haberlerle kandırılmakta, X’te troll orduları kasıtlı olarak yalan haber ve komplo teorileri yayarak seçim kampanyalarına müdahale etmekte, sosyal botlar kendilerini gerçek insan gibi göstererek gönderiler yayımlamakta, tweetler atmakta, beğeni ve paylaşımlar yapmaktadır. Böylelikle, sahte haberler ile nefret söylemi ve nefret içeren yorumlar yayılmaktadır. Ayrıca, belirli hesapların takipçi sayısı olduğundan fazla gösterilerek bazı görüşlere var olmayan bir fikir gücü de kazandırılabilir. Bu hesaplar, tweetleri ve yorumlarıyla sosyal medyadaki fikir iklimini istediği yönde değiştirilebilmektedir. En nihayetinde seçmenler farkında olmadan tüm bu yapılanların etkisinde kalmaktadır. Bir seçim kampanyası, enformasyon savaşı biçimini aldığı anda ise artık daha iyi argümanlar değil sadece daha iyi algoritmalar kazanmaktadır.³⁵⁸ Daha iyi algoritmaların kazandığı seçimlerde ise seçimlerin serbestliği ilkesinin güvence altına alınamayacağı çarpıtılmayacak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mezkûr ilke, aynı zamanda ihtiyari oy sisteminin benimsenmesi gerektiğini yani seçimlerde oy kullanmanın mecburi tutulmaması gerektiğini de vurgulamaktadır.³⁵⁹ Doktrinde bazı yazarlarca³⁶⁰, demokratik sistem için ihtiyari oyun daha uygun olacağı belirtilmekte ve bu doğrultuda demokratik ülkelerde ihtiyari oy sisteminin daha yaygın olduğu görülmektedir.³⁶¹ Zira serbest oy ilkesi oy kullanmanın da ihtiyari nitelikte olmasını gerektirmekte, oy vermek soyut bir görev de olduğundan mecburi oy sistemi oy hakkına müdahale olarak kabul edilmektedir.

³⁵⁸ Han, Byung Chul, *Enfokrazi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, s. 25, 26.

³⁵⁹ Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.91.

³⁶⁰ Atar, Yavuz, (2011). *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Baskı, Mimosza Yayınları, Konya, s. 69

³⁶¹ Türkiye’de, 1982 Anayasası’nın 175. maddesinin 8. bendi gereğince mecburi oy sistemi kabul edilmiştir.

Öte yandan seçimlerin gizliliği doğrultusunda seçmenin zaten geçersiz ya da boş oy kullanarak bu yöndeki iradesini ortaya koyabileceği savunulmaktadır.³⁶² Oy hakkının gizliliği de seçimlerin serbestliğini sağlamak açısından son derece önemlidir zira özellikle oy verme anında seçmenlerin doğrudan veyahut dolaylı bir baskı altına alınmasının ya da yönlendirilmesinin önüne geçmektedir.³⁶³ Yapay zekâ aracılığıyla üretilecek ve yayılacak “*bu seçimde tepki olarak oy kullanıyoruz/kullanmıyoruz*” şeklinde yalan bir haber veyahut bu yönde hileli yollarla yapılacak bir manipülasyon seçimlerin serbestliği ilkesinin bahsi geçen yönünü de ihlal etme potansiyeli doğuracaktır.

2. Genel Oy İlkesi

Genel oy ilkesi en genel manada, herkesin oy kullanma ve aday olma hakkına sahip olması anlamına gelmektedir.³⁶⁴ Genel oy ilkesi gereğince, oy kullanma hakkının cinsiyet, ırk, servet, vergi ve öğrenim gibi antidemokratik sınırlamalara tabi olmaksızın tüm vatandaşlara tanınması gerekmektedir.³⁶⁵ Genel oydaki genel kelimesi, servet, eğitim, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılmadan bireylerin oy kullanabilmesini ifade etmektedir.³⁶⁶ Günümüzde artık terkedilmiş olan sınırlı oy kapsamındaki temel ayrımlar; sınıfa bağlı oy hakkı, servete bağlı oy hakkı, vergiye bağlı oy hakkı, yeteneğe bağlı oy hakkı, cinsiyete bağlı oy hakkı, ırka bağlı oy hakkı olarak kendine yer bulmaktaydı. Bu açıdan genel oy ilkesi şekli ve katı bir eşitliği korumaktadır.³⁶⁷ Batıda, genel oy hakkı için 19. ve 20. yüzyılda çok çeşitli mücadeleler verilmiş ve siyahiler ile kadınlara oy hakkı tanınmasını da içeren süreçler ile bugünlere gelinmiştir.³⁶⁸

³⁶² Marlook, Martin&Michael, Lothar, Staatsorganisationsrecht, s.106.

³⁶³ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 347.

³⁶⁴ Venedik Komisyonu, Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları, para. 1.1.

³⁶⁵ Tanilli, Server, (1982). Devlet ve Demokrasi, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, s. 42.

³⁶⁶ Teziç, Erdoğan, (2015). Anayasa Hukuku, s.305.

³⁶⁷ Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, Anayasa, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.144.

³⁶⁸ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s.348.

Öte yandan, bu hakkın kullanımının belirli koşullara bağlanabileceği de kabul edilmektedir. Seçimlerin genelliği ilkesine yönelik bir sınırlama getirilebilmesi için zorlayıcı sebeplerin varlığı gerekmektedir. Örneğin aday olabilmek için belli sayıda imza toplama şartı, aday olmanın ciddiliğini güvence altına aldığı ve yeni adayların katılımını pratik olarak engellemediği sürece anayasaya aykırı değildir.³⁶⁹ Venedik Komisyonu da aynı şekilde serbest seçim hakkının genel oy ilkesine getirilecek bazı sınırlamaların söz konusu olabileceğini ve olması gerektiğini belirtmektedir.³⁷⁰ Komisyona göre, bu sınırlamalar yaş şartı, vatandaşlık şartı ve ikamet şartı olabilecektir. Seçmen olabilmek için getirilen yeterlilik koşulları, topluma yarar sağlama amacı gütmektedir. Bu nedenle, serbest seçim hakkı bütün yurttaşlara tanınmamakta sadece bu hakkı kullanmaya ehil olanlar açısından güvence sağlamaktadır.³⁷¹ Görüldüğü üzere, bu tür şartlar genel oy ilkesini ihlal etmemekte zira makul kısıtlamalar olarak kabul edilmektedir.³⁷²

Genel oy ilkesine getirilebilecek kısıtlamaların başında yaş şartı gelmektedir. Venedik Komisyonunca, asgari bir yaş şartının getirilebileceği kabul edilmekle birlikte kişilere oy kullanma hakkının en geç reşit oluncaya kadar sağlanması gerektiği ve seçimlerde aday olma hakkının ise 25 yaşını geçmemek şartıyla sınırlandırılabilirliği belirtilmektedir.³⁷³ Diğer bir sınırlandırma ise vatandaşlık şartı olabilecektir. Vatandaşlık kısaca bireyi bir devlete bağlayan hukuksal bağ olarak tanımlanmaktadır.³⁷⁴ Doktrinde, serbest seçim hakkının sadece vatandaşlara tanınması gerektiği zira seçimin “ulusal egemenliğin kullanılması ve açıklanması ile ilgili bir faaliyet olduğu” ve böyle bir faaliyetin “ulusun mukadderatına bağlı

³⁶⁹ Vosskuhle, Andreas&Kaufhold, Ann-Katrin, (2013). Die Wahlrechtgrundsätze, JuS 2013, s.1078.

³⁷⁰ Venedik Komisyonu, Seçim Konularında İyi Uygulamalar Kuralları, para. 1.1. i.

³⁷¹ Teziç, Erdoğan, (2015). Anayasa Hukuku, s.305.

³⁷² Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.305.

³⁷³ Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s.134, 135

³⁷⁴ Aybay, Rona&Özbek, Nimet, (2015). Vatandaşlık Hukuku, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, s. 6.

kimseler tarafından yerine getirilmesi gerektiği" ifade edilmektedir.³⁷⁵ Uzun süre genel kabul gören görüş bu olduğu için gerek uluslararası belgelerde gerekse ülkelerin anayasalarında vatandaş olmaya ayrı sonuçlar bağlanmış ve bazı siyasi haklar sadece o ülkenin vatandaşlarına tanınmıştır.³⁷⁶ Serbest seçim hakkı vatandaşlara tanınmış bir hak olmakla birlikte bazı ülkelerde farklı uygulamalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Dünyadaki temel eğilimin de serbest seçim hakkının öznesinin genişlemesi yönünde olmasıyla birlikte gelecekte vatandaşlığın fazla bir öneminin kalmayacağı düşünülmektedir.³⁷⁷ Bir diğer kabul gören şart ise seçmenlerin seçmen listesinde adının yazılı olması durumudur.³⁷⁸

Özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya hükmedilmesi, akıl hastalığı, savurganlık, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi nedenlerle ergin bir kişinin kısıtlanabileceği³⁷⁹ ve bu kısıtlamaların da serbest seçim hakkı bakımından sonuç doğuracağı belirtilmektedir. Zira kısıtlı bir kişiye vasi atanmakta ve kısıtlının yapması gereken belli işlemleri kendisi adına vasisi yapmaktadır.³⁸⁰ Kamu hizmetlerinden yasaklılık durumu da serbest seçim hakkını etkilemektedir.³⁸¹ İkamet şartı da genel oy ilkesine getirilebilecek kısıtlamalardan biridir. Örneğin kimi durumlarda yerel yönetim seçimlerinde yabancıların oy hakkına sahip olabilmesi belirli süre ikamet şartına bağlanabilir. Öte yandan yurt dışında yaşayan vatandaşlara da serbest seçim hakkının tanınması gerekmektedir.³⁸²

Ancak bu hakkın sınırlandırılabilmesi için de belli başlı koşulların sağlanması gerektiği kabul edilmektedir. Öncelikle haktan yoksunluk hallerinin, yasayla düzenlenmesi ve

³⁷⁵ Teziç, Erdoğan, (2012). Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta Basım Yayım, 14. Baskı, s. 299.

³⁷⁶ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 14. Maddesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi 25. Maddesi, Kültürel ve Sosyal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin ise 2. Maddesi bu duruma örnektir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde farklı olarak "herkes" ibaresi kullanılmıştır.

³⁷⁷ Eroğul, Cem, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, s. 209.

³⁷⁸ Aydoğdu, Yasin, Seçim Sistemleri ve Türkiye, Ankara, Adalet Yayınevi, 2015, s. 23.

³⁷⁹ Koç, Nevzat, (2005). Türk Medeni Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7/Özel Sayı, s. 99-120, s. 113.

³⁸⁰ Kontacı, Ali Ersoy, Türk Hukuku'nda Kısıtlılık hâli ve Seçme Hakkı, s. 1, <https://yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/kisitlilik.pdf>, Erişim Tarihi: 26.10.2024.

³⁸¹ 1982 Anayasası'nın 76. maddesi.

³⁸² Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s.135.

ölçülülük ilkesine uygun olması gerekmektedir. Akıl hastalığı nedeniyle kısıtlananlar veya ağır suçlardan hüküm giyenler bu haktan yoksun bırakılabilecektir. Ayrıca siyasi haklardan yoksunluğun veya akıl hastalığı ile kısıtlanmanın mutlaka bir mahkeme kararına dayanması gerektiği belirtilmektedir.³⁸³

MSSH'de genel oy ilkesi açıkça düzenlenmekle birlikte Avrupa sisteminde bu ilkeye rastlanmamaktadır.³⁸⁴ Öte yandan, AİHM içtihat yoluyla bu ilkeyi Sözleşme sistemine kazandırmıştır. AİHM erken dönemde verdiği kararlarından birinde,³⁸⁵ genel oy ilkesinden bahsetmiş ancak detaylandırmamışken, ilk defa Mathieu-Mohin davasında genel oy ilkesini tanımıştır.³⁸⁶ AİHM, genel oy ilkesinin demokratik bir ülkede herkesi kapsayacak temel bir ilke olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁷ Öte yandan, AİHM, oy hakkına atfettiği önemin yanı sıra bu hakkın meşru birtakım kısıtlamalarının da olabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim yaş, ikamet ve vatandaşlık gibi bazı kısıtlamaların genel oy ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği varsayılmaktadır.³⁸⁸ Ancak, AİHM, ülke nüfusunun bir parçası olan kişi veya kişi gruplarının siyasi yaşama katılımının engellenmesinin genel oy ilkesine zarar vererek serbest seçim hakkını ihlal edeceğini ifade etmektedir.³⁸⁹ Bu doğrultuda, belirli bir gruba veya kategoriye mensup kişilerin sistemden dışlanmaması genel oy ilkesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Genel oy ilkesine yönelik yukarıda yapılan geleneksel açıklamalar ışığında, bu ilkenin dijital teknoloji çağında yapay zekâli sistemlerin hayatımıza girdiği demokrasi anlayışı içinde farklılaştığını söylemek gerekecektir. Bu minvalde yapay zekâ teknolojileri sayesinde

³⁸³ Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s.135

³⁸⁴ Sözleşme'nin ilk taslağında yer alan bu ilke taraf devletlerinin her birinin oy hakkını belirlemede farklı kriterler koyması sebebiyle daha sonra çıkarılmıştır.

³⁸⁵ X. v. Almanya, 30.05.1975; X. v. Belçika, 11.12.1976.

³⁸⁶ Mathieu-Mohin ve Clerfayt v. Belçika, Başvuru No. 9267/81, 02.03.1987, para. 51.

³⁸⁷ Hirst v. Birleşik Krallık (No.2) (BD), Başvuru No. 74025/01, 06.10.2005, para. 59.

³⁸⁸ Hirst v. Birleşik Krallık (No.2) (BD), Başvuru No. 74025/01, 06.10.2005, para. 62 ve 65.

³⁸⁹ Buna ilişkin kararlar için bkz: Aziz v. Kıbrıs, Başvuru No. 69949/01, 22.06.2004, Hirst v. Birleşik Krallık (No.2) (BD), Başvuru No. 74025/01, 06.10.2005, Zdanoka v. Letonya (BD), Başvuru No. 58278/00, 16.03.2006, Matthews v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 24833/94.

hayatımıza giren dijital demokrasi (e-demokrasi) kavramına değinmekte fayda vardır. Dijital demokrasi, en genel manada, devlet kurumları, seçilmiş hükümet, muhalefet ve vatandaşlar arasındaki elektronik iletişim ve karşılıklı iletişim biçimlerinden oluşan sürecin tamamı olarak nitelendirilebilecektir.³⁹⁰ Görüldüğü üzere, toplumun her alanını dönüştüren yapay zekâ teknolojisinin, demokrasi kavramını da tartışmaya açması kaçınılmaz olmuştur. Dijital demokrasi kavramı, ilk tartışılmaya başlanılmasından bu zamana kadar dört alt başlık altında incelenmiştir: e-seçim, e-devlet, e-kural koyma ve e-yargı savunuculuğu.³⁹¹ Çalışmamızın bu bölümü açısından önem arz eden e-seçim süreçleri ise kullandığı bütün sistemler ile baştan sona yapay zekâ teknolojisinin ürünüdür.

Öncelikle, Avrupa Konseyi'nin 2017 tarihinde verdiği elektronik oy hakkına ilişkin tavsiye kararı³⁹² göz önünde bulundurulmalıdır. Bu karar genel oy ilkesinin dijitalleşen toplum bağlamında nasıl yeniden yorumlanması gerektiğine dair önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Özellikle internetten oylamanın, klasik oylama yöntemlerinden farklı olarak, yeni teknik ve sosyal dinamikleri bünyesinde barındırması nedeniyle, genel oy ilkesinin kapsamının da bu doğrultuda yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁹³

Tavsiye kararda belirtilen ilk kriter, internetten oy kullanma sürecine ilişkin ara yüzlerin tüm seçmenler için kolay anlaşılabilir ve kullanılabilir biçimde tasarlanması gerekliliğidir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasına rağmen, hâlen birçok birey dijital okuryazarlık açısından zorluklar yaşamaktadır. İkinci kriter, sistemin engelli bireylerin ihtiyaçlarını da karşılayacak biçimde yapılandırılması gerekliliğidir. Görme engelli bir seçmenin oy kullanma sürecinde sesli yönlendirme alabilmesi veya bedensel engeli bulunan bireylerin sisteme entegre alternatif giriş araçlarıyla süreci tamamlayabilmesi, oy

³⁹⁰ Afşar, Önder A., (2019). Nitelikli Demokrasi Bağlamında Demokrasi ve E-Demokrasi İlişkisi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 15, Sayı 4, s.1102.

³⁹¹ Duvivier, Katharine K., (2013). E-Legislating, Oregon Law Review, Vol. 92, no. 9, s.17

³⁹²Avrupa Konseyi, Recommendation CM/Rec(2017)51 of the Committee of Ministers to Member States on Standards for E-voting, <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>, Erişim Tarihi: 10.11.2024.

³⁹³ Börekçi, Eşref Barış, (2021). Oy Hakkının İnternette Oy Kullanımı ile Dönüşümü, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 23 Sayı: 1, s. 607-638.

hakkının evrenselliği ve eşitliği ilkesi açısından temel bir gerekliliktir. Üçüncü kriter, internetten oy kullanma imkânı sunulsa dahi, dijital araçlara erişim imkânı bulunmayan seçmenler için geleneksel yöntemlerin de eşzamanlı olarak erişilebilir tutulmasıdır. Nitekim her bireyin bilgisayar, akıllı cihaz veya internet bağlantısı gibi altyapı olanaklarına sahip olduğu varsayımı, toplumsal gerçeklikten uzak bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle, dijital uçurumun seçmenlerin demokratik katılımını engellememesi adına, alternatif oy kullanma yöntemlerinin sağlanması demokratik meşruiyetin tesisi bakımından elzemdir.³⁹⁴

Bu noktada, bilgiye erişimi olanlar ve olmayanlar arasındaki dijital uçurum önem arz etmektedir. İnternet erişimi için yeterli kaynağa sahip olmayan ya da bilgisayar okuryazarı olmayan birey sayısı toplumda azımsanamayacak sayıdadır.³⁹⁵ Özellikle, teknolojinin öngörülenden daha hızlı yaygınlaşması, internet erişimi olan kitlenin teknolojiye hızlı adapte olmasının önünü açarken bu kitlenin internet erişimi olmayan kesimlerle arasındaki uçurumu da derinleştirmiştir. Dolayısıyla yukarıdaki kriterler sağlanmadan yapay zekâ aracılığıyla ortaya koyulan irade ve kararların, toplumun genelinin talebi olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.³⁹⁶ Bu şekilde alınan kararlar da genel oy ilkesini zedeleyecek ve serbest seçim hakkının tehdit altında kalmasına sebep olacaktır.

Son olarak, seçmenlerin oy kullanma süreci öncesinde, kullandıkları oyun gerçek ve bağlayıcı bir seçim sonucuna etki edeceği hususunda açık şekilde bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte öğretide, internetten oylamanın genel oy ilkesi bakımından çeşitli riskler taşıdığı da ifade edilmiştir. Özellikle oyların kaybolması, siber saldırılara maruz kalınması veya seçim sonuçlarının manipülasyona açık hâle gelmesi gibi güvenlik açıkları, demokratik süreçlerin bütünlüğünü tehdit edebilecek niteliktedir.³⁹⁷

³⁹⁴ Börekçi, Eşref Barış, Oy Hakkının İnternetten Oy Kullanımı ile Dönüşümü, s. 607-638.

³⁹⁵ Durdu, Zafer, (2022). Demokrasi (Antik Demokrasiden Dijital Demokrasiye), Detay Yayınları, 1. Baskı, Ankara, s. 53.

³⁹⁶ Işık, Alper, Dijital Demokrasi, s. 87, 88.

³⁹⁷ Börekçi, Eşref Barış, Oy Hakkının İnternetten Oy Kullanımı ile Dönüşümü, s. 607-638.

Sonuç olarak, genel oy ilkesi teknoloji çağında herhangi bir ayrıcalık ya da dışlayıcılık içermeksizin, tüm bireylerin eşit koşullarda oy kullanabileceği standartların sağlanmasını ve oy kullanma sürecinin bu doğrultuda tasarlanmasını gerekli kılmaktadır. Aksi durumda genel oy ilkesi bağlamında bireylerin serbest seçim hakkı dijital ortamda yapay zekâlı sistemler aracılığıyla ihlal edilmiş olacaktır.

3. Gizli Oy İlkesi

Gizli oy ilkesi, seçmenin ne yönde oy kullandığının kendisi dışında başka kimse tarafından bilinmemesini ifade etmektedir.³⁹⁸ Seçimlerin gizliliği, en temel manada seçmenin oyunu kullanırken herhangi bir baskı altında kalmamasını sağlamayı amaçladığından serbest oy ilkesinin de vazgeçilmez bir unsurudur.³⁹⁹ Seçmenin oyunu kullanırken her türlü çevresel etki ve baskıdan uzak tutulması, özgür iradesiyle oyunu kullanması gerekmektedir.⁴⁰⁰ Zira ne yönde oy kullandıklarının bilinmesi durumunda seçmenler kendi iradelerine uygun hareket edemeyebileceklerdir. Seçmen kimi durumlarda çeşitli dış baskılar veyahut ileride üzerinde çeşitli çevre ve kişilerce baskı kurulabilir endişesiyle bazı iç baskılar altında istemediği yönde oy kullanmak zorunda kalabilecektir.⁴⁰¹ Kullanacağı oyun gizli kalmayacağını düşünen seçmen, zarar görme veyahut tepki ile karşılaşma ihtimali ile iradesini sandığa özgürce ve serbestçe değil çarpıtarak yansıtabilecektir.⁴⁰² Bu kapsamda seçmenler, seçim öncesinde oy vermeyi düşündükleri ya da yönelimlerinin oldukları parti ya da adayı açıklamaya da zorlanmamalıdır.⁴⁰³ Ancak seçmen isterse, oyunu kullanmadan önce veya kullandıktan sonra

³⁹⁸ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s.355.

³⁹⁹ Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2015, s.316.

⁴⁰⁰ Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 162.

⁴⁰¹ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 355.

⁴⁰² İba, Şeref, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, s. 190.

⁴⁰³ Kanadoğlu, Osman Korkut & Duygun, Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 162.

bu duruma ilişkin açıklama yapabilme özgürlüğüne de sahiptir.⁴⁰⁴ Bu ilke açıkça MSHS, AIHS ve Venedik Komisyonu raporlarında düzenlenmiştir.

Günümüzde seçimlerde “gizli oy” ilkesi yaygın olmakla birlikte 19. yüzyıl sonlarına kadar Batıda açık oy usulü uygulanmıştır. Açık oyu savunanlar⁴⁰⁵ bu sistemin; eğitici olacağını, sadece daha bilgili ve aydın kimselerin vatandaşlara yol gösterebileceğini ve kişilerin medeni cesaretini geliştireceğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁶ Ancak açık oyun uygulandığı dönemlerde seçmenlere yönelik rüşvet, korkutma ve yıldırma gibi durumlar artınca gizli oya geçilmesi için mücadeleler başlamıştır.⁴⁰⁷ Açık oy, seçmen üzerinde baskı kurulmasına, çekinerek oy kullanılmasına, seçmenin oyunun yönlendirilmesine veyahut satın alınmasına sebep olabileceken gizli oy sisteminde oy satın alınsa veya bahsedilen diğer durumlar söz konusu olsa bile satın alan taraf hiçbir zaman kendisine oy verildiğinden emin olamayacaktır. Çünkü seçmen, oyu gizli olduğu için her şeye rağmen aksi yönde oy kullanabilecektir.⁴⁰⁸

Gizli oy ilkesinin hayata geçirilebilmesi için resmi amblemlili oy zarfı ve kapalı oy verme koşullarının sağlanması gerekmektedir.⁴⁰⁹ Öncelikle içerisi dışarıdan gözükmeyen kapalı bir oy verme yerinin hazırlanması gerekmektedir. Seçmen kapalı oy verme yerinde üzerinde işaret bulunmayan tek tip pusula ile tercihini yapacak ve üzerinde resmi amblemden başka işaret bulunmayan ve şeffaf olmayan zarfın içine oy pusulasını yerleştirecektir. Ardından seçmen kapalı oy verme yerinden çıkıp bu zarfı bizzat kendisi seçim sandığının içine atacaktır.⁴¹⁰ Gizli oy kullanılmasının başlıca amacı, kendi öz tercih ve düşünceleri ile seçmeni yalnız bırakarak geçici bir süre zarfında da olsa onu çevresel etkilerden uzak

⁴⁰⁴ Döner, Ayhan, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 355.

⁴⁰⁵ Mostesquieu, Stuart Mill, Robespierre, Bismark ve Disraeli

⁴⁰⁶ Karamustafaoğlu, Tunçer, (1970). Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, s. 151,152.

⁴⁰⁷ Teziç, Erdoğan, (2015). Anayasa Hukuku, s.317.

⁴⁰⁸ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 310.

⁴⁰⁹ Teziç, Erdoğan, (2015). Anayasa Hukuku, s.317.

⁴¹⁰ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 309; Ayhan Döner, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s. 355, 356.

tutmaktır. Bu doğrultuda, seçmenin kapalı oy verme alanı onun özel eylem alanı olarak kabul edilecek ve bu alana herhangi bir müdahale seçmenin özel hayatına ve iç dünyasına müdahalede bulunulduğu anlamına gelecektir.⁴¹¹

Bu bağlamda, gizlilik ilkesinin güvencesini; yeteri kadar kapalı oy verme yerinin hazır hale getirilmesi, oy verme yerinin dışarıdan görünmeyecek nitelikte olması, seçmenin oyunu kapalı oy verme yerinde kullanması, zarfın şeffaf olmaması, seçmen dışarı çıkmadıkça oy verme yerine kimsenin gelmemesi sağlayacaktır.⁴¹² Oy kullananların listesi açıklanmalı ve herkes kendi oyunu bizzat kendi kullanmalıdır.⁴¹³ Ancak bundan daha önemlisi ise seçmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasi baskılardan uzak bir şekilde oy kullanacağı ortamın sağlanmasıdır. Zira seçmenin oyunun gizliliği şeklen sağlansa bile fiilen bağımlı olarak oy kullanıldığı zaman ne seçimlerin gizliliğinden ne de serbestliğinden bahsedilebilecektir.⁴¹⁴

Öte yandan, gizli oy ilkesi seçmenler için hem bir hak hem de bir yükümlülük niteliğindedir.⁴¹⁵ Seçimlerin gizliliği bir yandan birey olarak seçmeni korurken diğer yandan seçimlerin güvenli olmasının doğurduğu kamu yararını garanti altına almaktadır.⁴¹⁶ Bu sebeple, başta üst düzey kamu yöneticileri olmak üzere kendilerine bağlı kişileri etkileme olanağı olan kişi veya toplulukların seçim öncesinde oy tercihlerini açıklaması gizli oy ilkesini deforme edecektir. Nitekim Venedik Komisyonu da oy kullanmanın gizliliğinin seçmen bakımından sadece bir hak olmadığını aynı zamanda bir yükümlülük olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁷

Dijital ortamlarda yapılan oylamalar açısından konuyu değerlendirdiğimizde ise seçmene yine oyunu gizli şekilde kullanabileceği bir alan sağlanması gerektiği söylenebilir.

⁴¹¹ Karamustafaoğlu, Tunçer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, s. 150-151.

⁴¹² Federal Alman Anayasa Mahkemesi kararı; BVerfGE 123, 39.

⁴¹³ Metin, Yüksel, AİHS Çerçevesinde ve AİHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı, s.136.

⁴¹⁴ Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2015, s.318.

⁴¹⁵ Akartürk, Ekrem Ali, (2017). Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, Legal Yayıncılık, İstanbul, s. 60.

⁴¹⁶ Spieß, Gerhard, (1997). Der Grundrechtsverzicht, Peter Lang Verlag, Frankfurt/M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, s.72.

⁴¹⁷ Venedik Komisyonu, Seçim Konularında İyi Uygulama Kuralları, para. 4. a.

Bu, kare kod veya güvenlik kodu gibi yöntemlerle somutlaştırılır. Oy kullanımı sonrası seçmene verilen bu doğrulama araçları, oy tercihinin dışarıdan anlaşılmasını engeller. Seçmenin oy verirken video kaydı olarak başkalarına gösterebilmesi gibi olası gizlilik ihlalleri, geleneksel sistemlerde de örnekleri olan durumlardır (örneğin oy kabininde cep telefonu kullanımı).

Sistem, seçmen bilgilerini koruyacak teknik ve hukuki güvenceleri içermelidir. Gereksiz kişisel verilerin (örneğin kimlikteki din hanesi gibi) toplanmaması, veri minimizasyonu ilkesine uygunluk açısından önemlidir. Bu tür gereksiz bilgiler hem gizlilik ihlali riskini artırır hem de kötüye kullanım durumlarında daha büyük zararlar doğurabilir. Ayrıca oyların sayımı sırasında seçmen kimliğiyle oy tercihi arasında herhangi bir bağlantı kurulamayacak şekilde anonimlik sağlanmalıdır. Seçmen tercih değiştirirse, bu değişikliğe dair bilgilerin de gizli tutulması gereklidir.⁴¹⁸ Aksi durumlarda serbest seçim hakkının demokratik ilkelerinden olan gizli oy ilkesi ihlal edilmiş olur.

4. Eşit Oy İlkesi

Eşit oy ilkesi, her seçmenin sadece bir oy hakkına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu ilke kapsamında, seçmen sandığa gittiğinde tek bir oy kullanır ve kullandığı oy diğer bütün seçmenlerin oyuyla aynı değere sahip olur.⁴¹⁹ Bu nedenle, oyun hem kullanımı hem de değeri bakımından bir eşitlik söz konusudur.⁴²⁰ Demokrasinin siyasi eşitlik mantığı çerçevesinde, vatandaşlara sosyal ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın tek bir oy hakkı tanınır.⁴²¹ Öte yandan seçimlerin eşitliği ilkesi; tek kişiye tek oy düşmesini, bu oyun da diğer

⁴¹⁸ Avrupa Konseyi, Recommendation CM/Rec(2017)51 of the Committee of Ministers to Member States on Standards for E-voting, <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>, Erişim Tarihi: 10.11.2024.

⁴¹⁹ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 305.

⁴²⁰ İba, Şeref, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, s. 188.

⁴²¹ Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 2015, s.315.

seçmenlerin oylarıyla eşit etkiye sahip olmasını ve seçime katılan adayların oy kazanmak için eşit şansa sahip olmasını güvence altına almaktadır.⁴²²

Fırsat eşitliğine yapılan müdahale serbest seçim hakkına kıyasla daha ağır basan bir anayasal değer olmadığı sürece bu hakkın ihlaline sebebiyet verir. Aynı durum, oyların eşit değere sahip olmadığı durumlarda da geçerli olmakta ve sayısal eşitliğe yapılan her müdahale ihlal olarak değerlendirilmektedir.⁴²³

Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararına⁴²⁴ göre, dijital ortamda seçmenlerin oy kullanma süreciyle ilgili tüm resmi bilgilere eşit şekilde erişebilmesi sağlanmalıdır. Özellikle internetten oylama sistemlerinde, kullanılan ara yüz herkesin anlayabileceği sadelikte ve açıklıkta olmalıdır. Yani teknik bilgi düzeyi ne olursa olsun, her seçmen sistemle rahatça etkileşim kurabilmelidir. Bu, ilkesel eşitliğin teknoloji üzerinden sağlanması anlamına gelir. Teknolojiye erişimi olmayan yani internet, bilgisayar veya akıllı cihazı olmayan bireyler de unutulmamalıdır. Bu kişiler için de seçim süreci hakkında bilgilendirme eşit düzeyde yapılmalıdır. Amaç, teknolojik imkanlara sahip olanlar ile olmayanlar arasında bilgiye erişim açısından bir uçurum bırakılmamasıdır. Aksi takdirde, yapay zekâ destekli dijital araçlarla eşit oy ilkesi ihlal edilmiş olacak ve kişilerin serbest seçim hakkı korunamayacaktır.

Yapay zekânın serbest seçim hakkına etki edebileceği durumlara baktığımızda, eşit oy ilkesinin çalışmamızı ilgilendiren en önemli kısmı seçime katılan adaylara fırsat eşitliğinin sağlanması noktasında kendini göstermektedir. Seçimlerde fırsat eşitliği, devletlere, parti ve adayların seçim sürecinde kullanılacak tüm siyasi katılım araçlarına eşit bir şekilde erişim sağlayabilmesi için gereken tedbirleri alma noktasında pozitif yükümlülük getirmektedir. Kamu kurumlarınca tahsis edilecek toplantı salonları ve medya organlarına erişim, mali olanaklar, parti ve adaylar ile ilgili kamu makamlarınca yapılan açıklamalar gibi durumlar

⁴²² Akartürk, Ekrem Ali, Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, s. 57.

⁴²³ Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 157.

⁴²⁴ Avrupa Konseyi, Recommendation CM/Rec(2017)51 of the Committee of Ministers to Member States on Standards for E-voting, <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>, Erişim Tarihi: 10.11.2024.

açısından fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği kabul edilmektedir. Bu noktada fırsat eşitliği sadece seçim kampanyalarını değil seçime ilişkin kamuoyu oluşumunu sağlayan tüm süreçleri kapsamaktadır. Seçimlerdeki bütün katılımcılar için seçim kampanyası ve propagandasına ilişkin görsel-işitsel medyaya erişim açısından fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir.⁴²⁵

Aslında günümüz teknoloji çağının başlarında, belli başlı geleneksel olmayan iletişim araçlarının fırsat eşitliğini yaratmak konusunda avantaj sağlayacağı düşünülmekteydi. Geleneksel medyada kendine yer bulamayan muhalefetin sosyal medya platformları aracılığıyla sesini duyurabileceği ve seçmenle iletişimini artırabileceği ifade edilmekteydi. Teknolojinin ve dahi yapay zekânın çoğulculuğu artırabileceği görüşü hakimdi. Ancak dünyada gelinen son noktada, siyaset içindeki herhangi bir teknoloji kullanımının sadece mevcut güç ilişkilerini yansıttığı ve fırsat eşitliğine yönelik tehdit oluşturduğu düşünülmektedir.⁴²⁶ Büyük ölçekli kitle partilerinin daha fazla kaynağa sahip olması; etkin ve manipülatif web siteleri ve sosyal medya profilleri oluşturma ile troll ordusu satın alma ve görüşlerini yayma potansiyeli bakımından daha avantajlı olmalarını da sağlamaktadır. Bu minvalde, kitle partilerinin web 2.0⁴²⁷ kullanımı ile yeni medyadaki varlıkları diğer partilere kıyasla seçmen için daha ilgi çekici ve yüksek etkileşimli olacaktır.⁴²⁸

Öte yandan, AIHM tarafından serbest seçim hakkı kapsamında verilen bazı kararlara baktığımızda, fırsat eşitliğinin ve dolayısıyla eşit oy ilkesinin yeterince korunmadığı kanaatine varılmaktadır. Örneğin AIHM'in, Rusya Komünist Partisi ve Diğerleri/Rusya kararı,⁴²⁹ başvurunun yapıldığı 2003 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçim süreçlerinde, ülkenin önde gelen 5 televizyon kanalında siyasi partilerin seçim kampanyalarına yeterince yer

⁴²⁵ Kale Özçelik, Fatma, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye, s.252.

⁴²⁶ Margolis, Michael, & Resnick, David, (2000). Politics as Usual: The Cyberspace Revolution, Thousands Oaks, CA:Sage.

⁴²⁷ Web 2.0, ikinci nesil internet hizmetleri ile internet kullanıcılarının ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı sistemi tanımlar.

⁴²⁸ Meriç Fermanoğlu, Övünç, (2019). Yeni Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Demokrasi, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 65, 66.

⁴²⁹ Rusya Komünist Partisi ve Diğerleri/Rusya, B. No: 29400/05, 19/6/2012.

verilmemesi ile ilgilidir. Başvurucular, medyada muhalefet partileri ve muhalif siyasetçilerin seçim kampanyalarına eşit şekilde yer verilmediği ve bu nedenle seçimlerin serbest yapılmadığına yönelik şikâyette bulunmuştur.⁴³⁰ AİHM, 2003 seçimlerinde ekranda aynı sürede yer alma konusunda eşitlik sağlanmamış olsa bile muhalefet için yürürlükte olan kanun ve usullerin belirlediği asgari sürelerde erişimin sağlanmasının serbest seçim hakkı açısından yeterli olacağı kanaatine varmıştır. Bu nedenle Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokol'ün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkının ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

AİHM tarafından konunun daha çok devletlerin takdir marjına bırakılması, insan haklarının korunması açısından yeterli bir adım olarak görünmemektedir. Nitekim, dijital çağda şirketlerin elinde bulunan algoritmalar siyaseti bir taraf lehine yönlendirme noktasında sınırsız imkanlar sunmaktadır. Eşit oy ilkesi kapsamında sağlanması gereken fırsat eşitliğinin yaratılmaması, demokratik bir seçim yapılmasına imkân vermeyecektir.

III. HAKKA YÖNELİK ANTİDEMOKRATİK MÜDAHALELER

A. Klasik Müdahaleler

1. Manipülasyon

Manipülasyon, kişilerin rasyonel seçim süreçlerinin etkilenecek veya bozularak seçimlerinin etki altına alınmasını ifade etmekte kullanılan bir kavramdır. Kişilerin gerçek anlamda düşünerek yaptıkları seçimin yanlış veya hatalı olduğunu fark edebilecekleri karar sürecine müdahale edilerek bu sürecin zayıflatılmasıdır.⁴³¹

Manipülatif etki, bazı yazarlar tarafından doktrinde, seçeneklerin manipülasyonu, bilgi manipülasyonu ve psikolojik manipülasyon olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Seçeneklerin manipülasyonunda, manipülatör kişilere mevcut durumda sahip olduklarının dışında yeni bir

⁴³⁰ T.C. Adalet Bakanlığı, (2015). Tematik Bilgi Notu – Serbest Seçim Hakkı, s.11. Bknz: [https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019130901Right%20to%20free%20elections%20\(Serbest%20Se%C3%A7im%20Hakk%C4%B1\).pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019130901Right%20to%20free%20elections%20(Serbest%20Se%C3%A7im%20Hakk%C4%B1).pdf), Erişim Tarihi: 01.02.2025.

⁴³¹ Wood, Allen W., (2004). Coercion, manipulation, exploitation, In C. Coons & M. Weber (Editörler), Manipulation: theory and practice syf. 17-50: Oxford University Press, New York, s.34

seçenek sunar ve rızalarını talep ettiğini dile getirir. Buradaki en önemli husus, kişilerin ihtiyaçlarının derecesi ile manipülasyonun etkisinin doğru orantılı olmasıdır. Nitekim ihtiyacının derecesi kişiye sunulan yeni fırsatı kabul edip etmemesinde en önemli belirleyici olmaktadır. Konuya siyasal açıdan bakıldığında görülecektir ki; seçim kampanyaları boyunca adaylar birçok vaat vermektedir ancak seçildikten sonra bunların birçoğu yerine getirilmemektedir. Bu da vatandaşların seçeneklerinin manipüle edilmesinin en bariz örneği olarak ortaya çıkmaktadır.⁴³²

Bilgi manipülasyonunda ise, kişiye yeni bir seçenek sunulmaz ancak seçenekler arasında sahip olduğu algı veya seçeneklere bakışı değiştirilir. Burada en çok kullanılan yöntem ise aldatma yöntemidir. Aldatma yöntemi, kasıtlı bir şekilde yalan bilgiler kullanılarak ya da bilgiler kesilerek veyahut abartılı ya da yanıltıcı bilgiler ortaya koyularak kişiyi yanlış olana inanmaya sürüklemektir.⁴³³ Psikolojik manipülasyon ise daha çok kişinin mental yapısındaki değişiklik ile düşünme ve karar alma sürecine etki edilmesini ifade etmektedir.⁴³⁴

Bir başka sınıflandırmaya göre ise, manipülasyon çeşitleri, yanıltıcı veya gizli etki şeklinde manipülasyon, hatalı ikna şeklinde manipülasyon, ikna edici olmayan etki şeklinde manipülasyon olarak sıralanmaktadır.⁴³⁵ Yanıltıcı veya gizli etki şeklinde manipülasyonda, bireyin varsayılan iradesine yönelik yanıltıcı bir etki oluşturulmaktadır.⁴³⁶ Manipülasyon burada gizli etki biçimi olarak, bireyin süreç hakkındaki bilgisinden veyahut süreci anlayıp anlamamasından bağımsız olarak tercihlerinin etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Kişiler manipülasyonun sonuçlarını onaylayabilir ve hatta durumun böyle olmasını kendileri de

⁴³² Faden, Ruth&R. Beauchamp, Tom L., (1986). A history and theory of informed consent, Oxford University Press, New York, s.355-362.

⁴³³ Faden, Ruth&R. Beauchamp, Tom L., A history and theory of informed consent, s.355-363.

⁴³⁴ Sevinç, Hüseyin, (2021). Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimlerin Siyasal Manipülasyonu, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 98.

⁴³⁵ Barnhill, Anne, (2014). What is Manipulation?, In C. Coons & M. Weber (Editörler), Manipulation: Theory and Practice, s. 51-73. Oxford University Press, New York, s.59-61.

⁴³⁶ Barnhill, Anne, What is Manipulation?, s.59.

isteyebilirler ancak iradelerinin oluşum süreci gizli olarak etkilenmiş olduğundan manipüle edilmiş kabul edilirler.⁴³⁷ Hatalı ikna şeklinde manipülasyonda ise, kişilerin örtülü veya açık şekilde yanıltılmaları gerekmez, kişiler hatalı veya kusurlu bir ikna yöntemi ile de manipüle edilebilmiş olabilirler. Bu manipülasyon sınıflandırmasında bireyin tercihini değiştirmeye yönelik ahlaki anlamda kusurlu davranışlardan bahsedilmektedir.⁴³⁸ Örneğin, adayın seçmene isterse rakibini de destekleyebileceğini ancak bu durumda kendisi seçilirse kamu kaynaklarının bulunduğu bölgeye aktarılmasını beklememesi gerektiğini ifade etmesidir. Buradaki sorun, kamu kaynaklarının kamu yararına dağıtılmayıp şahsi cezalandırma amacıyla kullanılarak kamu güveninin zedelenmesidir.⁴³⁹ İkna edici olmayan etki üzerine manipülasyonda ise manipülasyonun ayırt edici özelliği, hedefin güçsüzlüğü üzerine oynamak veya hedefin kendi anlayışını geliştirmesine izin vermeden onu etkilemek olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴⁰

Sonuç olarak manipülasyon, bir kişiyi, bir grubu veya durumu belirli bir amaca hizmet edecek şekilde yönlendirme ve etkileme sürecidir. Genellikle bir kişiyi kendi çıkarlarına göre hareket etmeye ikna etmek ya da bir durumu istenilen yönde değiştirmek amacıyla yapılmaktadır.

2. Siyasi Manipülasyon

Manipülasyonun siyasal anlamdaki kökenlerini Machiavelli’de aramak gerekmektedir.⁴⁴¹ Makyavelizmin nihai hedefi iktidarı ele geçirmek ve muhafaza etmektir. Bu hedef doğrultusunda halka anlatılması gereken; devletin bekası ve devamlılığı için yönetimin güçlü olmasının önemli olduğu ve bu amaçla da her türlü yol ve yöntemin kullanılmasında

⁴³⁷ Alan, Ware, (1981). The concept of manipulation: its relation to democracy and power, British Journal of Political Science, 11(2), 163-181, s.165.

⁴³⁸ Mills, Claudia, (1995). Politics and manipulation, Social Theory and Practice, 21(1), 97-122, s.97.

⁴³⁹ Sevinç, Hüseyin, Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimlerin Siyasal Manipülasyonu, s.99.

⁴⁴⁰ Barnhill, Anne, What is Manipulation?, s. 61.

⁴⁴¹ Sevinç, Hüseyin, Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimlerin Siyasal Manipülasyonu, s.101.

sakınca bulunmadığıdır.⁴⁴² Machiavelle'ye göre; “*Bir hükümdar yalnız ve yalnız hayatını ve devletini korumayı düşünmelidir: Bunu başardığı takdirde, bu amaçla kullandığı bütün vasıtalar herkesçe makbul ve övülmeye değer bulunacaktır. Avam, daima gördüğüne ve olan bitene göre hüküm verir: Ve bu dünya zaten avamdan ibaret değil midir? Küçük azınlığın sözü ancak büyük çoğunluk ne yanı tutacağını ya da ne yana göre hüküm vereceğini bilmediği zaman dinlenir.*”⁴⁴³ Buradan hareketle, halka iktidarı kazanmanın ve iktidarda kalmanın hükümdarın değil devletin bekası için gerekli olduğu anlatılarak halkın da buna inanması sağlanmalıdır. Zira halk bir defa amacın meşruluğuna inandırıldığı takdirde geriye sadece kazanmak için mücadele etmek kalacaktır.

Makyavelizm felsefesi üzerine inşa edilmiş olan herestetik ise iktidarı kazanma sanatı olarak nitelendirilmektedir. Herestetik, iktidarı kazanmak veyahut iktidarda kalmak amacıyla, bir siyasi liderin ya da bir siyasal partinin siyasi manipülasyonlar ve manevralara başvurmasıdır.⁴⁴⁴ Görüldüğü üzere, siyasi manipülasyon herestetik kavramından farklıdır. Herestetik kelimesinin üreticisi olan Riker, bu kavramı “*dünyayı kazanabileceğin bir biçime dönüştürmek*” olarak tanımlamaktadır. Sözle ikna kabiliyeti olarak tanımlanan retorikten farklı olarak herestetik, galip gelenlerin kazanmak için diğerlerini kendileriyle ittifaklar kurmaya ikna etmesi ve bu amaçla yaptıkları ve söylediklerinin tümü olarak nitelendirilmektedir. Bu yöntemi kullananlar, tipik olarak diğerlerinin kendilerine katılmalarını sağlayacak bir durum yaratırlar ve şartları bunun gerçekleşmesini zorunlu kılacak şekilde tekrar düzenlerler.⁴⁴⁵

⁴⁴² Aktan, Coşkun Can, (2022). Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt: 14, No: 2, S:122-145. s. 128.

⁴⁴³ Kesgin, Ahmet, (2015). Machiavelli ve Makyavelizm, An International Journal of Philosophy, Volume 5 Issue 1., s.126.

⁴⁴⁴ Aktan, Coşkun Can, Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı, s. 129.

⁴⁴⁵ Riker, William H., (1997). Siyasi Manipülasyon Sanatı, Çev. Hakan Yurdakul, Nehir Yayınları, İstanbul, Önsöz s. 7.

Öte yandan, siyasi manipülasyonlara örnek vermek gerekirse bu örnekler; yalan, kandırma, aşırı vaatle bulunma, retorik(hitabet) sanatını kullanma, oy ticareti ve ittifaklar, oy satın alma ve siyasi simsarlık⁴⁴⁶, hizmet kayırmacılığı⁴⁴⁷, seçim bölgesi kayırmacılığı⁴⁴⁸, stratejik oylama⁴⁴⁹, politik ajanda oluşturma ve gündem kontrolü olarak sıralanabilecektir.⁴⁵⁰ Parti kapatma ve yasaklama yöntemleri, siyasal ve sivil özgürlükleri kısıtlama, oy hakkını kısıtlama, seçmen üzerinde baskı kurma, vesayet yoluyla seçilenlerin anayasal güçlerini kullanmayı engelleme ve seçim hileleri de yukarıdaki duruma verilebilecek örneklerdendir.⁴⁵¹

Demokrasi düşüncesinin ilk ortaya çıktığı Antik Yunan'dan günümüze kadar 2500 yıl geçmiş fakat modern temsili demokrasiler idealize edilen demokrasi anlayışına hala ulaşamamıştır. Bunun temel nedeni, irrasyonallite ve seçilmiş yöneticilerin keyfi ve sınırsız yönetim şeklidir. Otokrasiler hiçbir zaman doğrudan halk tarafından kabul edilip benimsenmemiştir. Demokrasi halkın gözünde otorasiye kıyasla daha çok tercih edilebilecek bir yönetim biçimidir.

Modern anlamda demokrasi ve siyaset ilişkisine bakıldığında, manipülasyon kavramının doğrudan doğruya seçimlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Demokratik yönetimin en temel aracı seçimler olduğu için bu rejimlerde yapılacak manipülasyonlar da kendini seçim süreçlerinde en etkili şekilde göstermektedir. Öte yandan, seçimler tarihinin demokratik zaferlerin öyküsü olduğu kadar otoriter manipülasyonların da destanını yazdığı

⁴⁴⁶ Seçimden sonra bir veya bir grup milletvekilinin para ve diğer şekillerde menfaat sağlayarak başka bir siyasi partiye geçmesidir.

⁴⁴⁷ İktidarda bulunan partinin daha önce seçimi kazandığı bölgelere, merkezden kaynak aktararak daha fazla hizmet götürmesidir.

⁴⁴⁸ Bir siyasi partinin seçimi kazanmak için seçim bölgelerinin sınırlarında değişiklik yapmasıdır.

⁴⁴⁹ Seçmenlerin birtakım sosyal, siyasi ve iktisadi olayları dikkate alarak kendilerine yakın veya geçmişte oy verdikleri parti veya adaydan ayrılarak başka bir aday ya da partiye oy vermesi durumudur.

⁴⁵⁰ Aktan, Coşkun Can, Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı, s. 132.

⁴⁵¹ Shedler, Andreas, (2002). Elections without democracy: The menu of manipulation, Journal of democracy, 13(2), 36-50, s.39-46.

unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle, seçimler her ne kadar demokratik yönetime giden yolun aracı olsa da süreçte yapılan manipülasyonlarla otoriter kontrolün de aracı haline gelmiştir.⁴⁵²

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir kavram vardır: Seçimli otoriter rejimler. Seçimli otoriter rejimlerde, sistem içerisinde seçimler yapılmakta, belli bir noktaya kadar çoğulculuk ve parti rekabetine yer verilmekte ancak asgari düzeydeki demokratik ilkeler sistematik olarak ihlal edilmektedir. Görünürde demokratik rejimlerde olduğu gibi periyodik seçimler düzenlenerek iç ve dış aktörlere karşı meşruiyeti sağlamlaştırmak amaçlanmaktadır. Ancak bu seçimler eldeki gücü korumak amacıyla otoriter kontrol mekanizmaları kullanılarak yapılmaktadır.⁴⁵³

Seçimler demokrasi için elzem olmakla birlikte tek başına demokratik bir rejimin var olduğunu söyleyebilmek için yeterli değildir. Bir seçimin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için genel anlamda vatandaşların siyasal sürece katılma, adaylarını destekleme, alternatif bilgi kaynaklarına erişim, görüşlerini özgür bir şekilde ifade edebilme gibi olanaklara sahip olması gerekmektedir. Seçimli otoriter rejimlerde ise otorite belirli enstrümanlar kullanarak veya pozitif tedbir alma yükümlülüğü kapsamında kullanılmayarak demokratik değerler arasındaki bağı koparmaktadır. Tocqueville'ye göre⁴⁵⁴, "*Milli irade, tüm zamanların düzenbazlarının ve tüm çağların despotlarının en yaygın biçimde suistimal ettikleri kelimelerden birisidir.*"

Temel siyasi manipülasyon hareketi, çoğunluğun bulunduğu tarafı durumu kendisinin kazanacağı bir hale getirecek şekilde yeni bir alternatif seçenek ya da görüş ortaya atarak bölmektir. Başarılı olunduğu durumda bu taktik, yeni alternatifi daha cazip bulan eski çoğunluğun bir bölümü ile eski azınlığın birleşmesi sonucunu doğuracaktır.⁴⁵⁵ Örneğin,

⁴⁵² Shedler, Andreas, Elections without democracy: The menu of manipulation, s.36.

⁴⁵³ Dahl, Robert A., (2001). Demokrasi Üstüne, Çev. B Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, s.89-90.

⁴⁵⁴ Tocqueville, Alexis de, (2015). Amerika'da Demokrasi 1, (Çev. Ö. Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 78

⁴⁵⁵ Riker, William H., Siyasi Manipülasyon Sanatı, s.13.

Abraham Lincoln tarımsal ve ticari genişleme arasında kopan tartışmayı kazanmak için kölelik sorununu ortaya atmıştır.⁴⁵⁶ Kaybeden durumda olan politikacı yenilgiyi zafere çevirmek amacıyla iki farklı yola başvurabilmektedir. Bunlardan ilki ittifaklar kurmak ikincisi ise sempatik olmayan adayların eski sakıncalarını tekrar ortaya koymayı amaçlayan bu kişilere yönelik yapılan itham ve sözlerdir.⁴⁵⁷

Halkın iradesi, seçimler sonucu ortaya çıkan sonuçlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu durum çoğu kez doğru olmayabilir. Çoğu zaman sonuçlardan gördüğümüz, seçmenlerin istekleri ile politikacıların kendi istedikleri sonuçların çıkması için makineyi düzenleme şekillerinin beklenmeyen bir birleşimi olabilir. Bu şekilde oluşan bir sonuca halkın iradesi demek doğru olmaz ancak makineden çıkan sonuç denilebilir.⁴⁵⁸

3. Siyasi Bir Manipülasyon Aracı olarak Popülizm

Siyasette popülizm, toplumun halk ve yozlaşmış seçkinler olarak birbiriyle çelişen iki gruba ayrılması ve siyasetin halkın genel iradesinin bir tezahürü olması gerektiği anlamına gelmektedir. Popülist sayılabilmek için seçkinlere karşı eleştirel bir tutum takınılması ve çoğulculuk karşıtı olunması gerekmektedir. Popülist siyasetçiler, sadece ve sadece kendilerinin halkı temsil ettiği iddiası ile propagandalarını yapmaktadırlar.⁴⁵⁹

Popülizm yoluyla yapılan manipülasyonların siyasete etkisine önemli bir örnek vermek gerekirse; İngiltere’de David Cameron’un Başbakan olduğu 2016 yılına gidilebilir. 2016 yılında İngiltere’nin AB’den ayrılmasının oylandığı Brexit referandumu sırasında Cameron İngiltere’nin AB’de kalması gerektiğini düşünmekteydi ve çalışmalarını da bu yönde yürütüyordu. 23 Haziran 2016 yılında yapılan referanduma kadar sonuçların AB’de kalma yönünde çıkacağı düşünülmekteyken sandıktan ayrılma kararı çıkmıştır. Bunun

⁴⁵⁶ Riker, William H. Riker, Siyasi Manipülasyon Sanatı, s.91.

⁴⁵⁷ Riker, William H. Riker, Siyasi Manipülasyon Sanatı, s.55.

⁴⁵⁸ Riker, William H. Riker, Siyasi Manipülasyon Sanatı, s.180.

⁴⁵⁹ Müller, Jan-Werner, (2017). Popülizm Nedir? Bir Deneme, Çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 14,15.

ardından Cameron istifa etmiş ve uzun süren sancılı bir parti içi iktidar mücadelesi süreci başlamıştır. Görülen o ki bu kararın çıkmasında popülist parti ve söylemlerin etkisi çok fazla olmuştur.⁴⁶⁰

Popülizm boyutuyla Brexit bağlamında irdelenmesi gereken ilk konu egemenlik tartışmalarıdır. Popülistler “*Egemenliğimizi neden AB’ye devrediyoruz ve iç işlerimize karışmasına izin veriyoruz?*” diye sorduklarında karşılık olarak makul cevap alamamışlardır. “*Hayır, devretmiyoruz*” ve “*AB masasında bizi aşan yetkiler kullanıyoruz*” açıklamaları popülistler karşısında yeterince yapılamamıştır. İncelenmesi gereken ikinci konu ise popülistlerin üyelik ödentilerinin yüksekliğine dair şikâyetleridir. AB üyeliğinin finansal avantajlarını, serbest ticaretin önemini ve üyelik sayesinde alınan doğrudan yatırımları halka açıklamak karmaşık olduğundan seçmenler bu durumu algılamamıştır. Popülizmin en önemli gündem başlıklarından olan göçmen karşıtlığı da tartışmaların göbeğindeydi. Yine bu dönemde AB serbest dolaşım mevzuatı çerçevesinde ülkeye gelen diğer Avrupalı göçmenler sorunu da popülistler tarafından sıkça dile getirilmekteydi. AB yanlılarının ucuz ve yetenekli işgücü argümanı ise bu popülist söylemler karşısında zayıf kalmıştır. Tüm bu popülist söylemler karşısında gerekli rasyonalist açıklamalar halka anlatılamadığı için Brexit oylaması sonucundan AB’den ayrılma kararı çıkmıştır.⁴⁶¹

Popülist söylemlerle yapılan manipülasyonların siyasete etkisinin önemli örneklerinden biri olan Brexit oylaması, seçmenin özgür iradesinin oluşum sürecine manipülatif söylemlerle nasıl etki edilebileceğini göstermektedir. Öte yandan, işin içine bir de yapay zekâlı sistemler aracılığıyla bu söylemlerin yayılım hızı ve genişliğinin artırılması girince, yapay zekâ aracılığıyla serbest seçim hakkına nasıl müdahale edilebileceği hususu önem kazanmaktadır.

⁴⁶⁰ Bilgiç, Abdurrahman, (2022). Siyasal Bir Manipülasyon Stratejisi: Popülizm, Editör Melih Yürüşen, Orion Kitabevi, Ankara, s. 73.

⁴⁶¹ Bilgiç, Abdurrahman, Siyasal Bir Manipülasyon Stratejisi: Popülizm, s.73-76.

B. Yapay Zekâ Kullanarak Yapılan Seçim Manipülasyonları

1. Manipülasyon Yöntemleri

a. Mikro-hedefleme ve Reklamlar

Yapay zekâ sistemleri aracılığıyla seçimlere müdahalede kullanılan araçlardan birisi, seçmenlere yönelik kişiselleştirilmiş reklam içerikleri oluşturarak bu içeriklerin seçim kampanyalarında kullanılmasıdır. Seçmenlerin özgür iradeleriyle seçim yapabilme ve bu doğrultuda karar verme süreci, onların internet üzerindeki profilleri ve davranışlarının analiz edilerek önlerine kişiselleştirilmiş reklam ve haberlerin çıkarılması suretiyle manipüle edilebilecektir.⁴⁶²

Şirketlerin yapay zekâ tabanlı teknolojiler aracılığıyla geliştirdiği hedefli reklam stratejileri, seçim dönemlerinde seçmenlerin siyasi tercihlerini ince ayarlarla yönlendirme potansiyeline sahiptir. Bu stratejiler, büyük veri analitiğiyle seçmenlerin ilgi alanlarını, sosyal medya etkileşimlerini, coğrafi konumlarını ve hatta psikografik özelliklerini işleyerek, onları etkilemek için özel olarak tasarlanmış mesajlar üretir.⁴⁶³ Bu sayede şirketler, aynı toplumsal kesimi farklı açılardan ele alıp, her bir mikro-segmente özgü siyasi içerikler sunarak, seçmenlerin kamuoyunun genel dinamiklerinden kopmasına ve dar bir bilgi evreninde hapsolmasına sebep olabilir. Sonuçta, serbest seçim hakkının temelini oluşturan bilinçli karar alma, manipülatif bir enformasyon akışı karşısında zayıflar.

Özellikle yapay zekâ destekli doğal dil işleme ve makine öğrenmesi yöntemleri, kişiselleştirilmiş siyasi mesajların üretimini otomatikleştirerek, dezenformasyon ve propaganda kampanyalarının etkinliğini artırır.⁴⁶⁴ Böylelikle, seçmenlerin kendi değerleri ve inançlarıyla çelişen alternatif görüşleri keşfetmesi zorlaşır, kamuoyu tek yönlü beslenen

⁴⁶² Yenice Özgöz, Hava&Saruhan, Pınar, (2024). Siyasi Seçimlerde Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanımı ve Olası Etkilerine İlişkin Bir Değerlendirme, s.4, 5.

⁴⁶³ Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

⁴⁶⁴ Wardle, Claire&Derakhshan, Hossein, (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Council of Europe Report, DGI (2017)09.

içeriklerle şekillenir. Bu durum, demokratik tartışmayı ve çoğulcu kamusal alanı tehdit ederek, seçmenlerin özgür iradelerini rasyonel biçimde yansıtmaya kapasitelerini kısıtlar. Kısacası, hedefli reklamlar, yapay zekâ teknolojileriyle birleştiğinde, seçim süreçlerinde güç dengelerini sarsabilir, siyasal rekabeti haksız avantajlarla çarpıtabilir ve halkın egemenliğini zedeleyebilir.

Nitekim, bir gözetimli makine öğrenme yöntemi olan regresyon veya sınıflandırma modelleri, siyasi kampanya sürecinde seçmenlerin demografik özellikleri ile oy tercihleri arasındaki ilişkiyi modelleyerek, gelecekteki seçmen davranışına dair tahminler üretebilir.⁴⁶⁵ Bu tahminler, yapay zekâ tabanlı stratejilerle birleştirildiğinde, şirketlerin seçim sürecine müdahale etmek amacıyla kullanabileceği mikro-hedefli mesajlar ve reklamlara kapı aralamaktadır. Böylece gözetimli öğrenme, temel bir istatistiksel tahmin aracından, demokratik süreçleri yönlendirme potansiyeli taşıyan bir araca dönüşebilmektedir.⁴⁶⁶ Bunun yanında gözetimsiz makine öğrenmesi ile de seçmenlerin dijital izleri (beğeniler, paylaşımlar, tarama geçmişi, coğrafi konum) analiz edilip, bu analizler hangi seçmen gruplarının benzer özelliklere sahip olduğunu ortaya koymak için kullanılabilir.⁴⁶⁷ Bunun sonucunda, siyasi aktörlerin veya teknoloji şirketlerinin yapay zekâ destekli araçları, gözetimsiz öğrenme teknikleriyle segmentlere ayrılmış kitlelerin politik eğilimlerini, ilgi alanlarını ve zayıf noktalarını keşfedebilir. Bu keşif, daha sonra belirli seçmen gruplarına özel olarak hazırlanmış mesajlarla hem duygu durumlarını hem de oy verme davranışlarını etkileyebilecek bir şekilde işlenebilir. Bu süreçte, seçmenler farkında olmadan kendi içlerinde segmentlere ayrılmakta ve dijital propaganda, veri güdümlü bir doğrultuda, bireylerin otonom karar alma kapasitesini

⁴⁶⁵ Witten, Ian H. ve diğerleri, (2016). *Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques*. Morgan Kaufmann.

⁴⁶⁶ Domingos, Pedro, (2012). A Few Useful Things to Know About Machine Learning. *Communications of the ACM*, 55(10), 78-87.

⁴⁶⁷ Burrell, Jenna, (2016). How the machine 'thinks': Understanding opacity in machine learning algorithms, *Big Data & Society*, 3(1), 1-12.

olumsuz yönde etkileyebilmektedir.⁴⁶⁸ Görsel verilerin işlenmesi ve yorumlanmasında kullanılan CNN içeren yüz tanıma teknolojileri de seçmen profillemesi veya kitlesel gözetim amaçlı kullanılabilir. Böylelikle, kötü niyetli içerikler ile belli siyasi aktörlere karşı karalayıcı ve yalan bilgiler seçmenleri etkilemek için yayılabilir.

Makine öğrenmesinin temel taşlarından biri olarak görülen karar ağaçları, siyasi iletişimde seçmenlerin belirli özelliklere göre nasıl ayrıştırılabileceği, hangi mesajlara hangi seçmenlerin daha duyarlı olduğu gibi sorulara yanıt üretmek için kullanılabilir. Örneğin, bir karar ağacı, seçmenlerin yaş, eğitim düzeyi veya önceki seçimdeki tercihlerine göre hangi içeriklere daha çok etkileşim verdiğini saptayabilir. Bu bulgular, şirketlerin ve siyasi kampanyaların yapay zekâ destekli iletişim stratejileri geliştirirken kullanabileceği bir temel oluşturur. Böylece, karar ağaçları, seçim süreçlerinde kapalı kapılar ardında işleyen algoritmik yönlendirme mekanizmalarının önemli bileşenlerinden biri haline gelir.⁴⁶⁹

Başka bir makine öğrenmesi yöntemi olan SVM, siyasi propaganda amaçlı içeriklerin, sahte haberlerin veya manipülatif mesajların seçmen toplulukları üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu modelleyebilir. Örneğin, siyasi söylemlerin metinsel analizinde, SVM tabanlı sınıflandırma modelleri, kullanıcıların hangi tür mesajlara daha yatkın olduğunu yüksek doğrulukla belirleyebilir. Bu bilgiler ışığında, şirketler veya kampanya ekipleri, en uygun hedef kitleye en etkili mesajı ileterek seçmen davranışını yönlendirme kabiliyetini artırabilir.⁴⁷⁰ Gerek karar ağaçları gerek SVM, başlangıçta yalnızca teknik karar destek araçları olarak ortaya çıksa da bugün dijital platformların ve küresel teknoloji şirketlerinin elinde demokratik süreçlerin altını oyan karmaşık bir etki alanına evrilmiştir. Bu modeller,

⁴⁶⁸ Felten, Edward W.&Kornbluh, Mariah, (2019). The Internet and Democracy. In Graham, M. & Dutton, W. H. (Eds.), Society and the Internet (2nd ed.), Oxford University Press.

⁴⁶⁹ Chester, Jeff&Montgomery, Kathryn C., (2017). The Role of Digital Marketing in Political Campaigns, Internet Policy Review, 6(4).

⁴⁷⁰ Kosinski, Michał&Stillwell, David, & Graepel, Thore, (2013). Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. PNAS, 110(15), 5802–5805.

propaganda kampanyalarını daha verimli, ancak aynı zamanda daha sinsi hale getirebilir; seçmenlerin rasyonel değerlendirmeleri yerine, algoritmik manipülasyonların hüküm sürdüğü bir siyasal ekosistem yaratabilir.

İnternet siteleri de kullanıcılarına ait bilgileri toplayabilmek için çerezler(cookies) dediğimiz yöntemi kullanmaktadır. Kullanıcı çerezleri kabul ettiği anda internet sitesi kişinin tercihleri hakkında bilgileri toplayarak bir sonraki ziyarete yönelik hazırlık yapmaktadır. Sonraki ziyarette kişinin tercihlerine uygun seçim reklam ve propogandaları önüne gelir.⁴⁷¹ Ayrıca bu yolla belli özelliklere sahip kitleler de belirlenebilmektedir. Yalan haberler, deepfake teknolojisi ile oluşturulmuş sahte görsel, ses ve videolar, mikro-hedefleme ile bu tip içeriklere inanma olasılığı yüksek olan kitlelerin önüne getirilmektedir.

2016 ABD başkanlık seçimleri ve İngiltere’de yapılan Brexit oylamasında, Cambridge Analytica isimli şirketin mikro-hedefleme yöntemini kullanarak Facebook üzerinden topladığı verilerle manipülasyona müsait kararsız seçmenleri hedef aldığı ortaya çıkmıştır.⁴⁷² Söz konusu seçimlerde, manipülatif içerik üretilmek suretiyle seçmenlerin seçim iradelerine müdahale edilmek istenmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar ve örneklerden yola çıkarak, kişilere ait verilerin kullanılması suretiyle özellikle kararsız seçmenlerin iradelerinin özgür ve serbest bir şekilde oluşmasının önüne geçilmek istendiği değerlendirilmektedir. Bu durumda, serbest seçim hakkının ihlaline yönelik ciddi riskler oluşmaktadır.

b. Yalan Haberler (Fake News)

i. Genel Olarak

Yalan haberler; editöryel değerlendirmeden yoksun, genellikle haber sitelerini taklit eden, eksik ya da yanlış bilgi sunan içeriklerdir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla hızla

⁴⁷¹ Yerlikaya, Turgay&Toker, Seca, (2019). Seçim Manipülasyonları ve Yalan Haberler 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.17.

⁴⁷² [Facebook kurucusu Zuckerberg: Hata yaptım, özür dilerim - BBC News Türkçe](#), Yayın Tarihi: 10.04.2018, Erişim tarihi: 09.10.2024.

yayılan bu haberler, okuyucular tarafından sorgulanmadan doğru kabul edilebilmektedir.⁴⁷³ Yalan haberlerin yayılmasında; sahte haber siteleri kurularak meşru haber kaynakları taklit edilmekte, tık tuzağı (*clickbait*) başlıklarla dikkat çekilmeye çalışılmakta ve bot hesaplar aracılığıyla bu haberler sosyal medyada paylaşılmaktadır.⁴⁷⁴

Yalan haberlerin doğru kitleye ulaşımını tespit etme noktasında ise CNN'ler son derece önem arz etmektedir. Bu yaklaşım, dil işleme, ses tanıma ve metin sınıflandırma gibi alanlara da uyarlanarak, siyasi içeriklerin, haber metinlerinin veya seçmen yorumlarının otomatik analizi için son derece kullanışlı bir araç haline gelmiştir.⁴⁷⁵ Bu sayede, şirketler belirli bir ideolojik konuma sahip haberlerin, sahte bilgilerin veya manipülatif mesajların tespitini otomatikleştirebilmekte veya seçmenlere en çok etki edecek içerikleri seçebilmektedir.

Yalan haber üretiminin maddi ve ideolojik olmak üzere iki temel amacı bulunmaktadır. Maddi motivasyon, haber sitelerinin yüksek reklam geliri elde etmeyi hedeflemesi iken, ideolojik motivasyon, özellikle seçimlerde belirli adayların lehine ya da aleyhine karalama kampanyaları düzenlenmesidir. 2016 ABD başkanlık seçimlerinde, yalan haberlerin yayılmasında Facebook'un önemli bir rol oynadığı, Cambridge Analytica gibi firmaların kullanıcı verilerini analiz ederek mikro-hedefleme stratejileri uyguladığı iddia edilmiştir. Bu süreç, belirli seçmen gruplarının manipülasyonu yoluyla politik tercihler üzerinde etkili olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Makedonya'nın Veles kasabasında yayılan Trump ile ilgili yalan haberler sayesinde yüksek reklam geliri elde edilmiştir. Kuzey Carolina'da düzenlenen bir mitingde, Donald Trump'ın kendisiyle aynı görüşleri paylaşmayan bir izleyicisine fiziksel şiddet uyguladığı iddiası, dünya çapında yayılan yalan

⁴⁷³ Lazer, David M. ve diğerleri, (2018). The Science of Fake News, *Science, Cilt: 359, Sayı: 6380, s. 1094.*

⁴⁷⁴ University of California Santa Barbara Center for Information Technology & Society, Where Does Fake News Come From?, www.cits.ucsb.edu/fake-news/where, Erişim tarihi: 22.01.2025.

⁴⁷⁵ Chollet, François, (2017). Xception: Deep learning with depthwise separable convolutions. *CVPR*, 1251–1258.

haberler arasında yer almıştır.⁴⁷⁶ Bu tür haberler, özellikle Trump'ın destekçileri arasında dikkat çekmiş ve geniş bir yankı uyandırmıştır.

Mikro-hedefleme yöntemi seçimlerde yalan haberlerin yayılmasında ve politik manipülasyonlarda önemli bir araç haline gelmiştir. Bilişsel önyargılar da bireylerin kendi görüşleriyle uyumlu olan yanlış bilgilere inanma eğilimlerini artırarak, yalan haberlerin etkisini güçlendirmektedir.

Güçlü dil modelleri de siyasi propaganda amaçlı metinlerin otomatik olarak üretilmesi, yanlış bilginin yayılması veya belirli kitlelere özgü manipülatif mesajların oluşturulması için araçlar sunmaktadır. Örneğin, seçim dönemlerinde, GPT benzeri bir model, gerçekçi görünen ancak asılsız politik mesajlar üreterek kamusal söylemi çarpıtabilir. Bu durum, demokratik seçimlerde seçmenlerin sağlıklı bir enformasyon ekosistemine ihtiyaç duyduğu gerçeğiyle çelişir; zira manipülatif içerikler seçmenlerin bilinçli karar alma kapasitesini baltalayabilir. Dil modellerinin bu potansiyeli, şirketlerin siyasi kampanya stratejilerine entegre edilebildiğinde, serbest seçim hakkının temelini oluşturan bilgiye erişim ve rasyonel değerlendirme imkânı zarar görebilir.⁴⁷⁷

Sonuç olarak, dijital ortamda yayılan yalan haberlerin etkili bir şekilde manipülasyon aracı olarak kullanılması, seçmen davranışlarını yönlendirmede ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmede büyük bir potansiyele sahiptir. Bu süreç, sosyal medya platformlarının ve bot hesaplarının önemli bir rol oynadığı, bireylerin haber tüketim alışkanlıklarını ve seçim süreçlerini şekillendirdiği bir olguya dönüşmüştür. Bu şekilde, özgür bir ortamda iradesini yönlendiremeyen seçmenin serbest seçim hakkı ihlal edilmiş olacaktır.

⁴⁷⁶ Samanth Subramanian, Inside the Macedonian Fake-News Complex, Wired, <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>, Yayın Tarihi: 15.02.2017, Erişim Tarihi: 15.02.2025.

⁴⁷⁷ Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

ii. Deepfake Teknolojisi ile Üretilen Sahte İçerikler

Deepfake teknolojisi, yapay zekâ tabanlı derin öğrenme yöntemlerini kullanarak görsel ve işitsel içerikleri gerçekçi bir biçimde değiştirebilen, sahte ama inandırıcı materyaller üretmeye imkân tanıyan bir uygulama alanıdır.⁴⁷⁸ Bu teknolojinin temel dayanağı yapay sinir ağlarının, özellikle oto-kodlayıcı (autoencoder) ve GAN gibi mimarileri kullanarak, mevcut görüntü ve ses verilerini yeni, aslına son derece benzeyen fakat temelde kurgusal çıktılara dönüştürmesidir. Sonuçta, bir politikacının söylemediği sözler söylenmiş gibi gösterilebilir, kendisi aslında bulunmadığı ortamlardaymış gibi sunulabilir; yüz ifadeleri, ses tonları ya da beden dilindeki ince nüanslar kopyalanarak, orijinal kaynağın haberi olmaksızın manipüle edilmiş içerikler üretilebilir.⁴⁷⁹ Bu durum, özellikle görsel-işitsel kanıtların bilgi doğrulama süreçlerinde kritik bir rol oynadığı seçim dönemlerinde tehlikeli hale gelmektedir. Zira seçmenler, güvenilir haber kaynaklarından geldiğini düşündükleri videoları ve ses kayıtlarını sorgulamadan benimseyebilir, böylelikle kamusal söylem, yapay zekâ destekli görsel ve işitsel yanılsamaların etkisi altına girebilir.

Bu tür manipülasyonlar, bireylerin duygu durumlarını hedef alır. İnsanın duyusal algı mekanizmaları, görsel ve işitsel kaynaklara duyulan doğal güven üzerine inşa edildiğinden, deepfake içerikler gerçeği çarpıtmanın ötesinde, izleyiciyi yanıltarak duygusal tepkiler uyandırabilir. Stratejik olarak üretilmiş bir deepfake video, seçmenlerin bir adaya olan bakış açısını kısa sürede olumlu ya da olumsuz yönde değiştirebilir. Özellikle bilinçaltı tepkilere yol açan bu manipülasyonlar, geleneksel propaganda tekniklerinin ötesine geçerek, demokratik toplumlarda en temel haklardan biri olan serbest seçim hakkını tehdit etmektedir.⁴⁸⁰ Bu

⁴⁷⁸ Maras, Marie-Helen&Alexandrou, Alex, (2019). Determining authenticity of video evidence in the age of artificial intelligence and in the wake of deepfake videos. *The International Journal of Evidence & Proof*, 23(3), 255–262.

⁴⁷⁹ Vaccari, Cristian&Chadwick, Andrew, (2020). Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. *Social Media + Society*, 6(1), 1–13.

⁴⁸⁰ Diakopoulos, Nicholas&Koliska, Michael, (2017). Algorithmic Transparency in the News Media. *Digital Journalism*, 5(7), 809–828.

ortamda, yüksek kaliteli sahte görüntü ve seslerin yayılımı, yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda toplumsal, hukuki ve etik düzenlemelerin de aciliyet kazandığını göstermektedir.

Video içeriklerinin manipülatif amaçlarla kullanılmasında CNN'lerin kullanımı belirginleşmektedir. Derin sahte (*deepfake*) teknolojileri, CNN tabanlı ağlar ile gerçekçi fakat yanıltıcı video içerikleri üretebilir. Bu durum, kamuoyunun güvenini sarsan, demokratik tartışmayı çarpıtan ve seçmenlerin rasyonel karar verme süreçlerini zaafa uğratan bir ortam yaratır.⁴⁸¹ Şirketler, sosyal medya platformları üzerinden bu içerikleri mikro-hedefleme stratejileriyle farklı seçmen gruplarına yayarak, serbest seçim hakkının teminatı olan adil ve bilinçli tercih yapma zemininin altını oyabilirler. Bu tablo, yapay zekâ odaklı teknolojilerin yalnızca teknik birer başarı değil, aynı zamanda toplumsal sorunları beraberinde getiren bir gelişme olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸²

Derin öğrenmenin sinir ağları ve CNN'ler aracılığıyla geldiği nokta, şirketlerin eline seçmen davranışlarını anlamaya, öngörmeye ve yönlendirmeye yarayan bir sofistike araçlar bütünü sunmaktadır. Bu araçlar, bilgi akışının kontrol edilmesinde, belirli içeriklerin önceliklendirilmesinde ve seçmenlerin yönlendirilmesinde kilit rol oynarken demokratik katılım ilkelerinin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Aşağıdaki tabloda görsel ve işitsel manipülasyonların en bilinen örnekleri sıralanmıştır:

Tablo 9. Görsel ve İşitsel Manipülasyon Örnekleri

Örnek	Tür	Hedef/Konu	Özellikler	Etkileri
Obama Deepfake (2018)	Video (Görsel-İşitsel)	Eski ABD Başkanı Barack Obama	BuzzFeed ve komedyen Jordan Peele iş birliğiyle, yapay zekâ kullanılarak	Bu örnek, derin sahtelerin (deepfake) toplumsal tartışmayı nasıl yönlendirebileceğini, siyasi

⁴⁸¹ Chesney, Robert&Citron, Danielle, (2019). Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics. *Foreign Affairs*, 98(1), 147–155.

⁴⁸² Persily, Nathaniel&Tucker, Joshua A. (Eds.). (2020). *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*. Cambridge University Press.

Örnek	Tür	Hedef/Konu	Özellikler	Etkileri
			Obama'nın gerçekte söylemediği sözleri söylüyormuş gibi gösteren bir video hazırlandı.	figürlerin itibarını sarsabileceğini ve kamuoyunu yanıltabileceğini ortaya koydu. ⁴⁸³
Nancy Pelosi Yavaşlatılmış Video (2019)	Video (Görsel-İşitsel Manipülasyon)	ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi	Pelosi'nin konuşması yavaşlatılarak sanki sarhoşmuş veya net düşünemiyormuş izlenimi verildi. Video düşük teknoloji, ancak algı yönetimi açısından etkili bir manipülasyon örneğiydi.	Bu vaka, basit video manipülasyonlarının dahi siyasi figürlerin güvenilirliğini zedeleyebileceğini, seçmen algısını yanıltabileceğini gösterdi. ⁴⁸⁴
Zelenskiy Deepfake (2022)	Video (Görsel-İşitsel)	Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy	Rusya-Ukrayna savaşı esnasında Zelenskiy'nin Ukrayna askerlerine teslim olmalarını söylediğini gösteren sahte bir video yayıldı.	Savaş ortamında, halk moralini kırma, dezenformasyon yayma ve siyasi liderlere olan güveni sarma amacı güderek demokratik dayanışmayı zayıflatmaya çalışan bir örnekti. ⁴⁸⁵
DeepTomCruise TikTok Videoları (2021)	Video (Görsel)	Aktör Tom Cruise	Sosyal medyada yaygınlaşıp viral olan bu derin sahte videolarda, Tom Cruise'a çok benzeyen, yapay zekâ ile üretilmiş kurgusal görüntüler yer aldı.	Bu örnek, ünlü kişiliklere ait görüntülerin ne kadar kolay taklit edilebileceğini göstererek kamunun gerçek ile sahteyi ayırt etmesini zorlaştırdı; seçim süreçlerinde benzer teknikler politik figürler için de kullanılabilir. ⁴⁸⁶

Görsel ve işitsel manipülasyon örnekleri, son yıllarda yapay zekâ tabanlı teknolojilerin demokratik süreçler üzerindeki potansiyel tehditlerini gözler önüne sermiştir. Örneğin Obama'ya ait olduğu öne sürülen ancak gerçekte söylemediği sözler içeren deepfake video, kamuoyunun güvenini sarsacak ölçüde gerçekçi bir performans sunmuştur. Nancy Pelosi örneğinde ise basit bir yavaşlatma tekniğiyle, ileri düzey teknolojik araçlara gerek kalmadan, politik bir figürün zihin sağlığı ya da güvenilirliği sorgulanır hale getirilmiştir. Zelenski ile ilgili deepfake girişimi, özellikle kriz ve savaş dönemlerinde yapay zekâ teknolojisinin savaş propagandası ve psikolojik harekât aracı olarak kullanılabilirliğine işaret etmektedir. Tom

⁴⁸³ BuzzFeedVideo (2018). You Won't Believe What Obama Says in This Video! [Online video].

⁴⁸⁴ Wardle, Claire&Derakhshan, Hossein, (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Council of Europe.

⁴⁸⁵ Cole, S. (2022). A Deepfake of Ukraine's Zelensky Surrendering Is the First Intentionally Used in Warfare. VICE, March 2022.

⁴⁸⁶ Vincent, James, (2021). Deepfake Tom Cruise: How Worried Should We Be?, The Verge, March 2021.

Cruise deepfake örnekleri ise ünlü simaların kolayca taklit edilebildiğini, seçim dönemlerinde siyasi liderlerin benzer manipülasyonlarla itibarsızlaştırılabileceğini göstermiştir.

Bu örnekler bir araya geldiğinde, görsel ve işitsel manipülasyonların basit bir teknik gösteri olmaktan öte, toplumsal algıları şekillendirme, seçmen davranışını yönlendirme ve demokratik iradeyi zayıflatma kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu teknolojilerin denetlenmesi, yasal düzenlemeler yapılması, etik standartlar öngörülmesi ve medya okuryazarlığı eğitimleri gerçekleştirilmesi, serbest seçim hakkının korunması açısından kritik önem taşımaktadır.

Seçim dönemleri, siyasi rekabetin yoğunlaştığı, seçmen davranışının belirleyici olduğu kritik süreçlerdir. Bu dönemlerde enformasyonun doğruluğu, seçmenlerin rasyonel değerlendirmelerde bulunabilmesi açısından büyük önem taşır. Deepfake teknolojisi, seçim kampanyalarında, adayların itibarsızlaştırılması, güvenilirliğinin zedelenmesi veya desteklenmesi amacıyla manipülatif içerikler üretmek için kullanılabilir.⁴⁸⁷ Örneğin, bir adayın asla söylemediği cümleleri söylemiş gibi gösteren bir video, seçmenlerin algılarını değiştirebilir, adayın politik duruşunu çarpıtabilir veya skandal etkisi yaratarak oy potansiyelini azaltabilir.

Bu durum, şirketlerin ve siyasi aktörlerin yapay zekâ destekli manipülasyon kapasitesini artırarak, halkın bilgilendirilmiş bir tercihte bulunma imkanını sınırlandırır. Derin öğrenme tabanlı ağlar, yüz tanıma, ses sentezi ve hareket izleme teknolojileriyle birleştirildiğinde, sadece bireysel adaylar değil, genel anlamda demokratik süreçler üzerinde de yıkıcı bir etki yaratır. Seçmenlerin güvenini zedeleyen, gerçek ile yalan arasındaki sınırı belirsizleştiren bu yapay içerikler, kamusal tartışmanın niteliğini düşürmekte, önyargıları

⁴⁸⁷ Chesney, Robert&Citron, Danielle, (2019). Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics. *Foreign Affairs*, 98(1), 147–155.

pekiştirmekte ve toplumsal kutuplaşmayı artırmaktadır.⁴⁸⁸ Dolayısıyla, deepfake teknolojisinin seçim süreçlerinde yarattığı risk onu salt bir teknik problem olmaktan çıkarmıştır. Bütün bu sorunlar platform şirketlerinin denetlenmesinden başlayarak seçim yasalarına, etik kurallara, yapay zekâ yönetim modellerine ve medya okuryazarlığına kadar uzanan bütüncül bir çözüm çabası gerektirmektedir.

Deepfake teknolojisi, görsel ve işitsel manipülasyonların sınırlarını aşarak, demokratik değerleri riske atan bir ortam oluşturmuş durumdadır. Bu teknolojinin seçim süreçlerinde kullanılmasının engellenmesi, serbest seçim hakkının korunması ve seçmenlerin doğru bilgilendirilmesi için; teknolojik tespit araçlarının geliştirilmesi, yasal düzenlemelerin uygulanması, platform şirketlerinin hesap verebilir olması ve yurttaşların medya okuryazarlığının artırılması kaçınılmaz görünmektedir. Aksi takdirde, derin öğrenme temelli manipülasyonlar, demokratik mekanizmaları zayıflatarak, toplumsal dengeyi bozan, güvensizlik ve kaos üreten bir girdaba dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

c. Sosyal ve Siyasi Botlar

Hem İngilizce hem de Türkçede "bot" terimi, "yazılım robotu"nun (*software robots*) kısaltması olarak kullanılmaktadır.⁴⁸⁹ Botlar, yazılımlar aracılığıyla insan davranışlarını taklit edebilen ve önceden programlanmış görevleri yerine getiren teknolojik araçlardır. Botlar, internet üzerinde belirli işlemleri insan müdahalesi olmadan gerçekleştirebilen yazılım uygulamalarıdır. Sosyal medya hesapları, web tarayıcıları ve diğer dijital platformlarda, botlar genellikle insan gibi davranarak bilgi yayma, içerik oluşturma veya etkileşimde bulunma gibi görevleri üstlenir.

⁴⁸⁸ Paris, Britt&Donovan, Joan, (2019). Deepfakes and Cheapfakes: The Manipulation of Audio and Visual Evidence. Data & Society, September 2019.

⁴⁸⁹ Ferrara, Emilio ve diğerleri, (2016). The Rise of Social Bot, Communications of the ACM, Cilt: 59, Sayı: 7, s. 96.

Bot hesapların potansiyel etkileri Şu Şekilde zetlenebilir: İlk olarak, bot hesapların dezenformasyona uğramış yanlış bilgiyi üretme ve yayarak popüler hale getirme amaçlı kullanıldığı durumlarda, bot hesaplar aracılığıyla yeterince yayılan bilgi artık gerçek hesapları kullanan insanların da ilgisini çekmeye baŐlamakta ve insanlar hızlı bir Şekilde bu dezenformasyon sürecine kapılmaktadır. Akabinde gerçek hesaplar, inanma eğilimi gösterdikleri bu bilgileri kendileri de yaymaya başlamaktadır. Böylelikle yanlış bilginin yayılım süreci, bot hesapların yanında gerçek hesaplarca da desteklenmiŐ olmaktadır. Söz konusu yanlış ama yayılmış bilginin bir de popüler hesaplar tarafından paylaŐılması durumu vardır. Ayrıca kamuyu bilgilendirmekle görevli medya kuruluşlarının da dijital çağın hızına ayak uydurabilmek için doğrulamadan yanlış bilgiyi haber kanalları aracılığı ile servis etmesi söz konusu olmaktadır. Öte yandan bazı kullanıcı hesaplarının olduğundan daha popüler gösterilmesi de bot hesaplar aracılığıyla yapılmaktadır. En nihayetinde, söylediğiniz Őeyler binlerce kişi tarafından beğeniliyor ve olumlu yorumlar alıyorsa, bu durum da bir algı maniplasyonudur.

Oxford niversitesi tarafından yapılan bir araştırma ile sahte hesaplar üzerine incelemeler yapılmıştır. Hesaplar üç ana kategoride sınıflandırılmıştır: otomatik olarak çalışan politik botlar, insanlar tarafından manuel olarak kullanılan hesaplar ve insan davranışlarını taklit eden yarı otomatik melez hesaplar.

Bu kategorilerden biri olan melez hesaplar, insanların manuel müdahaleleri ile otomasyon süreçlerinin birleŐtirildięi hesap türleridir. Bu tür hesaplar, insana dair unsurlar ve davranış biçimlerini içerdiği için tespit edilmesi en zor olan hesaplar arasında yer alır.⁴⁹⁰

Sosyal medyada kullanılan bot hesaplar, insan gibi davranarak içerik paylaŐabilir, beğeni ve yorum yapabilir. Ayrıca, bu hesaplar internetten bilgi toplayıp bunu yayımlayabilen

⁴⁹⁰ Bradshaw, Samantha&Howard, Philip N., (2018). Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation, Computational Propaganda Research Project, s. 11-12.

basit işlemlere de sahiptir. Ancak kişisel verileri ele geçirme riski nedeniyle tehlikeli olabilirler.⁴⁹¹ Genellikle eksik profil bilgilerine sahip olan bu hesaplar, rastgele oluşturulan kullanıcı adlarıyla otomatik olarak kontrol panelleri üzerinden topluca açılıp yönetilmektedir. Bu kullanıcı adları çoğunlukla anlamlı değildir.

Sosyal botlar, genellikle sahte haberlerin yayılmasında, siyasi tartışmalarda kutuplaşmanın artırılmasında ve toplum üzerinde manipülasyon yapılarak demokrasinin tehlikeye atılmasında etkin bir rol oynar. Ayrıca, bu botlar, ekonomik manipülasyonlar yaparak borsa üzerinde etkili olabilir veya belirli ürünler ve firmalar hakkında karalama kampanyaları düzenleyebilir. Botlar, kişisel verilerin elde edilmesi gibi siber suçlar için de kullanılabilir. Sosyal medya kullanıcıları platformlara genellikle web siteleri üzerinden erişirken, botlar ise bu platformlara çoğunlukla bu sitelerin gerçek zamanlı veri akışını sağlayan API (Application Programming Interface) bağlantılarını kullanarak doğrudan erişim sağlar.⁴⁹²

Siyasi botlar, politik etkileşimlerin arttığı dönemlerde önemli bir yer tutar.⁴⁹³ Seçim süreçlerinde, kriz durumlarında veya belirli siyasi ajandaları desteklemek amacıyla programlanan bu botlar, diğer kullanıcılarla otomatik etkileşime girerek propaganda yapar ve siyasi görüşlerin yayılmasına yardımcı olur. Özetle, siyasi botlar istenilen siyasi fikri empoze etmek amacıyla kullanılır. Mizahi siyasi botlar da popülerlik kazandırma amacı güderek belirli politikacıları veya ideolojileri desteklemek için kullanılmaktadır. Bu tür botlar, siyasi

⁴⁹¹ Karataş, Arzum&Şahin, Serap, (2018). Sosyal Bot Algılama Teknikleri ve Araştırma Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 10-20.

⁴⁹² Academic Society for Management & Communication, (2018). How Powerful Are Social Bots? Understanding the Types, Purposes and Impacts of Bots in Social Media, www.akademische-gesellschaft.com/fileadmin/webcontent/Publikationen/Communication_Snapshots/AGUK_CommunicationSnaps_hot_SocialBots_June2018.pdf, Erişim tarihi: 24.01.2025.

⁴⁹³ Howard, Philip N.&Woolley, Samuel&Calo, Ryan, (2017). Algorithm, Bots, and Political Communication in the US 2016 Election: The Challenge of Automated Political Communication for Election Law and Administration, Journal of Information Technology & Politics, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 85-86.

süreçlerin manipülasyonunu sağlayarak kamusal alanda bireylerin algılarını değiştirme potansiyeline sahiptir.

Sosyal medya platformlarında botların faaliyet göstermesi, yalnızca yalan haberlerin yayılmasına değil, aynı zamanda ticari çıkar sağlama amacı güden faaliyetlere de yol açmaktadır. Takipçi satışı, ünlülerin veya siyasi aktörlerin yapay olarak popülerlik kazanması gibi durumlar, dijital pazarlamanın araçları haline gelmiştir. Bu süreçler, gerçek kişilere ait hesapların ele geçirilmesi veya yeni sahte hesapların oluşturulmasıyla daha da pekiştirilmektedir. Sonuç olarak, bot hesapların sosyal medya üzerindeki kullanımı, demokratik süreçler, toplumsal güven ve bilgi doğruluğu açısından büyük tehditler oluşturmaktadır. Botlar hem siyasi hem de ticari çıkarlar doğrultusunda toplumun geniş kitlelerini etkileyebilmekte ve önemli manipülasyonlar yapabilmektedir. Siyasi amaçlarla yapılan manipülasyonlar ile botlar, serbest seçim hakkının demokratik ilkelerini tehlikeye sokmaktadır.

İçerik Amplifikasyon Botları, belirli mesajların görünürlüğünü artırmak için tasarlanmıştır ve paylaşımları beğenerek, retweetleyerek ya da yeniden paylaşarak bu içeriklerin daha popüler ve güvenilir görünmesini sağlarlar. 2016 Kolombiya Barış Referandumu sırasında bu tür botlar, barış anlaşmasına karşı olan kutuplaştırıcı anlatıyı ve yanlış bilgiyi yayarak kamuoyunu etkilemiş, referandumun reddedilmesinde rol oynamışlardır.⁴⁹⁴ Sybil Botları ise birden fazla sahte hesap oluşturarak sosyal medyada kişilere veya paylaşımlara sanki geniş bir destek varmış izlenimi yaratır. Bu botlar, dezenformasyonu yaygınlaştırmak, yapay takipçi sayısı üretmek ve içerikleri sahte popülerlik ile güçlendirmek için kullanılır. 2019 Güney Afrika seçimlerinde, bu botlar kamuoyunu manipüle etmek ve sosyal medya söylemlerini çarpıtmak için kullanılmıştır.

⁴⁹⁴ Gallego, Jorge ve diğerleri, (2019). Tweeting for peace: Experimental evidence from the 2016 Colombian Plebiscite, *Electoral Studies* 62: 102072.

Botların seçim süreçlerinde dezenformasyon yaymak ve kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanıldığı ve serbest seçim hakkına tehdit oluşturduğu birçok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden birisi olan 2016 Filipinler başkanlık seçimlerinde sosyal ağlara sızan botlar, bölücü içerikler yayarak siyasi kutuplaşmayı artırmıştır. 2019 Endonezya seçimlerinde ise "influencer botlar", sosyal medyada etkili olan yerel kullanıcılarla etkileşime geçerek onları yanlış bilgi yaymaya ikna etmeye çalışmış ve bu da halk arasında ayrışmayı körüklemiştir.⁴⁹⁵ 2020 Tayvan seçimlerinde, botnet adı verilen ve tek bir yapı tarafından kontrol edilen geniş bot ağları, organize bir şekilde yanlış bilgi yaymış; bu süreçte Twitter, kamu söylemini bozan bu botnet'i etkisiz hale getirmiştir.⁴⁹⁶ Bu örnekler, bot teknolojisinin kamuoyunu manipüle etme gücünü ve seçim güvenliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

d. Suni Kamuoyu Oluşturma

Suni kamuoyu oluşturma aracı olarak bot hesaplar, gerçek kullanıcıları taklit ederek dijital platformlarda yapay destekleme mekanizmaları oluşturmaktadır.⁴⁹⁷ Bu hesaplar genellikle makine öğrenme yöntemleriyle tespit edilebilse de mesajları hızla yayma, çoğalma ve insan gibi davranma özellikleriyle dikkat çekerler. Özellikle Twitter gibi platformlarda bu bot hesapların kullanımı yaygındır ve farklı ülkelerdeki siyasal iletişim sistemlerinde yer almaktadır.

Örneğin, 2016 ABD başkanlık seçiminde Donald Trump destekçilerinin, Hillary Clinton yanlısı hashtaglerin altına stratejik ve bilinçli bir şekilde zarar verici içerikler

⁴⁹⁵ Uyheng, Joshua&Carley, Kathleen M. (2019). Characterizing bot networks on Twitter: An empirical analysis of contentious issues in the Asia-Pacific, In Social, Cultural, and Behavioral Modeling: 12th International Conference, SBP-BRiMS, Washington, DC, USA, July 9–12, 2019, Proceedings 12, pp. 153-162. Springer International Publishing.

⁴⁹⁶ Uyheng, Joshua&Carley, Kathleen M. (2021). Computational analysis of bot activity in the Asia-Pacific: A comparative study of four national elections, In Proceedings of the international AAAI conference on web and social media, vol. 15, pp. 727-738.

⁴⁹⁷ Kovic, Marko ve diğerleri, (2018). Digital Astroturfing in Politics: Definition, Typology, and Countermeasures, Studies in Communication Sciences, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 69-85.

paylaştığı saptanmıştır. Bu dönemde Trump yanlısı bot hesaplar çok daha fazla kullanılmış, seçim sonrası ise bu hesaplar kapatılmıştır.⁴⁹⁸ Bot hesaplar seçim sonuçları ve seçmen davranışlarını etkileme amacıyla dünya genelinde sıkça kullanılmaktadır. Bu amaçla en çok tercih edilen manipülasyon teknikleri arasında bot hesapların oluşturulması ile bu hesapların politik karalama ve yalan haberlerin yayılması amacıyla kullanılması yer almaktadır. Sonuç olarak, bu bot hesaplar ile yapay kamuoyu yaratılarak siyasi aktörün daha fazla destek gördüğü izlenimi verilmekte ve yine seçmen davranışlarını etkilemek amaçlanmaktadır.

e. Sosyal Mühendislik ve Tıklama Yemi (Clickbait) Taktikleri

Kötü niyetli aktörler, dezenformasyonun etkisini artırmak için sosyal mühendislik ve tıklama tuzağı gibi stratejiler kullanmaktadır. Bu stratejiler, kullanıcıları kandırarak dezenformasyonla etkileşimde bulunmalarını sağlamak amacıyla çeşitli psikolojik teknikleri kullanır. Akılda kalıcı başlıklar, duygu yüklü görseller ve yanıltıcı bilgiler, tıklama oranlarını yükseltmeye yönelik başlıca araçlardır. Bu sayede dezenformasyon daha geniş kitlelere yayılır ve daha fazla etkili olur.

Sosyal mühendislik, insanların merakını, önyargılarını ve güvenini kullanarak dezenformasyonu yaymayı amaçlar. Özellikle kimlik avı (*phishing*) kampanyaları, bu stratejilerin yaygın bir biçimidir. Kimlik avı kampanyaları, genellikle meşru bilgi talepleri veya tıklama istemleri gibi görünür ancak yanıltıcı mesajlar aracılığıyla kullanıcılardan hassas veriler toplar. Bu tür kampanyalar, sadece kişisel bilgi çalmak için değil, aynı zamanda dezenformasyon yaymak veya güvenilir ağlara kötü amaçlı içerik enjekte etmek amacıyla da kullanılabilir. Örneğin, 2018'deki Meksika genel seçimlerinde, başarılı bir kimlik avı kampanyası, siyasi bir skandalı tetiklemiş ve önemli belgelerin sızmasına yol açmıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Kollanyi, Bence & Howard, Philip N. & Woolley, Samuel C., (2016). Bots and Automation over Twitter during the First U.S. Presidential Debate, Comprop data memo 1, s. 1-4.

⁴⁹⁹ Mexico election: Concerns about election bots, trolls and fakes. BBC Monitoring. Yayın Tarihi: 30.05.2018. <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-44252995>, Erişim Tarihi: 10.03.2025.

Bunun yanı sıra, kötü niyetli aktörler, sahte kişilikler oluşturma veya gerçek kişi ya da kuruluşların kimliğini taklit etme yöntemini de sıklıkla kullanmaktadır. Bu teknik, dezenformasyon kampanyalarına güvenilirlik kazandırmak amacıyla uygulanmaktadır. Örneğin, 2019 Nijerya seçimlerinde Twitter sahte bir hesap ağını tespit ederek kaldırmış ve bu hesapların aslında yabancı bir dezenformasyon operasyonunun parçası olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁰⁰

Duyguları manipüle etmek de önemli bir stratejidir. Kötü niyetli aktörler, öfke, korku veya diğer duygusal tepkileri körükleyerek sosyal medya kullanıcılarının dezenformasyonu daha fazla paylaşımlarını sağlarlar. Bu teknik, toplumsal bölünmeleri derinleştirir ve kamuoyu tartışmalarını alevlendirir. 2018 Malezya seçimlerinde, duygu yüklü içeriklerin sosyal medyada hızla yayıldığı, toplumda kutuplaşmayı artırdığı ve kamuoyunu etkilediği gözlemlenmiştir.

Clickbait (tıklama tuzağı) başlıklar da bu stratejilerin bir parçasıdır. Bu başlıklar, dikkat çekici ama yanıltıcı bilgiler içerir ve kullanıcıları, haberin gerçek içeriğiyle ilgisi olmayan ya da büyük ölçüde çarpıtılmış içeriklere yönlendirir. 2019'daki İsrail yasama seçimlerinde, clickbait başlıkları ve aldatıcı içerikler sosyal medyada yayılmış ve kamusal söylemi önemli ölçüde çarpıtmıştır.⁵⁰¹ Pretexting, başka bir sosyal mühendislik tekniğidir. Bu yöntem, kullanıcılara belirli bir eylemi gerçekleştirmeleri için makul bir senaryo veya bahane sunarak onları kandırmayı içerir. 2020 Covid-19 pandemisi sırasında, bu teknik, dezenformasyon yaymak için kullanılmış ve birçok ülkede halk sağlığı önlemlerini

⁵⁰⁰ Oyeboode, Oladapo&Orji, Rita, (2019). Social media and sentiment analysis: the Nigeria presidential election 2019, In 2019 IEEE 10th Annual Information Technology, Electronics and Mobile Communication Conference (IEMCON), pp. 0140-0146. IEEE.

⁵⁰¹ Mourão, Rachel R.&Robertson, Craig T. (2019). Fake news as discursive integration: An analysis of sites that publish false, misleading, hyperpartisan and sensational information., Journalism studies 20, no. 14: 2077-2095.

engellemiş, kamuoyunda kafa karışıklığı yaratmıştır. Özellikle İran ve Brezilya gibi ülkelerde bu tür dezenformasyon kampanyaları bariz şekilde görülmüştür.⁵⁰²

Tüm bu çeşitli sosyal mühendislik ve tıklama tuzağı teknikleri, dijital ortamlarda dezenformasyonu yaymak için kullanılan gelişmiş yöntemlerdir. Bu tehditlerle mücadele edebilmek için, dijital okuryazarlık ve kamu eğitimleri verilmeli, gelişmiş tespit araçlarının yanı sıra, bu tür manipülasyonları erken aşamalarda tespit etmeye yönelik sofistike teknolojiler geliştirilmelidir.

f. Algoritmaların Etkisi

Algoritmalar, günümüzde büyük veri kümeleri ve yüksek işlem gücüyle birleştiğinde, şirketlerin sosyal medya platformları veya çevrimiçi hizmetler üzerinden seçmen davranışını inceleyip manipüle edebilmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede, basit bir sıralama veya öneri algoritması, seçmenlerin karşısına hangi bilginin, hangi sırayla çıkacağını belirleyerek, siyasal söylemlerin algılanma biçimini tamamen değiştirebilir. Sıradan bir kullanıcı için görünmez olan bu algoritmik süreçler, aslında dijital iletişim ekosisteminin en derin katmanlarında, seçmenlerin bilgiyle etkileşim kurma biçimlerini ince ayarlarla dönüştürmektedir.⁵⁰³

Seçim süreçlerinde yapay zekâ destekli algoritmaların etkinliği yalnızca bireysel seçmen seviyesinde kalmaz; aynı zamanda toplumsal ölçekli etkilere de yol açabilir. Algoritmalar, hangi haberlerin öne çıkacağı, hangi görüşlerin görünür olacağı, hangi tartışma başlıklarının sönmüneceği konusunda arka planda belirleyici bir rol oynar. Bu durum, siyasal söylem ortamını, hesaplanmış öncelikler ve ağırlıklar üzerinden yeniden tasarlayarak, kamuoyunun siyasal ajandasını fiilen kontrol altına alır.⁵⁰⁴ Özellikle sosyal medya platformlarında kullanılan sıralama algoritmaları, çoğu zaman kullanıcıların tercihlerini

⁵⁰² Ceron, Wilson&Mathias-Felipe de-Lima-Santos& Quiles, Marcos G., (2021). Fake news agenda in the era of COVID-19: Identifying trends through fact checking content, *Online Social Networks and Media* 21: 100116.

⁵⁰³ Tufekci, Zeynep, (2014). Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics, *First Monday*, 19(7).

⁵⁰⁴ Pariser, Eli, *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*.

derinlemesine kavrayarak, onları benzer görüşlerin tekrarlandığı yankı odalarına yönlendirir. Bu yankı odaları, seçmenlerin kendileri gibi düşünen bireylerle etkileşimini artırırken, farklı görüşlere yönelik hoşgörüyü azaltabilir, kutuplaşmayı derinleştirebilir.

Yapay zekâ alanında algoritmaların seçimi, siyasal kampanyaların seçmenlere ulaşma yöntemlerini, mesajların kişiselleştirilme derecesini ve hatta propaganda içeriklerinin ne ölçüde etkili olacağını belirlemektedir.⁵⁰⁵ Örneğin, yanlış veri ön işleme adımları veya uygunsuz bir öğrenme algoritması, siyasi eğilimleri yanlış kategorize edebilir, bazı seçmen gruplarını olduğundan daha marjinal ya da etkisiz göstererek, yanıltıcı hedeflemelere yol açabilir.

Bu noktada, şirketlerin algoritma seçimi, basit bir mühendislik kararından ziyade, demokratik süreçlerin bütünlüğünü ilgilendiren stratejik bir hamledir. Büyük ölçekli veri setlerine dayanan gelişmiş optimizasyon algoritmaları, davranışsal hedefleme araçlarıyla birleştiğinde, seçmen psikolojisini hedef alan bir silah haline dönüşebilir. Özellikle sosyal medya platformlarında kullanılan algoritmik sıralama mekanizmaları, hangi içeriklerin ön plana çıkacağına, hangi mesajların görünmez kılınacağına ve hangi tartışmaların sönümleneceğine karar vererek, kamusal söylemin rengini değiştirebilir.⁵⁰⁶

Böyle bir ekosistem, demokratik prensiplerin korunmasında büyük bir zafiyet oluşturur. Zira serbest seçim hakkının yalnızca bireysel özgür iradeye değil, aynı zamanda çoğulcu, özgür ve şeffaf bir bilgi ekosistemine ihtiyacı vardır. Şirketlerin, demokratik süreçleri etkileme amacıyla bilinçli şekilde belirli algoritmaları kullanması, serbest seçim hakkının korunması ve toplumsal bilincin sürdürülmesi adına ciddi endişeler doğurmaktadır. Bu durum da gelecekte yapay zekâ uygulamalarının daha katı düzenlemelere, standartlara ve

⁵⁰⁵ Pasquale, Frank, (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Harvard University Press.

⁵⁰⁶ Zuboff, Shoshana, (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. PublicAffairs.

etik kurallara tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Eğer algoritmalar, kâr maksimizasyonu, etkileşim artırma veya belirli siyasi gruplar lehine manipülasyon amacıyla tasarlanmışsa, demokratik sürecin temel unsurları –şeffaflık, hesap verebilirlik, çoğulculuk– risk altına girer. Bu nedenle, seçim süreçlerinde yapay zekâ destekli algoritmaların toplumsal etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu etkiyi denetlemek, şirketlerin teknolojiyi nasıl tasarladığı, hangi etik ilkelere bağlı kaldığı, hangi düzenlemelere tabi olduğu ve sonuçta demokratik değerleri ne ölçüde gözettiği sorularıyla doğrudan ilişkilidir. Bu tehdidin bertaraf edilmesi hem hukuki düzenlemelerin hem de etik standartların güçlendirilmesini, şeffaflık mekanizmalarının devreye sokulmasını, sivil toplumun, medya kuruluşlarının ve akademik çevrelerin aktif gözetimiyle demokratik normların canlı tutulmasını gerektirir. Ancak bu sayede, serbest seçim hakkı dijital çağın karmaşık bilgi ekosisteminde dahi güvence altına alınabilir.

g. Büyük Veri Analitiğinin Rolü

Büyük veri analitiği, geniş ve çoğunlukla yapılandırılmamış veri kümelerindeki örüntüleri, eğilimleri ve ilişkileri ortaya çıkarmak için gelişmiş istatistiksel, makine öğrenimi ve derin öğrenme yöntemlerinin kullanılmasını ifade eder.⁵⁰⁷ Bu yöntemler, çevrimiçi davranış kalıplarını, sosyal medya etkileşimlerini, arama motoru kayıtlarını, coğrafi konum bilgilerini, alışveriş alışkanlıklarını ve çok sayıda diğeri dijital izi inceleyerek, seçmenlerin siyasal tercihlerini etkileyebilecek paha biçilemez içgörüler sunar. Özellikle seçim dönemlerinde büyük veri analitiğinin yapay zekâ ile bütünleşmesi, seçmen davranışını önceden tahmin etme, hedefli mesajlar iletme ve kampanya stratejilerini sürekli olarak optimize etme imkânı sağlamaktadır.

⁵⁰⁷ Mayer-Schönberger, Victor&Cukier, Kenneth, (2013). Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think. Houghton Mifflin Harcourt.

Bu durum, demokratik ilkelerin merkezinde yer alan serbest seçim hakkını önemli ölçüde tehdit etmektedir. Büyük veri analitiği, seçmenlerin duygusal durumlarını, ideolojik eğilimlerini ve hassasiyetlerini incelemeye elverişli bir altyapı sunarak, siyasi aktörlerin manipülasyon kapasitesini artırır.⁵⁰⁸ Bu sayede, belirli bir seçmen grubuna tam da onları etkileyecek psikolojik, kültürel veya ekonomik motiflerle hitap eden mesajlar iletmek mümkün hale gelir. Böylelikle, bireylerin kamuoyunu serbestçe değerlendirme ve kendi değerlerini tartma imkânı kısıtlanarak, oy tercihleri dışarıdan etkilere maruz bırakılır.

Yapay sinir ağları ve katmanlarında işlenen büyük verilerden yararlanan şirketler, seçmen davranışını anlama ve yönlendirme imkanına kavuşur. Örneğin, sinir ağları sosyal medya paylaşımlarını işleyerek seçmenlerin ilgi alanlarını, siyasi eğilimlerini ve duygusal tepkilerini ortaya koyabilir. Böylelikle, stratejik olarak tasarlanmış politik mesajlar veya reklamlar, seçmenlerin bilgi tüketim biçimlerine göre optimize edilebilir. Böylece, seçim süreçleri saydam bir kamusal tartışma alanından, algoritmik manipülasyonun hâkim olduğu bir dijital bilgi ekosistemine doğru kayabilir.⁵⁰⁹

Büyük veri analitiğinin seçmen davranışı üzerindeki etkilerini artıran bir diğer unsur, verinin “gerçek zamanlı” işlenebilmesidir. Yapay zekâ destekli sistemler, anlık geri bildirim döngüleri aracılığıyla seçmenlerin tepkilerini ölçebilir, kampanya mesajlarını hızla revize edebilir ve sürekli optimize edilmiş bir strateji izleyebilir. Bu strateji, seçmenlerin rasyonel değerlendirme yapma süresini kısaltır; zira bilgi akışı o denli hızlı ve kişiselleştirilmiştir ki, seçmenler kendi demokratik seçimlerini yaparken aslında farkına varmadan yapay zekâ temelli bir algı yönetiminin etkisi altında kalır.⁵¹⁰ Serbest seçim hakkının en temel

⁵⁰⁸ Zuboff, Shoshana, (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

⁵⁰⁹ Simonyan, Karen&Zisserman, Andrew, (2015). Very deep convolutional networks for large-scale image recognition. ICLR.

⁵¹⁰ Tufekci, Zeynep, (2014). Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics. First Monday, 19(7).

gereklerinden biri olan özgür irade, bu koşullarda algoritmik manipülasyonun gölgesi altına girer.

Dolayısıyla, büyük veri analitiği, seçim süreçlerinde yalnızca kampanya verimliliğini artıran bir araç olarak değil, aynı zamanda demokratik normların zedelenmesine hizmet edebilecek bir güç olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, büyük veri işleme faaliyetlerinin düzenlenmesi, yapay zekâ sistemlerinin şeffaflık ilkesine tabi tutulması, hesap verebilirliğin sağlanması ve etik standartların güçlendirilmesi yaşamsal önem taşır. Aksi takdirde, şirketlerin elinde yoğunlaşan veri, seçim süreçlerinde bireylerin özgürce karar verebilme kapasitesini aşındıran bir silaha dönüşebilir. Bu da demokratik değerlerin korunması için ulusal ve uluslararası düzeyde bağlayıcı yasal çerçevelere, sivil toplumun denetimine ve akademik çevrelerin gözlemine ihtiyaç olduğunu gösterir.

2. Dünyadan Örnekler

a. ABD

2016 yılında Donald Trump ve Hillary Clinton arasında gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerinin ardından seçim sürecine yönelik manipülasyon iddiaları ve özellikle Cambridge Analytica skandalının ortaya çıkması, sosyal medya platformlarının demokratik süreçler üzerindeki etkisini ve bu mecraların manipülasyon amaçlı kullanım potansiyelini ciddi şekilde gündeme getirmiştir. Facebook'un, 2015-2017 yılları arasında, ABD'deki reklamların bir kısmının Rusya merkezli İnternet Araştırma Ajansı tarafından yayımlandığını açıklaması, söz konusu iddiaların ciddiyetini pekiştirmiştir.⁵¹¹

Bu bağlamda Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarının, Rusya tarafından oluşturulan sahte hesaplar aracılığıyla seçim sürecinde manipülatif amaçlarla kullanıldığı ileri sürülmektedir. Bu manipülasyonlar; Hillary Clinton'a yönelik

⁵¹¹ Dale, Helle C., (2017). Russia Used Facebook Ads to Wield Influence in America. We Need Greater Transparency, The Daily Signal, Yayın Tarihi: 04.10.2017.

itibarsızlaştırıcı içerikler paylaşmak, Cumhuriyetçi Parti adaylarından Ted Cruz ve Marco Rubio gibi isimleri karalayarak Donald Trump'ın öne çıkmasını sağlamak gibi stratejiler üzerinden yürütülmüştür. ABD istihbarat raporları da Rusya'nın seçimlere müdahale etmek amacıyla devlet destekli haber ajanslarını, üçüncü taraf aktörleri ve sosyal medya platformlarında “trol” olarak bilinen kullanıcıları finansal yollarla teşvik ettiğini öne sürmektedir. Bu iddiaların yargı sürecine taşınması ve ilgili kişi ile kurumlar hakkında soruşturmanın başlatılması, konunun ulaştığı ciddiyet seviyesini açıkça göstermektedir.⁵¹²

Ayrıca, Rusya kaynaklı manipülasyon faaliyetlerinin yalnızca ABD ile sınırlı kalmayıp AB ülkelerine de sıçradığı ve bu nedenle bazı Avrupa devletlerinin Rus haber ajanslarına çeşitli kısıtlamalar getirdiği gözlemlenmiştir. 2016 ABD seçimleri bağlamında yürütülen bir araştırma, seçimden önceki üç aylık süreçte sosyal medya aracılığıyla yayılan komplo teorileri, yalan haberler ve yanlış bilgilendirmelerin Facebook erişim verilerine odaklanmıştır. Özellikle Demokrat Parti adaylarını zayıflatmaya yönelik olarak eski Başkan Barack Obama üzerinden üretilen içerikler ile göçmen karşıtı ve ulusal değerleri hedef alan haberlerin sırasıyla 2,2 milyon ve 1,7 milyon kullanıcıya ulaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, sosyal medya platformlarının dezenformasyonun yaygınlaştırılmasında ne denli etkili bir araç haline geldiğini göstermektedir. En dikkat çeken örneklerden biri ise, Katoliklerin ruhani lideri Papa'nın Trump'a destek verdiğine dair tamamen asılsız bir haber olmuştur; bu içerik yalnızca Facebook üzerinden 961 bin kez paylaşılmıştır. Bu tür içeriklerin ulaştığı yüksek paylaşım oranları, yalan haberlerin ne derece geniş kitlelere ulaşabildiğini ve seçim sonuçları üzerinde nasıl bir etki yaratabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

⁵¹² Söz konusu iddiaların ortaya çıkışı akabinde, Savcı Robert Mueller otuz yedi sayfalık iddianame hazırlayarak iddianamesinde Rusya'nın sosyal medya aracılığıyla seçim döneminde ABD kamuoyunu etkilemeye çalıştığını ifade etmiştir. Bkz. Graff, Garrett M., (2018). A Blockbuster Indictment Details Russia's Attack on US Democracy, Wired, Yayın Tarihi: 16.02.2018; Swaine, John&Charges, Mueller, (2018). 13 Russians with Interfering in US Election to Help Trump, Guardian, Yayın Tarihi: 17.02.2018.

Manipülasyon stratejileri arasında dikkat çeken bir diğer yöntem ise karakter suikastıdır. Bu strateji kapsamında, rakip adayların itibarsızlaştırılması hedeflenir; örneğin ABD seçimleri esnasında Hillary Clinton'ın sağlığıyla ilgili spekülasyonlar gündeme getirilmiştir. Clinton'ın başkanlık görevini yürütemeyecek kadar hasta olduğu iddiaları, bu iddiaları destekleyen görsellerle birlikte sosyal medya üzerinden yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca Clinton'ın DEAŞ'a silah sattığına ve PizzaGate skandalına karıştığına dair haberler de dezenformasyon kampanyalarının bir parçası olmuştur. Benzer şekilde, Cumhuriyetçi aday Ted Cruz da karakter suikastına maruz kalmış, babasının Kennedy suikastıyla ilişkilendirildiği haberler geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu haberlerin özellikle Indiana eyaletinde Trump'ın ön seçim zaferinden sonra Cruz'un adaylıktan çekilmesiyle birlikte Cumhuriyetçi Partideki dengeleri Trump lehine değiştirdiği düşünülmektedir.

Ayrıca, ABD'de bir siyasi danışman, yapay zekâ teknolojisi kullanarak 2024 yılında dönemin Başkanı Joe Biden'ın sesini taklit etmiş ve seçmenleri manipüle etmeye çalışmıştır. Bu kişi, yapay zekâ ile oluşturduğu sesli mesajlarla seçmenlere ulaşmış ve onları yanıltıcı bilgilerle etkilemeye çalışmıştır. Bu durumda, danışman Kramer'ın hedefi, New Hampshire'daki seçmenleri Demokrat Parti'nin ön seçimlerine katılmaktan alıkoymak ve onların Cumhuriyetçi Parti'ye oy verme kararını etkilemektir. Biden'ın sesiyle yapılan aramalarda, seçmenlere yanlış bir mesaj verilmiş ve bu mesajda, *"Bu salı günü oy kullanmak, yalnızca Cumhuriyetçilerin Donald Trump'ı tekrar seçme çabalarını destekler. Oyunuz kasım ayında fark yaratır, bu salı değil."* denilerek seçmenler yanıltılmaya çalışılmıştır. Federal İletişim Komisyonu, bu tür manipülasyonları fark ettikten sonra Kramer'a 6 milyon dolar para cezası vermiştir. Ayrıca, New Hampshire Başsavcılığı, Kramer'ı Seçmen Kandırma Yasası'nı ihlal etmek ve yapay zekâyı yanlış bir şekilde kullanarak seçmen üzerinde baskı kurmak gibi

suçlardan dolayı dava etmiştir. Bu tür uygulamalar, yapay zekânın seçim süreçlerinde ne kadar tehlikeli olabileceğini gözler önüne sermektedir.⁵¹³

2024 ABD seçimleri öncesinde ise Cumhuriyetçi Parti'nin destekçileri, yapay zekâ kullanarak eski Başkan Donald Trump'ı siyah Amerikalılarla birlikte gösteren sahte görseller üretmişlerdir. Bu görseller, sosyal medyada paylaşılmış ve siyah seçmenler Trump'a oy verme konusunda teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu tür manipülasyonlar, seçmenlerin algısını çarpıtarak demokratik süreci etkilemeyi amaçlamaktadır.⁵¹⁴ Federal kurumlar, özellikle Rusya kaynaklı sahte videolar ve içeriklerin seçim sürecini etkilemeye çalıştığını raporlamıştır.⁵¹⁵ Tüm bu gelişmeler, sosyal medya aracılığıyla yürütülen manipülasyonların hem bireysel adaylar hem de genel seçim süreci üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir.

b. İngiltere

Sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen manipülasyonların demokrasi üzerindeki etkilerine çarpıcı bir örnek, Birleşik Krallık'ta 23 Haziran 2016'da yapılan AB üyeliğinden ayrılma referandumu, yaygın adıyla Brexit'tir. Bu referandumda seçmenlerin %51,9'u AB'den ayrılma yönünde oy kullanırken, %48,1'i üyeliğin devamından yana tercihte bulunmuştur. Referandum sürecinde sosyal medya platformları, seçmenlerin kararlarını etkilemek amacıyla yoğun biçimde kullanılmıştır. Özellikle Cambridge Analytica adlı veri analiz şirketinin, Facebook üzerinden milyonlarca kullanıcının kişisel verilerini izinsiz toplayarak, mikro-hedefleme yöntemiyle seçmen davranışlarını etkilemeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bu skandal,

⁵¹³ Karakaş, Tunahan, (2024). ABD'de Yapay Zeka Krizi: Joe Biden'ın Sesi Kullanılarak Seçmenler Manipüle Edildi!, Blnz: https://www.tamindir.com/haber/abd-yapay-zeka-joe-biden-secim-manipule_90601/, Erişim Tarihi: 04.03.2025.

⁵¹⁴ ABD seçimlerinde yapay zekâ manipülasyonu: Trump destekçilerinden siyah seçmeni etkileyecek sahte kareler, Yayın Tarihi: 05.03.2024. Bknz: https://artigercek.com/dunya/abd-secimlerinde-yapay-zeka-manipulasyonu-trump-destekcilerinden-siyah-secmeni-etkileyecek-sahte-kareler-286588h?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 16.03.2025.

⁵¹⁵ Shuster, Simon, (2024). Russia Ramps Up 2024 Election Disinfo Ops, Yayın Tarihi: 02.11.2024. Bknz: https://time.com/7171326/russia-2024-election-disinfo-ops/?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 16.03.2025.

sosyal medyanın seçim sonuçlarını manipüle etme potansiyelini gözler önüne sermiş ve demokratik süreçlerin güvenliği konusunda ciddi endişelere yol açmıştır.

İngiliz Parlamentosu'nun konuya ilişkin hazırladığı raporda, bireylerin önyargı ve korkularını harekete geçirmek suretiyle oy tercihlerini etkileme amacı güdüldüğüne ve bu doğrultuda sosyal medya platformlarının yoğun biçimde kullanıldığına dikkat çekilmiştir.⁵¹⁶ Parlamentoda, "*Demokrasimiz risk altında, bu konuda derhâl harekete geçmeliyiz*" çağrıları yapılmış; manipülasyonları önlemeye yönelik acil adımların atılmasının zorunlu olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Raporda, Cambridge Analytica skandalı bağlamında, Facebook'un yürütülen soruşturma kapsamında kamuoyunu yeterince bilgilendirmediği ve parlamentoda kurulan komisyonun sorularına yanıt vermekten kaçındığı belirtilmiştir.

Raporda öne çıkan bir diğer önemli husus ise, yapılması planlanan yasal düzenlemelerin sosyal medya platformlarını da doğrudan ilgilendirdiğidir. Teknik faaliyet yürüten bu tür dijital şirketlere yönelik yeni vergilendirme politikalarının ve düzenleyici yasal çerçevelerin oluşturulması, demokratik standartların korunması açısından hayati bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişmeler, sosyal medya platformlarının demokratik süreçler üzerindeki etkisini ve bu alanda düzenleyici önlemlerin gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

c. Fransa

Sosyal medyanın manipülatif amaçlarla araçsallaştırılmasına dair dikkat çekici örneklerden biri, Fransa'daki başkanlık seçimlerinde yaşanmıştır. Rusya'nın seçimlere müdahil olduğu iddiaları çerçevesinde, özellikle fake news (sahte haber) meselesi ön plana çıkmıştır. Seçimlere kısa bir süre kala sosyal medya üzerinden dolaşıma sokulan sahte

⁵¹⁶ Social Media Manipulation Putting UK Democracy at Risk: Report, Press TV, Yayın Tarihi: 28.07.2018, Bknz: <https://www.presstv.ir/Detail/2018/07/28/569506/Britain-social-media-fake-news-investigation>, Erişim Tarihi: 08.02.2025.

haberlerle kamuoyunda spekülâtif bir enformasyon akışı yaratılmış ve bu yolla seçim sonuçlarını etkileme çabaları gündeme gelmiştir.

Manipülasyonların büyük çoğunluğu, Emmanuel Macron karşıtı ve aşırı sağ adaylar lehine gerçekleşmiştir. Özellikle Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen'in önde olduğuna dair algı yaratılmaya çalışılmış; bu kapsamda gerçek dışı anket sonuçları sosyal medya aracılığıyla yayılmıştır. Bir ankette Le Pen'in ilk turda %28,1 oy oranı ile seçimleri kazanacağı, başka anketlerde ise François Asselineau'nun %56,91 gibi gerçekçi olmayan bir oranla önde olduğu veya Jean-Luc Mélenchon'un ilk turu kazanacağı ileri sürülmüştür.⁵¹⁷ Bu tür manipülâtif içeriklerle seçmenin algısının yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Manipülasyonlar yalnızca anketlerle sınırlı kalmamış, Macron hakkında ortaya atılan dezenformasyonlarla da desteklenmiştir. Macron'un yasa dışı bir offshore hesabı bulunduğu iddiası, sosyal medyada bot hesaplar aracılığıyla dolaşıma sokulmuş ve kamuoyunda güven kaybı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Facebook'un Fransa'da 30 bin bot hesabı dezenformasyon nedeniyle kapatması, durumun ciddiyetini ortaya koymuştur.⁵¹⁸

Tüm bu gelişmelerin ardından Macron hükümeti, sahte haberlerin ve sosyal medya manipülasyonlarının önüne geçmek amacıyla kapsamlı bir yasa tasarısı hazırlamış ve bu düzenleme Senato'dan geçmiştir. Fransa'nın bu konudaki kararlılığı, AB genelinde de benzer düzenlemelere ilham vermiştir. Bu durum, sosyal medya manipülasyonlarının sadece ulusal değil, uluslararası boyutta ele alınması gereken bir tehdit olduğunu göstermektedir.

⁵¹⁷ Farand, Chloe, (2017). French Social Media Awash with Fake News Stories from Sources 'Exposed to Russian Influence' ahead of Presidential Election", Independent, Yayın Tarihi: 23.04.2017, Bknz: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/french-voters-deluge-fake-news-stories-facebook-twitter-russian-influence-days-before-election-a7696506.html>, Erişim Tarihi: 15.02.2025.

⁵¹⁸ Hosenball, Mark&Menn, Joseph, (2017). Say Automated Accounts Sharing Fake News ahead of French Election, Reuters, 21.04.2017, Bknz: <https://www.reuters.com/article/world/experts-say-automated-accounts-sharing-fake-news-ahead-of-french-election-idUSKBN17M314/>, Erişim Tarihi: 15.02.2025.

d. Almanya

Son yıllarda, sosyal medyanın demokratik süreçler üzerindeki etkisi, özellikle seçim dönemlerinde artan manipülasyon iddialarıyla birlikte yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Almanya, bu bağlamda dikkat çekici örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 2017 federal seçimleri sırasında, sosyal medya platformları üzerinden yayılan dezenformasyon, sosyal botlar ve yabancı aktörlerin müdahaleleri, kamuoyunun yönlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

2017 seçimleri öncesinde, "Reconquista Germanica" adlı yaklaşık 5.000 üyeden oluşan bir grup, sosyal medya üzerinden organize bir şekilde dezenformasyon kampanyaları yürütmüştür. Bu grup, YouTube, Twitter ve Facebook gibi platformlarda sahte hesaplar oluşturarak, başta Hristiyan Demokrat Birliği ve Sosyal Demokrat Parti olmak üzere ana akım partilere karşı olumsuz içerikler yaymış ve aşırı sağcı Almanya için Alternatif Partisi'ni (AfD) destekleyen mesajları öne çıkarmıştır. Böylelikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa ırkçı ideolojiye sahip bir parti Federal Mecliste temsil edilmiştir.⁵¹⁹ Bu faaliyetler, sosyal medyada belirli hashtag'lerin trend olmasını sağlayarak, kamuoyunun algısını etkilemeyi hedeflemiştir.⁵²⁰

Benzer şekilde, 2025 yılında yapılan seçimler öncesinde de aynı taktiklerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Cyabra adlı bir analiz şirketinin raporuna göre, 1.000'den fazla sahte profil, AfD lehine yanıltıcı içerikler yayarak, siyasi rakiplerine karşı saldırgan tutum sergilemiştir. Bu sahte hesapların %47'sinin bir yıldan uzun süredir aktif olduğu belirlenmiş,

⁵¹⁹Ayvaz, Erkut, (2017). 2017 Almanya Federal Meclis Seçimleri: Sağ Popülizmin Normalleşme Tehlikesi, SETA Analiz, Sayı: 216.

⁵²⁰https://www.dw.com/en/far-right-trolls-active-on-social-media-before-german-election-research/a-42667318?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 20.03.2025.

bu da uzun vadeli ve iyi planlanmış bir dezenformasyon kampanyasının yürütüldüğünü gözler önüne sermiştir.⁵²¹

Bu tür müdahaleler, demokratik süreçlerin güvenilirliğini tehdit etmekte ve kamuoyunun doğru bilgiye erişimini engellemektedir. Sosyal medya platformlarının, özellikle seçim dönemlerinde, dezenformasyonun yayılmasını engellemek adına daha etkin önlemler alması gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin, AB, TikTok'un seçimle ilgili içerikleri ele alış biçimini incelemeye almış ve Dijital Hizmetler Yasası kapsamında platformların yasadışı içerikleri kaldırma yükümlülüklerini hatırlatmıştır.⁵²²

Sonuç olarak, sosyal medyanın demokratik süreçler üzerindeki etkisi giderek artmakta ve bu platformların manipülatif kullanımı, seçimlerin adil ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmesini tehdit etmektedir. Bu nedenle, devletlerin ve uluslararası kuruluşların, sosyal medya platformlarıyla iş birliği içinde, dezenformasyonla mücadele stratejileri geliştirmesi ve uygulaması büyük önem taşımaktadır.

e. Rusya

Rusya, sosyal medya platformlarını kullanarak hem kendi iç kamuoyunu şekillendirmekte hem de uluslararası alanda dezenformasyon ve manipülasyon faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu stratejiler, Rusya'nın dış politika hedefleri doğrultusunda bilgi savaşları ve siber müdahalelerle desteklenmektedir.⁵²³

Rusya'da, özellikle 2011 Devlet Duması seçimleri ve 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, sosyal medya ve dijital platformlar önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde,

⁵²¹ Baruchin, Rotem, (2025). 1,000+ Fake Accounts Disrupting German Elections, Yayın Tarihi: 20.02.2025, Bknz: <https://cyabra.com/blog/1000-fake-accounts-disrupting-german-elections/>, Erişim Tarihi: 20.03.2025.

⁵²² Doherty, Regina, (2024). Platforms must not become wild west of misinformation on politics ahead of key elections, Yayın Tarihi: 20.12.2024. Bknz: https://www.thesun.ie/news/14432755/platforms-misinformation-politics-dublin-mep-regina-doherty/?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 10.03.2025.

⁵²³ Baştan, Yücel&Çoban Oran, Filiz, (2024). Rus Dış Politikasında Siber Müdahale Yöntemi Olarak Dezenformasyon Operasyonları, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt/Volume: 22, Sayı/No: 53, ss. /pp.: 1205-1230.

hükümet yanlısı gruplar ve troller, sosyal medya üzerinden muhalefet partilerine karşı kampanyalar düzenlemiş, dezenformasyon yaymış ve halkın siyasi tercihlerini etkilemeye çalışmıştır. Bu tür faaliyetler, Rusya'daki medya ekosistemini ve bilgi dinamiklerini önemli ölçüde şekillendirmiştir.

Öte yandan, Rusya'nın sosyal medya üzerinden diğer ülkelerin seçimlerine müdahale ettiği iddiaları da uluslararası alanda geniş yankı uyandırmaktadır. Özellikle 2016 yılında gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerinde, Rusya'nın İnternet Araştırmaları Ajansı (IRA) tarafından yürütülen kampanyalar, sosyal medya platformlarında sahte hesaplar ve botlar aracılığıyla Amerikan seçmenlerini hedef almıştır. Bu kampanyalar, siyasi kutuplaşmayı artırmayı ve belirli adayları desteklemeyi amaçlamıştır. Oxford İnternet Enstitüsü'nün raporlarına göre, Rusya'nın bu müdahalesi, ABD seçim sürecini önemli ölçüde etkilemiştir.⁵²⁴

Rusya, algı operasyonlarını uluslararası alanda Ukrayna üzerinden de yapmaktadır. Rus destekli troll hesapları, 2014 yılında meydana gelen MH17 sefer sayılı uçağın düşürülmesi olayıyla ilgili çeşitli komplo teorileri yaymıştır. Rusya'nın IRA'dan çıkan troll çiftliği, kazanın gerçekleştiği ilk üç gün içinde yaklaşık 111.500 tweet atmıştır. Bu tweetlerin büyük bir kısmı, kazanın sorumluluğunu Ukrayna'ya atmaya yöneliktir.⁵²⁵ Ayrıca Kırım'ın ilhakı sırasında, sosyal medya platformlarında, Rusya'nın askerî harekâtını meşrulaştırmaya yönelik dezenformasyon içerikleri paylaşılmış, uluslararası toplumun algısı manipüle edilmiştir.⁵²⁶ Son olarak, 2020 yılında Romanya'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Rusya'nın desteklediği dezenformasyon kampanyaları nedeniyle seçim sonuçları iptal

⁵²⁴ Şener, Orhan (2017). Oxford İnternet Enstitüsü: Rusya, ABD seçimlerini manipüle etti, Yayın Tarihi: 24.10.2017. Bknz: https://journno.com.tr/rusya-abd-secimlerini-manipule-etti?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 30.03.2025.

⁵²⁵ EU East StratCom Task Force, MH17 crash days: Russian trolls generated over 100K tweets, at least 65K to blame Ukraine, Euromaidan Press, Yayın Tarihi: 26.12.2019. Bknz: https://euromaidanpress.com/2019/06/26/mh17-crash-days-russian-trolls-generated-over-100k-tweets-at-least-65k-to-blame-ukraine/?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵²⁶ Kavoğlu, Samet, (2020). Meşrulaştırma Aracı Olarak Medya: Rusya'nın Kırım'ı İlhakı Üzerine Bir İnceleme, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi- Sayı 50, 98-116.

edilmiştir. Bu durum, Rusya'nın sosyal medya üzerinden seçimleri etkileme çabalarının ne denli etkili olabileceğini göstermektedir.

Rusya, dezenformasyon kampanyalarında yapay zekânın doğal dil işleme ve bot teknolojilerini kullanmıştır. Bu teknolojiler, büyük veri analizi yaparak hedefli ve kişiselleştirilmiş dezenformasyon içerikleri üretmekte ve yaymaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli sistemler, farklı dillerde ve lehçelerde içerik üreterek geniş bir kitleye ulaşmaktadır.

f. Çin

Çinli politikacılar ve hükümet destekli gruplar, WeChat ve Xiaohongshu gibi platformlarda etkileşim stratejileri geliştirmektedir. Özellikle Avustralya'da, Çin-Avustralya kökenli seçmenlere ulaşmak için bu platformlarda influencer'larla iş birliği yapılmakta, siyasi içerikler paylaşılmaktadır. Bu durum, Çinli toplulukların oy davranışlarını etkilemeyi amaçlamaktadır.⁵²⁷ Çin'in, kendi kaynaklarıyla ve şirketlerle iş birliği yaparak diğer ülkelerdeki seçim süreçlerine müdahale etme çabaları, küresel demokrasi ve seçim güvenliği için ciddi bir endişe kaynağıdır.

Bu nedenle, yapay zekânın geliştirilmesinde etik çerçeveler, uluslararası standartlar ve düzenleyici mekanizmalar oluşturmak gerekmektedir. Şeffaflığın sağlanması, yapay zekâ kararlarının açıklanabilir kılınması, zarar verici veya manipülatif kullanımların önlenmesi için denetim ve yaptırım araçlarının güçlendirilmesi, serbest seçim hakkının korunması adına öncelikli politikalar arasında yer almalıdır. Ayrıca, seçmenlerin de bu yeni teknoloji karşısında daha bilinçli, eleştirel ve sorgulayıcı bir tutum geliştirmesi önemlidir. Aksi takdirde, yapay zekânın potansiyel gücü, özgür iradeyi sarsacak, toplumsal uzlaşma mekanizmalarını zayıflatacak ve demokratik süreçlerin meşruiyetini tehlikeye atacak bir

⁵²⁷ Qiu, Stella (2025). In a tight Australian election, a Chinese app could make a difference, Yayın Tarihi: 04.04.2025. Bknz: https://www.reuters.com/world/asia-pacific/tight-australian-election-chinese-app-could-make-difference-2025-04-03/?utm_source=chatgpt.com, Erişim Tarihi: 06.04.2025.

silaha dönüşebilir.⁵²⁸ Özellikle seçim süreçleri, bu teknolojiye karşı en savunmasız alanlardan biri olarak görülmektedir. İnsan düzeyinde bilişsel yeteneklere sahip bir yapay zekânın siyasi arenada kullanımı, serbest seçim hakkının altını oyabilecek, demokratik normları tehdit edebilecek ve halk iradesini gizli algoritmaların gölgesinde bırakabilecek riskler taşımaktadır. Bu nedenle, yapay zekâ araştırmalarının ilerlediği her adımda, etik, hukuki ve yönetişimsel önlemlerin paralel olarak geliştirilmesi zorunluluk arz etmektedir.

⁵²⁸ Floridi, Luciano, (2019). *The Logic of Information: A Theory of Philosophy as Conceptual Design*. Oxford University Press.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST SEÇİM HAKKININ YAPAY ZEKÂ KULLANARAK İHLALİ: KURUMSAL VE HUKUKSAL DÜZEYDE MÜCADELE STRATEJİLERİ

Tarihsel olarak, yapay zekâ alanı, farklı yöntemler ve paradigmlar etrafında gelişim göstermiştir. Bu yöntemler, makinelerin sadece programlanmış kurallarla değil, aynı zamanda büyük veri setleri üzerinden örüntü tanıma ile öğrenebilmesini sağlamıştır. Böylece yapay zekâ, metin işleme, görüntü tanıma, doğal dil anlama, otonom sürüş, sağlık teşhisi ve finansal tahmin gibi çok çeşitli alanlarda uygulanabilir hale gelmiştir. Yapay zekânın tarihsel süreci, gelecekteki yapay zekâ tekniklerinin, derin öğrenme yaklaşımlarının, istatistiksel modellemelerin ve büyük veri analitiğinin temelini atmıştır. Günümüzde, erken dönem çalışmaların açtığı yol, şirketlerin seçim süreçlerine dahi nüfuz eden yapay zekâ destekli stratejiler geliştirmesine imkân tanımıştır. 1950’lerde “düşünebilen makineler” fikri tartışılırken, bugün yapay zekâ odaklı karar destek sistemlerinin demokratik süreçler üzerindeki etkisi, küresel boyutta sosyopolitik kaygıları tetiklemektedir.

Modern derin öğrenme yaklaşımları, başlangıçtaki sembolik ve kural tabanlı yöntemlerin üzerine inşa edilen, istatistiksel modelleme, olasılıksal çıkarım ve çok katmanlı yapay sinir ağlarının entegrasyonu ile derinleşmiş; bu sayede hem endüstriyel uygulamalarda hem de siyasal iletişim stratejilerinde daha öngörücü, etkili ve rafine tekniklerin gelişmesini sağlamıştır.⁵²⁹ Ne var ki bu güçlenen kapasite, özellikle şirketlerin, seçmen davranışlarını etkilemek için derinlemesine profillemeye ve davranışsal hedefleme araçlarını kullanmasına olanak tanımış, böylece özgür seçim ortamının manipüle edilmesine yönelik kaygıları artırmıştır.

Özellikle seçim süreçlerinde, sosyal medya aracılığıyla yayılan sahte haberler, manipülatif reklam kampanyaları ve ince kitle segmentasyonuna dayalı siyasi mesajlar,

⁵²⁹ Goodfellow, Ian & Bengio, Yoshua & Courville, Auron, (2016). Deep Learning, MIT Press.

Turing'in erken dönem sorularının yerini daha karmaşık etik, hukukî ve demokratik problemlerle harmanlanmış yapay zekâ uygulamalarına bırakmıştır.⁵³⁰ Bu noktada, demokratik süreçlerin savunmasızlığı, yalnızca yanlış bilgilendirme veya propaganda amaçlı mesajların varlığıyla açıklanamaz. Aynı zamanda, yapay zekâ sistemlerinin hedef kitlelerin psikografik profillerini çıkarması, seçmen davranışını tahmin etmesi ve yönlendirmesi, Turing'in "düşünen makine" vizyonunu sarsıcı bir toplumsal gerçekliğe dönüştürmektedir. Burada, serbest seçim hakkının ihlali, insan zihninin makinelerin hesaplanmış stratejileriyle örtük bir biçimde yönlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁵³¹ Diğer bir deyişle, bir zamanlar sadece laboratuvar ortamlarında test edilen sembolik çıkarım sistemleri, bugün veri güdümlü modellerle birleşerek, demokratik işleyişin temelini oluşturan serbest seçim hakkını potansiyel olarak istismar edebilir hale gelmiştir.⁵³²

Bu bağlamda, yapay zekâ temelli müdahalelerin serbest seçim hakkını hangi biçimlerde ihlal edebileceği önceki bölümde ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Bu bölümde ise, söz konusu ihlallere karşı geliştirilen kurumsal önleme mekanizmaları ile ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinde şekillenen düzenleyici stratejiler analiz edilecektir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ teknolojilerini kullanarak seçim süreçlerine müdahalede bulunan şirketlerin, serbest seçim hakkının ihlali bağlamındaki sorumlulukları, özellikle insan hakları hukuku çerçevesinde değerlendirilecektir.

⁵³⁰ Woolley, Samuel C.&Howard, Philip N., (2016). Automation, Algorithms, and Politics| Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents–Introduction. *International Journal of Communication*, 10, 4882-4890.

⁵³¹ Helbing, Dirk, (2019). *Toward Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution*. Springer.

⁵³² O'Neil, Cathy, (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown.

I. Teknoloji Şirketlerinin Mücadele Stratejileri

A. Teknik Yollarla Mücadele

Dijital çağda sahte haberlerin hızla yayılması ve sosyal medya aracılığıyla kamuoyunun manipüle edilmesi, teknoloji şirketlerini dezenformasyonla mücadelede aktif rol almaya zorlamaktadır. Sosyal medya platformları ve dijital hizmet sağlayıcıları, özellikle seçim dönemlerinde artan yalan haber akışı ve bot hesap kullanımı karşısında çeşitli önlemler geliştirmiştir.

Facebook, yerel düzeyde bağımsız doğrulama kuruluşlarıyla iş birliği yaparak içerik denetimini kurumsallaştırmış; yanlış bilgi barındıran içeriklerin görünürlüğünü azaltma ve bu içeriklerden gelir elde edilmesini engelleme stratejisini benimsemiştir.⁵³³ Türkiye’de “teyit.org” ile, ABD’de ise Snopes ve Associated Press⁵³⁴ ile iş birliği yapan Facebook, aynı zamanda "Harekât Odası" gibi projelerle seçim dönemlerinde dezenformasyona karşı proaktif müdahalelerde bulunmuştur. Kullanıcılara yalan haber bildirme imkânı sunan “yalan haber” butonu ve kullanıcıları yanıltıcı haber paylaşan arkadaşlarına dair bilgilendirme özellikleri de Facebook’un önemli uygulamaları arasında yer almaktadır.

X (önceki adıyla Twitter), seçim manipülasyonlarına karşı alınan önlemler kapsamında platformun bilgi bütünlüğünü koruma sorumluluğunu hem içerik politikaları hem de algoritmik müdahaleler yoluyla üstlenmiştir. 2019 yılında platform, siyasi reklamları tamamen yasaklayarak, ücretli içeriklerin seçim süreçlerini etkilemesini önlemeye yönelik radikal bir politika benimsemiştir. Bu karar, siyasi mesajların satın alınmış erişimle

⁵³³ Mozur, Paul&Isaac, Mike, (2018). Facebook’s Election ‘War Room’ Takes Aim at Fake Information. The New York Times.

⁵³⁴ Lee, Dave, (2019). Key Fact-Checkers Stop Working with Facebook, BBC News, Yayın Tarihi: 02.02.2019, Bknz: <https://www.bbc.com/news/technology-47098021>, Erişim Tarihi: 30.03.2025.

yayılmamasının demokratik tartışma alanını daraltacağı gerekçesiyle alınmıştır.⁵³⁵ Buna ek olarak X, seçim dönemlerinde devreye soktuğu “etiketleme” ve “bağlam ekleme” stratejileriyle, kullanıcıların seçimle ilgili içeriklerin kaynağı ve güvenilirliği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamayı hedeflemiştir. Özellikle devlet destekli medya organlarının içeriklerine "devlet bağlantılı hesap" etiketi eklenmiş; yanıltıcı içeriklere uyarı notları getirilmiş ve bağlantılarla doğrulanmış kaynaklara yönlendirmeler yapılmıştır.⁵³⁶ Ayrıca, platform üzerinde seçimlere müdahale amacı taşıyan koordineli kötü niyetli davranışlara karşı otomatik tespit sistemleri geliştirilmiş ve bu doğrultuda birçok bot hesap askıya alınmıştır. Yapay zekâ ile sahte hesapların oluşturulmasını engellemek için kimlik doğrulama sistemleri de geliştirilmektedir. Tüm bu önlemler, X platformunun bilgi alanındaki bütünlüğü koruma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak, Elon Musk'ın platformu devralmasından sonra içerik denetimi politikalarında önemli değişiklikler yaşanmış ve bu durum, dezenformasyonla mücadelede önceki döneme kıyasla daha esnek bir yaklaşımın benimsendiği eleştirilerine yol açmıştır.⁵³⁷

Google ise küresel çapta “fact-check” (doğruluk kontrolü)⁵³⁸ etiketleme sistemini geliştirerek, özellikle arama motoru ve haber servislerinde güvenilir kaynakları ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, bilgi bütünlüğünün korunması yoluyla seçmen davranışlarının yapay zekâ destekli manipülasyonlara karşı daha dirençli hâle getirilmesi amaçlanmaktadır. YouTube da seçim güvenliğine katkı sunmak ve dezenformasyonla mücadele etmek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu doğrultuda, güvenilir haber

⁵³⁵ <https://twitter.com/jack/status/1189634360472829952>, Ayrıca bkz: Ivanova, Irina (2019). Twitter announces ban on all political ads, <https://www.cbsnews.com/news/twitter-political-ads-will-be-banned-ceo-jack-dorsey-announced-2019-10-31/>, Yayın Tarihi: 31.10.2019, Erişim Tarihi: 05.04.2025.

⁵³⁶ Twitter Safety, (2020). Labeling state-affiliated media on Twitter. https://blog.twitter.com/en_us/topics/product/2020/new-labels-for-government-and-state-affiliated-media-accounts, Erişim Tarihi: 06.04.2025.

⁵³⁷ Frenkel, Sheera&Conger, Kate, (2022). Twitter's Content Moderation Changes After Elon Musk's Takeover. The New York Times.

⁵³⁸ https://safety.google/intl/en_us/stories/fighting-misinformation-online/, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

üretimini teşvik etmek üzere 25 milyon dolarlık bir yatırım fonu oluşturmuş ve bu kaynak aracılığıyla doğruluk temelli habercilik yapan kuruluşları desteklemiştir.⁵³⁹ Bunun yanı sıra, özellikle genç kullanıcıların dijital ortamda karşılaştıkları içerikleri eleştirel bir süzgeçten geçirebilmelerini sağlamak amacıyla “Internet Citizens” adlı medya okuryazarlığı programını başlatmıştır.⁵⁴⁰

Microsoft’un geliştirdiği NewsGuard adlı uygulama, haberlerin doğruluk oranını analiz eden algoritmalarla donatılmış bir filtreleme sistemi sunmakta; Android ve iOS cihazlarda kullanıcıları yanıltıcı içeriklere karşı bilgilendirmeyi hedeflemektedir. NewsGuard, her haber sitesine 0 ile 100 arasında bir güven puanı vererek; editoryal sorumluluk, şeffaflık, hataları düzeltme politikası gibi kriterlere göre değerlendirme yapmakta ve kullanıcıların manipülatif içeriklerle karşılaştıklarında bilinçli kararlar alabilmesini hedeflemektedir.⁵⁴¹ Ayrıca, Microsoft tarafından geliştirilen en dikkat çekici girişimlerden biri, 2019 yılında başlatılan “Defending Democracy Program” olmuştur. Bu program kapsamında şirket, seçim altyapılarını hedef alan siber saldırılara karşı koruma, siyasi adayların ve kampanya ekiplerinin dijital güvenliğini artırma ve bilgi ekosisteminde güvenilirliği destekleme gibi hedefler belirlemiştir.⁵⁴²

Program dâhilinde geliştirilen AccountGuard hizmeti, siyasi kampanyalar, düşünce kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları gibi yüksek risk altındaki kullanıcıları siber saldırılara karşı korumayı amaçlamaktadır. Bu hizmet, potansiyel tehditlere karşı erken uyarı sistemleri sunmakta ve kullanıcıları hedefli oltalama (phishing), kötü amaçlı yazılım ve yetkisiz giriş

⁵³⁹ YouTube Official Blog, (2018). Fighting misinformation and supporting news on YouTube. <https://blog.youtube/news-and-events/supporting-news-and-fighting-misinformation>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴⁰ YouTube Creators, (2021). Internet Citizens: Helping young people navigate online speech. <https://www.youtube.com/creators/education/internet-citizens/>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴¹ NewsGuard. (n.d.). How It Works. <https://www.newsguardtech.com/>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴² Microsoft, (2019). Defending Democracy Program, <https://news.microsoft.com/on-the-issues/videos/microsofts-defending-democracy-program/>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

teşebbüsleri konusunda bilgilendirmektedir.⁵⁴³ Ayrıca Microsoft, yapay içerik ve deepfake tehditlerine karşı Video Authenticator adlı bir araç geliştirerek, dijital içeriklerin manipülasyona uğrayıp uğramadığını tespit etmeye yönelik teknik çözümler üretmiştir.⁵⁴⁴ Bu araç, özellikle seçim dönemlerinde sosyal medyada dolaşıma giren dezenformasyon kampanyalarına karşı mücadelede önemli bir rol oynamayı hedeflemektedir.

WhatsApp, uçtan uca şifreleme özelliği nedeniyle içerik denetimi doğrudan yapılamayan bir platform olmasına rağmen, seçim süreçlerinde dezenformasyonun yayılmasını sınırlamak amacıyla çeşitli yapısal müdahalelere başvurmuştur. Bunlar arasında en dikkat çeken önlem, mesaj yönlendirme (forwarding) özelliğine getirilen kısıtlamalardır. 2018'den itibaren uygulamaya konulan bu düzenleme ile kullanıcıların bir mesajı aynı anda yalnızca beş farklı kişiye veya gruba iletebilmesine izin verilmiş, daha sonra bu sınır, çokça yönlendirilmiş mesajlar için bire bir iletimle sınırlandırılmıştır.⁵⁴⁵ Bu kısıtlama, özellikle Hindistan ve Brezilya'daki seçim dönemlerinde dezenformasyonun viral biçimde yayılmasının önlenmesi amacıyla hayata geçirilmiştir. Buna ek olarak, WhatsApp, seçim dönemlerinde kullanıcıları doğrulanmamış içeriklere karşı uyarıcı bilgi etiketleri ve yönlendirme ikonları eklemiş; yerel doğrulama kuruluşlarıyla iş birliği yaparak kullanıcıların şüpheli içerikleri doğrulatabilmesini sağlayan sistemler geliştirmiştir.⁵⁴⁶ Bu önlemler, kapalı mesajlaşma platformlarında içerik denetiminin doğrudan yapılamadığı koşullarda, yapay zekâ destekli yönlendirme sınırlamaları ve kullanıcı odaklı medya okuryazarlığı stratejileri aracılığıyla, serbest seçim hakkının korunmasına yönelik önemli bir kurumsal çaba olarak değerlendirilmektedir.

⁵⁴³ Microsoft, (2020). AccountGuard expands to more democracies. <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2021/03/09/accountguard-expansion-high-risk-defending-democracy/>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴⁴ Microsoft, (2020). New tools to combat disinformation ahead of elections. <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2020/09/01/disinformation-deepfakes-newsguard-video-authenticator/>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴⁵ <https://faq.whatsapp.com/1053543185312573>, Tarihi: 01.04.2025.

⁵⁴⁶ WhatsApp Blog, (2020). Helping to keep WhatsApp safe. <https://blog.whatsapp.com/helping-to-keep-whatsapp-safe>, Erişim Tarihi: 01.04.2025.

Wikipedia ise “Wikiritribune” girişimiyle profesyonel gazeteciler ve vatandaşları bir araya getirerek haberlerin doğruluğunu kolektif biçimde değerlendirme imkânı sunmuştur.⁵⁴⁷ Proje, geleneksel medya araçlarının yetersiz kaldığı yerlerde, kamuoyunun doğru bilgiye erişimini sağlamayı ve topluluk üyelerinin katkılarıyla haberlerin doğruluğunu teyit etmeyi hedeflemiştir.⁵⁴⁸ Bu girişim, özellikle seçim dönemlerinde yanlış bilgilendirici içeriklerin yayılmasını önlemeye yönelik önemli bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Bot hesapların askıya alınması ve deepfake teknolojisi ile üretilen sahte materyallere ilişkin kullanıcılara uyarılar gösterilmesi, bu konudaki en önemli tedbirler arasında gösterilebilir. Siyasi tartışmalarda manipülasyon yaratmak amacıyla kullanılan botlar hem içerik üretiminde hem de yayılımında aktif rol oynamaktadır. Sosyal medya platformları gelişmiş algoritmalar kullanarak bu tür sahte hesapları belirli aralıklarla tespit ederek kaldırmakta; Facebook ve Instagram, Rusya ve Ukrayna kaynaklı sahte ağlara karşı önlem alırken, Twitter’da da birçok hesap askıya alınmaktadır. Deepfake teknolojisiyle üretilen, siyasetçilerin sözlerini ya da davranışlarını çarpıtan içeriklere karşı, yapay zekâ tabanlı tespit sistemleri geliştirilmektedir. Birçok platformda bu içerikleri yapay zekâ teknolojisi ile üretildiği tespit edildikten sonra kullanıcılara bir açıklamayla uyarı verilmektedir.

Bu tür stratejiler, her ne kadar yapay zekâ temelli algoritmaların manipülasyon potansiyelini tümüyle ortadan kaldırmasa da şirketlerin serbest seçim hakkına yönelik ihlallerin önüne geçme yönünde kurumsal sorumluluk üstlendiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, bu önlemlerin gönüllü olması ve şirketlerin ticari çıkarları ile çeliştiği durumlarda sınırlı etkililiğe sahip olabilmesi, düzenleyici müdahalelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, teknoloji firmalarının yalan haber ve manipülasyonlar ile

⁵⁴⁷ Hern, Alex, (2017). Wikiritribune: Wikipedia founder aims to combat fake news. The Guardian, Yayın Tarihi: 25.04.2017, <https://www.theguardian.com/technology/2017/apr/25/wikipedia-founder-jimmy-wales-to-fight-fake-news-with-new-wikiritribune-site>, Erişim Tarihi: 02.04.2025.

⁵⁴⁸ Wikimedia Foundation, (2017). Wikiritribune launches: A new way of reporting news. <https://www.wikimedia.org/>, Erişim Tarihi: 02.04.2025.

mücadelede çeşitli teknolojik, ekonomik ve kullanıcı temelli stratejiler geliştirdiği; ancak bu çabaların küresel ölçekte dezenformasyonun önlenmesi için henüz yeterli düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Ayrıca, şirketlerin sansür ile ifade özgürlüğü arasındaki dengeyi nasıl kurduğu hâlâ tartışmalıdır.

B. Etik İlkeler Benimsenmesi

Yapay zekâ teknolojilerinin kamu politikası, ifade özgürlüğü ve seçim güvenliği gibi demokratik süreçler üzerindeki etkisinin artması, teknoloji şirketlerini yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik sorumluluklar çerçevesinde de yeniden konumlandırmıştır. Bu bağlamda birçok önde gelen platform, yapay zekânın geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik kurumsal etik ilkeler benimseyerek, potansiyel zararların önlenmesini hedefleyen çeşitli mekanizmalar oluşturmuştur.

Google (Alphabet), 2018 yılında yayımladığı “AI Principles” başlıklı belgeyle, yapay zekâ uygulamalarında toplumsal yararı önceleyen ve zarar riskini minimize etmeyi amaçlayan bir çerçeve ortaya koymuştur. Bu ilkeler arasında “zarar vermeme”, “insan haklarına saygı” ve “insan denetimi” gibi normatif yaklaşımlar yer almaktadır.⁵⁴⁹ Benzer şekilde, Microsoft, “Responsible AI” (Sorumlu Yapay Zekâ) başlığı altında altı temel etik ilke belirlemiştir: adalet, güvenlik, gizlilik, kapsayıcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik. Bu ilkeler, özellikle yapay zekâ tabanlı karar destek sistemlerinin ayrımcılık üretme riski taşıdığı alanlarda (örneğin yüz tanıma teknolojileri) somut önlemlerle desteklenmiştir.⁵⁵⁰

Meta (Facebook) ise “Responsible AI Framework” aracılığıyla, yapay zekâ sistemlerinin hem adil hem de kapsayıcı bir şekilde tasarlanmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda kurulan “AI Policy Team”, algoritmik karar süreçlerinin denetimi için dış

⁵⁴⁹ Google, (2018). AI at Google: Our Principle, <https://ai.google/principles>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

⁵⁵⁰ Microsoft, (2020). Responsible AI Principles, <https://www.microsoft.com/ai/responsible-ai>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

uzmanlarla iş birliği yapmakta; içerik moderasyonu süreçlerinde ayrımcı önyargıları önlemeye yönelik sistemsel testler uygulamaktadır.⁵⁵¹ IBM ise, “Güven ve Şeffaflık İlkeleri” doğrultusunda, özellikle açıklanabilirlik ve insan denetimi gibi ilkeleri vurgulayarak yapay zekânın karar süreçlerinde anlaşılabilir ve hesap verebilir biçimde çalışmasını savunmuştur. Bu kapsamda geliştirilen “AI FactSheets” uygulaması, sistemlerin teknik özelliklerini şeffaf biçimde açıklayan kullanıcı dostu belgeler sunarak hesap verebilirliği kurumsallaştırmayı amaçlamaktadır.⁵⁵²

Bu örnekler, teknoloji şirketlerinin yapay zekâ uygulamaları çerçevesinde giderek daha fazla etik sorumluluk üstlendiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu ilkelerin çoğunlukla şirket içi gönüllü mekanizmalara dayandığı, bağlayıcı yaptırımlar ya da bağımsız denetim organlarından yoksun olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, etik beyanların etik performansa dönüşümü konusunda ciddi soru işaretleri yaratmakta ve daha kapsamlı bir uluslararası düzenleyici çerçevenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

II. Devletlerin Mücadele Stratejileri

Devletlerin bu tehditlere karşı geliştirdikleri dijital kontrol ve müdahale yöntemleri üç kategoride sınıflandırılmıştır. Birinci nesil kontrol yöntemleri, savunmacı bir anlayışla bilgi akışını sınırlandırmayı amaçlamakta ve çoğunlukla otoriter rejimlerde uygulanmaktadır. En belirgin örneği Çin’de bulunan Büyük Güvenlik Duvarı (*Great Firewall*)’dır. Bu sistemde, belirli içeriklere yönelik filtrelemeler getirilmekte ve internet adresleri kontrol altında tutulmaktadır.⁵⁵³

⁵⁵¹ Meta AI, (2022). Responsible AI at Meta, <https://ai.facebook.com/responsible-ai>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

⁵⁵² IBM, (2021). Every AI decision should be documented with an AI FactSheet, <https://www.ibm.com/watson/responsible-ai>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

⁵⁵³ Gisonna, Nicholas, (2025). Great Firewall, Yayın Tarihi: 02.04.2025, Bknz: <https://www.britannica.com/topic/Great-Firewall>, Erişim Tarihi: 05.04. 2025.

İkinci nesil yöntemler, hukuki ve teknik araçlar vasıtasıyla çevrim içi içeriklerin sürekli izlenmesini ve gerektiğinde müdahale edilmesini öngörmektedir. Çıkarılan siber güvenlik yasaları ile içerik ve hesaplara erişim sınırlandırılabilir. Bu yöntemde devletler, internet üzerinde insan hakları, demokrasi yanlısı ve bağımsız hareketlenmelere yönelik faaliyetleri takip etmekte ve toplumsal hareketleri izlemektedir. Üçüncü nesil yöntemler ise yalnızca bastırmaya değil, aynı zamanda karşı stratejiler geliştirmeye dayalı daha gelişmiş bir kontrol biçimini temsil etmektedir ve bu genellikle teknolojik altyapısı güçlü ülkelerde uygulanmaktadır.⁵⁵⁴

Bazı devletlerce de blokzincir (*blockchain*) teknolojisi⁵⁵⁵ seçim güvenliği açısından alternatif bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. İlk kez 2018'de West Virginia'daki önseçimde ve yine aynı yıl Sierra Leone'daki genel seçimlerde uygulanan bu teknoloji, seçim süreçlerine ilişkin güvenlik, denetlenebilirlik ve şeffaflık sorunlarına yanıt verme potansiyeli taşımaktadır. Akıllı sözleşmeler aracılığıyla çalışan blokzincir sistemleri; taraflar arasında aracısız işlem yapılmasını, otomasyon yoluyla sürecin güvence altına alınmasını ve işlemlerin değiştirilemez biçimde kaydedilmesini sağlamaktadır. Kriptografik temelli olup anonimlik sunan bu teknoloji, merkeziyetsiz bir yapıya sahiptir. Geleneksel seçim sistemlerinde tartışmalı olan açıklık ve hesap verebilirlik ilkeleri burada daha korumalı hale gelmektedir. Ancak tüm bu avantajlarına karşın, blokzincir teknolojisi mutlak bir güvenlik aracı olarak değerlendirilmemelidir.⁵⁵⁶ Keza her şeyden öte, blokzincir teknolojisi de teknik hatalar verebilecek algoritmalarla çalışan bir sistemdir.

Bunun yanı sıra, devletler siber güvenlik alanında da güçlü önlemler almaktadır.

Teknolojik müdahalelerin seçim sonuçları üzerindeki etkilerini engellemek amacıyla

⁵⁵⁴ Deibert, Ron, (2015). Cyberspace under Siege, Journal of Democracy, Cilt: 26, Sayı: 3, s. 65-69.

⁵⁵⁵ İşlemlerin kayıtlarının blok denilen ve birbirlerine kriptografik olarak bağlantılandırılmış veri yapıları içinde tutulduğu ve merkezi olmayıp daima büyüyen bir kayıt ortamıdır.

⁵⁵⁶ Polat Akgün, Deniz, (2024). Bilişim Çağında Blokzincir Teknolojisi ve Demokratik Seçimlere Etkisi-Bilişim ve Hukuk, Editör: Güneş Okuyucu Ergün, Yetkin Yayınları, Ankara, 443-467.

devletler, seçim altyapılarının güvenliğini sağlamak ve seçmen davranışlarını manipüle eden kampanyaları tespit etmek için siber güvenlik birimleri kurmaktadır. Bu birimler, seçimlere yönelik dijital tehditleri izleyerek, siber saldırılar ve manipülasyonlarla mücadele etmektedir. Ayrıca, seçim süreçlerini dijitalleşmeye entegre eden ülkeler, bu süreçlerin güvenliğini artırmak için teknolojik altyapılarını güçlendirmektedir.⁵⁵⁷

Öte yandan, ülkelerin hazırladığı ulusal yasalar da yapay zekâ aracılığıyla seçimlerin manipüle edilmesiyle mücadelede kullanılmaktadır. Bu kapsamda, her devlet kendi rejimine uygun şekilde belli başlı hukuki düzenlemeler ile seçim güvenliğini sağlamaya ve manipülasyonları engellemeye yönelik kurallar getirmektedir. Türkiye’de seçim manipülasyonları ile mücadelede kullanılacak düzenlemelere, birinci bölümde yapay zekâ mevzuatı anlatılırken değinildiği için bu bölümde tekrara düşmemek adına bu düzenlemelerden bahsedilmeyecektir. Ancak, diğer ülkeler tarafından serbest seçim ortamını koruma amaçlı getirilen yasal düzenlemelerin bir kısmından kısaca bahsedilecektir.

III. Seçim Manipülasyonlarına Karşı Yasal Koruma

A. Ulusal Düzenlemeler

İnternet teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte dijital mecralar, yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılması açısından önemli bir mecra haline gelmiştir. Ancak bu alanda evrensel bir hukuk normunun bulunmaması, ülkeleri kendi ulusal sınırları içerisinde çeşitli yasal düzenlemeler yapmaya zorlamaktadır. Farklı siyasi rejimlere sahip ülkelerin internet üzerinden yayılan yanlış bilgi, yalan haber ve siber suçlarla mücadele yöntemleri de farklılık göstermektedir.

⁵⁵⁷ European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), (2020). Cybersecurity in Elections: Safeguarding Democracy, <https://www.enisa.europa.eu/publications/cybersecurity-in-elections>, Erişim Tarihi: 03.03.2025.

Fransa’da 2018 yılında kabul edilen “Dezenformasyonla Mücadele Yasası” (*Fr. Loi relative à la lutte contre la manipulation de l’information*) seçim dönemlerinde çevrimiçi manipülasyonla mücadele amacı taşımaktadır. Yasa, seçim öncesi üç aylık süre boyunca dijital platformlarda ortaya çıkan yanlış bilgilerin yayılmasını engellemek için hızlı yargı müdahalesine olanak tanımaktadır. Ayrıca platformlara içeriklerin sponsorluğu ve finansmanı hakkında şeffaflık yükümlülükleri getirilmiştir.⁵⁵⁸ 2023 yılında, AB ile koordineli olarak Fransa’da da uygulanmaya başlanan bir düzenlemeyle; dijital platformlar yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin açıkça etiketlenmesini sağlamakla yükümlü hale getirilmiştir. Özellikle seçimlerle ilgili içeriklerde, yapay zekâ üretimi olduğunun belirtilmesi zorunludur. Bu düzenleme, deepfake videoların ve sahte görüntülerin yayılmasını önlemeyi hedeflemektedir.⁵⁵⁹

ABD’de de yapay zekâ teknolojilerinin seçim süreçlerinde yaratabileceği tehditlere karşı çeşitli yasal ve düzenleyici adımlar atmıştır. 2023 yılında senatörler Josh Hawley, Amy Klobuchar, Chris Coons ve Susan Collins tarafından sunulan iki partili “Protect Elections from Deceptive AI Act” tasarısı, federal seçimlerde adayları yanlış ve yanıltıcı şekilde tasvir eden yapay zekâ tarafından üretilmiş içeriklerin kullanımını yasaklamayı amaçlamaktadır. Tasarı, parodi ve hiciv gibi ifade özgürlüğü kapsamındaki içerikleri hariç tutmaktadır.⁵⁶⁰ Federal Seçim Komisyonu (FEC) ise yapay zekânın kampanya reklamlarında kullanımıyla ilgili yeni bir düzenleme yapmama kararı almıştır. Bunun yerine, FEC, mevcut yasaların

⁵⁵⁸ Fiorentino, Michael-Ross, (2018). France passes controversial fake news law, Euronews, Yayın Tarihi: 22.11.2018, Bknz: <https://www.euronews.com/2018/11/22/france-passes-controversial-fake-news-law>, Erişim Tarihi: 10.04.2025.

⁵⁵⁹ Financial Times, (2023). AI-generated content to be labelled under EU plan to combat disinformation. Bknz: <https://www.ft.com/content/66a6790d-3ca1-4469-b012-7d392e6cfb67>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

⁵⁶⁰ Choons, Chris, (2023). Senator Coons, colleagues introduce bipartisan legislation to ban use of materially deceptive AI-generated content in elections. Yayın Tarihi: 15.09.2023, Bknz: <https://www.coons.senate.gov/news/press-releases/senator-coons-colleagues-introduce-bipartisan-legislation-to-ban-use-of-materially-deceptive-ai-generated-content-in-elections>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

yapay zekâ destekli içerikler de dahil olmak üzere sahtelik araçlarına karşı nasıl uygulanabileceğini belirten bir yorumlayıcı kural benimsemiştir.⁵⁶¹

Birleşik Krallık'ta 2024 yılında kabul edilen "Online Safety Act", cinsel içerikli deepfake'lerin oluşturulmasını ve dağıtılmasını suç sayarak, bu tür içerikleri üretenlere para cezası yaptırımını getirmiştir.⁵⁶² 2023 yılında yayımlanan Yapay Zekâ Düzenleme Beyaz Kitap ise Birleşik Krallık'ın yapay zekâyâ yönelik düzenleyici yaklaşımını ortaya koymuştur. Bu belge, yapay zekâyâ ilişkin güvenlik, şeffaflık, adalet, hesap verebilirlik ve itiraz edilebilirlik gibi beş temel ilke etrafında şekillenirken, sektör bazlı bir çerçeve sunmaktadır.⁵⁶³

Öte yandan, otoriter rejimler olarak sınıflandırılan Çin, Rusya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde, yanlış bilgiyle mücadele gerekçesiyle çıkarılan yasaların çoğu zaman muhalif sesleri bastırmak amacıyla kullanıldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Çin'de ordu destekli bildirim sistemleriyle vatandaşlar yasa dışı içerikleri raporlamaya teşvik edilirken, Suudi Arabistan'da yüksek para ve hapis cezaları ile caydırıcılık sağlanmaktadır. Ayrıca, yalan habere karşı yürütülen mücadelenin yalnızca cezai tedbirlerle sınırlı kalmadığı; İtalya örneğinde olduğu gibi eğitim, eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığını teşvik eden sosyal kampanyalarla da desteklendiği gözlemlenmektedir.

Yapay zekâ destekli seçim manipülasyonlarına karşı getirilen ulusal düzenlemeler arasında ciddi uyumsuzluklar söz konusudur. Ulusötesi platformlar karşısında sadece ulusal çerçevede alınan önlemler yetersiz kalmaktadır. Bu durum, özellikle sosyal medya üzerinden

⁵⁶¹ Garr, David, (2024). Commission approves Notification of Disposition, Interpretive Rule on artificial intelligence in campaign ads, FEC Record | Regulations, Yayın Tarihi: 19.09.2024, <https://www.fec.gov/updates/commission-approves-notification-of-disposition-interpretive-rule-on-artificial-intelligence-in-campaign-ads/>, Erişim Tarihi: 30.12.2024.

⁵⁶² Farris, Laura&Adalet Bakanlığı, (2024). Government cracks down on 'deepfakes' creation, UK Government, Yayın Tarihi: 16.04.2024, <https://www.gov.uk/government/news/government-cracks-down-on-deepfakes-creation>, Erişim Tarihi: 30.12.2024.

⁵⁶³ UK Government. Mart 2023, Implementing the UK's AI regulatory principles: initial guidance for regulators. <https://www.gov.uk/government/publications/implementing-the-uks-ai-regulatory-principles-initial-guidance-for-regulators/implementing-the-uks-ai-regulatory-principles-initial-guidance-for-regulators>, Erişim Tarihi: 30.12.2024.

yürütülen manipölasyon faaliyetlerinde sınır aşan etkilerle mücadelede koordinasyon eksikliğine yol açmaktadır. Sonuç olarak, dijital dezenformasyonla mücadele küresel düzeyde ortak bir hukuki zeminden yoksundur. Bu durum hem demokratik hakların korunması hem de kamusal alanın sağlıklı işlemleri açısından ciddi bir hukuki ve etik tartışma alanı yaratmaktadır.

B. AB'nin Dijital Hizmetler Yasası ve AI Act

AB, dijital platformlar ve yapay zekâ teknolojileri konusunda ciddi düzenlemelere gitmiş, Dijital Hizmetler Yasası (DSA) ve AI Act gibi yasal çerçeveler geliştirmiştir. Yapay zekâ sistemlerinin seçim süreçlerine olan etkisi ve DSA'nın dijital platformları nasıl denetlediği konuları, şirketlerin sorumluluklarını yeniden şekillendiren önemli unsurlardır.

Dijital çağda seçimler, sosyal medya ve çevrim içi platformlar aracılığıyla şekillenen kamusal söylemlerle önemli ölçüde etkilenmektedir. 2016 ABD Başkanlık Seçimleri ve 2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri, dijital platformlar üzerinden yürütülen manipölasyonların ve dezenformasyonun demokratik süreçlere olan zararını gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, AB, çevrim içi platformların rolünü düzenleyen DSA'yı kabul ederek, dijital alandaki sorumlulukları yeniden tanımlamayı amaçlamıştır. DSA, 16.11.2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve 01.01.2024'e kadar bütün AB üyesi ülkelerde geçerli olacağı kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda, dijital hizmetlerin kullanıcı sayılarını 17.02.2023 tarihine kadar bildirmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁵⁶⁴

Bu yasa, çevrim içi platformlar üzerinde daha fazla şeffaflık, kullanıcı güvenliği ve hesap verebilirlik sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Özellikle, çok büyük çevrim içi platformlar (Very Large Online Platforms - VLOPs) ve çok büyük online arama motorları

⁵⁶⁴ Işık, Alper, (2023). İnternet Aktörleri ve Egemenliğin Değişen Boyutları: Dijital Hizmetler Yasası ve Türk Mevzuatı Özelinde Bir İnceleme, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, s. 119.

(Very Large Online Search Engines - VLOSEs)⁵⁶⁵ için ek düzenlemeler ve yükümlülükler getirilmiştir. Yasanın temel hedeflerinden biri, çevrim içi platform ve online arama motorlarının dijital ortamda ortaya çıkan sistemik riskleri tanıyıp, bu riskleri azaltmalarını sağlamaktır.⁵⁶⁶

DSA, dijital hizmet sağlayıcılarına kullanıcılar tarafından bildirilen yasa dışı içeriklere karşı etkili ve zamanında müdahale etme yükümlülüğü getirmiştir. “Bildirim ve işlem” (notice and action) prosedürü kapsamında, platformların bildirilen içeriği hızlıca değerlendirmesi ve ihlal durumunda içeriği kaldırması veya erişimi engellemesi gerekmektedir.⁵⁶⁷ Bu süreçte kararların gerekçelendirilmesi ve kullanıcıların itiraz hakkına sahip olması yasanın temel ilkelerindedir.⁵⁶⁸ Ayrıca, DSA kapsamında dijital hizmet sağlayıcılarının içerik denetimi, reklam politikaları ve algoritmik sistemleri hakkında yıllık şeffaflık raporları yayımlaması zorunlu hale gelmiştir.⁵⁶⁹ Özellikle, VLOP ve VLOSE’ler algoritmik sistemlerinin işleyişine dair bilgi vermekle yükümlüdür.⁵⁷⁰

VLOP ve VLOSE’ler için getirilen bir diğer yükümlülük ise sistemik risklerin önlenmesine yöneliktir. Bu riskler arasında dezenformasyonun yayılması, temel haklara zarar verilmesi veya kamu sağlığı ve güvenliğinin tehdit edilmesi yer almaktadır.⁵⁷¹ Dolayısıyla, bu risk tespit etme yükümlülüğünün içine seçim süreçlerinde serbest seçim hakkının güvencesi olan özgür karar ortamının oluşması da girmektedir. Bu platformlar, risk değerlendirme

⁵⁶⁵ Madde 33: “Birlik içerisinde aylık ortalama aktif hizmet alıcısı sayısı 45 milyona eşit veya daha fazla olan ve 4. paragraf uyarınca çok büyük çevrim içi platformlar veya çok büyük çevrim içi arama motorları olarak belirlenen çevrim içi platformlar ve çevrim içi arama motorları.”

⁵⁶⁶ Quin, John, (2021). Regulating Big Tech: The Digital Markets Act and the Dijital Hizmetler Yasası, Dublin Law and Politics Review, sy 2: 3.

⁵⁶⁷ European Parliament and Council Regulation (EU) 2022/2065 of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Dijital Hizmetler Yasası), Bknz: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>, giriş prg 22.

⁵⁶⁸ Dijital Hizmetler Yasası, giriş prg 55-59.

⁵⁶⁹ Işık, Alper, İnternet Aktörleri ve Egemenliğin Değişen Boyutları: Dijital Hizmetler Yasası ve Türk Mevzuatı Özelinde Bir İnceleme, s. 141.

⁵⁷⁰ Dijital Hizmetler Yasası, Madde 42–43.

⁵⁷¹ Dijital Hizmetler Yasası, Madde 34.

raporları hazırlamak ve bu riskleri azaltmak için etkili önlemler almak zorundadır.⁵⁷² DSA, platformların içerik önerme algoritmalarının nasıl çalıştığına dair şeffaflık sağlamalarını zorunlu kılmaktadır.⁵⁷³ Bir diğer önemli husus, kullanıcılara gösterilen reklamların kimin adına gösterildiği, neden gösterildiği ve kişiselleştirmeye konu olan verilerin niteliği konusunda bilgi verilmesidir. Eğer ki siyasi içerikli bir reklam olursa da bu reklamların kim tarafından finanse edildiği, hangi kullanıcı segmentlerini hedef aldığı ve ne zaman gösterildiği gibi bilgiler kamuya açıklanmalıdır.

DSA, kişisel verilerin, özellikle siyasi görüşler gibi hassas verilerin kullanıcıları hedeflemek için kullanılmasına sınırlamalar getirmektedir. Platformlar, kullanıcı rızası olmadan verileri reklamcılık veya içerik önerme amacıyla kullanamayacaktır. Kişisel verilere dayalı reklamcılık konusunda ise reşit olmayan kullanıcıların verilerinin işlenmesine açık bir yasak getirilmiştir.⁵⁷⁴

DSA, dijital platformların seçim manipülasyonları gibi sistemik risklerle mücadele etmesine yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Şirketlerin şeffaflık, içerik denetimi, mikro hedefleme ve veri kullanımı gibi alanlarda sorumlulukları artırılmakta, platformlar daha hesap verebilir hale gelmektedir. Bu yasal düzenleme, seçim süreçlerine yönelik manipülasyonların önüne geçilmesinde bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte daha etkili bir uygulama sürecinin ve denetim mekanizmalarının kurulması gerektiği de aşıkardır. DSA, dijital platformların seçimlerdeki rolünü yeniden şekillendirerek, demokratik süreçlerin daha güvenilir ve şeffaf olmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Öte yandan, AI Act de yapay zekâ sistemlerinin güvenliğini, şeffaflığını ve etik kullanımını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu yasa, özellikle yüksek riskli yapay zekâ

⁵⁷² Dijital Hizmetler Yasası, Madde 34–35.

⁵⁷³ Işık, Alper, İnternet Aktörleri ve Egemenliğin Değişen Boyutları: Dijital Hizmetler Yasası ve Türk Mevzuatı Özelinde Bir İnceleme, s. 137.

⁵⁷⁴ Dijital Hizmetler Yasası, Madde 27–28.

sistemlerini (örneğin, mikro hedefleme ve algoritmalar kullanılarak yapılan seçim manipülasyonları) denetleyerek, yapay zekânın olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır. AI Act, yapay zekâ kullanan platformların belirli etik kurallara uymasını zorunlu kılar, ayrıca bu sistemlerin şeffaf ve denetlenebilir olmasını sağlar.

Yapay zekâ destekli mikro hedefleme, kişisel veriler üzerinden seçimle ilgili mesajları belirli kitlelere iletmek için kullanılmaktadır. Bu teknik, seçim sürecinde önemli bir manipülasyon aracıdır. DSA, kişisel verilerin izinli kullanımını konusunda sıkı denetimler getirirken, AI Act de yüksek riskli yapay zekâ uygulamaları olarak mikro hedeflemeyi sınırlamak için düzenlemeler getirmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin seçim manipülasyonlarında etkili olabilmesi için büyük miktarda kullanıcı verisi gereklidir. Bu verilerin toplanması, işlenmesi ve kullanılması hem DSA hem de AI Act tarafından sıkı kurallara bağlanmıştır. Bu kapsamda, kişisel verilerin korunması açısından GDPR da önemli ve göz önünde bulundurulması gereken bir belgedir.⁵⁷⁵

AI Act ve DSA birlikte değerlendirildiğinde, çevrim içi platformlarda ve arama motorlarında, seçim manipülasyonlarına karşı güçlü bir denetim mekanizması kurabilir. AI Act, özellikle yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinin etik kullanımını ve denetimini sağlarken, DSA, platformların şeffaflık, içerik denetimi ve kullanıcı güvenliği alanlarında sorumluluk taşımalarını temin eder. Bu yasalar, dijital platformların seçim süreçlerine olan olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik önemli adımlar atmaktadır. Bu yasaların birleşimi, algoritmaların şeffaflığını artırırken, yapay zekâ teknolojilerinin etik kullanımını denetleyerek demokratik süreçlerin güvenliğini sağlamaktadır. Platformlar, sadece içerik sağlayıcıları değil, aynı zamanda seçim süreçlerinin güvenliğini sağlamakla yükümlü sosyal aktörler olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, bahsi geçen yasalarla birlikte şirketlerin sosyal sorumlulukları

⁵⁷⁵ Regulation (Eu) 2016/679 Of The European Parliament And Of The Council Of 27 April 2016: on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), Bknz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>, Erişim Tarihi: 12.04.2025.

artırılmakta ve seçim manipölasyonlarının önüne geçilmesine yönelik önemli adımlar atılmaktadır.

C. BM Bünyesindeki Çalışmalar

BM, demokratik seçimlerin bütünlüğünü korumaya yönelik olarak, yapay zekânın kötüye kullanımını sınırlamak için çeşitli normatif, etik ve kurumsal araçlar geliştirmeye başlamıştır. BM, doğrudan yaptırım gücüne sahip olmamakla birlikte, özellikle seçim güvenliğini ilgilendiren konularda ilkeler belirleme, uluslararası iş birliğini teşvik etme ve çok taraflı platformlar oluşturma yoluyla küresel bir yönetim çerçevesi kurmaya çalışmaktadır. BM Genel Sekreteri António Guterres tarafından 2021 yılında sunulan Our Common Agenda başlıklı rapor, dijital dönüşümün demokratik süreçler üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Raporda, yapay zekâ destekli dezenformasyonun seçim süreçlerini tehdit ettiği, dijital platformlar üzerinden yapılan bilgi manipölasyonlarının küresel ölçekte demokratik istikrarı zayıflattığı vurgulanmaktadır.⁵⁷⁶

BM sisteminde yapay zekâ konusunda en kapsamlı etik düzenlemeyi UNESCO yapmıştır. 2021 yılında kabul edilen Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi (Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence), 193 üye ülke tarafından onaylanmış olup, yapay zekâ sistemlerinin demokratik süreçlerde şeffaf, izlenebilir ve insan denetimine açık olması gerektiğini belirtmektedir. Belgeye göre seçim süreçlerinde kullanılan algoritmaların tarafsızlığı garanti altına alınmalı; ayrımcılığa, siyasi yönlendirmeye ya da manipölasyona açık olmamalıdır. UNESCO bu ilkelerle sadece devletleri değil, aynı zamanda teknoloji şirketlerini de sorumlu aktörler olarak görmektedir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ Birleşmiş Milletler, (2021). Our Common Agenda – Report of the Secretary-General, Bknz: <https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/>, Erişim Tarihi: 20.02.2025.

⁵⁷⁷ UNESCO, (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.

BM'nin yapay zekâ ve dijital yönetişime dair en güncel girişimlerinden biri de Küresel Dijital Pakttır. Bu belge, dijital alanın küresel ölçekte nasıl yönetileceğine dair ilkeleri belirlemeyi hedeflemektedir. Pakt kapsamında yapay zekânın seçim süreçlerinde nasıl kullanılması gerektiği, sosyal medya platformlarının algoritmik şeffaflık yükümlülüğü ve kullanıcıların dijital haklarının korunması gibi başlıklar öne çıkmaktadır. Bu süreçte devletler, teknoloji şirketleri ve sivil toplum kuruluşları arasında çok paydaşlı müzakereler yürütülmektedir.⁵⁷⁸ BM Kalkınma Programı (UNDP), yapay zekâ ve seçim güvenliği ilişkisini sahada izleyen ve kapasite geliştirmeye odaklanan uygulamalar gerçekleştirmektedir. Afrika ve Güneydoğu Asya'da yürütülen projelerde, seçim gözlem misyonları kapsamında sosyal medya analiz araçları ve yapay zekâ destekli dezenformasyon izleme yazılımları kullanılmaktadır.⁵⁷⁹

BM Genel Sekreteri António Guterres, 2023 yılında yaptığı konuşmada, yapay zekâ destekli dezenformasyonun seçim süreçlerine etkisine dikkat çekmiştir.⁵⁸⁰ Bir başka konuşmasında, Guterres, sosyal medyada ortaya çıkan nefret söylemi, dezenformasyon ve komplo teorilerinin yapay zekâ tarafından yaygınlaştırıldığını belirterek, bu durumun demokrasiyi zayıflattığını ve şiddeti körüklediğini ifade etmiştir. Ayrıca, dijital platformların seçim süreçlerinde şeffaflık yükümlülüğü taşıması gerektiğini de belirtmiştir.⁵⁸¹ BM Genel Kurulu da 21 Mart 2024 tarihinde yapay zekâ konusunda ilk kararını kabul etmiştir. Bu karar, yapay zekâ sistemlerinin insan haklarına saygılı bir şekilde tasarlanması, geliştirilmesi ve kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁸² UNESCO, Uruguay ve Latin Amerika Sosyal Bilimler Konseyi iş birliğiyle, 2024 yılında “Yapay Zekâ ve Demokrasi Raporu”

⁵⁷⁸ Birleşmiş Milletler, (2023). Global Digital Compact: Concept Paper.

⁵⁷⁹ UNDP, Democracy and Elections Programme Reports, 2021–2023.

⁵⁸⁰ <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2023-07-18/secretary-generals-remarks-the-security-council-artificial-intelligence>, Erişim Tarihi: 20.02.2025.

⁵⁸¹ <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2023-09-19/secretary-generals-address-the-general-assembly>, Erişim Tarihi: 20.02.2025.

⁵⁸² <https://fintechistanbul.org/2024/03/22/bir-milat-birlesmis-milletler-genel-kurulu-ilk-kez-yapay-zeka-konusunda-bir-karari-kabul-etti/>, Erişim Tarihi: 20.02.2025.

yayımlanmıştır. Bu rapor da yapay zekânın demokratik süreçler üzerindeki etkilerini ele almaktadır.⁵⁸³

BM, seçim manipülasyonuna karşı küresel düzeyde bağlayıcı yasal düzenlemeler yapamasa da etik ilkeler geliştirme, norm oluşturma ve çok taraflı yönetim platformları kurma yoluyla bu tehdide karşı önemli adımlar atmaktadır. Özellikle yapay zekânın seçim süreçlerinde şeffaf, adil ve denetlenebilir biçimde kullanılmasına yönelik normatif çerçeveler, BM sisteminin temel katkılarından biridir. Bu çerçeve içinde devletler kadar dijital platformlar ve teknoloji şirketleri de sorumluluk üstlenmeye çağrılmaktadır.

IV. Sivil Toplum ve Medyanın Rolü

Seçim güvenliğinin sağlanmasında yalnızca devletler ve teknoloji şirketleri değil, aynı zamanda medya kuruluşları ve sivil toplum örgütleri de kritik bir rol üstlenmektedir. Gerçek zamanlı bilgi doğrulama yapan platformlar, yapay zekâ kaynaklı dezenformasyonun etkisini azaltmada önemli araçlar hâline gelmiştir. Örneğin, Avrupa'da Correctiv⁵⁸⁴ ve Türkiye'de Doğruluk Payı⁵⁸⁵ gibi kuruluşlar, seçim dönemlerinde yayılan sahte haberleri hızlıca tespit edip kamuoyunu bilgilendirmektedir.⁵⁸⁶ Bu tür kuruluşlar yalnızca bilgi doğrulama işlevi görmekle kalmayıp, aynı zamanda dijital vatandaşlık becerilerinin gelişmesine de katkı sunmaktadır. Bu kurumların varlığı, dijital kamu alanında güven inşasını desteklerken, seçmenin bilinçli kararlar almasını da kolaylaştırmaktadır.

Benzer şekilde, bağımsız ve etik ilkelere bağlı gazetecilik anlayışını benimseyen medya kuruluşları da kamuoyunu doğru bilgilendirme yükümlülüğü taşımaktadır. Yapay zekâ

⁵⁸³ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72599/yapay_zeka_ve_demokrasi_i_rapor, Erişim Tarihi: 20.02.2025.

⁵⁸⁴ Correctiv, Avrupa merkezli bağımsız bir araştırmacı gazetecilik kuruluşudur. Özellikle seçim dönemlerinde yayılan dezenformasyonu önlemeye yönelik gerçek zamanlı doğrulama çalışmaları yürütmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: <https://correctiv.org/en/>, Erişim Tarihi: 10.04.2025.

⁵⁸⁵ Doğruluk Payı, Türkiye'de siyasal söylemlerin doğruluğunu analiz eden ve kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlayan bağımsız bir doğrulama platformudur. Seçim dönemlerinde aktif rol alarak bilgi kirliliğini azaltmayı hedeflemektedir. Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.dogrulukpayi.com/>, Erişim Tarihi: 10.04.2025.

⁵⁸⁶ Wardle, Claire&Derakhshan, Hossein, (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe Report DGI(2017)09.

araçlarının haber üretiminde artan kullanımı, medyanın dezenformasyon karşısında daha dirençli ve hesap verebilir bir yapıya bürünmesini zorunlu kılmaktadır. Seçim dönemlerinde yalan haberlerin ve manipülatif içeriklerin hızla yayılmasını engellemek için haber kaynaklarının doğruluğunu teyit eden editoryal süreçlerin sıkılaştırılması ve şeffaf içerik politikalarının benimsenmesi, medya etiğinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır.⁵⁸⁷

V. Dijital Okuryazarlık ve Yurttaşlık Bilinci

Yapay zekâ çağında seçim manipülasyonu ile mücadelede hukuki düzenlemeler kadar, bireylerin dijital okuryazarlık düzeyi de belirleyici bir faktör hâline gelmektedir. Seçmenlerin sosyal medya içeriklerini eleştirel bir süzgeçten geçirebilmesi, yanlış bilgiyi doğru olandan ayırt edebilmesi için eğitim politikalarının güçlendirilmesi şarttır. Bu bağlamda, okullarda verilen yurttaşlık eğitiminin dijital haklar ve medya okuryazarlığını kapsayacak şekilde güncellenmesi, demokratik kültürün korunmasına ve güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.⁵⁸⁸ Bilgi çağında yurttaş olmak, yalnızca oy kullanmakla sınırlı olmayan bir sorumluluk alanını kapsar; bu durum aynı zamanda algoritmalara, yapay zekâ destekli içeriklere ve kişiselleştirilmiş bilgi akışlarına karşı bilinçli bir duruş sergilemeyi de gerektirmektedir.⁵⁸⁹

VI. Şirketlerin İnsan Hakları Sorumluluğu

Dijital devrim, ulus-devletlerin yanı sıra anayasal ekosistemde baskın rol oynayan yeni aktörler ortaya çıkarmış ve bu durum mevcut anayasal dengeyi bozmuştur.⁵⁹⁰ Tarihsel süreçte siyaset içindeki başlıca baskın aktörler devletler olarak görüldüğünden modern anayasa

⁵⁸⁷ Tambini, Damian, (2021). Media Freedom and the Regulation of Journalism in the Age of Algorithms, In Algorithms and Democratic Politics, Oxford University Press.

⁵⁸⁸ Livingstone, Sonia&Bulger, Mireille, (2014). A Global Research Agenda for Children's Rights in the Digital Age, Journal of Children and Media, 8(4), 317–335.

⁵⁸⁹ Just, Natascha&Latcer, Michael, (2017). Governance by algorithms: Reality construction by algorithmic selection on the Internet. Media, Culture & Society, 39(2), 238-258.

⁵⁹⁰ Graber, Christoph, (2018). Freedom and Affordances of the Net, 10, Washington University Jurisprudence Review 221.

hukuku, bireysel temel hakları (dikey boyut) garanti altına almak için devletin gücünü sınırlamanın yollarını düzenlemiştir. Bu nedenle, bireysel haklara saygı gösterme konusundaki yükümlülük devletlere verilmiştir. Özel kuruluşlar içinse böyle bir yükümlülük getirilmemekle birlikte ilgili özel kuruluşun bu haklara saygı göstermesini sağlamak devletin bir görevi olarak düzenlenmiştir.⁵⁹¹

Öte yandan, günümüz dijital toplumunda teknoloji şirketleri “online gatekeepers” olarak hareket etmekte ve devletlerin sahip oldukları gücü ve hatta daha fazlasını ellerinde bulundurmaktadır.⁵⁹² Bireylerin dijital teknoloji araçlarına erişimini ve kullanımını düzenleme yetkisine sahip olan şirketler, bireylerin bu araçlar aracılığıyla haklarını kullanma biçimlerini de etkilemektedir. Elbette, özel aktörler tarafından işlenen temel hak ihlalleri dijital teknolojinin ortaya çıkmasıyla beliren bir yenilik değildir.⁵⁹³ Ulusal düzeyde, devletin özel aktörleri bireysel haklara saygı göstermeye zorlamasını sağlamak için bir dizi mekanizma geliştirilmiştir.⁵⁹⁴ Uluslararası düzeyde ise özel aktörlerin davranışlarından nasıl sorumlu tutulacakları konusunda uzun süredir devam eden tartışmalar gözlemlenmektedir.⁵⁹⁵ Ancak bugün, dijital teknoloji araçlarının bireyler arasında büyük ölçüde yaygınlaşması, bu özel şirketlerin sektörde oynadığı baskın rol ile birleştiğinde, devlet dışı aktörler tarafından hak ihlallerinin işlenmesi olasılığı artmaktadır. Teknoloji şirketleri, benzeri görülmemiş sayıda insanın günlük yaşamının önemli kısmını kontrol etmektedir. Bu devlet dışı aktörlerin temel haklarımıza müdahale etme olasılığı giderek artmakta ancak bu konu bireyler ve ulus-devletler arasındaki ilişkiye odaklanan mevcut güç dengeleme mekanizmaları tarafından yeterince ele alınmamaktadır.

⁵⁹¹ Celeste, Edoardo, Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bill of Rights, s. 16.

⁵⁹² Laidlaw, Emily B. (2018). Private Power, Public Interest: An Examination of Search Engine Ac Countability, 17 International Journal of Law and Information Technology 113.

⁵⁹³ Clapham, Andrew, (2006). Human Rights Obligations of Non-State Actors, Oxford University Press.

⁵⁹⁴ Engle, Eric, (2009). Third Party Effect of Fundamental Rights (Drittwirkung), 5, Hanse Law Review 165.

⁵⁹⁵ Deva, Surya&Bilchitz, David (eds), (2013). Human Rights Obligations of Business: Beyond, the Corporate Responsibility to Respect? (Cambridge University Press 2013).

Uluslararası insan hakları hukukunda, ilk olarak insan hakları ihlallerinin sorumlu süjesi sadece devletler olarak kabul gördüğünden sadece devlet kaynaklı ihlallere karşı koruma amaçlı normlar oluşturulmuştur.⁵⁹⁶ Zamanla devlet dışı aktörlerin özellikle çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı ve dünya genelinde farklı ülkelerde yaşayan farklı toplumlar üzerindeki etkisi arttıkça ve bu etkinin olumsuz yönleri nedeniyle insan hakları ihlalleri meydana gelmeye başladıkça, şirketlerin de insan hakları ihlallerinin süjesi olabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Güç ve etki alanı açısından en önemli devlet dışı aktörler olan çok uluslu şirketlerin insan hakları ihlallerinden sorumluluğuna ilişkin olarak da birtakım kural ve mekanizmalar önerilmeye başlanmıştır.⁵⁹⁷

A. Küresel Ölçekte Faaliyet Gösteren Şirketlerin Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı

20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başında, bilgi teknolojisi alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve özellikle teknolojik devrimler şirketlerin ve iş alanlarının büyümesine yol açmıştır. Post-endüstriyel çağda ticaret, insan haklarını giderek daha fazla etkilemeye başlamış ve devletin temelleri, egemenlik ve özellikle devletin rolü üzerine yerleşik görüşlerin yeniden düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle 1970'lerden sonra küreselleşmenin yoğunluk kazanması ve neoliberal politikaların dünya çapında artması ile birlikte şirketlerin neden oldukları insan hakları ihlalleri sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Devletin istikrarlı kalkınmasının temelini, ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli girişimcilerden oluşan orta sınıfın varlığı olduğu ve iş dünyasındaki insanların günlerinin ortalama üçte birini iş yerinde harcadığı göz önünde bulundurulduğunda insan haklarının korunması konuları özel bir önem kazanmıştır. Bu noktada insan hakları bağlamında; emek için yeterli ücret alma hakkı, mahremiyet hakkı gibi durumlar önem kazanmıştır. Ayrıca, iş dünyası dezavantajlı konumdaki belirli insan gruplarının haklarını büyük ölçüde

⁵⁹⁶ Can, Ozan&Yücel, Recep, (2019). Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi Temelinde Şirketlere Karşı İnsan Haklarının Korunması Hakkında Somut Öneriler, 35 (2) Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 105, 107.

⁵⁹⁷ Tarman, Zeynep Derya, (2020). İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s. 1539.

etkilemektedir: engelliler, göçmenler, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar. Bu nedenle, ticaret, modern toplumlarda önemli bir rol oynamakta ve insan haklarının uygulanmasını önemli ölçüde etkileyen faktör haline gelmektedir. Bu ihlaller yalnızca çalışma yaşamıyla da sınırlı kalmamakta, şirketler toplulukları yerinden edebilmekte ya da sağlıklı çevre hakkını ihlal edebilmektedir.

İş dünyasında şirketlerin insan haklarına etki edebilecekleri konuların başında; bir şirketin faaliyetleri nedeniyle bölgedeki yerel toplulukların yerlerinin değiştirilmesine sonucunda verimsiz topraklara yerleştirilmesine neden olması ve sonuç olarak yerleri değiştirilen toplulukların konut ve gıda hakkını ihlal etmesi, şirketin çalışanlarının izinlerini ve molalarını kullanmasına izin vermemesi, su kıtlığı olan bir bölgede bir şirketin büyük miktarlarda su kullanması sonucu yerel toplulukların geçimlik tarımı sürdürmek için yeterli suya erişememesi, bir şirketin çocuk işçi çalıştırarak eğitim hakkına müdahale etmesi, işçilerin çalışma standartlarının aşırı düşürülmesi, kadınların daha düşük ücretlerle çalıştırılması, şirketin doğum iznine ayrılan işçisini işten çıkararak kadınlara karşı ayrımcılık yapması gelmektedir.⁵⁹⁸ Şirketlerin; çalışanlarının, müşterilerinin veyahut faaliyet gösterdiği bölgede yaşayan insanların insan haklarından yararlanmasına büyük etkisi vardır.

Çok uluslu şirketlerin geleneksel yollarla insan haklarına müdahale ettikleri yukarıda bahsi geçen durumlar uzun zamandır tartışılmaktadır. Ancak gelinen noktada, yapay zekâ teknolojilerini üreten, geliştiren ve satan teknoloji şirketleri, dijital ortamda kişilerin iradelerini yönlendirerek serbest seçim hakkını tehlikeye düşürmektedir. Teknoloji şirketlerinin serbest seçim hakkını ihlal ettiği durumlarda ise, yine şirketlerin insan hakları sorumluluğu meselesi gündeme gelmektedir.

⁵⁹⁸ Götzmann, Nora&O'Brien, Claire Methven, (2022). Business and Human Rights A Guidebook For National Human Rights Institutions, International Coordinating Committee Of National Institutions For The Promotion And Protection Of Human Rights, s. 7, 8.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında; küreselleşen ve dijitalleşen şirketlerin farklı ülkelerde meydana getirdikleri insan hakları ihlallerini önlemesi ve eğer bir ihlal meydana geldiyse de telafi edici çözümler üretebilmesi gerekmektedir. Bundan bahisle, insan hakları ihlallerinden doğan sorumluluğun devletler dışında şirketlere de yöneltilip yöneltilmeyeceği tartışmasına başlandığı ve bu noktada yapılabilecekler üzerine odaklanıldığı görülmektedir.

B. Ulusal ve Uluslararası Alandaki Hukuki Gelişmeler ve Mevzuat

1970’li yıllara gelindiğinde çok uluslu şirketlerin kamuoyunun da ilgisini çekmeye başladığı görülmektedir. Bu duruma neden olan en önemli gelişmelerden biri ise ABD menşeli ITT’nin (International Telephone & Telegraph Corporation/Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi), Şili’nin içişlerine müdahalesinin⁵⁹⁹ Şili Başkanı Allende’nin iktidardan devrilmesine neden olmasıyla meselenin uluslararası siyasi boyuta ulaşmasıdır. Başkan Allende, 1972 yılında BM Genel Kurulunda, çok uluslu şirketlerin ekonomik gücünün, siyasi etkisinin ve yozlaştırıcı faaliyetlerinin uluslararası toplumca denetlenmesi gerektiğini ön plana çıkardığı bir konuşma yapmıştır.⁶⁰⁰

Bu gelişmelerin ardından BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’in 1974 tarihli kararıyla kurulan BM Ulus-Aşırı Şirketler Hakkında Komisyon ve Ulus-Aşırı Şirketler Merkezi,⁶⁰¹ 1975 yılında aktif hale getirilmiştir. BM Ulus-Aşırı Şirketler Hakkında Komisyon, 1976’da bu tip şirketler için bir davranış kuralları taslağı hazırlamıştır. Bu taslağa başta gelişmiş ülkeler olmak üzere pek çok ülke tarafından muhalefet edilmiş ve bu nedenle taslak uygulamaya geçirilememiştir.

2000’lere gelindiğinde ise BM Ulus-Aşırı Şirketlerin ve Diğer İşletmelerin Sorumlulukları Üzerine Taslak Normlar düzenlenmiştir. Bu taslağa sivil toplum örgütleri destek verirken yine

⁵⁹⁹ The I.T.T. and Chile, The New York Times 26 Mart 1972.

⁶⁰⁰ Sauvart, Karl P., (2015). The Negotiations of the United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations: Experience and Lessons Learned, The Journal of World Investment & Trade, Sayı: 16, s. 13.

⁶⁰¹ 1993’te feshedilmiş ve faaliyetleri BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı ile bir araya getirilmiştir.

şirketler ve gelişmiş ülke hükümetleri, şirketlere bağlayıcı yükümlülükler getirdiği gerekçesiyle karşı çıkmış ve en nihayetinde bahsi geçen taslak BM İnsan Hakları Komitesi tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁰²

Karşı çıkışlar nedeniyle birçok belgenin uygulamaya geçirilememesi üzerine artık şirketlerin benimseyebilecekleri bir tutumla belge düzenlenmesi gerektiği anlayışı hâkim olmaya başlamıştır.⁶⁰³ Bunun üzerine, 2005 yılında John Ruggie'nin, BM Genel Sekreterliği tarafından ulus-aşırı şirketler ile diğer işletmeler ve insan hakları konusunda özel temsilci olarak atanmasıyla farklı politikalar izlenmeye başlanmıştır. 2011 yılında BM Koruma, Saygı Gösterme ve Telafi Edici Çözüm Üretme Çerçevesi-Rehber İlkeler (BM Rehber İlkeler) oluşturulmuştur. 8 temel ilke ve 24 uygulama maddesinden oluşan BM Rehber İlkeler, BM İnsan Hakları Konseyi'nin 16 Haziran 2011 tarih ve 17/4 sayılı kararıyla uygun bulunarak kabul edilmiştir.

Önceki belgelerden farklı olarak bu belge açısından ilkeli pragmatizm yaklaşımı benimsenmiş ve küresel düzeyde gönüllüğe dayalı bir platform oluşturma hedefiyle yola çıkılmıştır.⁶⁰⁴ BM Rehber İlkeleri'nde şirketlere yeni uluslararası yasal yükümlülükler getirilmesinin amaçlanmadığı açıkça ifade edilmektedir.⁶⁰⁵ Üç temel prensip üzerinde durulmuştur: “1) *Devletin insan haklarını koruma yükümlülüğü, 2) Şirketlerin insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğü, 3) Şirketlerin yol açtığı ihlaller sonucu mağdur olanların etkili telafi edici çözümlere erişebilmeleri.*” BM Rehber İlkeleri'ne uyulması yasal bir zorunluluk olmayıp uygulanması gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ancak BM Rehber İlkeleri'ni benimseyen ülkeler OECD Konseyinin Rehberine ilişkin kararı çerçevesinde bu ilke

⁶⁰² Weissbrodt, David&Kruger, Muria, (2003). Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, 97 Am. J. Int'l L. s. 901-902, 916.

⁶⁰³ Ruggie, John Gerard, (2007). Business and Human Rights: The Evolving International Agenda, 101 Am. J. Int'l L. s. 820,821.

⁶⁰⁴ Şimşek, A. Aslı, (2019). İnsan Hakları Hukuku ve İş Dünyası İlişkisi: Hukuki Yükümlü ile Kurumsal Sorumlu Arasında, On İki Levha Yayıncılık, s.1173

⁶⁰⁵ Guiding Principles, General Principles.

ve standartları uygulamaya yönelik bağlayıcı taahhütte bulunmaktadır. Ayrıca BM Rehber İlkeler kapsamında yer alan kimi konular, ulusal hukukun ve uluslararası taahhütlerin de konusu olabilmektedir.

BM nezdinde ortaya koyulan bir diğer önemli belge ise Küresel İlkeler Sözleşmesi (Global Compact/BM KİS) adıyla karşımıza çıkmaktadır. Toplam on ilkedен oluşan belgede, insan haklarının neler olduğuna ve şirketlerin kendi nüfuz alanlarında insan haklarına saygı göstermek ve destek olmak için neler yapabileceğine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Bu belge 2000 yılında kabul edilmiş ve 2021 yılı itibarıyla sözleşmenin 160'ın üzerinde ülkede 9.500'ün üzerinde şirket ve 3.000'in üzerinde şirket-dışı imzacısı olmuştur.⁶⁰⁶ Bu kadar geniş bir kitle tarafından kabul görmesinin en önemli nedenleri; gönüllülük esasına dayanarak şirketleri insan hakları konusunda bağlayıcı bir denetim mekanizmasını kabul etmeye zorlamaması ile iş dünyası ve insan hakları konusunda farkındalık artırma amaçlı eğitim girişimi olmasıdır.⁶⁰⁷

Mezkûr belgeye göre, şirketlerin yol açtıkları veyahut açma potansiyelleri bulunan insan haklarına aykırılıkları saptama, önleme ve azaltma bir başka deyişle durum tespiti yapmayı (*due diligence*) garanti etmeleri gerekmektedir. Bu model, her ne kadar şirketler için teşvik edici olsa da insan haklarına uygun davranılmasını zorunlu tutan ve hesap verilebilirlik sağlayan bir metot olarak tasarlanmadığı için eleştirilmektedir. Nitekim belge; şirketleri insan hakları konusunda düzenlemeler yapmaya teşvik etmekte, bu düzenlemeleri uygulamada destek olmakta ve mevcut düzenlemelerin başarısız, etkisiz veyahut geliştirilmeye ihtiyacı olduğu durumlarda tavsiyelerde bulunmaktadır. Sonuç olarak, şirketler bu belgeyi hayata

⁶⁰⁶ <https://blog.lexpera.com.tr/bankacilikta-surdurulebilirlik/>, Erişim Tarihi: 08.01.2024.

⁶⁰⁷ Nolan, Justine, (2016). Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice, Ed. Baumann-Pauly, Dorothee and Nolan, Justine, Routledge, New York, s. 40.

geçirme iradesini kendi kendilerine ortaya koymadıkça belge işlevsiz kalacağından, etkisizliği nedeniyle çokça eleştiri almaktadır.⁶⁰⁸

BM tarafından iş dünyası ve insan hakları alanında ortaya çıkarılan KİS ve BM Rehber İlkeler bu alanının geleceğine yön vermekte ve insan hakları konusunda şirketlerin politikalarını belirlemede en önemli iki belge olarak görülmektedir.⁶⁰⁹ Öte yandan, BM bünyesinde şirketleri hukuki açıdan bağlayıcı bir belge ortaya çıkarma çalışmaları halen devam etmektedir.

2014 yılında BM İnsan Hakları Konseyi tarafından Hükümetler Arası Çalışma Grubu oluşturulmuş ve şirketlerin faaliyetlerini düzenleyen bağlayıcı bir mekanizma oluşturma kararı alınmıştır.⁶¹⁰ Bugüne kadar bağlayıcı belge hazırlığı için beş adet taslak metin ilan edilmiştir. 2017 yılında yayımlanan metinde hukuken bağlayıcı olacak belgenin taslağına ilişkin unsurlar düzenlenmiştir. Ardından 2018 yılında sıfır taslak, 2019 yılında gözden geçirilmiş taslak, 2020 yılında ikinci kez gözden geçirilmiş taslak, 2021 yılında ise üçüncü kez gözden geçirilmiş taslak yayımlanmıştır.

Burada üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri; 2018 yılında yayımlanan sıfır taslağın ihtiyari protokolüdür. Bu ihtiyari protokolde; taraf devletlerin her birinin bağlayıcı belgenin etkili olarak uygulanmasını sağlamak üzere bir ulusal uygulama mekanizması belirlemesi veya kurması, ulusal uygulama mekanizmalarını belirlerken veya kurarken de Paris Prensipleri'ni dikkate alması gerektiği belirtilmiştir. Ek olarak, Protokole taraf devletlerin ulusal uygulama mekanizmalarına, sıfır taslakta düzenlenen *due diligence* gerekliliklerinin şirketlerce yerine getirilip getirilmediğine yönelik resen veya talep üzerine

⁶⁰⁸ Rasche, Andreas, (2010). A Necessary Supplement/What the United Nations Global Compact Is and Is Not, Business and Society, Vol. 48, No. 4, s. 534.

⁶⁰⁹ Şimşek, A. Aslı, İnsan Hakları Hukuku ve İş Dünyası İlişkisi: Hukuki Yükümlü ile Kurumsal Sorumlu Arasında, s.1170.

⁶¹⁰ UN Human Rights Council: Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights, UN Doc. A/HRC/RES/26/9, 14 July 2014.

incelemeler yapma yetkisi vermesi gerektiği ile ulus ötesi nitelikte ticari faaliyetler yürüten gerçek veya tüzel kişiler tarafından işlendiği iddia edilen insan hakları ihlallerine dair şikâyet başvurusu kabul etme yetkisi de verebileceği belirtilmiştir.⁶¹¹ Bu bağlamda ulusal insan hakları kurumları (UİHK), Ulusal Uygulama Mekanizması olarak görülebilecek bir noktaya gelmiştir. 2019 yılında yayımlanan gözden geçirilmiş taslak metinde, şikâyet mekanizması kavramı kullanılmakta ve şikâyet başvurusu kabul eden UİHK'lara bir nevi atıfta bulunmaktadır.

Öte yandan, her ne kadar bağlayıcı olmasa da bu konuda önemli bir belge olan İHEB'in Başlangıç kısmı ile 29. ve 30. maddelerinde şirketler ve insan hakları konuları ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Başlangıç Kısmında bu bildirgeyi her zaman göz önünde tutacaklar olarak *“insanlık topluluğunun bütün bireyleri ile organları”* gösterilmiştir. Buradaki *“bütün bireyler”* ifadesinin gerçek kişiler gibi tüzel kişileri de ve dolayısıyla şirketleri de kapsadığı ve *“organlar”* ifadesi nedeniyle sadece devletlerin değil şirketlerin de insan haklarına saygı gösterme, koruma ve geliştirme gibi yükümlülüklerinin olduğu değerlendirilmektedir.⁶¹² Ayrıca, BM Rehber İlkelerde yer alan *“toplumun uzman organları”* ifadesinin, kapsamına şirketleri de aldığı ifade edilmektedir. İHEB 29. maddede yer alan *“herkesin topluma karşı ödevleri yer aldığı”* ve 30. maddedeki *“topluluğa”* ifadelerinin de şirketlerin bu kapsama dâhil edildiği şeklinde yorumlanacağı belirtilmektedir.⁶¹³

MSSH'nin denetim organı İnsan Hakları Komitesi'nin 31 No.lu Genel Yorumu'nda devletlere, Sözleşme'de düzenlenen insan haklarını *“gerçek ve tüzel kişiler tarafından”* gerçekleştirilen ihlallere karşı da güvence altına alma yükümlülüğü getirilmektedir. Ekonomik

⁶¹¹ Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect human rights, Draft Optional Protocol to the legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises (2018) (ohchr.org).

⁶¹² Nolan, Justine, Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice, s. 33-34.

⁶¹³ Nolan, Justine, Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice, s.34.

Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin denetim organı Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, devletin koruma yükümlülüğünü yorumlarken 14 No.lu 15 No.lu ve 18 No.lu Genel Yorumları'nda sağlık hakkı, su hakkı ve çalışma hakkı bakımından şirketlerin insan hakları ihlallerine karşı devletlerin koruma yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, şirketlerin insan hakları ihlalleri karşısında devletlerin sorumluluğunun ne kadar önemli olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Yönetim Kurulu'nun 1973 tarihli raporunda uzmanlar grubu, çok uluslu şirketlerin davranışları için bir rehber önermiştir.⁶¹⁴ OECD 1976'da "*Çok Uluslu Şirketler İçin Rehber*" yayımlamıştır. Bu rehberde, OECD üyesi ülkelere "*Ulusal Temas Noktası*" kurma ödevi getirilmektedir.⁶¹⁵ Yine bu rehberdeki düzenlemeler gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu ilkelere, 2000 ve 2011 yılında yapılan değişikliklerle kişilere, topluluklara, sendikalara ve hükümet dışı kuruluşlara⁶¹⁶ Çok Uluslu Şirketler İçin Rehber'de düzenlenen ilkelere aykırılık durumunda, Ulusal Temas Noktası'na başvuruda bulunma imkânı getiren bir denetim mekanizması kurulması tavsiye edilmektedir.⁶¹⁷ Ulusal Temas Noktası'na yapılan bir başvuru, ön değerlendirme, arabuluculuk ve sonuç bildirisi aşamalarından oluşmaktadır. Henüz bu mekanizmaların etkileri tam olarak ortaya koyulmuş değildir ve istikrarsız kararları nedeni ile çok sayıda eleştiri almaktadır.⁶¹⁸

Ayrıca, 2000 yılında alınan bir kararla Ulusal Temas Noktaları ile birlikte "*Uluslararası Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler Komitesi*", Çok Uluslu Şirketler İçin Rehber'in işleyişinin

⁶¹⁴ Coonrod, Stephan, (1977). United Nations Code of Conduct for Transnational Corporations, The, 18 Harv. Int'l. L. J., s. 274.

⁶¹⁵ Nolan, Justine, Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice, s.39.

⁶¹⁶ Backer, Larry Cata, (2009). Rights and Accountability in Development ('Raid') v Das Air and Global Witness v Afrimex: Small Steps Towards an Autonomous Transnational Legal System for The Regulation of Multinational Corporations, Melbourne Journal of International Law, Vol. 10 (1), s. 258.

⁶¹⁷ OECD, Guidelines for Multinational Enterprises, Paris: OECD, 2011, <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>, Erişim Tarihi: 08.01.2024.

⁶¹⁸ Nolan, Justine, Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice, s.39.

izlenmesinden sorumlu OECD organı olarak kurulmuştur. Ulusal Temas Noktalarının üst organı olarak Rehber'in yorumlanmasında yetkili tek organdır. “*Yatırım Komitesi*” olarak anılan bu Komite, Ulusal Temas Noktalarının yıllık faaliyet raporlarını kabul etmekte ve faaliyetleri ile ilgili şikâyetleri incelemektedir.⁶¹⁹ ILO’da da halen insan hakları ihlalleri bakımından asıl sorumlu devletler olarak kabul edilmektedir. ILO tarafından iş dünyası ve insan hakları ile ilgili olarak 1977 yılında yayımlanan Çok Uluslu Şirketler ve Sosyal Politika İle İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi, (Tripartite Declaration: Multinational Enterprises and Social Policy Declaration/kısaca MNE Bildirgesi) bu alanda önemli bir yer tutmaktadır. Bu bildirgenin uygulanmasında Çok Uluslu Şirketler İçin Rehber’in dikkate alınması gerektiği özel olarak belirtilmektedir.

Şirketlerin insan hakları sorumluluğu bağlamında, uluslararası düzenlemelere getirilen en büyük ve önemli eleştiri, bu belgelerin bağlayıcı nitelikte olmaması nedeniyle insan haklarına uygunluk denetimi konusunda bir etkisinin olmayacağı yönündedir. Bağlayıcı bir belge yapılması gerekliliği savunulmaktadır.⁶²⁰ Öte yandan, bağlayıcı ve müeyyideler öngören düzenlemeler getirmek dışında mevcut düzenlemeleri etkili ve işler hale getirebilecek kurumların rolleri üzerinde tartışmak da önem arz etmektedir. Her şeyden öte, mevcut uluslararası belgelerin ulusal düzeyde insan haklarını koruyabilmesini sağlamak amacıyla bu belgelerin ne şekilde kullanılacağı ve hangi yolların işletilerek en ideal çözüme gidilebileceği asıl tartışılması gereken konudur. Bu noktada, UİHK'lara düşen rol de son derece önem arz etmektedir.

Öte yandan, AİHM'nin konuya ilişkin önemli değerlendirmeler yaptığı kararları bulunmaktadır. AİHM, bu kararlarında özel sektörü düzenlemenin devletin pozitif yükümlülüğü kapsamında olduğuna vurgu yaparak şirketlerin yol açtığı insan hakları

⁶¹⁹ OECD, Guidelines for Multinational Enterprises, Paris: OECD, 2011, s. 68-88.

⁶²⁰ Şimşek, Aslı, İnsan Hakları Hukuku ve İş Dünyası İlişkisi: Hukuki Yükümlü ile Kurumsal Sorumlu Arasında, s. 1174.

ihlallerini önlemede devletin başarısız olduğu gerekçesiyle iş dünyasında insan haklarının yerleşmesini sağlayacak kararlar vermiştir.⁶²¹

AİHM'nin, 2005 yılında Fedayeva v. Rusya kararında⁶²²; başvuran yaşadığı bölgede faaliyet gösteren özel kişiye ait çelik fabrikasının çalışmalarının sağlığını tehlikeye attığından ve yetkililerin de kendine fabrikanın uzağında bir konut tahsis etmediğinden dolayı dava açmıştır. AİHM, devletin fabrikanın yakınında yaşayanlara karşı özel muamele göstermesi ve tehlikeli bölgeden uzaklaşmaları için etkili çözüm sunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tür çevre sorunları davalarının, devletin özel sektörü düzenlemedeki başarısızlığından kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu kapsamda, devletin endüstriyel kirliliği azaltmaya yönelik tedbirler almayarak pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğine ve Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

1998 tarihli Guerra ve diğerleri v. İtalya kararında⁶²³; başvuranlar kimyasal patlamalardan dolayı yüksek riskli grupta yer aldıkları ve özel kişiye ait gübre fabrikasının yakınından oturduklarından dolayı bu durumdan olumsuz etkilendiklerini iddia etmişlerdir. Günlük yaşamı etkileyen bir müdahale bulunmasa bile ciddi zararlara yol açabilecek bir kaza veya felaket riski, 8. maddenin uygulanabilmesi için AİHM tarafından yeterli görülmüştür. AİHM'nin bu kararı, denetimsiz bırakılan sanayi kuruluşlarının olası zararlarına karşı devletin pozitif yükümlülüğünü öne çıkarmaktadır. Karara konu olayda, devletin mevcut riskler bir başka deyişle fabrikanın kazaya sebebiyet verme potansiyeli hakkında yerli halkı bilgilendirmemesi tartışılmıştır. AİHM, devletin özel hayata ve aile hayatına müdahale edemeyeceğini ancak ailenin ve özel hayatın etkin bir biçimde korunabilmesi yönünde pozitif yükümlülüğü olduğunu ifade etmiştir. Bu minvalde, fabrikanın yarattığı riskli durumlarla

⁶²¹ O'Brien, Catherine M., (2018). Business and Human Rights, A handbook for legal practitioners. Strazburg: Council of Europe. <https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/7785-business-and-human-rights-a-handbook-for-legal-practitioners.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁶²² AİHM, Fedayeva v. Rusya, Başvuru No: 55723/00, Karar Tarihi: 30/11/2005.

⁶²³ AİHM, Guerra ve diğerleri v. İtalya, Başvuru No: 14967/89, Karar Tarihi: 19.02.1998.

ilgili halkı bilgilendirmediği için devletin yükümlülüğünü yerine getiremediğine hükmetmiştir.

Hukuk, dinamik yapısı gereği toplumsal değişimler sonucu ortaya çıkan yeni sorunlara ve tartışmalara cevap aramak ve çözüm önerileri sunmakla bir bakıma mükelleftir. Bu minvalde, gelişen teknoloji ve değişen ekonomik ilişkiler insan hakları ihlalleri kapsamındaki tartışmalara da yeni bir boyut kazandırmıştır. Çok uzun zaman boyunca insan hakları ihlallerinin sorumlusu sadece devletler olarak görülürken dünya genelinde çoğu devletten ekonomik ve siyasi olarak güçlü şirketler ortaya çıktıkça bakış açısı değişmeye başlamıştır. Sayısı her geçen gün artan ve birçok ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin etki alanı ve insan haklarına müdahale kapasitesi çoğu devletten daha fazladır. Şirketlerin gerek çalışanları gerek müşterileri gerekse çevrede yaşayan insanların hak alanlarına müdahalesi ve temel insan hakları ihlalleri zamanla artmaktadır. Dijital çağda, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımıyla bu etkinin yayılım alanı ve hızı da son derece artmıştır. Şirketlerin sebep oldukları bu tip ihlaller çoğaldıkça kaçınılmaz bir şekilde bu alanda hukuki düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda birçok düzenleme yapılmakla birlikte çoğu kez şirketlerin tepkisinden çekinen kurum ve kuruluşlar düzenlemeleri henüz sadece yumuşak hukuk çerçevesinde toplamakla yetinmişlerdir.⁶²⁴ Bu nedenle, şirketlerin insan hakları sorumluluğu taşıyıp taşınamaması konusundaki normatif çerçeve güçlü bir hale getirilememiştir.

Yalnızca gönüllülük esasına dayanan ve kamuoyu beklentisiyle oluşturulan normatif çerçevede, şirketler açısından vurgulanan yükümlülükler bağlayıcı değildir. Şirketler insan haklarına saygı göstermediğinde ve rehberlerde belirtilen esaslara göre hareket etmediğinde ne ile karşılaşacakları şu aşamada muğlaktır. Bu sorunun ancak uluslararası güçlü bir

⁶²⁴ Atılğan Pazvantoğlu, Cansu, (2021). Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, s. 1132.

mekanizma kurulması ve şirketler açısından bağlayıcı yükümlülükler getirilmesi ile aşılabileceği savunulmaktadır. Diğer bir önemli husus, ihlaller meydana gelmeden önce şirketlerin bu konudaki bilinç ve farkındalığını artırarak etkili yollar ortaya koyabilmektir.

Faaliyet alanı ulusal düzeyle sınır kalan küçük işletmelerin sebebiyet verdikleri insan hakları ihlallerini önleyebilmek ulusal düzenlemelerle bir nebze de olsa sağlanabilir. Ancak yavru şirketleri aracılığıyla dünyanın birçok ülkesinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin insan hakkı ihlallerinin önüne geçebilmek hem zor hem meşakkatli bir iştir. Keza böyle bir insan hakkı ihlali meydana geldiğinde çok sayıda insan aynı anda etkilenebilmekte ve bir toplumun mahvına yol açabilecek sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu kapsamda ihlaller meydana gelmeden alınacak önleyici tedbirler son derece önem arz etmektedir. Şirketlerin rehberlerde bahsedildiği gibi bir durum tespiti raporu ortaya koyması önemlidir. Bu raporların takibi ile ihlaller daha meydana gelmeden önce birçok paydaş iş birliği ile tedbirler alınmasını sağlayabilecektir. Bağlayıcı bir düzenleme getirilecekse öncelikle bu konuya ilişkin getirilmesi ve akabinde elbette ihlal mağdurları için çözüm yollarının etkili ve sonuç odaklı kılınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, mevcut uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku küresel ölçekte faaliyet gösteren şirketler için bağlayıcı normlar ihdas etmediğinden şirketlerin insan hakları ihlallerinden nasıl sorumlu tutulacağı sorun teşkil etmektedir. Her ne kadar yavru şirketlerin sorumluluğuna faaliyette buldukları ülkelerin iç hukuk kurallarıyla gidilebilmenin yolları olsa da merkez şirketi yargılayacak bir uluslararası hukuk kuralının olmaması, çok uluslu şirketlere adeta sorumsuzluk alanı doğurmaktadır. Bu sorunun doğmasının temel sebeplerinin başında şirketlerin uluslararası kişiliğinin kabul görmemesi gelmektedir. Buna karşılık, bazı devletlerin, merkezleri kendi ülkelerinde bulunan şirketlerin diğer ülkelerdeki ihlalleri için bu şirketleri sorumlu tutabilmeye müsaade eden normlara sahip olduğu görülmektedir.

Başta merkezi ABD ve İngiltere’de bulunan şirketler olmak üzere bahsi geçen merkez şirketlerin yargılanmasına izin verilen vakaların olduğu görülmektedir. Ancak bu durumlarda da birtakım prosedürel engellerle karşılaşılabilir. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus, milletlerarası yetkiye sahip bir mahkemenin yetkisinden feragat etmesi anlamına gelen forum non conveniens doktrindir. Forum non conveniens doktrini, milletlerarası yetkiye sahip bir mahkemenin kendi yetkisini, olayla daha sıkı ilişkisi olması nedeniyle daha iyi karar vereceği öngörülen bir devlet mahkemesine, devretme hakkı vermektedir. Anglo Amerikan hukuk ailesine dâhil hukuk çevrelerinde bu görüş kabul görmektedir. Değnilmesi gereken diğer bir mevzu ise, bu şirketlerin insan hakları ihlallerine sebebiyet veren birtakım devlet ve kurumlara destek vererek de bahsi geçen ihlallere iştirak edebilmesidir.

Devletler, uluslararası insan hakları hukuku uyarınca kendi topraklarında ve/veya yetki alanlarında, şirketler de dâhil olmak üzere üçüncü taraflarca gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma sağlamakla yükümlüdür. Devletler yükümlülüklerini yerine getirmese bile, tüm ticari işletmelerin insan haklarına saygı duyması, yani bireylerin insan haklarını ihlal etmekten kaçınmaları ve sebep oldukları insan hakları ihlallerinin olumsuz etkilerini de gidermeye çalışmaları gerekmektedir. Şirketler tarafından bir insan hakkı ihlali meydana getirildiğinde, mağdurların adli ve adli olmayan şikâyet mekanizmaları yoluyla etkili çözüm yollarına erişimi bulunmalıdır. Ayrıca, şirketlere yönelik evrensel düzeyde bağlayıcı kuralların getirilmesi de tavsiye edilmektedir.

SONUÇ

Günümüzün en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan yapay zekâ, aynı zamanda teknolojideki diğer tüm yeniliklerin merkezinde yer almakta ve insan hakları alanında çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Yapay zekâ destekli sistemlerin insanlık için sunduğu potansiyel faydalar gözlemlense de uzmanlar bu teknolojilerin pek çok açıdan tehdit oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu durum, tartışmaların hızla derinleşmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, en temel insan haklarından biri olan serbest seçim hakkı bağlamında yapay zekânın potansiyel tehdit ve riskleri ele alınmıştır. Tartışma, yapay zekânın yanı sıra insan haklarına karşı tehdit oluşturan bir diğer önemli faktör olan küresel çapta faaliyet gösteren şirketler üzerinden yürütülmüştür. Özellikle bu şirketler, sıklıkla insan hakları ihlallerine neden olmakta ve kullandıkları yapay zekâ sistemleriyle bu ihlalleri daha da yaygınlaştırmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada, şirketlerin yapay zekâ kullanımıyla serbest seçim hakkına müdahale ettikleri durumlar irdelenmiştir.

Yapay zekâ teknolojilerinin seçim süreçlerine etkisi, yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik, hukukî ve toplumsal boyutlarıyla da dikkate alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında, yapay zekâ alanındaki gelişmeler, demokratik süreçleri manipüle etme potansiyelini de beraberinde getirmiştir. Özellikle derin öğrenme, davranışsal hedefleme ve profillemeye gibi araçlar, seçmen davranışlarını etkileme ve serbest seçim hakkını ihlal etme yolunda önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Bu tehditle birçok aktör farklı şekillerde mücadele etmeye başlamıştır. Başta devletler ve şirketler olmak üzere sivil toplum kuruluşları ile medya, serbest seçim hakkının ihlalini önlemek için mücadele stratejileri geliştirmektedir. Teknoloji şirketlerinin serbest seçim ortamını korumak için dezenformasyonla mücadele için geliştirdiği teknik yollar, bazı başarılı stratejiler sunmakla birlikte, henüz küresel ölçekte dezenformasyonu tam anlamıyla önleyebilecek düzeyde değildir. Öte yandan, şirketlerin gönüllü etik ilkeler geliştirmesi,

sorumluluk üstlenme adına önemli bir adım olsa da, bu çabaların çoğunlukla bağlayıcı yaptırımlardan yoksun olması, etkili bir denetim ve düzenlemenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Devletler de serbest seçim hakkının yapay zekâ tehdidi karşısında korunmasına yönelik teknik ve yasal önlemler almaktadır. Ulusal düzenlemeler, dijital dezenformasyon ve seçim manipülasyonlarına karşı etkin çözümler sunmayı hedeflerken, bu çözümlerin genellikle yerel düzeyde sınırlı kalması, küresel çapta iş birliği gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle, dijital platformların sınır aşan etkileriyle mücadelede, uluslararası hukuki zemin oluşturulması kritik önem taşımaktadır.

AB'nin DSA ve AI Act gibi düzenlemeleri, dijital platformların şeffaflık, içerik denetimi ve kişisel veri koruma konularında önemli adımlar atmasını sağlamakta, ancak uygulama sürecinde karşılaşılan aksaklıklar ve denetim mekanizmalarının etkinliğinin yetersizliği eleştirilmektedir. DSA ve AI Act birlikte değerlendirildiğinde, büyük platformlar ve arama motorlarına, yapay zekâ kaynaklı müdahalelere yönelik sistemik risk değerlendirme ve denetim yükümlülüğü getirilerek, insan hakları merkezli bir yaklaşımın kurumsallaştırıldığı söylenebilecektir. Bu düzenlemeler ile, özellikle seçim dönemlerinde dezenformasyon, sahte hesap kullanımı ve manipülatif içerik yayılımına karşı önlemler alınması zorunlu kılınarak şirketlere önleyici sorumluluklar getirilmiştir. Şirketlerin yasalara uymaması da yaptırımlara bağlanmıştır. Bahsi geçen iki kanun ile AB bünyesinde bölgesel olarak bağlayıcı kurallar getirildiği görülmektedir. Ancak, evrensel nitelikte bağlayıcı düzenlemelerin eksikliği ve şirketlerin sorumlulukları konusunda daha fazla denetim mekanizmasının gerekliliği konusu hala tartışma yaratmaktadır.

BM, bu alanda önemli çalışmaları olan bir uluslararası kuruluştur. Demokratik seçim süreçlerinin korunmasında yapay zekânın olumsuz etkilerini sınırlamak amacıyla çeşitli uluslararası girişimler ve normatif çerçeveler geliştirmektedir. Yapay zekâ destekli

dezenformasyon ve manipülasyonun seçim güvenliği üzerindeki tehditlerine karşı, BM, şeffaflık, tarafsızlık ve izlenebilirlik gibi temel ilkeleri benimseyen düzenlemelerle küresel bir yönetim yapısı kurmaya çalışmaktadır. UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi ve Küresel Dijital Pakt gibi belgeler, teknoloji şirketleri ve devletler arasındaki iş birliğini teşvik etmekte, yapay zekânın demokratik süreçlerde adil ve denetlenebilir bir şekilde kullanılmasına yönelik sorumluluklar belirlemektedir.

Bunun yanı sıra, sivil toplum kuruluşları ve medya organları da bu süreçte kritik bir rol üstlenmektedir. Dijital platformlarda dezenformasyonla mücadele için bilgi doğrulama ve medya etiği, seçmenlerin bilinçli kararlar alabilmesi için hayati öneme sahiptir. Seçim güvenliği, sadece devletler ve teknoloji şirketlerinin sorumluluğuyla değil, aynı zamanda medya ve sivil toplumun katkılarıyla sağlanabilir. Öte yandan, dijital okuryazarlık ve yurttaşlık bilincinin güçlendirilmesi, seçim manipülasyonu ve dezenformasyon karşısında toplumsal direncin artırılmasında önemli bir faktördür. Bireylerin dijital haklar konusunda bilinçli olması, demokratik süreçlerin sağlıklı işleyişi için gereklidir. BM ve diğer aktörlerin, bu çok paydaşlı yapıyı güçlendirme çabaları, demokratik seçimlerin güvenliğini temin etmek adına kritik bir adım olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan, küresel boyutta etkin bir düzenleyici çerçeveye olan ihtiyaç, her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası düzeyde hukukî düzenlemelerin güçlendirilmesi, etik sorumlulukların denetlenmesi ve şirketlerin daha etkin bir şekilde sorumlu tutulması, demokratik süreçlerin korunabilmesi için elzemdir. Yapay zekâ uygulamalarının serbest seçim hakkına yönelik tehditlerini önlemek için geliştirilecek stratejiler, teknoloji şirketlerinin sorumluluğu, aynı zamanda devletler arası iş birlikleri ve daha kapsamlı yasal düzenlemelerle de desteklenmelidir. Bu çerçevede, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etik kullanımı esas alan yasal düzenlemelerin sürekli güncellenmesi ve global düzeyde uyumlu bir hukuki çerçeve oluşturulması, demokratik süreçlerin sağlıklı bir şekilde

işlemesi için elzemdir. Dijital ortamda seçim güvenliğini sağlamak küresel bir sorumluluktur ve bu konuda atılacak adımlar, demokrasinin geleceğini şekillendirecektir.

Görüldüğü üzere, yapay zekâ ile birlikte yükselen dijital devrim, devletlerin egemenlik yapısını ve anayasal denetim mekanizmalarını ciddi şekilde zorlamakta ve devlet dışı aktörlerin, özellikle teknoloji şirketlerinin, anayasal ekosistem içindeki etkisini artırmaktadır. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, özel şirketlerin, özellikle çok uluslu teknoloji şirketlerinin, bireylerin temel hakları üzerinde daha fazla etki sahibi olmalarına yol açmıştır. Seçmenin iradesinin özgür bir ortamda oluşmasına izin verilmemesi de serbest seçim hakkı ve demokratik ilkeleri etrafında büyük bir tehdit olarak görüldüğünden ve temel insan hakkı ihlaline sebebiyet verme riski taşıdığından, çalışmada şirketlerin insan hakları sorumluluğu da tartışmaya açılmıştır.

Tarihsel olarak, devletler insan haklarının korunmasında ana sorumlu aktör olarak kabul edilmişken, dijitalleşen dünyada özel sektörün rolü ve sorumluluğu giderek artmıştır. Küreselleşme ve neoliberal politikalar, çok uluslu şirketlerin hem ekonomik hem de siyasi güçlerini artırmış, bu şirketlerin insan hakları ihlalleri üzerindeki etkisi daha görünür hale gelmiştir. Teknoloji şirketleri, bireylerin dijital haklarını yönlendirme ve sınırlama gücüne sahip hale gelmiştir. Öte yandan, devletlerin bu gücü denetleme ve yönlendirme yükümlülüğü hala geçerliliğini korumaktadır. Ancak, dijital ortamda meydana gelen insan hakları ihlalleri karşısında devletlerin sorumluluğu, devlet dışı aktörlerin gücüne oranla yetersiz kalmaktadır.

Dijital çağda serbest seçim hakkının kullanımı büyük ölçüde çevrimiçi platformlar ve arama motorları üzerinden gerçekleşmekte, bu da özel şirketleri seçimlerin meşruiyetiyle doğrudan bağlantılı birer aktöre dönüştürmektedir. Klasik insan hakları doktrininde yükümlülükler esasen devlete ait olsa da 21. yüzyılda gelişen normatif çerçeve, özel sektörün de insan haklarına “saygı gösterme yükümlülüğü” taşıdığını kabul etmektedir. Bu yaklaşımın temel dayanağı, 2011 yılında kabul edilen BM Rehber İlkeleri olmuştur. BM Rehber İlkeler

göre şirketler, faaliyet gösterdikleri her ortamda insan haklarına zarar vermemek için çaba göstermeli, dolaylı zararları önlemek için gerekli özeni göstermeli ve ihlaller karşısında şeffaflık sağlamalıdır. Bu bağlamda, dijital platformların; siyasi reklamların şeffaf biçimde sunulması, algoritmik yönlendirme mekanizmalarının açıklanması, dezenformasyonun yayılmasını önlemeye yönelik aktif içerik denetimi yapması, insan haklarına saygının bir gereği olarak değerlendirilmelidir.

Uluslararası alandaki yasal düzenlemeler, çok uluslu şirketlerin insan hakları ihlallerine karşı daha etkin sorumluluk mekanizmaları oluşturmak adına ilerlemeler kaydetmiştir. BM Rehber İlkeleri ve KİS gibi belgeler, şirketlere gönüllü yükümlülükler getirmekte ve insan haklarına saygı göstermeleri için bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, mevcut düzenlemelerin bağlayıcı olmaması ve uygulanabilirliğinin sınırlı olması, bu mekanizmaların etkinliğini sorgulayan önemli bir eleştiri konusudur. Bu bağlamda, uluslararası toplumun daha bağlayıcı düzenlemelerle şirketlerin insan hakları sorumluluğunu güvence altına alması gerektiği savunulmaktadır. Öte yandan, ihlaller meydana gelmeden önce önleyici tedbirler alınması da önem arz etmektedir. Şirketlerin şeffaflık, hesap verilebilirlik ve dürüstlük kriterlerine uygun şekilde durum tespiti (due diligence) yapmaları ve kamuoyuna raporlar sunmaları gerekmektedir. Bu raporları paydaşların tümü takip etmeli ve ihlaller meydana gelmeden önce iş birliği içinde etkili çözüm yolları sunulmalıdır. Bu kapsamda, durum tespiti yapmaya yönelik bağlayıcı düzenlemeler son derece önem arz etmektedir. Eğer ihlal meydana geldiyse de mağdurlar için çözüm yollarının etkili ve sonuç odaklı olması, telafici edici mekanizmalar sunulması gerekmektedir.

Devletlerin sadece denetleyici bir rol üstlenmekle kalmayıp, aynı zamanda özel sektörü de insan haklarına saygı gösterme konusunda daha etkin bir şekilde yönlendirmesi gerekmektedir. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi için evrensel düzeyde daha etkin

denetim mekanizmaları ve bağlayıcı hukuki düzenlemeler oluşturulması, dijital çağda insan haklarının korunması için kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, çok uluslu dijital şirketlerin, seçim süreçlerine zarar verebilecek algoritmik sistemler, reklam politikaları ve içerik moderasyonu uygulamaları bağlamında daha güçlü hukuki ve etik sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir. Bu noktada hem normatif düzenlemelerle hem de kurumsal şeffaflık mekanizmalarıyla hesap verebilirlik sistemlerinin güçlendirilmesi, demokrasilerin dijital çağda sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir. Dijital platformların küresel etkileri göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca ulusal ve bölgesel değil, evrensel düzeyde bağlayıcı yasal düzenlemelere de ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. BM, AB ve diğer uluslararası aktörler, dijital platformların ve yapay zekâ teknolojilerinin seçim süreçlerine müdahale etme kapasitesine karşı daha güçlü düzenlemeler geliştirmelidir. Bu çerçevede, dijital platformlar için global şeffaflık raporlaması, bağımsız denetim ve etik denetim kurulları oluşturulmalıdır.

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla evrilen doğası göz önüne alındığında, mevcut yasal çerçevelerin sürekli olarak güncellenmesi de önemlidir. Teknolojik gelişmelerin hızına paralel olarak, yasaların ve düzenlemelerin de hızlıca adaptasyon göstermesi gerekmektedir. Bu, özellikle seçim güvenliği ve dijital platformların yönetimi konularında düzenleyicilerin dijital devrimle uyumlu olmasını sağlayacaktır. Uluslararası hukukta dijital platformlara yönelik evrensel bir yasal çerçeve oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu çerçevenin bağlayıcı ve etkin denetim mekanizmalarına sahip olması, dijitalleşen dünyanın demokratik süreçler üzerindeki tehditlerini en aza indirmek adına kritik bir adımdır.

Özel sektöre yönelik olarak, AB'nin DSA ve AI Act önemli bir adım teşkil etse de bu düzenlemelerin global çapta uygulanabilirliğini sağlamak için daha etkin yaptırımlar gereklidir. Seçim dönemi öncesi ve sırasında platformlara, siyasi reklamları şeffaf bir şekilde sunma, dezenformasyonu önleme, algoritmalarını açıklama ve manipülasyona karşı aktif

içerik denetimi yapma zorunluluğu getirilmelidir. Bu tür düzenlemelerin, bağlayıcı ve düzenli denetim mekanizmalarıyla desteklenmesi önemlidir.

Şirketlerin etik sorumlulukları, sadece gönüllü ilkelere dayanmak yerine yasal zorunluluklarla desteklenmelidir. Şirketler, her ortamda insan haklarına zarar vermemekle yükümlü olmalı ve bu yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği, bağımsız denetçiler tarafından düzenli olarak kontrol edilmelidir. Ayrıca, dezenformasyonun yayılmasını engellemek için şirketlerin platformlarında yapay zekâ temelli denetim sistemleri kullanılmalı ve bu sistemlerin şeffaflık raporları kamuya açıklanmalıdır.

Öte yandan, seçmenlerin bilinçli kararlar alabilmesi için dijital okuryazarlığın artırılması kritik bir öneme sahiptir. Medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının, dijital platformlarda yayılan yanlış bilgilere karşı bilgi doğrulama ve medya okuryazarlığı çalışmalarını teşvik etmeleri gerekmektedir. Ayrıca, okullarda ve toplumda dijital okuryazarlık eğitim programları geliştirilerek, bireylerin bilinçli bir şekilde dijital ortamda gezinmeleri sağlanmalıdır.

Sivil toplumun, dezenformasyonla mücadeleye katkı sağlayabilmesi için medya organlarının yanı sıra dijital platformlarda içerik denetimine daha fazla dahil olması gerekmektedir. Bu süreç, sadece devletlerin ve şirketlerin değil, toplumun bütün paydaşlarının sorumluluğudur. Seçim güvenliğini sağlamak adına sivil toplum kuruluşları, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini savunmalı, dijital ortamda yayılan yanlış bilgilerin önlenmesi için çeşitli platformlarla iş birliği yapmalıdır.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR, MAKALELER VE YAYINLAR

Academic Society for Management&Communication, (2018). *How Powerful Are Social Bots? Understanding the Types, Purposes and Impacts of Bots in Social Media*.

Afşar, Önder A., (2019). *Nitelikli Demokrasi Bağlamında Demokrasi ve E-Demokrasi İlişkisi*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 15, Sayı 4.

Akartürk, Ekrem Ali, (2017). *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Akburakcı, Necip Fazıl, (2023). *Kamu Düzeni Açısından Yapay Zekâ*, Adalet Yayınevi, Ankara.

Akın, İlhan, (1974). *Kamu Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Aktan, Coşkun Can, (2022). *Makyavelizm, Herestetik ve Politik Manipülasyon Sanatı*, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt: 14, No: 2, S:122-145.

Aldıkaçtı, Orhan, (1982). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 4. Baskı.

Aliefendioğlu, Yılmaz, (2005). *Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı*, TBB Dergisi, S. 60.

Altun, Abdurrahim, (2023). *Yapay Zekaya Elektronik Kişilik Tanınması*, Adalet Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara.

Anayurt, Ömer, (2004). *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Arı, Ayşe&Berberler, Murat Erşen, (2017). *Yapay Sinir Ağları ile Tahmin ve Sınıflandırma Problemlerinin Çözümü İçin Arayüz Tasarımı*, İstanbul Üniversitesi Press, Cilt: 1 Sayı: 2, 55 – 73.

Atar, Yavuz, (2011). *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya.

Atılğan Pazvantoğlu, Cansu, (2021). *Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 27, Sayı 2.

Avrupa Konseyi, Recommendation CM/Rec (2017) 51 of the Committee of Ministers to Member States on Standards for E-voting.

- Aybay, Rona&Özbek, Nimet, (2015). *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı.
- Aydemir, Emrah, (2019). *Weka ile Yapay Zekâ-Makine Öğrenmesi, Yapay Sinir Ağları, Derin Öğrenme*, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Aydoğdu, Yasin, (2015). *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, Ankara, Adalet Yayınevi, 1. Baskı.
- Ayvaz, Erkut, (2017). *2017 Almanya Federal Meclis Seçimleri: Sağ Popülizmin Normalleşme Tehlikesi*, SETA Analiz, Sayı: 216.
- Backer, Larry Cata, (2009). *Rights and Accountability in Development ('Raid') v Das Air and Global Witness v Afrimex: Small Steps Towards an Autonomous Transnational Legal System for The Regulation of Multinational Corporations*, Melbourne Journal of International Law, Vol. 10 (1).
- Baldassarre, Maria Teresa ve diğerleri, (2024). *Trustworthy AI in practice: an analysis of practitioners' needs and challenges*, 28th International Conference on Evaluation and Assessment in Software Engineering (EASE), 18–21 June, 2024, Salerno, Italy.
- Barberá, Pablo&Rivero, Gonzalo, (2015). *The Impact of Social Media on Politics and Democracy: A Case Study of the 2012 Presidential Election in the United States*, Social Media + Society, 1(1), 1-10.
- Barnhill, Anne, (2014). *What is Manipulation?*, In C. Coons & M. Weber (Editörler), *Manipulation: Theory and Practice*, s. 51-73. Oxford University Press, New York.
- Baruchin, Rotem, (2025). *1,000+ Fake Accounts Disrupting German Elections*, Yayın Tarihi: 20.02.2025.
- Baştan, Yücel&Çoban Oran, Filiz, (2024). *Rus Dış Politikasında Siber Müdahale Yöntemi Olarak Dezenformasyon Operasyonları*, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt/Volume: 22, Sayı/No: 53, ss./pp.: 1205-1230.
- Başığit, Ahmet Semih, (2024). *Temel İnsan Hakları Bağlamında Risk Temelli Yapay Zekâ*, Yetkin Yayınları, Ankara
- Bilgiç, Abdurrahman, (2022). *Siyasal Bir Manipülasyon Stratejisi: Popülizm*, Editör Melih Yürüşen, Orion Kitabevi, Ankara.
- Birer, Gürkan Caner, (2020). *Temel Kavramlar*, TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Dergisi, S.630.
- Boden, Margaret A., (2016). *AI: Its nature and future*, Oxford University Press.

Bostrom, Nick, (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*, Oxford University Press.

Börekçi, Eşref Barış, (2021). *Oy Hakkının İnternette Oy Kullanımı ile Dönüşümü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 23 Sayı: 1, s. 607-638.

Bradshaw, Samantha&Howard, Philip N., (2018). *Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, University of Oxford, Computational Propaganda Research Project.

Brown, Tom B. ve diğerleri, (2020). *Language Models are Few-Shot Learners*, NeurIPS, 33, 1877–1901.

Brynjolfsson, Erik&McAfee, Andrew, (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. Norton.

Brynjolfsson, Erik&McAfee, Andrew, (2017). *Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future*, Norton.

Buchanan, Bruce G.&Shortliffe, Edward H., (1984). *Rule-Based Expert Systems: The MYCIN Experiments of the Stanford Heuristic Programming Project*. Addison-Wesley.

Bukhari, Syed Muhammad Farrukh, (2021). *İslam Ülkelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Yürürlüğe Konulması ve Uygulanması; Problemler ve Beklentiler*, Doktora Tezi, İstanbul.

Burrell, Jenna, (2016). *How the machine ‘thinks’: Understanding opacity in machine learning algorithms*, Big Data & Society, 3(1), 1–12.

Can, Ozan&Yücel, Recep, (2019). *Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi Temelinde Şirketlere Karşı İnsan Haklarının Korunması Hakkında Somut Öneriler*, 35 (2), Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, 105-107.

Celeste, Edoardo, (2021). *Digital Punishment: Social Media Exclusion and the Constitutionalising Role of National Courts*, *International Review of Law, Computers & Technology* 1.

Celeste, Edoardo, (2023). *Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bill of Rights*, Routledge Research in the Law of Emerging Technologies, Oxon.

- Ceron, Wilson&Mathias-Felipe de-Lima-Santos& Quiles, Marcos G., (2021). *Fake news agenda in the era of COVID-19: Identifying trends through fact checking content*, Online Social Networks and Media 21: 100116.
- Chernenko, Elena&Markotkin, Nikolai, (2020). *Developing Artificial Intelligence in Russia: Objectives and Reality*, Carnegie Endowment for International Peace.
- Chesney, Robert&Citron, Danielle, (2019). *Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics*. Foreign Affairs, 98(1), 147–155.
- Chester, Jeff&Montgomery, Kathryn C., (2017). *The Role of Digital Marketing in Political Campaigns*, Internet Policy Review, 6(4).
- Chollet, François, (2017). *Xception: Deep learning with depthwise separable convolutions*, CVPR, 1251–1258.
- Choons, Chris, (2023). *Senator Coons, colleagues introduce bipartisan legislation to ban use of materially deceptive AI-generated content in elections*, Yayın Tarihi: 15.09.2023.
- Ciner, Şahin, (2017). *Dijital Demokrasi*, Sokak Kitapları Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Clapham, Andrew, (2006). *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press.
- Clocksın, William F.&Mellish, Christopher S., (1981). *Programming in Prolog*, Springer.
- Cole, S., (2022). *A Deepfake of Ukraine's Zelensky Surrendering Is the First Intentionally Used in Warfare*. VICE, March 2022.
- Coonrod, Stephan, (1977). *United Nations Code of Conduct for Transnational Corporations*, The, 18 Harv. Int'l. L.
- Cormen, Thomas H. ve diğerleri, (2009). *Introduction to Algorithms*, MIT Press.
- Coşkun, Fatma&Gülleroğlu, Hamide Deniz, (2021). *Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 54 Sayı: 3, 947-966.
- Cotteret, Jean&Claude, Emeri, (1975). (Çev.: Tanju Gökçöl), *Seçim Sistemleri*, İstanbul.
- Crevier, Daniel, (1993). *AI: The Tumultuous History of the Search for Artificial Intelligence*, Basic Books.
- Çamkerten, Ali Semih, (2024). *Yapay Zekanın Regülasyonu*, Adalet Yayınevi, Ankara.

Çekin, Mesut Serdar, (2021). *Yapay Zekâ Teknolojilerinin Hukuki İşlem Teorisine Etkileri*, On İki Levha Yayıncılık, 1.baskı, İstanbul.

Dahl, Robert A., (2001). *Demokrasi Üstüne*, Çeviren B Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Dale, Helle C., (2017). *Russia Used Facebook Ads to Wield Influence in America. We Need Greater Transparency*, The Daily Signal, Yayın Tarihi: 04.10.2017.

Lazer, David M. ve diğerleri, (2018). *The Science of Fake News*, Science, Cilt: 359, Sayı: 6380.

Dean, Jeffrey ve diğerleri, (2012). *Large Scale Distributed Deep Networks*, NIPS, 1223–1231.

Deibert, Ron, (2015). *Cyberspace under Siege*, Journal of Democracy, Cilt: 26, Sayı: 3.

Deva, Surya&Bilchitz, David (editör), (2013). *Human Rights Obligations of Business: Beyond, the Corporate Responsibility to Respect?* (Cambridge University Press 2013).

Devlin, Jacob&Chang, Ming-Wei, Lee, Kenton&Toutanova, Kristina, (2019). *BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding*, NAACL-HLT, 4171–4186.

Diakopoulos, Nicholas&Koliska, Michael, (2017). *Algorithmic Transparency in the News Media*, Digital Journalism, 5(7), 809–828.

Doğru, Osman&Nalbant, Atilla, (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 2. Cilt, Ankara, Avrupa Konseyi Yayınları, 1. Baskı.

Doherty, Regina, (2024). *Platforms must not become wild west of misinformation on politics ahead of key elections*, Yayın Tarihi: 20.12.2024.

Domingos, Pedro, (2012). *A Few Useful Things to Know About Machine Learning*, Communications of the ACM, 55(10), 78-87.

Dost, Süleyman, (2018). *Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi*, TAAD, Yıl:9, Sayı:35.

Döner, Ayhan, (2023). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Yetkin Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.

Dreyfus, Hubert L., (1972). *What Computers Still Can't Do*, Harper & Row.

Durdu, Zafer, (2022). *Demokrasi (Antik Demokrasinden Dijital Demokrasiye)*, Detay Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Duvivier, Katharine K., (2013). *E-Legislating*, Oregon Law Review, Vol. 92, no. 9.

Engle, Eric, (2009). *Third Party Effect of Fundamental Rights (Drittwirkung)*, 5, Hanse Law Review, 165.

Eren, Abdurrahman, (2007). *Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması, Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Ergül, Ergin, (2024). *Yapay Zekâ ve Hukuk*, Adalat Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

Eroğul, Cem, (1999). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2. Baskı.

Etike, Şafak, (2023). *Yapay Zekayı İnsan ve Kamusal Yarar İçin Çalıştırmak: ABD ve AB Politika Belgelerinin Önerileri*, Araştırma Makalesi, Memleket Siyaset Yönetim, 18(39), 220-249.

EU East StratCom Task Force, *MH17 crash days: Russian trolls generated over 100K tweets, at least 65K to blame Ukraine*, Euromaidan Press, Yayın Tarihi: 26.12.2019.

European Commission, (2021). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence*.

European Parliament, *resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))*.

European Parliament, (2022). *Draft Report on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence*.

European Union, (2016). *Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation)*.

Faden, Ruth R.&Beauchamp, Tom L., (1986). *A history and theory of informed consent*, Oxford University Press, New York.

Farand, Chloe, (2017). *French Social Media Awash with Fake News Stories from Sources Exposed to Russian Influence’ ahead of Presidential Election*, Independent, Yayın Tarihi: 22.04.2017.

Farris, Laura&Adalet Bakanlığı, (2024). *Government cracks down on ‘deepfakes’ creation, UK Government*, Yayın Tarihi: 16.04.2024.

Felten, Edward W.&Kornbluh, Mariah, (2019). *The Internet and Democracy*, In Graham, M.&Dutton, W. H. (Eds.), *Society and the Internet (2nd ed.)*. Oxford University Press.

Ferrara, Emilio ve diğerleri, (2016). *The Rise of Social Bot, Communications of the ACM*, Cilt: 59, Sayı: 7.

- Fiorentino, Michael-Ross, (2018). *France passes controversial fake news law*, Euronews, Yayın Tarihi: 22.11.2018
- Floridi, Luciano, (2018). *Artificial Intelligence, Deepfakes and a Future of Ectypes*, Philosophy&Technology, 31(3), 317-321.
- Floridi, Luciano, (2019). *The Logic of Information: A Theory of Philosophy as Conceptual Design*, Oxford University Press.
- Floridi, Luciano&Cowls, Josh, (2019). *A Unified Framework of Five Principles for AI in Society*, Harvard Data Science Review, 1(1).
- Fox, Gregory H.&Roth, Brad, (2001). *Democracy and International Law*, Review of International Studies.
- Freedman, David H., (2020). *AI and Democracy*, MIT Technology Review.
- French, Robert M., (2000). *The Turing Test: The first 50 years*, Trends in Cognitive Sciences, 4(3), 115-122.
- Frenkel, Sheera&Conger, Kate, (2022). *Twitter's Content Moderation Changes After Elon Musk's Takeover*, The New York Times.
- Gallego, Jorge ve diğerleri, (2019). *Tweeting for peace: Experimental evidence from the 2016 Colombian Plebiscite*, Electoral Studies 62: 102072.
- Garr, David, (2024). *Commission approves Notification of Disposition, Interpretive Rule on artificial intelligence in campaign ads*, FEC Record | Regulations, Yayın Tarihi: 19.09.2024.
- Gemalmaz, Mehmet Semih, (2012). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Cilt: I, İstanbul, Legal Yayıncılık, 8. Baskı.
- Spieß, Gerhard, (1997). *Der Grundrechtsverzicht*, Peter Lang Verlag, Frankfurt/M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien.
- Gissonna, Nicholas, (2025). *Great Firewall*, Yayın Tarihi: 02.04.2025
- Goertzel, Ben&Pennachin, Cassio (Eds.), (2007). *Artificial General Intelligence*, Springer.
- Goodfellow, Ian& Bengio, Yoshua&Courville, Auron, (2016). *Deep Learning*, MIT Press.
- Gölcüklü, Feyyaz&Gözübüyük, Şeref, (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara.

- Görüm, Yasemin, (2008). *Avrupa Konseyi, AGİT ve AB'de Azınlık Hakları ve Batı Trakya Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Götzmann, Nora&O'Brien, Claire Methven, (2022). *Business and Human Rights A Guidebook For National Human Rights Institutions*, International Coordinating Committee Of National Institutions For The Promotion And Protection Of Human Rights.
- Gözler, Kemal, (2014). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Yayınevi, 17. Baskı, Bursa.
- Gözler, Kemal, (2021). *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa.
- Gözler, Kemal, (2024). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Yayınevi, 16. Baskı, Bursa.
- Graber, Christoph, (2018). *Freedom and Affordances of the Net*, 10, Washington University Jurisprudence Review 221.
- Graff, Garrett M., (2018). *A Blockbuster Indictment Details Russia's Attack on US Democracy*, Wired, Yayın Tarihi: 16.02.2018;
- Gülel, Hazal, (2023). *Hukuki Açıdan Yapay Zekâ*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Gündüz, Aslan, (2014). *Milletlerarası Hukuk*, Beta Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul.
- Hall, Dame W.&Pesenti, Jérôme, (2017). *Growing The Artificial Intelligence Industry in the UK*, (Bağımsız Rapor).
- Han, Byung Chul, (2018). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, Çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul
- Haugeland, John, (1985). *Artificial Intelligence: The Very Idea*, MIT Press.
- He, Kaiming ve diğerleri, (2016). *Deep Residual Learning for Image Recognition*, CVPR, 770-778.
- Just, Natascha&Latcer, Michael, (2017). *Governance by algorithms: Reality construction by algorithmic selection on the Internet*, Media, Culture & Society, 39(2), 238-258.
- Helbing, Dirk, (2019). *Toward Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution*. Springer.
- Held, David, (2006). *Models of Democracy* (3rd ed.), Stanford University Press.
- Hern, Alex, (2017). *Wikiritribune: Wikipedia founder aims to combat fake news*. The Guardian, Yayın Tarihi: 25.04.2017.

High-Level Expert Group on AI, (2019). *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*. European Commission.

Hosenball, Mark&Menn, Joseph, (2017). *Say Automated Accounts Sharing Fake News ahead of French Election*, Reuters, 21.04.2017.

Howard, Philip N.&Woolley, Samuel&Calo, Ryan, (2017). *Algorithm, Bots, and Political Communication in the US 2016 Election: The Challenge of Automated Political Communication for Election Law and Administration*, Journal of Information Technology & Politics, Cilt: 15, Sayı: 2.

Howard, Philip N., (2015). *Pax Technica: How the Internet of Things May Set Us Free or Lock Us Up*, Yale University Press.

Hunter, Andrew P.&Sheppard, Lindsey R., (2018). *Artificial Intelligence and National Security the Importance of the AI Ecosystem*, Center for Strategic and International Studies (CSIS).

IEEE, (2019). *Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems*. IEEE.

Işık, Alper, (2020). *Dijital Demokrasi*, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2020.

Işık, Alper, (2023). *İnternet Aktörleri ve Egemenliğin Değişen Boyutları: Digital Services Act ve Türk Mevzuatı Özelinde Bir İnceleme*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Ivanova, Irina, (2019). *Twitter announces ban on all political ads*, Yayın Tarihi: 31.10.2019.

İba, Şeref, (2024). *Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.

İstanbul Barosu Bilişim Hukuku Komisyonu, Yapay Zekâ Çalışma Grubu, *Yapay Zekâ Türleri ve Örnekleri*.

Jaiswal, Akanksha&Arun, C. Joe&Varma, Arup, (2022). *Rebooting employees: Upskilling for artificial intelligence in multinational corporations*, The International Journal of Human Resource Management, 33(6), 1179-1208.

Jamieson, Kathleen Hall, (2018). *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President—What We Don't, Can't, and Do Know*, Oxford University Press.

Jeyer-Ladewig, Otfried, (2003). *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten*, Nomos Verlag, BadenBaden.

- Jobin, Anna&Ienca, Marcello&Vayena, Effy, (2019). *The global landscape of AI ethics guidelines*, Nature Machine Intelligence, 1(9), 389–399.
- Jouppi, Norman P. ve diğeri, (2017). *In-Datacenter Performance Analysis of a Tensor Processing Unit*, ISCA, 1-12.
- Kabaoğlu, İbrahim, (2011). *Anayasa Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul.
- Kale Özçelik, Fatmagül, (2019). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Demokrasi Teorisi Bağlamında Serbest Seçim Hakkı ve Türkiye*, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- Kanadoğlu, Osman Korkut&Duygun, Ahmet Mert, (2021). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Karabulut, Bilal, (2011). *Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme*, Akademik Bakış Dergisi, Cilt 4, Sayı 8.
- Karademir, Havva, (2008). *AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümündeki Rolü; Kosova Krizi*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Karamustafaoğlu, Tunçer, (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Karataş, Arzum&Şahin, Serap, (2018). *Sosyal Bot Algılama Teknikleri ve Araştırma Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme*, Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1.
- Kasım, Kamer, (2006). *AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Editörler: Çalış, Şaban H; Akgün Birol, Kutlu Önder, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kavoğlu, Samet, (2020). *Meşrulaştırma Aracı Olarak Medya: Rusya'nın Kırım'ı İlhamı Üzerine Bir İnceleme*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 50, 98-116.
- Kesgin, Ahmet, (2005). *Machiavelli ve Makyavelizm*, An International Journal of Philosophy, Volume 5 Issue 1.
- Kifli, Dato Kifrawi, (2012). *ASEAN Sözleşmesi ve İnsan Hakları Kanunları İleri Adımlar: Brunei Perspektifi*, Anayasa Yargısı,29.
- Kirste, Moritz, & Schürholz, Markus, (2019). *Einleitung: Entwicklungswege zur KI*, in: Volker Wittpahl (Hrsg.), iit-Themenband – Künstliche Intelligenz, 1. Baskı, 21-35
- Kitchin, Rob, (2014). *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*, SAGE.

- Koç, Nevzat, (2005). *Türk Medeni Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7/Özel Sayı, S. 99-120.
- Koçak, Mustafa, (2006). *Seçim Sistemi ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri*, Anayasa Yargısı, Sayı: 23, Ankara.
- Kollanyi, Bence&Howard, Philip N.&Woolley, Samuel C., (2016). *Bots and Automation over Twitter during the First U.S. Presidential Debate*, Comprop data memo 1.
- Korkuata, Yusuf&Toprak, Zeynel Fuat, (2015). *El-Cezeri ile İlgili Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, c.4, S.1
- Kosinski, Michał&Stillwell, David&Graepel, Thore, (2013). *Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior*, PNAS, 110(15), 5802–5805.
- Kovic, Marko v diğerleri, (2018). *Digital Astroturfing in Politics: Definition, Typology, and Countermeasures*, Studies in Communication Sciences, Cilt: 18, Sayı: 1
- Krizhevsky, Alex & Sutskever, Ilya, & Hinton, Geoffrey E., (2012). *ImageNet Classification with Deep Convolutional Neural Networks*, Communications of the ACM, 60(6), 84-90.
- Laidlaw, Emily B., (2018). *Private Power, Public Interest: An Examination of Search Engine Ac Countability*, 17 International Journal of Law and Information Technology, 113.
- Lazer, David M. ve diğerleri, (2018). *The science of fake news*, Science, 359(6380), 1094–1096.
- LeCun, Yann&Bengio, Yoshua&Hinton, Geoffrey, (2015). *Deep Learning*. Nature, 521(7553), 436-444.
- Lee, Dave, (2019). *Key Fact-Checkers Stop Working with Facebook*, BBC News, Yayın Tarihi: 02.02.2019.
- Lessig, Lawrence, (2006). *Code: And Other Laws of Cyberspace*, Version 2.0, Basic Books 2006.
- Livingstone, Sonia&Bulger, Mireille, (2014). *A Global Research Agenda for Children's Rights in the Digital Age*, Journal of Children and Media, 8(4), 317–335.
- Maguire, John, (2022). *Top performing Artificial Intelligence (AI) Companies of 2022*, Datamation.

- Maras, Marie-Helen&Alexandrou, Alex, (2019). *Determining authenticity of video evidence in the age of artificial intelligence and in the wake of deepfake videos*, The International Journal of Evidence & Proof, 23(3), 255–262.
- Margolis, Michael&Resnick, David, (2000). *Politics as Usual: The Cyberspace Revolution*, Thousands Oaks, CA: Sage.
- Marlook, Martin&Michael, Lothar, (2016). *Staatsorganisationsrecht*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden.
- Marr, Bernard, (2019). *Artificial Intelligence in practice: How 50 successful companies used artificial intelligence to solve problems*, Birinci Baskı, Wiley.
- Mayer-Schönberger, Victor&Cukier, Kenneth, (2013). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*, Houghton Mifflin Harcourt.
- Mccarthy, John ve diğerleri, (1955). *A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence*.
- McCarthy, John, (1960). *Recursive Functions of Symbolic Expressions and Their Computation by Machine*, Part I. Communications of the ACM, 3(4), 184-195.
- McCorduck, Pamela, (1979). *Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence*, San Francisco: W.H. Freeman and Co.
- McCorduck, Pamela, (2004). *Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence*. A K Peters/CRC Press.
- Meriç Fermanoğlu, Övünç, (2019). *Yeni Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Demokrasi*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Metin, Yüksel, (2007). *AIHS Çerçevesinde ve AIHM Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı*, Liberal Düşünce Dergisi, Cilt 14, Sayı 48, 109-141, s. 110.
- Mills, Claudia, (1995). *Politics and manipulation*, *Social Theory and Practice*, 21(1), 97-122.
- Minsky, Marvin, (1961). *Steps toward Artificial Intelligence*, Proceedings of the IRE, 49(1), 8-30.
- Mitchell, Tyrick M., (1997). *Machine Learning*. McGraw-Hill.
- Moor, James H., (2006). *The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The next fifty years*, AI Magazine, 27(4), 87-91.

- Mourão, Rachel R.&Robertson, Craig T., (2019). *Fake news as discursive integration: An analysis of sites that publish false, misleading, hyperpartisan and sensational information*, Journalism studies 20, no. 14: 2077-2095.
- Mozur, Paul&Isaac, Mike, (2018). *Facebook's Election 'War Room' Takes Aim at Fake Information*, The New York Times.
- Muižnieks, Nils, (2017). *Şirketler İnsan Hakları Alanındaki Sorumluluklarını Kabul Etmeye Başlıyorlar*, Çev. Didem Özalpat, Turhan Yayınları.
- Müller, Jan-Werner, (2017). *Popülizm Nedir? Bir Deneme*, Çeviren Onur Yıldız, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Müller, Vincent C., (Ed.). (2016). *Fundamental Issues of Artificial Intelligence*, Springer.
- Nemitz, Paul, (2018). *Constitutional Democracy and Technology in the Age of Artificial Intelligence*, 376 Philosophical Transactions of the Royal Society A.
- Newell, Allen&Simon, Herbert A., (1976). *Computer Science as Empirical Inquiry: Symbols and Search*, Communications of the ACM, 19(3), 113-126.
- Newell, Allen. (2005). *The First AAI President's Message*, AI Magazine, c.26, no:4.
- Nilsson, Nils John, (2010). *The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements*, Cambridge University Press.
- Nilsson, Nils John, (2018). *Yapay Zekâ Geçmişi ve Geleceği*, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Birinci Baskı.
- Nolan, Justine, (2016). *Mapping the Movement: The Business and Human Rights Regulatory Framework, Business and Human Rights from Principles to Practice*, Ed. Baumann-Pauly, Dorothée and Nolan, Justine, Routledge, New York.
- O'Brien, Catherine M., (2018). *Business and Human Rights, A handbook for legal practitioners*, Strazburg: Council of Europe.
- O'Neil, Cathy, (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*, Crown.
- Oder, Bertil Emrah, (2004). *Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık*, Anahtar Yayınevi, İstanbul.
- Owen, David, (2003). *Democracy, Political Concepts* (ed. Bellamy, R./Mason, A.), Manchester, s. 105-107.

- OECD, (2011). *Guidelines for Multinational Enterprises*, Paris: OECD, s. 68-88.
- OECD, (2019). *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*, OECD Legal Instruments.
- Oyebode, Oladapo&Orji, Rita, (2019). *Social media and sentiment analysis: the Nigeria presidential election 2019*, In 2019 IEEE 10th Annual Information Technology, Electronics and Mobile Communication Conference (IEMCON), pp. 0140-0146. IEEE.
- Özbudun, Ergun, (2008). *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınevi, 9. Baskı, Ankara.
- Özel, Muhammed Abdullah& Baysal, Selim Sefa&Şahin, Mustafa&, (2021). *Derin Öğrenme Algoritması (YOLO) ile Dinamik Test Süresince Süspansiyon Parçalarında Çatlak Tespiti*, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, Özel Sayı 26.
- Özeler, Neslihan, (2017). *İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması*, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Yıl 2, Sayı 2017/2, 43–62.
- Papakyriakopoulos, Orestis&Medina Serrano, Juan C.& Hegelich, Stephan, (2020). *The spread of COVID-19 conspiracy theories on social media and the effect of content moderation*, Harvard Kennedy School Misinformation Review, 1(2), 1–11.
- Paris, Britt&Donovan, Joan, (2019). *Deepfakes and Cheapfakes: The Manipulation of Audio and Visual Evidence*, Data & Society, September 2019.
- Pariser, Eli, (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin.
- Pasquale, Frank, (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Harvard University Press.
- Persily, Nathaniel&Tucker, Joshua A., (Eds.). (2020). *Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform*, Cambridge University Press.
- Pinson, Gaspard, (2020). *Top AI Startups in France*, France AI Startup Landscape.
- Polat Akgün, Deniz, (2024). *Bilişim Çağında Blokzincir Teknolojisi ve Demokratik Seçimlere Etkisi*, “Bilişim ve Hukuk”, Editör: Güneş Okuyucu Ergün, Yetkin Yayınları, Ankara, 443-467.
- Przeworski, Adam, (1999). *Minimalist Conception of Democracy: A Defense, Democracy's Value*, (ed. Shapiro, I./Hacker-Cordon, C.) Cambridge, Cambridge University Press, s. 23-55.
- Qiu, Stella, (2025). *In a tight Australian election, a Chinese app could make a difference*, Yayın Tarihi: 04.04.2025.

Quin, John, (2021). *Regulating Big Tech: The Digital Markets Act and the Digital Services Act*, Dublin Law and Politics Review, sy 2: 3.

Rasche, Andreas, (2010) *A Necessary Supplement/What the United Nations Global Compact Is and Is Not*, Business and Society, Vol. 48, No. 4.

Redmon, Joseph ve diğeri, (2016). *You Only Look Once: Unified, Real-Time Object Detection*, CVPR, 779–788.

Reidenberg, Joel, (1998). *Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules through Technology*, 76, Texas Law Review, 553.

Reisoğlu, Sefa, (2004). *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Yayınları, İstanbul 2004.

Ritzer, George, (2011). *Küresel Dünya*, Çev. Melih Pekdemir, Birinci Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Riker, William H., (1997). *Siyasi Manipülasyon Sanatı*, Çeviren Hakan Yurdakul, Nehir Yayınları, İstanbul.

Ronneberger, Olof&Fischer, Philipp&Brox, Thomas, (2015). *U-Net: Convolutional Networks for Biomedical Image Segmentation*, MICCAI, 234–241.

Ruggie, John Gerard, (2007). *Business and Human Rights: The Evolving International Agenda*, 101 Am. J. Int'l L.

Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2010). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Prentice Hall.

Russell, Stuart&Norvig, Peter, (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.

Russell, Stuart, (2019). *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*, Viking.

Ruth, Julia&Wetzel, Maria, (2016). *Human Rights in Transnational Business: Translating Human Rights Obligations into Compliance Procedures*, Sweden.

Sağlam, Fazıl, (2019). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı.

- Samuel, Arthur Lee, (1959). *Some Studies In Machine Learning Using The Game of Checkers*, IBM Journal, s. 211-229.
- Sauvant, Karl P., (2015). *The Negotiations of the United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations: Experience and Lessons Learned*, The Journal of World Investment & Trade, Sayı: 16.
- Say, Cem, (2022). *50 Soruda Yapay Zekâ*, 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik, İstanbul.
- Schroff, Florian&Kalenichenko, Dmitry&Philbin James, (2015). *FaceNet: A Unified Embedding for Face Recognition and Clustering*, CVPR, 815–823.
- Schuchmann, Sebastian, (2019). *History of the First AI Winter*, Towards Data Science.
- Schwartz, Barry&Sharpe, Kenneth E., (2010). *Practical Wisdom: The Right Way to Do the Right Thing*, Riverhead Books.
- Sepetçi, Özel, (2023). *Yapay Zekâ Kodlamak*, 1. Baskı, Ankara.
- Sevinç, Hüseyin, (2021). *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimlerin Siyasal Manipülasyonu*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Shedler, Andreas, (2002). *Elections without democracy: The menu of manipulation*, Journal of democracy, 13(2), 36-50.
- Shuster, Simon, (2024). *Russia Ramps Up 2024 Election Disinfo Ops*, Yayın Tarihi: 02.11.2024.
- Silberkuhl, Peter, (2015). *GG Kommentar* (Ed. Helge Sodan), 3. Auflage, C.H. Beck Verlag, München.
- Simon, Hebert A., (1996). *The Sciences of the Artificial*, MIT Press.
- Simonyan, Karen&Zisserman, Andrew, (2015). *Very deep convolutional networks for large-scale image recognition*, ICLR.
- Sivrikaya, Erkut Ziya, (2019). *Sophia Kişi Midir?*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 2.
- Sucu, İpek&Ataman, Elif, (2020). *Dijital Evrenin Yeni Dünyası Olarak Yapay Zekâ ve Her Filmi Üzerine Bir Çalışma*, Yeni Medya Elektronik Dergisi 4, sy 1.
- Susser, David&Roessler, Binnur&Nissenbaum, Helen, (2019). *Online Manipulation: Hidden Influences in a Digital World*, Georgetown Law Technology Review, 4(1), 1–45.

Susskind, Joshua M., (2018). *Future Politics: Living Together in a World Transformed by Tech*, Oxford University Press.

Swaine, John&Charges, Mueller, (2018). *13 Russians with Interfering in US Election to Help Trump*, Guardian, Yayın Tarihi: 17.02.2018.

Şener, Orhan, (2017). *Oxford Internet Enstitüsü: Rusya, ABD seçimlerini manipüle etti*, Yayın Tarihi: 24.10.2017.

Şimşek, A. Aslı, (2019). *İnsan Hakları Hukuku ve İş Dünyası İlişkisi: Hukuki Yükümlü ile Kurumsal Sorumlu Arasında*, On İki Levha Yayıncılık.

Şirin, Tolga, (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı*, MÜHF - HAD, C.17, S. 1-2, 283-348.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi&T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2021). *Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025)*.

Tabak, Uğur, (2016). *Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Tambini, Damian, (2021). *Media Freedom and the Regulation of Journalism in the Age of Algorithms. In Algorithms and Democratic Politics*, Oxford University Press.

Tanilli, Server, (1982). *Devlet ve Demokrasi*, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Tarman, Zeynep Derya, (2020). *İş Dünyası ve İnsan Hakları Uyuşmazlıklarında Tahkim*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Tarman, Zeynep Derya, (2022). *İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri*, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı.

Taşdemir, Hakan, (2002). *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, No 3, Ankara, S 85-100.

Terzi, Mahir, (2017). *İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika*, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 53-92.

Tezcan, Ercüment, (2006). *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara.

Teziç, Erdoğan, (2012). *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Basım Yayım, 14. Baskı, 2012.

Teziç, Erdoğan, (2015). *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 19. Basım, İstanbul.

Tocqueville, Alexis de, (2015). *Amerika'da Demokrasi 1*, (Çev. Ö. Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Toprakkaraman, Zerrin, (2018). *Avrupa Konseyi (Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi) Felsefesinde: Yerel Yönetimler ve Türkiye'de İl Yönetiminde Yapılanmanın Dağlık Alan Yönetimi İlişkisi*, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss.10-21.

Tufekci, Zeynep, (2014). *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*, First Monday, 19(7).

Karamustafaoğlu, Tunçer, (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

Turing, Alan M., (1936). *On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungsproblem*, Proceedings of the London Mathematical Society, 42, 230-265.

Turing, Alan M., (1950). *Computing Machinery and Intelligence*, Mind, 59(236), 433-460.

UN Human Rights Council, Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights, UN Doc. A/HRC/RES/26/9, 14 July 2014.

Unat, Yavuz, (2016). *13. Yüzyılda Yaşamış Cizreli Bir Mühendis; El-Cezerî*, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Cilt 1.

UNESCO, (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. UNESCO Publishing.

Uyheng, Joshua&Carley, Kathleen M., (2019). *Characterizing bot networks on Twitter: An empirical analysis of contentious issues in the Asia-Pacific*, In Social, Cultural, and Behavioral Modeling: 12th International Conference, SBP-BRiMS, Washington, DC, USA, July 9–12, 2019, Proceedings 12, pp. 153-162. Springer International Publishing.

Uyheng, Joshua&Carley, Kathleen M., (2021). *Computational analysis of bot activity in the Asia-Pacific*, A comparative study of four national elections, In Proceedings of the international AAAI conference on web and social media, vol. 15, pp. 727-738.

Üstündağ, Halil Ceyhun, (2017). *Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomik Etkinliği ve Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi*, Yayınlanmış Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

- Vaccari, Cristian&Chadwick, Andrew, (2020). *Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News*, *Social Media + Society*, 6(1), 1–13.
- Vaidhyathan, Siva, (2018). *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford University Press.
- Veale, Michael&Borgesius, Frederik Zuiderveen, (2021). *Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act- Analysing the good, the bad, and the unclear elements of the proposed approach*, *Computer Law Review International* 22, s. 98.
- Vincent, James, (2021). *Deepfake Tom Cruise: How Worried Should We Be?*, *The Verge*, March 2021.
- Voskuhle, Andreas&Kaufhold, Ann-Katrin, (2013). *Die Wahlrechtgrundsätze*.
- Wardle, Claire&Derakhshan, Hossein, (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*, Council of Europe Report, DGI(2017)09.
- Ware, Alan, (1981). *The concept of manipulation: its relation to democracy and power*, *British Journal of Political Science*, 1981, 11(2), 163-181.
- Weissbrodt, David&Kruger, Muria, (2003). *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, 97 *Am. J. Int'l L.*
- Wiener, Norbert, (1948). *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*, MIT Press.
- Witten, Ian H. ve diğerleri, (2016). *Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques*, Morgan Kaufmann.
- Wood, Allen W., (2014). *Coercion, manipulation, exploitation*, In C. Coons & M. Weber (Editörler), *Manipulation: theory and practice* syf. 17-50: Oxford University Press, New York.
- Woolley, Samuel C.&Howard, Philip N., (2016). *Automation, Algorithms, and Politics/ Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents— Introduction*, *International Journal of Communication*, 10, 4882-4890.
- World Economic Forum (WEF), (2020). *Empowering AI Leadership: An Oversight Toolkit for Boards of Directors*.

Yampolskiy, Roman V., (2016). *Artificial Superintelligence: A Futuristic Approach*, CRC Press.

Yenice Özgöz, Hava&Saruhan, Pınar, (2024). *Siyasi Seçimlerde Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanımı ve Olası Etkilerine İlişkin Bir Değerlendirme*.

Yerlikaya, Turgay&Toker, Seca, (2019). *Seçim Manipülasyonları ve Yalan Haberler 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri*, SETA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Yılmaz, Atınç, (2020). *Yapay Zekâ*, Kodlab Yayın Dağıtım, İstanbul.

Yılmaz, Oğuz Gökhan, (2021). *Yargı Uygulamasında Yapay Zekâ Kullanımı – Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek Mi?*, Adalet Dergisi, 66. Sayı, 2021/1.

Zhang, Dongyong ve diğerleri, (2019). *Corporate Social Responsibility and Sustainable Development in China: Current Status and Future Perspectives*, Sustainability, 11 (4392),2019, s. 3-4

Zittrain, Jonathan, (2008). *The Future of the Internet–and How to Stop It*, Yale University Press.

Zuboff, Shoshana, (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*, PublicAffairs.

2. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://hrlibrary.umn.edu>

<http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>

<http://www.europarl.europa.eu/>

<http://www.europarl.europa.eu/>

<http://www.venice.coe.int/>

<https://ai.facebook.com/responsible-ai>

<https://ai.google/principles>

<https://aibusiness.com/>

<https://asean.org/>

<https://blog.lexpera.com.tr/>

<https://blog.twitter.com/>

<https://blog.whatsapp.com/>

<https://blog.youtube/>
<https://blogs.microsoft.com/>
<https://blogs.nvidia.com/>
<https://correctiv.org/en/>
<https://datakapital.com/blog/>
<https://dictionary.cambridge.org/>
<https://digital-strategy.ec.europa.eu/>
<https://edoc.coe.int/>
<https://eur-lex.europa.eu/>
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>
<https://faq.whatsapp.com/>
<https://fra.europa.eu/>
<https://news.microsoft.com/>
<https://rm.coe.int/>
<https://rm.coe.int/0900001680726f6f>
<https://safety.google/>
<https://sozluk.gov.tr/>
<https://tasam.org/>
<https://tr.wikipedia.org/>
<https://www.bbc.com/>
<https://www.bbc.com/>
<https://www.britannica.com/>
<https://www.dictionary.com/>
<https://www.dogrulukpayi.com/>
<https://www.enisa.europa.eu/>
<https://www.ft.com/>

<https://www.gov.uk/>
<https://www.ibm.com/>
<https://www.ibm.com/>
<https://www.kvkk.gov.tr/>
<https://www.mfa.gov.tr/>
<https://www.microsoft.com/ai/responsible-ai>
<https://www.newsguardtech.com/>
<https://www.oas.org/>
<https://www.oecdguidelines.nl/>
<https://www.osce.org/>
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
<https://www.presstv.ir/>
<https://www.researchgate.net/profile/Maad->
<https://www.tbmm.gov.tr/>
<https://www.ticimax.com/>
<https://www.un.org/>
<https://www.venice.coe.int/>
<https://www.wikimedia.org/>
<https://www.wired.com/>
<https://yapayzeka.itu.edu.tr/>
<https://yasayananayasa.ankara.edu.tr/>
www.cits.ucsb.edu/fake-news/where

3. MAHKEME KARARLARI

I. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

AİHM, Rusya Muhafazakâr Girişimciler Partisi v. Rusya Davası, 11.01.2007, Başvuru No: 55066/00, 55638/00.

AİHM, Mathieu-Mohin ve Clerfayt v. Belçika Davası, 02.03.1987, Başvuru No: 9267/81.

AİHM, Hirst v. Birleşik Krallık (No.2) (BD) Davası, 06.10.2005, Başvuru No: 74025/01.

AİHM, Zdanoka v. Letonya (BD) Davası, 16.03.2006, Başvuru No: 58278/00.

AİHM, X v. Almanya Davası, 06.10.1967, Başvuru No: 2728/66.

AİHM, X. v. Almanya Davası, 30.05.1975.

AİHM, X. v. Belçika Davası, 11.12.1976.

AİHM, Ahmed ve diğerleri/Birleşik Krallık Davası, 29.09.1998, Slg. 1998-VI.

AİHM, Matthews/Birleşik Krallık Davası, 18.02.1999, Başvuru No: 24833/94.

AİHM, Xuereb/Malta Davası, 15.06.2000, Başvuru No: 52492/99.

AİHM, Selim Sadak ve diğerleri/Türkiye Davası, 11.06.2002, Başvuru No: 25144/94.

AİHM, Guliyev v. Azerbaycan, 27.05.2004, Başvuru No. 35584/02.

AİHM, Aziz v. Kıbrıs Davası, 22.06.2004, Başvuru No: 69949/01.

AİHM, Boskoski v. Makedonya Davası, 02.09.2004, Başvuru No: 11676/04.

AİHM, Yumak ve Sadak v. Türkiye (BD) Davası, 08.07.2008, Başvuru No: 10226/03.

II. Türk Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM, E. 2018/69, K.2019/47, T. 31.05.2018.

AYM, E. 2008/33, K.2008/112, T. 29.05.2008.

III. Alman Anayasa Mahkemesi Kararları:

Federal Alman Anayasa Mahkemesi kararı; BVerfGE 123, 39.

ÖZET

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insan haklarının karşısına yeni tehditler ortaya çıkmaya başlamıştır. 21. yüzyılın en önemli teknolojik gelişmelerini içinde barındıran yapay zekâlı sistemler bu tehditlerin başında gelmektedir. Şirketler; üretim, gelişim ve pazarlama süreçlerinin tamamında yer aldıkları yapay zekâlı sistemleri kullanarak seçmen iradesine etki ederek serbest seçim hakkına müdahalede bulunmaktadır. Yapay zekâlı sistemler aracılığıyla kullanılan manipülasyon yöntem ve teknikleri günümüzde serbest seçim hakkının ihlal edilmesine yönelik en büyük potansiyel tehdittir. Şirketlerin serbest seçim hakkını ihlal etmemesi için önleyici tedbirler alınması, ihlal ettiğinde ise telafi edici çözüm mekanizmalarının sunulması gerekmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Yapay zekâ, serbest seçim hakkı, şirketler, seçimler, manipülasyon, seçmen iradesi.

ABSTRACT

With the development of technology, new threats to human rights have begun to emerge. Artificial intelligence systems, which are the most important technological developments of the 21st century, are at the forefront of these threats. Companies are interfering with the right to free elections by influencing the will of the voters with the artificial intelligence systems they produce, develop and market. Manipulation methods and techniques used through artificial intelligence systems are the greatest potential risk in violating the right to free elections today. Preventive measures should be taken to ensure that companies do not violate the right to free elections, and in the event of a violation, compensatory solution mechanisms must be provided.

KEY WORDS: Artificial intelligence, right to free elections, corporations, elections, manipulation, will of the voters.